

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย:
กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

โดย สิรินทร พิบุลภาณุวัธน์ และคณะ

พฤษภาคม 2560

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย:
กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. ดร.สิรินทร์ พิบูลภานุวัธน์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
2. รองศาสตราจารย์ดวงพร คำณูวัฒน์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
3. นางสาวพัชรินทร์ เกตุจำนงค์	สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
4. ดร.สุกัญญา เสรีนนท์ชัย	คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ชุดโครงการ การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยด้วยเครื่องมือสื่อสาร

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

ผลงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) นับหมื่นโครงการ ซึ่งดำเนินมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานวิจัยจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เป็นผลงานวิจัยที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ชุมชนท้องถิ่น ช่วยเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาคือและช่วยชี้แนะแง่มุมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน นับเป็นประโยชน์จากงานวิจัยที่จับต้องได้เชิงรูปธรรม ทั้งนี้ สกว. ต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า **การวิจัยที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม มีอยู่จริง เป็นประโยชน์จริง เป็นการวิจัยที่จับต้องได้ มีผลกระทบต่อสังคมวงกว้าง มิใช่เพียงชุมชนท้องถิ่นเดียวที่ทำวิจัยเท่านั้น**

การสื่อสาร ถือเป็นศาสตร์สำคัญในการเชื่อมต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความรู้จากงานวิจัย ดังนั้น นักวิชาการด้านการสื่อสารจึงร่วมปฏิบัติการนำความรู้เรื่องการสื่อสารมาใช้ในการนำผลการวิจัยที่มีอยู่ในพื้นที่มาจัดทำเป็นเนื้อหาสำหรับการสื่อสารขยายประโยชน์ให้กับชุมชน ท้องถิ่น หรือ จังหวัด

ผลงานวิจัยจากโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ที่ดำเนินการต่อเนื่องมาถึง 6 ปี (2552-2558) ผู้วิจัยพยายามหาแนวทางพัฒนาการวางแผนน้ำ ในท้องถิ่นระดับตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม โดยให้คนในตำบลร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาพื้นที่ของตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากพบว่าการวางแผนการจัดการน้ำในจังหวัดสมุทรสงครามยังมีการแยกส่วนดำเนินการเป็นระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล และผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญของการจัดทำแผนเท่าที่ควร จากสถานการณ์ดังกล่าว คณะนักวิจัยจึงทำการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำของคนแม่กลอง ภายใต้กระบวนการ “สร้างคน-สร้างข้อมูล-สร้างแผน” โดยมุ่งสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับการวางแผนบริหารจัดการน้ำสู่การปฏิบัติจริง

โครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการสื่อสารเพื่อขยายผลการดำเนินโครงการดังกล่าวข้างต้น โดยนำผลงานดังกล่าวมาขยายผลใน 2 ลักษณะ คือ การจัดทำคู่มือ และ การปฏิบัติการในตำบลอื่น ของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ “การสื่อสาร” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการวางแผนน้ำ ซึ่งหวังให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมงานจำนวนมากขึ้น เกิดบรรยากาศของความร่วมมือน่าสนใจ และเกิดเป็นการวางแผนน้ำที่มีประสิทธิภาพ เป็นการขยายผลจากงานวิจัยโดยใช้กลยุทธ์การสื่อสารในลักษณะต่างๆ เป็นเครื่องมือ อันจะทำให้ผลงานวิจัยดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการวางแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม และส่งผลดีต่อการจัดการทรัพยากรน้ำและการรักษาสมดุลของระบบนิเวศโดยรวม

วัตถุประสงค์

1. พัฒนาคู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์
2. นำผลงานการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญ
3. สร้างสรรค์การสื่อสารชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม

ขอบเขตงานวิจัย

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายในการถอดความรู้จากโครงการวิจัย การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะคือ ระยะที่ 1 ดำเนินงานระหว่าง กันยายน 2552 – กันยายน 2553 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ โดยมี เอกสิทธิ์ โขจิตสกุลชัย เป็นหัวหน้าโครงการ ระยะที่ 2 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 ชื่อโครงการ วางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ และระยะที่ 3 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ ของจังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ จากนั้นเป็นการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์ซึ่งแบ่งออกเป็น การจัดทำ “คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล” และ การขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเจิน และตำบลลาดใหญ่ โดยมีเกณฑ์คัดเลือก คือ 1) เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงของสายน้ำและเส้นคลองกับพื้นที่ศึกษาเดิม 2) มีแกนนำชุมชนที่มีความสนใจ เข้าใจ และมีความสามารถในการทำงานแบบชุมชนมีส่วนร่วม

แนวคิดที่ใช้ในการดำเนินงาน

โครงการ “การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม” ดำเนินงานโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย 2 รูปแบบ คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในการถอดความรู้จากงานเดิม และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ในการสื่อสารเพื่อขยายผล และใช้แนวคิดเรื่อง การสื่อสารเพื่อการใช้

ประโยชน์จากงานวิจัย การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการน้ำ และการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ในการดำเนินงาน

วิธีดำเนินงานวิจัย

1. วิธีดำเนินงานถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น ซึ่งเป็นเอกสารรายงานวิจัย 3 ระยะและเอกสารประกอบกว่า 2,000 หน้า การอ่านรายงานฉบับสมบูรณ์เป็นการอ่านเพื่อให้เห็นภาพรวมว่า วัตถุประสงค์ของโครงการแต่ละระยะคืออะไร วิธีการดำเนินงานเพื่อตอบวัตถุประสงค์นั้นคืออะไร และผลการดำเนินเป็นอย่างไร

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้น เป็นการศึกษาวิธีการดำเนินงานต่างๆ ทั้งการนับจำนวนกิจกรรม ซึ่งพบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 145 กิจกรรม และศึกษารายละเอียดของแต่ละกิจกรรม ในประเด็นต่างๆ คือ ชื่อกิจกรรม วันเวลาในการจัดกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรม วัตถุประสงค์ของกิจกรรม และลักษณะกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม พบว่า กิจกรรมต่างๆ ทั้ง 145 กิจกรรม สามารถจัดแบ่งกิจกรรมได้ 7 ประเภท คือ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อการวางแผน และการนำเสนอแผน

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท ดังนี้ ชื่อกิจกรรม เป้าหมายของกิจกรรม เนื้อหาของกิจกรรม (Message) ผู้ส่งสาร (Sender) ผู้รับสาร (Receiver) ช่องทาง (Channel) เวลา และสถานที่

การถอดความรู้ด้วยวิธีการ 4 ขั้นตอนข้างต้น ใช้ ตารางแจกแจงรายละเอียดต่างๆ จำนวน 2 ตาราง เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ตารางที่ 1 ใช้เพื่อรวบรวมรายละเอียดของการจัดกิจกรรม ใช้ในการลงข้อมูลในการดำเนินงานขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การดำเนินงานโครงการตั้งต้น และใช้ในการดำเนินงานขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม และตารางที่ 2 ใช้เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท ใช้ในการดำเนินงานขั้นตอนที่ 4 นอกจากนี้ ยังมีการติดต่อสื่อสารกับนักวิจัยเจ้าของงานวิจัยต้นเรื่อง เป็นระยะ ด้วยการเดินทางไปพบ การใช้โทรศัพท์ และอีเมล เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและซักถามเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน ซึ่งทำให้สามารถแก้ไขความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ระหว่างการดำเนินงาน

2. วิธีพัฒนาคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

การพัฒนาคู่มือแบ่งการดำเนินงานเป็น 4 ขั้นตอน คือ การจัดทำเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม และการผลิตรวมถึงการเผยแพร่คู่มือ

ขั้นตอนที่ 1 การจัดทำเนื้อหา เนื้อหาที่ปรากฏในคู่มือ คือ ความรู้ด้านการสื่อสารเพื่อการสร้างการมีส่วนร่วมที่ถอดได้จากงานวิจัยตั้งต้น มาย่อยให้เข้าใจง่าย อธิบายด้วยองค์ประกอบการสื่อสาร (ผู้ส่ง ผู้รับ เนื้อหา และช่องทาง) และให้ข้อสังเกตในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงให้แนวคิดในการใช้คู่มือ

ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย เป็นการนำร่างที่นักวิจัยร่วมกันปรับแก้แล้วไปทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ขยายผล ซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำที่สนใจเรื่องการจัดกรน้ำ เมื่อได้รับผลการทดสอบ จึงมีการปรับแก้จนกระทั่งเกิดความชัดเจนและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบรูปเล่ม คำนึงถึงความสะดวกในการนำคู่มือไปใช้ เพื่อให้คู่มือฉบับนี้จัดทำหน้าที่สื่อสารเพื่อเป็นการขยายประโยชน์ของงานวิจัยตั้งต้นไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นความชัดเจนของเนื้อหา ความน่าสนใจของรูปเล่ม ใช้ผู้เชี่ยวชาญออกแบบให้มีการใช้ภาพประกอบที่สื่อความหมายและช่วยให้เข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การผลิตและการเผยแพร่คู่มือ ผลิตเป็นรูปเล่ม จำนวน 1,500 เล่ม และเผยแพร่ไปยังหน่วยงานท้องถิ่นในระดับตำบลทั้ง 36 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม

3. วิธีการนำความรู้ไปขยายผลในพื้นที่

โครงการสื่อสารฯ ขยายผลงานวิจัยที่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ มีการดำเนินงานเพื่อขยายผลงานวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำความรู้จักแกนนำชุมชน สร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ กระบวนการทำงาน และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ทำความเข้าใจในเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ สำรวจพื้นที่ วิถีชีวิต สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง สำรวจช่องทางการสื่อสารภายในชุมชน ทั้งบุคคลแกนนำ ผู้มีอิทธิพลทางความคิด และสื่อประเภทต่างๆ ที่ใช้สื่อสารกันภายในตำบล

ขั้นตอนที่ 2 ทำความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นความรู้ที่ถอดจากงานวิจัยตั้งต้น โดยนำเสนอเนื้อหากิจกรรมทั้ง 7 ประเภท ในการประชุมกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3หารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือ มีการวางแผนการดำเนินงานสื่อสารในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 ตำบล ชุมชนเป็นผู้คัดเลือกประเด็นเนื้อหา กำหนดเป้าหมาย และวิธีการสื่อสารประเด็นนั้นสู่ชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

งานวิจัยตั้งต้น

โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นโครงการวิจัยท้องถิ่น (Community Based Research) ที่มีเป้าหมายในการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงครามมีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ของตนเอง โดยใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมลักษณะต่างๆ ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการ

1. ช่วงเวลาและพื้นที่ดำเนินงานวิจัยตั้งต้น

โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ต่อเนื่องกันถึง 6 ปี แบ่งเป็น 3 ระยะ ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินการทั้งสิ้น 20 ตำบล จากทั้งหมด 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

ระยะที่ 1 ดำเนินงานระหว่าง กันยายน 2552 – กันยายน 2553 มีพื้นที่เข้าร่วมนำร่องจำนวน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าคา ตำบลดอนมะโนรา ตำบลท้ายหาด ตำบลกระดังงา ตำบลบางพรหม และตำบลแพรกหนามแดง

ระยะที่ 2 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 มีพื้นที่ดำเนินการ 10 ตำบล คือ พื้นที่นำร่องเดิม 6 ตำบลและขยายเพิ่มเติมอีก 4 ตำบล คือ ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลสวนหลวง ตำบลปลายโพงพาง และตำบลบางจะเกร็ง เพื่อให้มีพื้นที่ครอบคลุมระบบนิเวศทั้งสามน้ำของจังหวัดสมุทรสงคราม คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม

ระยะที่ 3 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 มีการปรับแนวทางกำหนดพื้นที่ดำเนินโครงการโดยยึดเอาพื้นที่ตามแนวลำคลองหลักของจังหวัด 3 ลำคลองที่เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง คือ คลองแควอ้อม คลองบางน้อย และคลองประชาชื่น ครอบคลุมพื้นที่ 13 ตำบล เป็นพื้นที่เดิม 3 ตำบล และเป็นพื้นที่ใหม่ 10 ตำบล ได้แก่ ตำบลแควอ้อม ตำบลเหมืองใหม่ ตำบลวัดประดู่ ตำบลบางกุ้ง ตำบลบางสะแก ตำบลบ้านปรามไทย์ ตำบลยายแพ่ง ตำบลคลองโคน ตำบลบางชันแตก และตำบลจอมปลวก

2. เป้าหมาย วิธีการ และผลการดำเนินงานในแต่ละระยะ

โจทย์วิจัยระยะที่ 1 คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับน้ำในท้องถิ่นของตนได้อย่างไร

เน้นไปที่การให้ความรู้เรื่องระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ การใช้เครื่องมือ GPS จับพิกัดสถานที่ การลงข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์ ผลจากการดำเนินโครงการระยะที่ 1 ปรากฏว่า ชาวบ้านบางคนไม่มีความถนัดในการใช้เครื่องมือและระบบสารสนเทศ การเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจระบบใช้เวลาไม่เท่ากัน และตัวโปรแกรมเองก็ยังมีข้อจำกัดในการใช้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของชาวบ้าน นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาการจัดการน้ำในบางพื้นที่แก้ไขได้ด้วยวิธีอื่น ไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้าไปช่วย

โจทย์วิจัยระยะที่ 2 จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร

เน้นการจัดการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ เพื่อสร้างคนให้มีความรู้ในการทำแผน กำหนดให้มีกิจกรรมเสริมศักยภาพเพื่อเพิ่มเติมความรู้ทั้งเชิงวิชาการและเสริมทักษะในการเก็บข้อมูลเพิ่มขึ้น ทั้งการใช้ระบบ GPS หาพิกัดลำปะโดง การลงเรือล่องไปตามลำปะโดงเพื่อวาดแผนที่ การสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ รวมถึงความรู้และทักษะในการวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนด้วยเครื่องมือต่างๆ อย่าง SWOT Analysis TOWS matrix Mind-Map Timeline Scenario และมีการเชื่อมโยงการวางแผนจัดการน้ำระดับท้องถิ่นกับระดับจังหวัด ผลปรากฏว่าชุมชนได้เรียนรู้และสามารถเสนอโครงการเพื่อแก้ปัญหาน้ำในพื้นที่ถึง 171 โครงการ แต่การวางแผนยังขาดการบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาดำเนินการของทางภาครัฐ และยังขาดวิทยากรกระบวนการที่มีความสามารถในการดึงการมีส่วนร่วมของผู้คน อีกทั้งยังมีผู้เกี่ยวข้องบางคนไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน

โจทย์วิจัยระยะที่ 3 แผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงครามที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริงควรเป็นอย่างไร

เน้นการส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำแผนการจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน มีการศึกษาข้อมูลเครือข่ายลำปะโดง ซึ่งพบว่า ปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากลำปะโดงตื้นเขิน อุดตัน หรือถูกปิดเส้นทางน้ำจนทำให้การไหลเวียนของน้ำไม่สามารถรักษาสสมดุลของระบบนิเวศไว้ได้ ในระยะที่ 3 มีกิจกรรมการใช้เครื่องมือหลากหลายรูปแบบในการเก็บข้อมูล อีกทั้งยังมีกิจกรรมเสริมความคิดเชิงระบบให้ผู้เกี่ยวข้องระดับสูงที่ยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการแบบมีส่วนร่วม มีกิจกรรมสร้างวิทยากรกระบวนการเพื่อสร้างบุคลากรที่มีความสามารถในการดึงการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่อีกด้วย การดำเนินโครงการระยะที่ 3 นี้ ได้เห็นความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนที่เกี่ยวข้องทั้งแนวราบและแนวตั้ง การวางแผนการดำเนินงานต้องมีข้อมูลที่ละเอียดรอบด้าน รวมถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องแก้ไขก่อนหรือหลังให้เหมาะสม หน่วยงานระดับสูงต้องสนับสนุนให้แผนการจัดการน้ำของชุมชนสามารถดำเนินไปได้

ผลงานวิจัย

การดำเนินโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม มีผลจากการดำเนินงาน 3 ส่วน คือ

1. ความรู้ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

1.1 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ประกอบด้าน คน ข้อมูล และแผนงาน โดยองค์ประกอบด้านคนต้องมีความหลากหลายของคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวตั้งระดับนโยบายและแนวราบคือผู้ปฏิบัติ ข้อมูลต้องครอบคลุมทุกมิติทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ ด้านแผนงานต้องสร้างทักษะการวางแผนด้วยการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลแบบต่างๆ และเชื่อมโยงแผนท้องถิ่นกับแผนจังหวัดให้สอดคล้องกัน

1.2 การทำแผนจัดการน้ำในพื้นที่แบบมีส่วนร่วม ควรมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จัดรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และเลือกเชิญผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำของแต่ละพื้นที่

1.3 การดำเนินงานทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ควรปฏิบัติการด้วยกิจกรรม 7 ประเภท คือ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ การทำแผนจัดการน้ำ และการนำเสนอแผน

1.4 ลักษณะของกิจกรรมแต่ละประเภทสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร ประกอบด้วยเนื้อหา (M) ผู้ส่งสาร (S) ผู้รับสาร (R) วิธีการ (C) และ ช่วงเวลา

1.5 แนวคิดสำคัญ 5 ประการ ที่เป็นข้อคำนึงสำหรับพื้นที่ตำบลอื่นที่ต้องการดำเนินการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ด้วยการใช้การจัดกิจกรรม 7 ประเภทดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทาง ได้แก่ 1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม 2) ทำงานอย่างเป็นลำดับ 3) ทำงานบนข้อมูลจริง 4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ และ 5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

2. คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

คู่มือเป็นการขยายผลงานวิจัยในรูปแบบหนึ่ง การพัฒนาคู่มือมีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญ 4 ส่วน คือ การออกแบบเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม การผลิตและการเผยแพร่

2.1 ออกแบบเนื้อหาโดยปรับเนื้อหาหลักในคู่มือฯ คือ กิจกรรม 7 ประเภท ที่ถอดความรู้มาจากงานวิจัยตั้งต้น โดยใช้องค์ประกอบการสื่อสาร S M C R (ผู้ส่ง-สาร-สื่อ-ผู้รับ) เป็นแนวทาง ใช้เทคนิคการตั้ง

คำถามและตอบคำถาม เพื่อความน่าสนใจและง่ายต่อการทำความเข้าใจ รวมทั้งให้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้

2.2 รูปแบบคู่มือ ให้ความสำคัญกับการนำไปใช้ประโยชน์เป็นหลัก โดยวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้ใช้คู่มือแล้วได้ข้อสรุปว่า คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลต้องมีคุณสมบัติที่น่าหยิบ น่าจับ และน่าอ่าน คู่มือนี้ น่าหยิบ ด้วยขนาด A4 (21 x 29.78 เซนติเมตร) เป็นขนาดที่ผิดไปจากความคาดหวังของการเป็น “คู่มือ” การพิมพ์คู่มือด้วยกระดาษที่มีคุณภาพดี มีรูปภาพและตัวหนังสือชัดเจน สีสดใสสวยงามสบายตา ทำให้คู่มือนี้ “น่าจับ” การเลือกใช้และจัดวางรูปภาพประกอบ การออกแบบเนื้อหาที่สั้นกระชับ การใช้เทคนิคตั้งคำถามและให้คำตอบ และขนาดตัวหนังสือที่ช่วยให้อ่านง่ายทำให้คู่มือนี้ “น่าอ่าน”

2.3 การผลิตและการเผยแพร่ “คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล” รูปเล่มขนาด A4 16 หน้า เย็บสันกลาง จำนวน 1,500 เล่ม ส่งไปยังเทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ครอบคลุมทั้ง 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

3. การขยายผลในตำบลเป้าหมาย

การขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล คือ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ ใช้กระบวนการเดียวกัน ประกอบด้วยการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน คือ 1) การทำความรู้จักชุมชน และการทำให้ชุมชนเข้าใจเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ 2) การทำให้ชุมชนมีความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นความรู้ที่ถอดจากงานวิจัย 3) ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ ด้วยการกำหนดเป้าหมาย เลือกประเด็น และเลือกวิธีการสื่อสารประเด็น และ 4) ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำแผนจัดการน้ำของตำบล ทั้ง 4 ขั้นตอนนี้ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการน้ำที่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกัน

3.1 การทำความรู้จักชุมชน การพบกันทำให้นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ปัญหาน้ำในตำบลบางคนทีมาจากหลากหลายสาเหตุ เช่น การใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เปลี่ยนไป จากการทำเกษตรกรรมไปทำรีสอร์ทหรือโฮมสเตย์ ในอนาคตคาดว่าจะมีปริมาณน้ำน้อยลง น้ำแห้ง น้ำเค็มหนุน และหากมีน้ำเค็มมากเกินไปจะทำให้ชาวสวนได้รับผลกระทบ การสื่อสารชุมชนในตำบลบางคนทียังคงใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านและเสียงตามสายของ อบต. เป็นประจำ หรือ น้ำในตำบลคลองเขินในปัจจุบันเริ่มเน่าเสีย เกิดจากการทิ้งขยะของคนรุ่นหลัง ที่มีความผูกพันกับลำคลองลดลง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเยาวชนไม่ได้ลงเล่นน้ำ ไม่มีวิถีชีวิตผูกพันกับลำคลอง การสื่อสารชุมชนของตำบลคลองเขินคือผู้ใหญ่บ้านนำข้อความจากประกาศทางการ และข้อความของชุมชน ส่งต่อสู่ชาวบ้านผ่านทางหอกระจายข่าวเป็นประจำ การบอกต่อปากต่อปาก การส่งต่อข้อความผ่านโทรศัพท์ โลกออนไลน์ นอกจากนี้ ยังมีการประชุมตำบล

ประจำทุกเดือน รวมทั้ง ปัญหาน้ำเน่าเสียในตำบลลาดใหญ่ส่วนใหญ่เกิดจากการปิดเส้นทางน้ำของโรงงานอุตสาหกรรม และหมู่บ้านจัดสรร อีกทั้งในตำบลมีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น สื่อที่ใช้กันในตำบลใหญ่ ได้แก่ สื่อบุคคล ซึ่งหมายถึงผู้นำชุมชน หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน เสียงตามสายของ อบต. และการประชุมหมู่บ้าน

นอกจากนี้ การพบปะพูดคุยทำให้ชาวชุมชนรู้จักกันทั่วถึงและเข้าใจโครงการ สนใจและพร้อมร่วมดำเนินงานกับทีมวิจัย หลังจากการพบกันแล้ว ได้มีการนัดหมายการพบกันในครั้งต่อไป เพื่อดำเนินการนำความรู้ที่เกิดจากการดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้นมาขยายผล ตลอดจนชวนคิด ชวนคุยเพื่อวางแผนการดำเนินงานในพื้นที่ต่อไป

3.2 การทำให้ชุมชนเข้าใจกระบวนการทำแผน คณะวิจัยส่งต่อความรู้ไปยังพื้นที่เป้าหมายทั้ง 3 ตำบล ด้วยการนัดหมายผู้นำชุมชน แกนนำและผู้สนใจการจัดการน้ำ มาตั้งวงสนทนาโดยดำเนินการทีละตำบล นักวิจัยถ่ายทอดความรู้ด้วยการเรียบเรียงเนื้อหาจาก คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จัดลำดับเนื้อหา อธิบายชี้แจงด้วยภาษาที่ง่ายต่อความเข้าใจ ใช้รูปภาพ และ ใช้ power point ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เปิดโอกาสให้ชุมชนซักถามข้อสงสัย และมีการสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ จากการทำความเข้าใจด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม เข้าใจในเป้าหมาย และวิธีดำเนินกิจกรรมทั้ง 7 ประเภท มีความสนใจ และต้องการขับเคลื่อนการทำแผนน้ำในพื้นที่ของตน จากนั้น จึงเกิดการนัดหมายเพื่อหารือการปฏิบัติการคัดเลือกประเด็นและวิธีการปฏิบัติการแผนจัดการน้ำที่มีการสื่อสารเป็นเครื่องมือในทั้ง 3 ตำบล

3.3 ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ แต่ละตำบลหารือเพื่อคัดเลือกกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ของพื้นที่ขยายผล พบว่า ทุกพื้นที่ตัดสินใจที่จะดำเนินกิจกรรมประเภที่ 1 สร้างความเข้าใจ หากแต่มีความแตกต่างกันในการตั้งเป้าหมาย การเลือกประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ซึ่งต่างมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือ ปัญหา ที่แต่ละพื้นที่เผชิญ **ตำบลบางคนที** กำหนดประเด็นที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจ คือ 1) ต้องช่วยกันดูแลลำคลอง ไม่ทิ้งขยะ เพราะทำให้น้ำเสีย 2) อย่าซ้ำเติมลำคลอง จะทำให้การลงแขกลงคลองไม่ได้ผล และ 3) ช่วยกันดูแลน้ำของเรา และเลือกสื่อสารสร้างความเข้าใจผ่าน สื่อสปอตเสียง จำนวน 3 ตอน ผู้ให้เสียงในสปอตไม่ให้ซ้ำกันในแต่ละตอน ทั้งนี้ ที่ประชุมได้มีการคัดเลือกผู้ให้เสียง วางแผนการผลิต มีการนัดหมายเพื่อร่างสคริปต์หรือบทพูด และบันทึกเสียงจริง **ตำบลคลองเขิน** กำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจในเรื่องไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง เนื้อหาที่สื่อสารจะเป็นไปเพื่อปลุกจิตสำนึกให้ชาวคลองเขินหันมาดูแลคลองบ้านตัวเอง เลือกสื่อสารผ่านทางสตีกเกอร์และป้ายไวนิล โดยมีเหตุผลในการเลือกสื่อทั้ง 2 ประเภท คือ สตีกเกอร์เป็นสื่อขนาดเล็กที่สามารถเข้าถึงได้ทุกบ้าน ชาวบ้านสามารถติดในบริเวณที่สมาชิกในครอบครัวเห็นได้ง่าย และติดที่ร้านค้าในชุมชนเพื่อให้คนที่มาซื้อสินค้าในร้าน รวมทั้งคนที่ผ่านไปมา

ได้เห็นสตีกเกอร์ เพื่อเป็นสื่อช่วยกระตุ้นเตือนใจคนในชุมชนให้ไม่ทิ้งขยะลงคลอง ส่วนป้ายไวนิลเป็นสื่อขนาดใหญ่ เหมาะที่จะติดบริเวณโรงเรียนเพื่อเข้าถึงกลุ่มเยาวชนอันจะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสืบสานดูแลรักษาน้ำ ติดบริเวณวัดหรือตลาด ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน มีการร่วมกันคิดคำขวัญสำหรับระบุในสตีกเกอร์ และ ข้อความสำหรับระบุในป้ายไวนิล **ตำบลลาดใหญ่** กำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจ เรื่องคุณภาพน้ำทำให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดความตระหนักในสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปและมีผลต่อการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก เลือกใช้การจัดกิจกรรม ตรวจสอบคุณภาพน้ำเป็นสื่อเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้สภาพน้ำด้วยตนเองและในทันที เป็นการสร้างความเข้าใจจากการเห็นของจริง คือ การลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยใช้การตรวจวัดคุณภาพน้ำด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์ เชื่อถือได้ และทราบผลการตรวจวัดได้ทันที ไม่ต้องรอผลการวิเคราะห์จากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์

3.4 ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน ชาวชุมชนได้ร่วมกันสร้างสรรค์งานสื่อสารและใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการผลิตและเผยแพร่สื่อ เช่น การร่วมคิดและเขียนเนื้อหาที่จะสื่อสาร การเลือกใช้ดนตรีประกอบในสปอตเสียง การให้เสียงในการบันทึกเสียง การออกแบบและจัดพิมพ์สตีกเกอร์/ป้ายไวนิล ร่วมเรียนรู้ในกระบวนการตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ การกระจายการใช้สื่อ เป็นต้น โดยแต่ละตำบลได้ร่วมกันผลิตสื่อที่ได้ร่วมกันวางแผนไว้ **ตำบลบางคนที** ได้สปอตเสียง 3 ตอน เป็นการสนทนา(บทพูด) ระหว่างพ่อแม่สอนลูก ผู้สูงอายุกับลูกหลานหลาน และ เจ้าของโฮมสเตย์คุยกับผู้ที่มาพัก มีการเขียนบทพูด และบันทึกเสียง จากนั้นส่งเปิดกระจายเสียงผ่านทางหอกระจายข่าวในแต่ละหมู่บ้าน **ตำบลคลองเขิน** ร่วมกันคัดเลือกคำขวัญ ที่ต่างไปคิด ช่วยกันพิจารณาข้อความที่เหมาะสมที่สุดสำหรับนำมาระบุไว้ในสื่อทั้ง 2 ประเภท ซึ่งกระบวนการพิจารณาเนื้อหาที่ระบุในสื่อนี้ ชาวคลองเขินมีการตั้งเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อความ ซึ่งเกิดจากการตกลงความคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการปรึกษาหารือเพื่อคัดเลือกคำขวัญ ดังนี้ ต้องกระตุ้นเตือนใจได้ แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ต้องมีคำว่า คลองเขิน มีการเชิญชวนมากกว่าตำหนิ แสดงถึงความร่วมมือร่วมใจ แสดงปัญหาของชุมชน โดย สตีกเกอร์ต้องสั้นกระชับ ส่วนป้ายไวนิลควรยาวกว่า และเลือกภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตอนท้ายของสื่อ ควรมีข้อความระบุผู้ผลิตสื่อในที่สุด ชาวคลองเขิน ได้คัดเลือกและปรับข้อความ กระทั่งได้ข้อความสำหรับระบุในสื่อสตีกเกอร์ ว่า “*คลองเขินน้ำใส ร่วมใจไม่ทิ้งขยะ*” และ ป้ายไวนิล ว่า “*คูคลองน้ำใส ร่วมใจรักษา คลองเขินพัฒนา ไม่เพิ่มพายุขยะ มีส่วนร่วมทุกคน สงสารแม่บั้ง แม่จะเน่าแล้ว*” มีการติดสตีกเกอร์ ตามอาคารบ้านเรือน รวมทั้งติดในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพสต) ส่วนป้ายไวนิลมีการติดตั้งที่โรงเรียนวัดดาวโด่ง โรงเรียนวัดปากลาด วัดนางตะเคียน และวัดดาวโด่ง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน **ตำบลลาดใหญ่** ชาวลาดใหญ่จัดกิจกรรมลงพื้นที่และร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำตามจุดที่กำหนด ทั้งนี้ คณะวิจัยได้เลือกวิธีการวัดคุณภาพน้ำอย่างง่ายสามารถเห็นผลได้ทันทีที่ตรวจวัด (ไม่ต้องวิเคราะห์ผลในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์) คือ 1) การวัดออกซิเจนในน้ำ (DO) โดยใช้เครื่อง DO meter และ 2) การวัดค่าความเป็นกรด-ด่างของน้ำ (pH) โดยใช้

เครื่อง pH meter พร้อมทั้งมีตารางจดบันทึกค่าจากการวัดในแต่ละจุด ทั้งนี้ นักวิจัยเป็นผู้อ่านค่าคุณภาพน้ำในจุดนั้นและจดบันทึก สรุปผลการตรวจวัดด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ใช้ศัพท์เฉพาะ และไม่เป็นการหลอกลวง หลังจากนั้น มีการแลกเปลี่ยนแนวทางการเผยแพร่ค่าคุณภาพน้ำให้คนในชุมชนได้รับทราบและเป็นประโยชน์ในแง่ของการสร้างความเข้าใจและความตระหนักในการร่วมกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง ควรมีการสื่อสารผลการตรวจวัดนี้ในการประชุมหรือเวทีชุมชน ซึ่งผลจากการตรวจวัดฯ สะท้อนให้เห็นแนวโน้มว่าอีกไม่ช้าคุณภาพน้ำในตำบลลาดใหญ่จะแยลงเรื่อยๆ ส่งผลต่อวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของชาวชุมชน ฉะนั้นจึงต้องคอยช่วยกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้ง 3 ตำบล ตั้งแต่ความเข้าใจในงานวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน การร่วมกันวางแผน ผลิตและเผยแพร่สื่อดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการน้ำที่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกัน

อภิปรายผล

1. รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในโครงการฯ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ใช้รูปแบบการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยได้ถึง 6 รูปแบบ ได้แก่

1.1 การคืนผลงานให้เจ้าของพื้นที่: ในรูปแบบของคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ที่พัฒนามาจากความรู้ที่ถอดได้จากงานวิจัยตั้งต้น และแจกจ่ายไปยัง 36 ตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม

1.2 การขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็น: ขยายผลการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ไปยัง 3 ตำบลที่อยู่ในสถานการณ์น้ำคล้ายคลึงกัน

1.3 การใช้เนื้อหาเชิงประเด็น (Message) ที่ครบทุกมิติในการขับเคลื่อน: กำหนดสื่อสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับน้ำโดยรวม ใน 3 ประเด็น 1) ความสำคัญของน้ำต่อวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต 2) การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ 3) การสื่อสารเพื่อการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

1.4 การทำงานเชิงเครือข่าย: มีการรวมกลุ่มคนที่สนใจการจัดการน้ำและสนใจการสื่อสารชุมชน ในระดับตำบลขยายผล มาร่วมปฏิบัติการ เป็นการเสริมความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายภายในชุมชนในการทำงานร่วมกัน

1.5 การสื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สาธารณะ: พื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบล ยังไม่เคยมีการทำแผนจัดการน้ำมาก่อน การนำความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นมาเสนอจึงเป็นการนำความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชน

1.6 การฝึกชาวบ้านให้เป็น Smart User: การที่ชาวบ้านในพื้นที่ขยายผล ได้เข้าร่วมในกระบวนการใช้การสื่อสารเพื่อการสร้างความเข้าใจให้แก่คนในพื้นที่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ตั้งแต่ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการสื่อสาร คิดประเด็น ออกแบบเนื้อหา วางแผนรวมถึงร่วมกันผลิตและเผยแพร่สื่อ ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงความสำคัญและวิธีการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนในเชิงพัฒนาเรียนรู้กระบวนการสร้างสรรค์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

2. การถอดความรู้และการถ่ายทอดความรู้ด้วยแนวคิดการสื่อสาร

การดำเนินงานในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม นี้ ใช้การสื่อสารเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินการ ทั้งในขั้นตอนของการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น การถ่ายทอดความรู้ด้วยการจัดทำคู่มือ และการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล การดำเนินงานถอดความรู้และถ่ายทอดความรู้ โดยใช้แนวคิดเรื่องการสื่อสารเป็นเครื่องมือในแต่ละช่วงของการดำเนินงาน ทำให้มีกรอบการดำเนินงานที่ชัดเจน และได้ผลของการถอดความรู้และผลของการถ่ายทอดความรู้ที่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย มีลำดับเป็นขั้นตอนเดียวกัน

3. การออกแบบเนื้อหา (Message Design)

จากเนื้อหาหลักที่เป็น Key Message คือความรู้ที่ว่า การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลนั้นต้องใช้กิจกรรม 7 ประเภท ต้องออกแบบให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อการขยายผลโดยคำนึงถึงผู้รับสารและช่องทางที่เนื้อหาจะไปถึงผู้รับสาร ใน 2 รูปแบบ คือ การออกแบบเนื้อหาเพื่อจัดทำคู่มือ เป็นการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์ที่น่าสนใจ สำหรับการออกแบบเนื้อหาสำหรับการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล เป็นการออกแบบเนื้อหาเพื่อใช้ในการประชุม ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับทักษะการรับสารและการสื่อสารของผู้ใช้ประโยชน์ (Receiver) และสอดคล้องกับช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่เลือกให้เหมาะสมกับการรับสารของผู้ใช้ประโยชน์

4. ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายผลการจัดการน้ำของพื้นที่ 3 ตำบล

4.1 การมีเนื้อหาขยายผล (Key Message) ที่ชัดเจน และการออกแบบเนื้อหา (Message Design) ที่สอดคล้องกับการรับรู้ของชุมชน การส่งต่อเนื้อหาที่มีความเหมาะสมกับการรับรู้ของชุมชน ใช้กระบวนการสื่อสารสองทางในการถ่ายทอด และมีอุปกรณ์ช่วยสร้างเสริมความเข้าใจ

4.2 การใช้หลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) ในการดำเนินงานสื่อสารเพื่อการสร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชน การมีส่วนร่วมคิดและทำในทุกขั้นตอนของการสื่อสารทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เรื่องน้ำและการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ ก่อให้เกิดการ

ขับเคลื่อนประเด็นน้ำที่มีประสิทธิภาพ ตรงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งใช้การสื่อสารที่สอดคล้องกับวิถีการสื่อสารของชุมชน

4.3 งานวิจัยตั้งต้นของงานนี้ คือ การทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมระดับตำบล ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการปฏิบัติการ ด้วยเช่นกัน ดังนั้น งานทั้ง 2 ช่วง ไม่ว่าจะเป็นการทำแผนจัดการน้ำระดับตำบล และ การขยายผลความรู้สู่พื้นที่ระดับตำบล จึงมีหลักการและแนวทางการปฏิบัติงานเหมือนกัน นั่นคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้การเรียนรู้กันไปในแนวเดียวกัน และเกิดความชัดเจนในการปฏิบัติงาน

ข้อเสนอแนะ

การทำงานขยายผลจากงานเดิมที่ทำไว้แล้ว ควรให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจโครงการตั้งต้นอย่างละเอียดครบถ้วน และการควรมีเวลาในกระบวนการขยายผลให้เพียงพอสำหรับการทำความเข้าใจบริบทของชุมชนเพื่อการวางแผนการขยายผลด้วยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการ	การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมใน ท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม
ชื่อนักวิจัย	สิรินทร พิบุลภาณุวัฒน์ ¹ ดวงพร คำณูวัฒน์ ¹ พชรินทร์ เกตุจำนงค์ ¹ สุกัญญา เสรีนันทชัย ² ¹ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ² คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ระยะเวลาโครงการ 15 เดือน (15 กุมภาพันธ์ 2559 – 15 พฤษภาคม 2560)

โครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม มีเป้าหมายในการใช้การสื่อสารขยายผลจากงานวิจัยเดิม เรื่องการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม ที่ดำเนินการต่อเนื่องมา 6 ปีให้เป็นประโยชน์กับพื้นที่อื่นๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาคู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ 2) นำผลงานการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญ และ 3) สร้างสรรค์การสื่อสารชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม

การดำเนินงานใช้แนวคิดเรื่อง การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการน้ำ และการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในการถอดความรู้จากงานเดิม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ในการสื่อสารเพื่อขยายผล วิธีการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น การวิเคราะห์การดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้น การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม และการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท ใช้ตารางในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นเครื่องมือ และพบกับนักวิจัยเจ้าของงานวิจัยตั้งต้นเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง วิธีการพัฒนาคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การจัดทำเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม และการผลิตรวมถึงการเผยแพร่คู่มือ และวิธีการนำความรู้ไปขยายผลในพื้นที่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การทำความเข้าใจกับแกนนำชุมชน การทำความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม การหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบลโดยใช้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือ และชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า 1) ความรู้ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ต้องประกอบด้วย คน ข้อมูล และแผนงาน ประกอบด้วยกิจกรรม 7 ประเภท ได้แก่ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ การทำแผนจัดการน้ำ และการนำเสนอแผน ควรจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และสามารถอธิบายลักษณะกิจกรรมได้ด้วยแนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร 2) เนื้อหาหลักในคู่มือฯ คือ กิจกรรม 7 ประเภทที่ถอดความรู้มาจากงานวิจัยตั้งต้น โดยใช้รูปแบบ นำหยิบ นำจับ และนำอ่าน 3) การขยายผลในตำบลเป้าหมายทุกพื้นที่ที่ตัดสินใจที่จะดำเนินกิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจ หากแต่มีความแตกต่างกันในการตั้งเป้าหมาย การเลือกประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ซึ่งมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือ ปัญหา ที่แต่ละพื้นที่เผชิญ

ตำบลบางคนที่ กำหนดประเด็นที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจ คือ ช่วยกันดูแลความสะอาดลำคลอง สื่อสารด้วยสโปตเสียง จำนวน 3 ตอน ตำบลคลองเงิน กำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจในเรื่องไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง เลือกสื่อสารผ่านทาง สติกเกอร์และป้ายไวโนล ตำบลลาดใหญ่ กำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจ เรื่อง คุณภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป เลือกสื่อสารผ่าน กิจกรรมตรวจสอบคุณภาพน้ำ

การทำงานขยายผลจากงานวิจัยที่ทำไปแล้ว ควรให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจโครงการตั้งต้นอย่างละเอียด ครบถ้วน และควรมีเวลาในกระบวนการขยายผลให้เพียงพอสำหรับการทำความเข้าใจบริบทของชุมชนเพื่อการวางแผนการ ขยายผลด้วยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำหลัก: การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์งานวิจัย การจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

Abstract

Project Name	Communication for Research Utilization: A Case of Participatory Water Management Planning in Rural Area of Samut Songkhram Province
Researchers	Sirintorn Bhibulbhanuvat ¹ , Duangporn Kamnoonwatana ¹ , Patcharin Ketjamnong ¹ , Sukanya Sereenonchai ² ¹ Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University ² Faculty of Environment and Resource Studies, Mahidol University
Period	15 months (15 February 2016 – 15 May 2017)

The project of Communication for Research Utilization: A Case of Participatory Water Management Planning in Rural Area of Samut Songkhram Province aims to use an idea of communication to expand the result from the primary project of “Participatory Management Planning for Water Security in Samut Songkhram Province” which had been carried on for 6 consecutive years. The objectives of this project are: 1) develop a handbook of Participatory Water Planning in Rural Level; 2) enhance the result in 3 sub districts of Samut Songkhram province; and 3) create community communication in three sub districts to support participatory water planning.

This project applied the concepts of communication for research utilization, participatory communication for water management, and participatory management. Documentary research method was used in retrieving knowledge from the primary project and Participatory Action Research (PAR) method was used in expanding knowledge. Four sub items were used in retrieving knowledge from primary project; read all reports, analyze the procedures, classify activities, and analyze communication components in each type of activity. Meeting with the primary researchers was important for verifying accuracy. In developing handbook of Participatory Water Planning in Rural Level, there were 4 stages applied; design content, verify content with target users, design the book, print and distribute the handbook. The process of expanding knowledge to 3 sub districts; Bang Khontee, Klong Kern, and Lad Yai comprised of 4 sub processes; getting acquaintance with the people in the area, comprehending the process of participatory water management planning, brainstorming on how to use communication to apply knowledge in the community and creating communication channel.

The result shows; 1) Knowledge: Participatory Water Management Planning in sub district level must consist of people, data and plan. Seven types of activity must be used; create understanding, strengthen potential, brainstorm, collect community data, analyze data and circumstances for the planning, do the plan, and present the plan. Activities must be set up continuously and should be definable with the concept of communication components. 2) Key message in the handbook is 7 types of activity retrieved from the primary project. The handbook was designed based on the concept of user-

friendly. 3) All three sub districts chose to start with the same type of activity, i.e. activity of creating understanding. However, each sub district has different targets and different styles to make people understand according to the circumstance of the area. Bang Khontee communicates the importance of keeping the water clean to its people through three audio spots via community public address (PA) system. Klong Kern tells its people not to leave garbage in the river by using campaign stickers and vinyl cut-out. Lad Yai set up water quality testing to show the changing of water quality.

Expanding the result of a project needs fully attention to comprehend all details of the primary project. Researchers should have enough time to understand community context in the process of expanding in order to plan an effective participatory communication.

Keywords: Communication for Research Utilization, Local Level Participatory Water Planning, Participatory Communication

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร

บทคัดย่อ

Abstract

สารบัญ

สารบัญตาราง

สารบัญภาพ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 แนวคิดที่ใช้ในการดำเนินงาน	3
1.4 ขอบเขตงานวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ	4
1.6 แผนการดำเนินงาน	5
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	6
2.1 การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย	6
2.2 การสื่อสารเพื่อการจัดการน้ำ	10
2.3 การจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม	15
2.4 การสื่อสารด้วย “คู่มือ”	15
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	23
3.1 งานวิจัยตั้งต้น	23
3.2 วิธีดำเนินงานถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น	25
3.2.1 ขั้นตอนการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น	25
3.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น	28
3.2.3 การสื่อสารกับนักวิจัยตั้งต้น	28
3.3 การพัฒนาคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	29
3.4 การนำความรู้ไปขยายผล	30
3.4.1 การเลือกพื้นที่ขยายผล	30
3.4.2 วิธีการขยายผล	31
3.5 การสรุปผลและจัดทำรายงาน	32

บทที่ 4	ความรู้และคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	33
4.1	ข้อมูลทั่วไปของงานวิจัยตั้งต้น	33
4.1.1	ช่วงเวลาและพื้นที่ดำเนินงาน	33
4.1.2	เป้าหมาย วิธีการ และผลการดำเนินงานในแต่ละระยะ	36
4.2	ความรู้ด้านการวางแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม	40
4.2.1	ความรู้จากการอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น	40
4.2.2	การวิเคราะห์วิธีการดำเนินงานของโครงการตั้งต้น	42
4.2.3	ความรู้จากการวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม	43
4.2.4	ความรู้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสาร	44
4.2.5	แนวคิดสำคัญจากการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงาน	55
4.3	คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	55
4.3.1	การออกแบบเนื้อหา	55
4.3.2	การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย	60
4.3.3	การออกแบบคู่มือ	60
4.3.4	การผลิตและเผยแพร่คู่มือ	63
บทที่ 5	การขยายผลและการสร้างสรรค์การสื่อสารชุมชน	64
5.1	ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ขยายผล	64
5.2	การขยายผลการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ 3 ตำบล	67
5.2.1	นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ รวมทั้งชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการฯ	67
5.2.2	ชุมชนเกิดความเข้าใจในความสำคัญและกระบวนการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม	69
5.2.3	ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ	73
5.2.4	ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน	76
บทที่ 6	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	85
6.1	สรุปผล	87
6.1.1	ความรู้ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	87
6.1.2	คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	87
6.1.3	การขยายผลความรู้จากงานวิจัยสู่ตำบลเป้าหมาย	88
6.2	อภิปรายผล	91
6.2.1	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในโครงการฯ	91
6.2.2	การถอดความรู้และการถ่ายทอดความรู้ด้วยแนวคิดการสื่อสาร	92
6.2.3	การออกแบบเนื้อหา (Message Design)	93

6.2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายผลการจัดการน้ำของพื้นที่ 3 ตำบล	95
6.3 ข้อเสนอแนะ	96
เอกสารอ้างอิง	98
ภาคผนวก	
ก. ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนบางคนที่ และ CD สปอตตำบลบางคนที่ 3 ตอน	102
ข. ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนคลองเขิน	105
ค. ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนลาดใหญ่	110
ง. บทความ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม	112
จ. ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และ กิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ	152

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1 ใช้เพื่อรวบรวมรายละเอียดของการจัดกิจกรรม	28
ตารางที่ 3.2 ใช้เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท	28
ตารางที่ 4.1 แสดงเป้าหมาย วิธีดำเนินงาน และข้อค้นพบในระยะที่ 1	37
ตารางที่ 4.2 แสดงเป้าหมาย วิธีดำเนินงาน และข้อค้นพบในระยะที่ 2	38
ตารางที่ 4.3 แสดงเป้าหมาย วิธีดำเนินงาน และข้อค้นพบในระยะที่ 3	39
ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนกิจกรรมของแต่ละระยะดำเนินการจำแนกด้วยประเภทกิจกรรม	44
ตารางที่ 4.5 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารในวิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 1 การสร้างความเข้าใจ	47
ตารางที่ 4.6 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 2 การเสริมศักยภาพ	48
ตารางที่ 4.7 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 3 การหารือ เตรียมการ	50
ตารางที่ 4.8 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 4 การเก็บข้อมูลในพื้นที่	52
ตารางที่ 4.9 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผน	53
ตารางที่ 4.10 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 6 การทำแผนจัดการน้ำ	53
ตารางที่ 4.11 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 7 การนำเสนอแผน	54
ตารางที่ 5.1 การคัดเลือกประเภทกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการสื่อสาร	75
ตารางที่ 5.2 เปรียบเทียบบทพูดที่ร่างไว้และบทพูดจริงที่บันทึกเสียง	78
ตารางที่ 5.3 ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ และคุณภาพน้ำทิ้งจากบ้านเอื้ออาทร	82
ตารางที่ 6.1 เปรียบเทียบลักษณะเนื้อหาระหว่างเนื้อหาความรู้ที่ถอดได้ และเนื้อหาความรู้เพื่อ การถ่ายทอดในคู่มือ	94

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 แผนภูมิแสดงขั้นตอนการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น	27
ภาพที่ 4.1 พื้นที่นำร่องเข้าร่วมโครงการวิจัย ระยะที่ 1	34
ภาพที่ 4.2 พื้นที่นำร่องเข้าร่วมโครงการวิจัย ระยะที่ 2	35
ภาพที่ 4.3 พื้นที่นำร่องเข้าร่วมโครงการวิจัย ระยะที่ 3	36
ภาพที่ 4.4 ตัวอย่างหน้าปกคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	61
ภาพที่ 4.5 ตัวอย่างการใช้สีและภาพประกอบในคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	61
ภาพที่ 4.6 ตัวอย่างเนื้อหาในคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	62
ภาพที่ 4.7 สติกเกอร์และป้ายไว้นิลที่ออกแบบ ผลิต และเผยแพร่โดยชาวคลองเงิน	81
ภาพที่ 4.8 คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่วางร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำและอ่านค่าที่ได้จากการตรวจวัดฯ	84

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ภารกิจการสนับสนุนงานวิจัยของกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องกว่า 20 ปีนั้น ก่อให้เกิดผลงานวิจัยมากมายนับหมื่นโครงการ ผลงานวิจัยทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานวิจัยจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เป็นผลงานวิจัยที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ชุมชนท้องถิ่น ช่วยเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและช่วยชี้แนะแง่มุมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนซึ่งนับเป็นประโยชน์จากงานวิจัยที่จับต้องได้เชิงรูปธรรม ทั้งนี้ สกว.ต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า **การวิจัยที่ชาวบ้านเป็นคนทำ มีอยู่จริง เป็นประโยชน์จริง เป็นการวิจัยที่กินได้ มีผลกระทบต่อสังคมวงกว้าง มิใช่เพียงชุมชนท้องถิ่นเดียวที่ทำวิจัยเท่านั้น** (สกว., 2557) จากแนวคิดดังกล่าว สกว.จึงจัดตั้งฝ่ายการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และ ในปี 2558 สกว. ประกาศรับข้อเสนอโครงการ “การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในชุมชนและพื้นที่” เพื่อสนับสนุนทุนวิจัยภายใต้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในชุมชน/พื้นที่

การสื่อสารเป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ จึงเป็นที่มาของแนวคิดในการให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในสาขาวิชาทางการสื่อสาร/นิเทศศาสตร์/วารสารศาสตร์ ซึ่งถือเป็นศาสตร์สำคัญในการเชื่อมต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความรู้จากงานวิจัย มาร่วมปฏิบัติการนำความรู้เรื่องการสื่อสารมาใช้ในการนำผลการวิจัยที่มีอยู่ในพื้นที่มาจัดทำเป็นเนื้อหาสำหรับการสื่อสารเพื่อทำให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ท้องถิ่น หรือ จังหวัด ซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (2558) ได้นำเสนอรูปแบบการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย 7 รูปแบบ คือ 1) การคืนผลงานวิจัยให้เจ้าของพื้นที่ 2) การขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็น 3) การทำงานกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4) การใช้เนื้อหาเชิงประเด็นเพื่อการขับเคลื่อน 5) การทำงานเชิงเครือข่าย 6) การสื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้ของสาธารณะ และ 7) การฝึกชาวบ้านให้เป็น Smart User

ทั้งนี้ ผลงานวิจัยในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีผลงานวิจัยของ สกว. ซึ่งมีความโดดเด่นสมควรนำมาสื่อสารเพื่อให้เกิดประโยชน์ ได้แก่ ผลงานวิจัยจากโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ ซึ่งเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ที่ผู้วิจัยพยายามหาแนวทางพัฒนาการวางแผนน้ำฯ ในท้องถิ่นระดับตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม โดยให้คนในตำบลร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาพื้นที่ของตนเอง งานวิจัยนี้ดำเนินการอย่าง

ต่อเนื่องถึง 3 ระยะ และได้เห็นว่า การวางแผนการจัดการน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม ว่ายังมีการแยกส่วน ดำเนินการเป็นระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล ไม่มีการบูรณาการร่วมมือ และผู้เกี่ยวข้องไม่เห็น ความสำคัญของการจัดทำแผนเท่าที่ควร ทั้งนี้เป็นเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ ระยะเวลาในการ จัดทำแผนแต่ละระดับไม่สอดคล้องกัน ขาดการใช้ข้อมูลจากพื้นที่จริง วิทยาการกระบวนการไม่สามารถสร้าง การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ เป็นต้น จากสถานการณ์ดังกล่าว ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ จึง ทำการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำของคนแม่กลอง ภายใต้กระบวนการ “สร้าง คน-สร้างข้อมูล-สร้างแผน” โดยมุ่งสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับการวางแผนบริหารจัดการ น้ำสู่การปฏิบัติจริง ภายใต้กระบวนการดังกล่าว มีการกำหนดประเด็นย่อยออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ศึกษาสถานการณ์ปัญหาน้ำในพื้นที่ ทั้งด้าน ปริมาณ คุณภาพ การไหลเวียน การบริหารจัดการ และ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง 2) ทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การประสานส่วน ภูมิภาค สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสมุทรสงคราม โครงการชลประทานจังหวัดสมุทรสงคราม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น 3) ระดมความคิดเห็นถึงแนวโน้มสถานการณ์ปัญหาน้ำใน อนาคต และ 4) สร้างแนวทางความร่วมมือ ด้วยการส่งเสริมการสร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ การ เชื่อมโยงข้อมูลในการพัฒนาร่วมกัน และประสานแผนงานร่วมกัน งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการทำงานใน ระดับชุมชนท้องถิ่นขึ้นสู่ระดับอำเภอและจังหวัด โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งร่วมคิดและร่วมทำ มี พื้นที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 20 ตำบล ทำการทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้น กำหนดกรอบปัญหาเพื่อนำมาสู่การ วางแผนแก้ไขปัญหา มีการติดตามประเมินผลระหว่างดำเนินงาน จนสามารถสรุปเป็นแผนการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำในระดับชุมชน

การดำเนินงานในโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยฯ นี้ เป็นการขยายผลจากการ ดำเนินโครงการดังกล่าวข้างต้น โดยจะนำผลงานดังกล่าวมาขยายผลในตำบลอื่นๆ ของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ “การสื่อสาร” ทั้งการจัดทำคู่มือและการใช้สื่อในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการ วางแผนน้ำ ซึ่งหวังให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมงานจำนวนมากขึ้น เกิดบรรยากาศของความร่วมมือร่วมใจ และ เกิดเป็นการวางแผนน้ำที่มีประสิทธิภาพ เป็นการขยายผลจากงานวิจัยโดยใช้กลยุทธ์การสื่อสารในลักษณะ ต่างๆ เป็นเครื่องมือ จะทำให้ผลงานวิจัยดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการวางแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม และส่งผลดีต่อการจัดการทรัพยากรน้ำและการรักษาสมดุลของระบบนิเวศโดยรวม

1.2 วัตถุประสงค์

1) พัฒนา คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อการ นำไปใช้ประโยชน์ เนื่องจากการงานวิจัยตั้งต้นเป็นงานวิจัยที่มีความละเอียดในขั้นตอนวิธีการต่างๆ จึงเป็นการ

สมควรที่จะต้องสรุปเนื้อหาให้กระชับและตรงประเด็น และจัดทำเป็นคู่มือเพื่อให้สะดวกต่อการทำความเข้าใจของผู้รับ

2) นำผลงาน การจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของ จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญ

3) สร้างสรรค์การสื่อสารชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพในการสื่อสารภายในชุมชนในการขยายผลการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

1.3 แนวคิดที่ใช้ในการดำเนินงาน

การสื่อสารเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินงาน แบ่งเป็น แนวคิด การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และ แนวคิด การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

1) แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication)

เพื่อเป็นการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการสื่อสารของผู้เกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดผลตรงกับความต้องการและสอดคล้องกับวิถีการสื่อสารของชุมชน และเป็นการสื่อสารประเด็นเกี่ยวกับการวางแผนน้ำ อาทิ ในการปรับปรุงคู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น จะดำเนินการร่วมกันระหว่าง คณะวิจัย ชาวบ้านผู้มีประสบการณ์ และผู้เป็นกลุ่มเป้าหมายใช้คู่มือ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายเพื่อให้ได้คู่มือที่สามารถใช้ประโยชน์ได้จริง ซึ่งเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของสื่อ (Effective Media Product) หรือ ในการขยายผล การจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ 3 ตำบล จะใช้การสื่อสารภายในชุมชน ที่คนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการสื่อสาร ร่วมกันคัดเลือกช่องทาง กำหนดประเด็น ออกแบบสื่อ ผลิต และเผยแพร่สื่อ ที่มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำ

2) แนวคิดสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย (Communication for Research Utilization)

ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2558) ได้ให้แนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ หรือขยายผลการวิจัยในชุมชน/พื้นที่ว่า ควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มุ่งนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน/พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ 7 รูปแบบ ได้แก่ 1) ออกแบบการสื่อสารเพื่อคืนข้อมูลให้กับชุมชนเจ้าของพื้นที่ 2) ขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็นไปยังกลุ่มคนที่มีปัญหาเดียวกันและอยากใช้ความรู้จากงานวิจัย (Knowledge Delivery) 3) ออกแบบสาร (Message Design) โดยคำนึงถึงทั้งเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับ Stakeholder/Support Group ที่หลากหลาย 4) ใช้เนื้อหา

เชิงประเด็นที่ครบทุกมิติในการขับเคลื่อน 5) ทำงานเชิงเครือข่าย 6) สื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สู่สาธารณะ และ 7) สร้างแกนนำชาวบ้านให้ใช้สื่อเป็น เพื่อสื่อสารเรื่องราวของชุมชนได้ (Smart User) ซึ่งการดำเนินงานในโครงการนี้ จะใช้รูปแบบการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในรูปแบบต่างๆ

1.4 ขอบเขตงานวิจัย

1) งานวิจัยตั้งต้นที่ใช้ในการถอดความรู้ คือ โครงการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น จากโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม ที่ดำเนินงานระหว่าง พ.ศ.2552 ถึง 2558 แบ่งงานออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 ดำเนินงานระหว่าง กันยายน 2552 – กันยายน 2553 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ มี เอกสิทธิ์ โขจิตสกุลชัย เป็นหัวหน้าโครงการ

ระยะที่ 2 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 ชื่อโครงการ วางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม มี ชินนุวัฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ

ระยะที่ 3 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ ของจังหวัดสมุทรสงครามมี ชินนุวัฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ

2) การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ดำเนินการใน 2 รูปแบบ คือ การจัดทำ คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และ การขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม

3) พื้นที่ดำเนินการขยายผล เป็นพื้นที่ระดับตำบล จำนวน 3 ตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ ตำบลบางคนที่ ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ โดยมีเกณฑ์คัดเลือก ดังนี้ 1) เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงของสายน้ำและเส้นคลองกับพื้นที่ศึกษาเดิม 2) มีแกนนำชุมชนที่มีความสนใจ เข้าใจ และมีความสามารถในการทำงานแบบชุมชนมีส่วนร่วม

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

- 1) เกิดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล
- 2) เกิดเอกสาร คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล
- 3) เกิดการรับรู้และเรียนรู้เรื่องการจัดการน้ำในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม
- 4) เกิดการเรียนรู้การผลิตสื่อชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม

ใช้เวลาในการดำเนินงาน 15 เดือน ระหว่าง 15 กุมภาพันธ์ 2559 ถึง 15 พฤษภาคม 2560

[illegible]

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณี การจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในจังหวัดสมุทรสงคราม แบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การสื่อสารเพื่อการจัดการน้ำ และการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

2.1 การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย หรือ การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ (Research Utilization) เป็นประเด็นสำคัญที่ระบุไว้ในยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2555-2559 (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2555) ในยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 5 การปฏิรูประบบวิจัยของประเทศเพื่อการบริหารจัดการความรู้ ผลงานวิจัย นวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ ทรัพยากร และภูมิปัญญาของประเทศสู่การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์และสาธารณะ ด้วยยุทธวิธีที่เหมาะสมที่เข้าถึงประชาชนและประชาสังคมอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ จากการประชุมเพื่อทบทวนยุทธศาสตร์ดังกล่าวเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2557 ที่ผ่านมา (สำนักข่าวไทย, ออนไลน์) ผู้บริหารระดับสูงของ วช. ได้เสนอแนะให้เน้น การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การวิจัยแบบมุ่งเป้าและตอบสนองต่อความต้องการ (Demand Driven) เพื่อปรับปรุงและขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยฉบับดังกล่าวให้ไปสู่การปฏิบัติโดยการมีส่วนร่วมและให้ได้ผลยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นองค์กรระดับชาติสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยใช้การวิจัยเป็นกลไกสร้างฐานความรู้สำหรับการแก้ปัญหาให้แก่สังคม ได้ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเช่นกัน โดยแบ่งการใช้ประโยชน์งานวิจัย 5 ด้าน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2557) คือ

1) ด้านชุมชนและพื้นที่ เป็นการนำกระบวนการ วิธีการ องค์ความรู้ และการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลกระทบที่เกิดจากการวิจัยพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และพื้นที่หนึ่งไปขยายผลให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น และสังคมอื่น

2) ด้านวิชาการ เป็นการนำองค์ความรู้จากผลงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น วารสารระดับนานาชาติ ระดับชาติ หนังสือ ตำรา บทเรียน ไปเป็นประโยชน์ในด้านวิชาการ การเรียนการสอน ต่อยอดในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ๆ

3) ด้านนโยบาย เป็นการนำความรู้ (หลักการ แนวทาง กลยุทธ์ ในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ) ไปใช้ในกระบวนการกำหนดนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นนโยบายระดับประเทศ ภูมิภาค จังหวัด ท้องถิ่น หรือหน่วยงาน

4) ด้านสาธารณะ เป็นการนำผลงานวิจัยและนวัตกรรมไปใช้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ เกิดความตระหนักรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง นำไปสู่การเปลี่ยนวิธีคิด พฤติกรรม เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชน สร้างสังคมคุณภาพ และส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

5) ด้านพาณิชย์ เป็นการนำนวัตกรรม เทคโนโลยี ผลิตภัณฑ์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ไปสู่การผลิตในเชิงพาณิชย์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและลดต้นทุนการผลิต รวมถึงสร้างอาชีพและทางเลือกให้กับผู้ประกอบการ เกษตรกร และผู้ประกอบการอาชีพต่างๆ

การใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ นี้อยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาประเทศ ได้แก่ การสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (Growth and Competitiveness) การสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในสังคม (Inclusive Growth) การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Green Growth) และเมื่อผสานทั้ง 3 ส่วนเข้าด้วยกัน จะก่อให้เกิดการเติบโตอย่างยั่งยืน (Sustainable Growth)

กาญจนา แก้วเทพ (2553) ได้ประมวลแนวคิด การขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research, CBR) สกว. โดยมีรูปแบบการนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งส่วนที่เป็นเนื้อหา และ/หรือ กระบวนการวิจัย มีวิธีการ/กลยุทธ์ 3 ลักษณะ คือ เชิงรับ-เชิงรุก ตามธรรมชาติ-วางแผน เน้นปริมาณ-คุณภาพ (วิเคราะห์จากโอกาสและจังหวะการทำงานบนพื้นฐานสภาพความเป็นจริง) สามารถดำเนินการขยายผลได้ในระดับโครงการ คือ ดำเนินการในพื้นที่เดิม/ประเด็นใหม่ พื้นที่ใหม่/ประเด็นเดิม ภาควิชาหน่วยงานเกี่ยวข้อง หรือ ดำเนินการขยายผลโดยโหนด/พี่เลี้ยง ศูนย์สถาบันการศึกษา (ระดับบุคคล และระดับสถาบัน) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยแวดล้อมที่จะช่วยเสริมความเข้มแข็งของชุมชน การขยายผลด้วยกลยุทธ์เชิงรับเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านในโครงการวิจัยบอกต่อผลความสำเร็จจากการดำเนินโครงการให้กับเพื่อนบ้าน และเข้ามาหา สกว.ท้องถิ่น (ขยายผลตามธรรมชาติ) ส่วนกลยุทธ์เชิงรุกเกิดจากการวางแผนงานของ สกว.ท้องถิ่นที่จะขยายงานออกไปยังพื้นที่/หน่วยงาน/สถาบันใหม่ที่คาดว่าจะเป็เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ (ขยายผลแบบวางแผน) สำหรับการขยายผลประเด็นเดิมด้วยวิธีทำงานที่เคยทำไปสู่กลุ่มใหม่ พื้นที่ใหม่ มีเงื่อนไขเบื้องต้นคือ ควรวิเคราะห์ข้อเหมือน/ข้อต่างระหว่างกลุ่มเก่าและกลุ่มใหม่ที่จะขยายผล หากมีความต่างสูงก็อาจจะต้องปรับเปลี่ยน อีกทั้งความเหมือน/ความต่างระหว่างสภาพของกลุ่มเดิมกับกลุ่มใหม่นี้ ยังส่งผลต่อผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้นจากการขยายผลด้วย

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2558) ได้ให้แนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์หรือขยายผลการวิจัยในชุมชน/พื้นที่ว่า ควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มุ่งนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน/พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ 7 รูปแบบ ได้แก่ 1) ออกแบบการสื่อสารเพื่อคืนข้อมูลให้กับชุมชนเจ้าของพื้นที่ 2) ขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็นไปยังกลุ่มคนที่มีปัญหาเดียวกันและอยากใช้ความรู้จากงานวิจัย (Knowledge Delivery) 3) ออกแบบสาร (Message Design) โดยคำนึงถึงทั้งเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับ Stakeholder/Support

Group ที่หลากหลาย 4) ใช้เนื้อหาเชิงประเด็นที่ครบทุกมิติในการขับเคลื่อน 5) ทำงานเชิงเครือข่าย 6) สื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สู่สาธารณะ และ 7) สร้างแกนนำชาวบ้านให้ใช้สื่อเป็น เพื่อสื่อสารเรื่องราวของชุมชนได้ (Smart User)

ตัวอย่างการสื่อสารผลงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำไปใช้ประโยชน์

สุจิต คุณธนกุลวงศ์ และคณะ (2555) ดำเนินโครงการวิจัย ศูนย์วิจัยระบบการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อความมั่นคงระดับจังหวัด ระยะที่ 3 หลังจากเสร็จสิ้นโครงการ ได้นำเสนอในการประชุมเวทีสาธารณะนโยบายน้ำ สกว. ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2556 จากเวทีดังกล่าว คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ได้นำข้อมูลจากรายงานวิจัยนี้ไปประกอบการพิจารณาศึกษาของคณะอนุกรรมการทรัพยากรน้ำ ทะเล และชายฝั่ง กรณีการดำเนินโครงการบริหารจัดการน้ำที่จะมีผลกระทบต่อการแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมเชิงนโยบาย นับเป็นการใช้ผลงานเชิงวิชาการเพื่อหนุนเสริมการดำเนินงานของภาครัฐระดับประเทศ

ประพันธ์ จิตคำ และคณะ (2552) ดำเนินโครงการวิจัย ความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน พัฒนาสังคมและสุขภาวะ จังหวัดกำแพงเพชร (ระยะที่ 2) กระบวนการทำงานเน้นการจัดการเรียนรู้ของชาวบ้านโดยใช้บัญชีรายรับ-รายจ่ายครัวเรือน และแผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือ ได้ส่งผลให้เกิดความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ เพื่อเรียนรู้และวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ปัจจุบันเครือข่าย 29 ตำบล ได้นำแนวทางที่เรียนรู้จากโครงการเรื่อง ความจำเป็นในการใช้ข้อมูลไปวางแผนแก้ปัญหา โดยเน้นการเก็บข้อมูลสภาพปัญหาพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง จัดทำแผนที่ทำมือ บูรณาการแผนและข้อเสนอชุมชนเข้ากับแผนงานแต่ละหน่วยงาน ทั้งแผนพัฒนาตำบล แผนพัฒนาจังหวัด และแผนตามงบประมาณประจำปีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วันเพ็ญ พรินทรากุล (2554) ดำเนินโครงการวิจัย การสังเคราะห์องค์ความรู้การจัดการความรู้ลุ่มน้ำแม่ทาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2551 ผลจากการดำเนินโครงการได้เกิดการรวมตัวกันเป็น “เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา” ที่มีคณะทำงานมาจากนักวิจัยในแต่ละพื้นที่ ร่วมกันดำเนินงานจัดการลุ่มน้ำแม่ทาอย่างเป็นรูปธรรม มีการขยายผลไปยังหน่วยงานองค์กรอื่นๆ เช่น เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดลำพูน โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนการจัดกิจกรรมของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา จัดกิจกรรมเพื่อระดมทุนในการรักษาลุ่มน้ำแม่ทา (ผ้าป่าลุ่มน้ำแม่ทา) วางแผนการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ และรักษาลำน้ำแม่ทา เช่น กิจกรรมการเทศกาลธรรมชาติ ปลาซอน การแห่ช้างเผือก การสืบชะตา ลำน้ำ ที่ได้กำหนดกิจกรรมทุกปี ทั้งนี้ เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา ถือว่าเป็นการกำเนิดขึ้นจากการดำเนินโครงการวิจัยอย่างแท้จริง

ปัญญา โตกทอง และคณะ (2548) ดำเนินโครงการวิจัย รูปแบบการจัดการน้ำในลำคลองแพรก หนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม เพื่อหารูปแบบการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับวิถีคนฝั่งน้ำจืดและฝั่งน้ำเค็ม ซึ่งเป็นความขัดแย้งมายาวนานกว่า 20 ปี และจากความพยายามเชิญชวนคนฝั่งน้ำเค็มและฝั่งน้ำ

จิตที่มีวิธีอันแตกต่างกันเข้ามาพูดคุยกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มต้นโครงการเมื่อ ปี พ.ศ.2545 ทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมกัน เข้าใจกันมากขึ้น ปัญหาเริ่มคลี่คลาย ชุมชนแพรกกนามแดงสามารถพัฒนาระบบคิดสู่เรื่องการบริหารจัดการระบบกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์อันเป็นฐานการจัดการการเงินชุมชนอย่างมีคุณภาพ ส่วนนักวิจัยสามารถพัฒนาตนเองเป็นพี่เลี้ยงเพื่อถ่ายทอดแนวคิดกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสู่ชุมชนอื่นต่อไป พร้อมกับได้ค้นพบรูปแบบประตุน้ำฉบับชาวบ้าน ทำให้รองอธิบดีกรมชลประทานสั่งการให้วิศวกรดำเนินการต่อในพื้นที่ เพื่อปรับปรุงตูกั้นน้ำทั้งหมดในตำบลแพรกกนามแดงให้เป็นระบบเดียวกัน โดยยึดแบบของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ มีหน่วยงานต่างๆ นักวิชาการ ชุมชนจำนวนมากสนใจเข้าไปศึกษาเรียนรู้การจัดการน้ำของชาวแพรกกนามแดง และล่าสุดได้ถูกหยิบยกขึ้นเป็นประเด็นระดับชาติในเวทีภูมิปัญญากับการจัดการระบบนิเวศปากแม่น้ำ ร่วมกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษา คณะอนุกรรมการดินและน้ำ ส่งผลให้หลายหน่วยงานเริ่มยอมรับว่า การจัดการน้ำที่ผ่านมา ขาดการศึกษากระบวนการนิเวศปากแม่น้ำ อีกทั้ง กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เล็งเห็นถึงคุณค่าของกระบวนการคลี่คลายปัญหาการจัดการน้ำของชาวแพรกกนามแดง จึงได้มอบรางวัล “ชุมชนผลงานดีเด่น เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สาขาการจัดการทรัพยากรน้ำ” เนื่องในวันน้ำโลก เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2547 ที่ผ่านมา

วิชญ์วัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ (2552) ดำเนินโครงการวิจัย ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งพื้นที่ศึกษาในโครงการได้รับการคัดเลือกให้เป็นกรณีศึกษาเรียนรู้ (Action Learning) ฝึกปฏิบัติจริงภายใต้โครงการศึกษาอบรมหลักสูตรผู้บริหารระดับกลางของกระทรวงมหาดไทย (บ.มท.) รุ่นที่ 21 โดยลงพื้นที่เรียนรู้ระหว่างวันที่ 22 – 26 มิถุนายน พ.ศ.2552 การจัดการกระบวนการศึกษาเรียนรู้ได้ใช้เครื่องมือในการทำความเข้าใจและรู้จักชุมชนอย่างแท้จริง ร่วมแลกเปลี่ยนปัญหากับชุมชนในพื้นที่ ประกอบด้วย ชุมชนตำบลคลองโคนในประเด็นการอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนตำบลแพรกกนามแดงในประเด็นการจัดการฟื้นฟูแหล่งน้ำและกลุ่มองค์กรการเงินของชุมชน ชุมชนตำบลปลายโพรงในประเด็นการพัฒนากลุ่มอาชีพและการแก้ไขปัญหาสังคมของชุมชนมุสลิม ชุมชนตำบลบางพรหมในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียง วัฒนธรรมชุมชน และการสร้างความสมานฉันท์ ตำบลโรงหีบและตำบลบางยี่รงค์ประเด็นศูนย์เรียนรู้การเกษตร เกษตรแปรรูป ผลิตภัณฑ์จากกะลา และปัญหาผู้สูงอายุในชุมชน ชุมชนเทศบาลตำบลอัมพวาในประเด็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตลาดน้ำอัมพวา วิถีวัฒนธรรมชุมชนสองฝั่งคลอง และวัดอัมพวัน และ ชุมชนตำบลบางแก้ว-บางจะเกร็งในประเด็นการทำนาเกลือ การดูแลการกัดเซาะชายฝั่งพื้นที่ชุ่มน้ำ และตลาดการท่องเที่ยวของชุมชนดอนหอยหลอด เพื่อวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาวิถีชีวิตชุมชน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ จากนั้นผู้เข้าร่วมโครงการได้นำเสนอผลการลงพื้นที่ต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้นำ แกนนำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ ตลอดจนจะได้นำผลการศึกษาเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม และนำเสนอต่อกระทรวงมหาดไทยต่อไป

รุ่งวิจิต คำงาม (2548) เริ่มดำเนินโครงการวิจัย การจัดการน้ำระบบย่อยโดยองค์กรชุมชน กรณีศึกษาภูเขาดี ตำบลภูเขาดี อำเภอรันบุรี จังหวัดสุรินทร์ เมื่อปี พ.ศ.2545 ระหว่างดำเนินโครงการ มีการประชุมเชื่อมโยงโลกที่อำเภอรำไพบุรี จังหวัดศรีสะเกษ ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคม พ.ศ.2546 คณะผู้เข้าร่วมการประชุมได้มาศึกษาดูงานพื้นที่โครงการวิจัยดังกล่าว โดยมีตัวแทนชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน กลุ่มเอ็นจีโอ นักวิชาการและสถาบันการศึกษากว่า 300 คน ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผลกระทบและการแก้ไขปัญหาจากการสร้างเขื่อน ทั้งนี้ ทีมวิจัยมีบทบาทสำคัญในการเป็นวิทยากรและนำเสนอแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย กิจกรรมที่จัดขึ้นในการดูงาน ได้แก่ การศึกษาสภาพพื้นที่ตามภูเขาดี โดยการนั่งเรือและการเดินสำรวจพื้นที่การใช้ น้ำ การแลกเปลี่ยนเรื่องรูปแบบการนำน้ำไปใช้ทำนา การจัดการดูแลแหล่งน้ำ การใช้พื้นที่ตามร่วมกันของชุมชนทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ และชุมชน การนำเสนอผลกระทบจากการสร้างเขื่อนรำไพบุรีที่มีต่อการดำรงชีวิตของชุมชนและต่อแหล่งน้ำภูเขาดี ตลอดจนนำเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งข้อมูลความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะศึกษาดูงานกับทีมวิจัยและกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ จะถูกรวบรวมเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับการจัดการน้ำระบบใหญ่ที่จัดการโดยรัฐ เป็นการร่วมกันหาทางออก ข้อเสนอแนะต่อนโยบายการจัดการน้ำที่เป็นทางเลือกในการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

ปรีชา จันทร์ศรีแก้ว (2548) ดำเนินโครงการวิจัย แนวทางการแก้ปัญหาหาร้างในบ้านคอกช้าง ต.หารเทา อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง เมื่อปี พ.ศ.2546 เพื่อร่วมกับชาวบ้านพื้นฟูการทำนาที่มีสภาพร้างลงไปเนื่องจากวิธีการทำนาเปลี่ยนไปเป็น การใช้สารเคมี ทำให้ผลผลิตไม่คุ้มทุน คนส่วนใหญ่ออกไปเป็นแรงงานข้างนอก ก่อปัญหาสังคม/คุณภาพชีวิตตามมา ซึ่งผลจากการร่วมกันสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่นา จำนวนผู้ทำนา วิธีการทำนา ทำให้พบว่า เหตุแห่งปัญหาที่แท้จริง คือ เรื่องการขาดแคลนน้ำ จึงได้วางแผนการแก้ปัญหาหาร้างร่วมกัน แล้วนำเสนอข้อมูลทั้งหมดพร้อมแผนในเวทีเผยแพร่ผลงานวิจัยต่อ ผู้ว่า CEO อบต. อบจ. นายอำเภอ เกษตรอำเภอ ชลประทาน และชุมชนที่เข้ามาร่วมกว่า 500 คน ผลสุดท้ายคือ ผู้ว่า CEO ได้สั่งการให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำแผนการจัดการน้ำของชุมชนไปดำเนินการอย่างเร่งด่วน เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างพอเพียงในบ้านคอกช้างและพื้นที่ใกล้เคียง

จะเห็นได้ว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำมากมายที่มีผลกระทบทั้งเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ สมควรแก่การนำผลการวิจัยเหล่านั้นมาสื่อสารเพื่อใช้ประโยชน์กับชุมชนได้จริง

2.2 การสื่อสารเพื่อการจัดการน้ำ

จำนงค์ บัวเนียว และคณะ (2546) วิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา เริ่มขึ้นจากความสนใจของนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งเห็นความสำคัญและปัญหาของคลองอู่ตะเภาที่มีมากขึ้นทุกขณะ โครงการวิจัยจึงมุ่ง 1) สำรวจศึกษาเรียนรู้รูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภาในอดีตและปัจจุบัน ทั้งภายในและระหว่างชุมชน 2) ประเมินศักยภาพสื่อพื้นบ้านของชุมชนในปัจจุบัน 3) ใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของชุมชน และ 4) แสวงหากล

ยุทธ์และกิจกรรมเพื่อเสริมกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน (สัมภาษณ์เชิงลึก ศึกษาเอกสาร) จัดเวทีวิจัยร่วมกับแกนนำชุมชน เวทีวิจัยแม่บ้านชุมชน เวทีวิจัยเยาวชนชุมชน เวทีวิจัยภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน รวมถึงเวทีวิจัยรวมเพื่อเก็บข้อมูลและร่วมศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญา สภาพการสื่อสารเครือข่ายชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การสื่อสารภายในชุมชนยังเหนียวแน่น ไม่เป็นทางการ ผ่านกิจกรรมชุมชน การสื่อสารระหว่างชุมชนมีน้อย โดยเนื้อหาสื่อสารเรื่องคลองอยู่แต่เกาะแทบไม่ปรากฏ ขณะที่สื่อพื้นบ้านมีน้อย และเน้นสื่อเพื่อความบันเทิงและประกอบพิธีกรรม กลยุทธ์สำคัญช่วยเสริมกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน คือ มีผู้ประสานงานกลางที่เชื่อถือได้ เพื่อรวมให้มาพบ รู้จักและร่วมเป็นเครือข่าย โดยประเด็นจุดใจสู่ความร่วมมือกัน ควรเน้นให้เห็นประโยชน์รูปธรรม โดยเฉพาะการเพิ่มรายได้ สำหรับองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพโดยรวม แบ่งเป็น ปัจจัยภายใน (ผู้นำเข้มแข็ง มีแนวคิดก้าวหน้า ค่อนข้างมีการศึกษา) และ ปัจจัยภายนอก (ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก)

ปัญญา โตทอง และคณะ (2550) วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มุ่งค้นหารูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ผ่านกระบวนการเวทีชุมชนตั้งแต่ เวทีชี้แจงทำความเข้าใจวัตถุประสงค์งานวิจัย เวทีอบรมเทคนิคการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน รวบรวมข้อมูลชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตแหล่งน้ำและรูปแบบการใช้น้ำของพื้นที่วิจัย เวทีประชุมเพื่อรวบรวมจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ข้อมูล เวทีตรวจสอบข้อมูลและสะท้อนข้อมูลระดับตำบลและแนวทางจัดการน้ำที่เหมาะสม และเวทีวางแผนการจัดการระบบน้ำตามสภาพข้อมูลที่วิเคราะห์ได้ กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญเพื่อมุ่งสู่รูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน คือ การเรียนรู้ผ่านการทดลองทำ ซึ่งทีมวิจัยได้พูดคุยร่วมกันตั้งแต่ค้นหาแบบบ้านประตูลอยน้ำที่เอื้อต่อวิถีชีวิตชุมชน ค้นหาบุคคลที่จะมาทำบ้านประตูลอย วางแผนทดลองว่าต้องทดสอบบ้านประตูลอยที่ระดับน้ำเท่าใด ตรวจสอบคุณภาพน้ำก่อนและหลังทดลองใช้บ้านประตูลอย ควรทดลองใช้บ้านประตูลอยที่ใดบ้าง เก็บรวบรวมข้อมูลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกิดจากการทดลองใช้บ้านประตูลอย จัดการลำคลองอย่างมีส่วนร่วม ขอรับการสนับสนุนงบประมาณ และเมื่อเกิดปัญหาก็มาหารือกันเพื่อปรับการทดลองให้เหมาะสมกับปัญหาที่เกิดขึ้นและบริบทชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิจัยเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเริ่มจาก ทีมวิจัยหลักใช้กระบวนการระดมความคิด โดยอาศัยเวทีชาวบ้าน เวทีสาธารณะ แลกเปลี่ยน/พูดคุยและสนทนากลุ่มย่อย ใช้สื่อและบุคคลเชื่อมโยงให้ทีมวิจัยชุมชนเห็นภาพร่วมกัน ทีมวิจัยชุมชนนำกระบวนการจากการดำเนินงานวิจัยไปปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาอื่นๆ ในครอบครัว และชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน สร้างเสริมความสัมพันธ์ในชุมชน เมื่อชาวบ้านเห็นผลสำเร็จจากการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการจัดการขยะในลำคลอง การยอมรับข้อตกลงกฎกติกาการเปิด-ปิดประตูลอยน้ำ ทำให้ปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่หมดไป เกิดเป็นข้อสรุปการสร้างการมีส่วนร่วมที่ควรเริ่มจากทีมวิจัย ครอบครัว ชุมชน เชื่อมโยงสู่การทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาโดยตรง เพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บูรณาการการดำเนินงานอย่างยั่งยืนและแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ทีม

วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินการวิจัย คือ 1) ควรมีพี่เลี้ยงที่เข้าใจสภาพพื้นที่ วัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านกระบวนการแก้ไขปัญหากับโครงการอื่น คอยให้คำแนะนำในพื้นที่อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง 2) การแก้ปัญหายังเป็นรูปธรรม ควรบูรณาการร่วมภาคีเครือข่าย หน่วยงานเกี่ยวข้อง 3) การพูดคุยอย่างสม่ำเสมอช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจ ช่วยวางแผนแก้ปัญหาได้ระดับหนึ่ง และ 4) ควรดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

วงศ์ นัยวิจิ และคณะ (2558) วิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำให้สามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานระบบท่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตำบลบุงมะแลง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี มุ่งศึกษาระบบการบริหารจัดการและการจัดการน้ำในปัจจุบัน ปัญหา สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้น นำไปสู่การสร้างเครื่องมือในการสื่อสารและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มในการจัดการน้ำร่วมกัน ตลอดจนร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกรชลประทานระบบท่อให้มีประสิทธิภาพ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนี้ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางวิจัยร่วมกัน 2) ศึกษาข้อมูลและเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม และ 3) ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดแนวทางแก้ปัญหา โดยคณะวิจัยทำหน้าที่หลักในฐานะผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ผลการศึกษาสามารถสังเคราะห์แนวทางการดำเนินงานได้ดังนี้ ในส่วนของการวิเคราะห์แนวโน้มการใช้น้ำ เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันค้นหาประเด็นปัญหา กำหนดโจทย์วิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำชลประทานระบบท่อด้วยวิธีการ PARDI (ระบุปัญหา (Problem) ผู้มีส่วนได้เสีย (Actors) แหล่งทรัพยากรที่ต้องใช้ (Resources) การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่เกิดขึ้นกับแหล่งทรัพยากรที่ต้องใช้ (Dynamics) ปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และมีต่อกันและกัน (Interactions)) รวมทั้งใช้กิจกรรม Participatory mapping จากนั้นใช้กิจกรรมการเล่นเกมส์บทบาทสมมติ (Role-playing game) เพื่อสร้างความเข้าใจและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการทำงานของกลุ่มเกษตรกร ผลจากการใช้กิจกรรมนี้ทำให้เกิดความตระหนักถึงการกระทำของกลุ่มตนที่มีผลกระทบต่อกลุ่มอื่น เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อลดผลกระทบ เกิดความคิดอยากแบ่งปันมากขึ้น ช่วยให้ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรเห็นข้อจำกัดด้านการจัดการกลุ่มของตนเองและเห็นประโยชน์ของการปลูกพืชใช้น้ำน้อยแทนการปลูกข้าว รวมถึงเกิดการอบรมและดูงานเกษตรกรในพื้นที่อื่น เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ที่เป็นข้อจำกัดโดยเป็นความต้องการของกลุ่มเกษตรกรเอง ท้ายที่สุดกลุ่มผู้ใช้น้ำได้ร่างกติกาการใช้น้ำและทำบันทึกความเข้าใจร่วมกัน (MOU) นำกลยุทธ์ด้านการเงิน การลงทุน สวัสดิการและงานบุญที่ได้รับจากการอบรมมาใช้ในการจัดการกลุ่ม จัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรของตำบลแทนกรรมการเดิม เพื่อสร้างความยั่งยืนด้านอาหาร การจัดการน้ำและความสามัคคีในกลุ่ม โดยคืนผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นให้กลุ่มผู้ใช้น้ำ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในงานวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้โดย การนำเครื่องมือสื่อสารที่สามารถทำให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นที่แตกต่างกันในบรรยากาศที่เป็นมิตร ไปใช้แก้ปัญหาคือความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรสาธารณะได้ เช่น เกมสวมบทบาทสมมติ ผู้ออกแบบเกมจะต้องเข้าใจระบบที่ศึกษา ผู้มีส่วนได้เสียเข้าร่วมในกระบวนการวิเคราะห์ ออกแบบและเข้าใจขั้นตอนของเกมอย่างแท้จริง เพื่อให้เห็นปฏิสัมพันธ์และผลของปฏิสัมพันธ์

นอกจากนี้ การถ่ายทอดวิธีการและความรู้ของกระบวนการวิจัยไปสู่ผู้ส่งเสริมการเกษตรที่ทำงานใกล้ชิดกับเกษตรกรผู้ใช้ทรัพยากรและมีความพร้อมด้านทักษะการเรียนรู้มากกว่า ให้มีความพร้อมที่จะเป็นทั้งผู้พัฒนาสร้างเครื่องมือและผู้อำนวยความสะดวก แล้วนำไปใช้แก้ปัญหาาร่วมกันกับเกษตรกร น่าจะเป็นแนวทางช่วยลดข้อจำกัดของเกษตรกรในการนำเครื่องมือวิจัยไปใช้ ทักษะการวิเคราะห์และสร้างเครื่องมือ ตลอดจนการควบคุมวิธีดำเนินการในฐานะผู้อำนวยความสะดวก ในส่วนของการติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ ควรพิจารณากำหนดเป็นกิจกรรมหลักในกระบวนการวิจัย โดยอาจมีคณะวิจัยอีกคณะหนึ่งเป็นผู้ติดตามและประเมินผล เพื่อลดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับฉันทาคติของผลงานวิจัย สำหรับการสร้างทัศนคติเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมและการที่ทุกกลุ่มเรียนรู้ข้อจำกัดและผลกระทบที่เกิดในระบบจากกระบวนการตัดสินใจของตนเองและของกลุ่มอื่นนั้น เป็นกระบวนการที่ใช้เวลาและจะต้องทำอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการสร้างแรงจูงใจด้วยรูปแบบการพัฒนาต่างๆ เป็นเรื่องจำเป็นแต่ควรจะต้องเกิดจากความต้องการของชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง อีกประเด็นสำคัญคือ ความสำเร็จของการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรฯ เกิดจากปัญหาการจัดการน้ำที่ทุกกลุ่มยอมรับว่า เป็นวิกฤติของชุมชนที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และโอกาสการแก้ไขดังกล่าวมาพร้อมกับการร่วมมือของคณะวิจัยทุกฝ่าย ในด้านนโยบายการพัฒนาซึ่งเป็นแรงจูงใจที่สำคัญมากของการจัดการกลุ่ม ได้การสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานีที่สามารถจะผลักดันให้การพัฒนาซึ่งเป็นมติของกลุ่ม เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจน รูปแบบกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกิดจากประเด็นปัญหาที่ชัดเจนและมีความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายตั้งแต่เริ่มจนจบกระบวนการ คือ เกษตรกรผู้ใช้ทรัพยากร นักวิชาการที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก และฝ่ายวางแผนนโยบายการพัฒนา น่าจะเป็นแนวทางการทำงานวิจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการวางนโยบายการพัฒนาพื้นที่ที่เริ่มจากชุมชนขึ้นไปสู่ระดับจังหวัด (Bottom-up approach) โดยการพัฒนาลักษณะนี้มีแนวโน้มที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อชุมชนมากกว่านโยบายการพัฒนาที่ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

จารุวรรณ เกษมทรัพย์ และคณะ (2555) วิจัยเรื่อง ความเปราะบาง การสื่อสารความเสี่ยง และการปรับตัวของเกษตรกรในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในเขตอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้พัฒนารูปแบบการสื่อสารความเสี่ยงแก่เกษตรกร เพื่อสร้างการรับรู้ ความตระหนักและจิตสำนึกในการจัดการน้ำของเกษตรกร ในประเด็นความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคม กระบวนการวิจัยได้พัฒนาและใช้สื่อเพื่อให้ความรู้แก่เกษตรกร ได้แก่ สื่อบุคคล(วิทยากร) เกมส์ การ์ตูน และใช้เกมส์เพื่อศึกษาแนวทางปรับตัวว่าโครงการวิจัยได้ใช้สื่อบุคคลเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคมในอนาคตและแนวทางการปรับตัว เกมส์ที่ใช้มี 3 เกมส์ คือ เกมส์ “ตามล่าหาความจริง” โดยใช้บัตรคำที่มีรูปภาพ แล้วให้เกษตรกรกลุ่มต่างๆ จัดเรียงให้สัมพันธ์กับอาชีพของตน เพื่อสร้างกรอบแนวคิดของผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง 2) เกมส์ “ลุ่มๆ ดอนๆ” โดยให้เกษตรกรวาดรูปแผนที่หมู่บ้านของตน แล้วระบายสีระบุพื้นที่น้ำท่วม น้ำแล้ง พื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ที่เหมาะสมในการสร้างสระเก็บน้ำประจำหมู่บ้าน พร้อมให้เหตุผลประกอบ 3) เกมส์ “ทางรอด” โดยให้เกษตรกรอ่านการ์ตูนเกี่ยวกับเหตุการณ์น้ำ

ท่วม ภัยแล้งในชุมชน และแนวทางแก้ไข พร้อมทั้งให้ระบุแนวทางที่เหมาะสมในการปรับตัวของเกษตรกร ต่อปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม น้ำเค็ม และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จากการใช้สื่อทั้งสาม ประเภทพบว่า รูปแบบการสื่อสารความเสี่ยงโดยใช้สื่อบุคคลให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแผนที่หมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคมในอนาคต และแนวทางการปรับตัว จะทำให้เกษตรกรมีความเข้าใจในข่าวสารสูงและมีผลต่อทัศนคติในการจัดการน้ำของเกษตรกร กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรด้วยสื่อบุคคล จะต้องไม่ใช่ภาษาวิชาการมากเกินไป ไม่ควรใช้ระยะเวลาเกิน 30 นาที ต้องมีรูปภาพประกอบชัดเจน พยายามให้เนื้อหาในการสื่อสารใกล้เคียงกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชนให้มากที่สุด ควรหลีกเลี่ยงการใช้ตัวเลข และระหว่างที่มีการสื่อสารควรสุ่มตัวอย่างคนในชุมชนเพื่อถามคำถาม และเพื่อติดตามให้ผู้เข้าร่วมสนใจในเนื้อหาของสื่อตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม เกษตรกรในชุมชนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแผนที่ชุมชนเพื่อสื่อสารตำแหน่งต่างๆ ของชุมชน จึงอาจให้คนในชุมชนช่วยกันคิด ช่วยกันวาดภาพ แล้วทีมวิจัยนำมาเรียบเรียงใหม่เอง

สุจริต คุณธนกุลวงศ์ และคณะ (2555) วิจัยเรื่อง ศูนย์วิจัยระบบการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อความมั่นคงระดับจังหวัด ระยะที่ 3 มุ่งวิจัยและพัฒนาความรู้ทางเทคนิควิชาการ เป็นศูนย์ประสานงานสนับสนุนเทคนิควิชาการ พัฒนาเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานนโยบาย กับหน่วยงานปฏิบัติ อปท. สถาบันการศึกษา เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการน้ำเชิงพื้นที่ และพัฒนาชุดเครื่องมือและโปรแกรมประยุกต์ให้รองรับการแสดงผลผ่านทางอุปกรณ์พกพา (Tablet) ตลอดจนสังเคราะห์องค์ความรู้กระบวนการจัดการน้ำในชุมชน ท้องถิ่น กลุ่มน้ำ เชื่อมโยงกับการวางแผนพัฒนาจังหวัด และเสนอเชิงระบบและเชิงปฏิบัติการวางแผนจัดการน้ำระดับจังหวัดให้กับหน่วยงานนโยบาย จังหวัด และ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ผลการวิจัยในแง่ของระบบข้อมูล การเสริมศักยภาพ และกลไกสนับสนุนเพื่อให้การจัดการน้ำมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คือ 1) การพัฒนาฐานข้อมูลและโปรแกรมการจัดการน้ำ ต้องมีการทำความเข้าใจถึงข้อมูลเชิงพื้นที่ เพื่อที่จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้งานให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรน้ำในอนาคต 2) การเสริมศักยภาพและการเผยแพร่ผ่านการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ อบรม สัมมนา เผยแพร่ข้อมูล และเอกสารแนะนำโครงการ พร้อมทั้งคู่มือการใช้และพัฒนา Tablet และผลการศึกษาดูงานผ่านเว็บไซต์ ซึ่งหน่วยวิจัยของโครงการเป็นศูนย์ประสานงาน สามารถเพิ่มความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการทรัพยากรน้ำให้กับหน่วยปฏิบัติ และสถาบันการศึกษาในพื้นที่จังหวัดน่าน และเป็นการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานและผลงานระหว่างพื้นที่กับหน่วยงานนโยบาย และระหว่างพื้นที่กับพื้นที่ได้ตามวัตถุประสงค์ กิจกรรมดังกล่าวมีส่วนช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายมหาวิทยาลัยและองค์กรภาคประชาชนในการขยายผลการนำผลวิจัยและงานวิชาการไปประยุกต์แก้ไขและวางแผนน้ำในระดับชุมชน อปท. และจังหวัดในลักษณะ water schooling ได้ในอนาคต) 3) กระบวนการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำ ควรเพิ่มกลไกเชื่อมโยงการวางแผนน้ำกับแผนพัฒนาจังหวัด และใช้ตัวชี้วัดสำหรับการวางแผนน้ำ แบบจำลองประเมินความต้องการน้ำโดยใช้ตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต จะทำให้หน่วยงานของจังหวัดสามารถรับรู้ข้อมูลในการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำ และข้อมูลความต้องการใช้น้ำในอนาคต และ 4) ระบบการวางแผนจัดการ

ทรัพยากรน้ำระดับจังหวัดควรประกอบด้วย ชุดโครงการวางแผนน้ำ กลไกดำเนินงาน การเตรียมพร้อมของคนและองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาให้กับหน่วยงานนโยบาย จังหวัด และ อปท. ในการพัฒนาศักยภาพการจัดการน้ำในจังหวัด ในส่วนของการขับเคลื่อนสู่การกำหนดแผนระดับท้องถิ่น มีข้อเสนอแนะ คือ 1) ควรมีการพัฒนากระบวนกรระบบสารสนเทศรองรับ มีระบบ project clearing house ระดับจังหวัดเพื่อลดความซ้ำซ้อน และเพิ่มโครงการร่วม ซึ่งสามารถจัดเป็น master plan ในจังหวัดเป็นชุดโครงการ โดยพัฒนาข้อต่อ (จังหวัด อบจ. อบต.) และโครงสร้างพื้นฐานด้านข้อมูล ระบบการพัฒนาบุคลากรที่เตรียมรองรับ และ 2) ปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อน คือ สร้างความเข้าใจ ให้ความรู้ กระบวนการ พัฒนาค้น ขวกลยุทธในการเลือกประเด็นและโครงการที่จะดำเนินการ จัดข้อมูลส่วนกลาง สนับสนุนท้องถิ่นเสริมด้วยข้อมูลจากพื้นที่ จัดระบบรองรับและมีเครือข่ายสนับสนุน

จากงานวิจัยที่ยกมานี้จะเห็นว่า การสื่อสารเพื่อการจัดการน้ำในพื้นที่ต่างๆ ล้วนใช้กลวิธีที่มีส่วนร่วมของชุมชนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมวางแผนระดับจังหวัด ระดับอำเภอ หรือ อปท. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ การร่วมเรียนรู้ และ กิจกรรมเชิงสนทนาการระดับชุมชน

2.3 การจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

สมชัย แทนคำ และคณะ (2551) วิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการบูรณาการการจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนวังนอง ตำบลกุดข้าวปุ้น อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สืบเนื่องจากบทเรียนการจัดการน้ำที่ผ่านมา ชุมชนยังไม่มีส่วนร่วมในการจัดรูปแบบที่ต้องการ เมื่อหน่วยงานรัฐเข้ามาดำเนินการจัดการน้ำเสร็จ ให้ชาวบ้านใช้งานต่อ โดยขาดหลักในการใช้และบำรุงรักษาที่ดีพอ เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น ความต้องการใช้น้ำเพิ่มขึ้น ใช้น้ำเกินความจำเป็น เมื่อถึงฤดูแล้ง น้ำประปาจึงมีปริมาณลดลงและน้ำด้อยคุณภาพลง โครงการจึงมุ่งค้นหา รูปแบบการจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อให้เกิดการใช้น้ำอย่างเต็มประสิทธิภาพ ทีมวิจัยศึกษาบทเรียนการจัดการน้ำในอดีตและปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การกำหนดรูปแบบการจัดการในอนาคตอย่างยั่งยืน ศึกษาปริมาณความต้องการใช้น้ำในการอุปโภคของชุมชน ตลอดจนค้นหารูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสม ชุมชนสามารถดำเนินการเองโดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ โครงการวาง **กระบวนการวิจัย**ไว้ 4 แผนงาน ตามลำดับ คือ 1) แผนเตรียมงานและชุมชน 2) แผนงานการเรียนรู้ชุมชนในการจัดการน้ำ 3) แผนงานการค้นหารูปแบบและการทดลองจัดการน้ำโดยชุมชน และ 4) แผนงานการติดตามและสรุปบทเรียนการทำงาน ผลจากกระบวนการวิจัยช่วยเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวคิดของชาวบ้านให้มาทำงานร่วมกันเพื่อชุมชนมากขึ้น เยาวชนเกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมสร้างสรรค์มากขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนใส่ใจในการใช้น้ำมากขึ้น นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้น้ำอย่างประหยัด เกิดการพัฒนาแหล่งน้ำโดยการขุดลอกลำห้วยใหม่ พื้นฟูสภาพโดยการปลูกต้นไม้ ปล่อยปลาอย่างมีส่วนร่วมของคนใน

ชุมชน ทำให้เกิดแนวทางประสานความร่วมมือในการจัดการน้ำระหว่างชุมชน และหน่วยงานเกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างเป็นระบบและบูรณาการ

บรรเจต นະแส และคณะ (2556) วิจัยเรื่อง ประสานภาคีความร่วมมือในการสร้างความรู้ที่เหมาะสมระดับท้องถิ่นในการจัดการภัยพิบัติจังหวัดสงขลา เป็นโครงการต่อยอดข้อมูลจากโครงการแก้ปัญหาความยากจนเพื่อพัฒนาสังคมและสุขภาวะ (ปี 2550-2553 สนับสนุนโดย สกว.) ซึ่งได้พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนท้องถิ่น ความร่วมมือระดับตำบลโดยผ่านกระบวนการแผนชุมชนและบัญชีครัวเรือน โครงการจัดการภัยพิบัติฯ นี้ดำเนินการวิจัยหลังจากที่จังหวัดสงขลาประสบภัยพิบัติอย่างรุนแรง พายุดีเปรสชันสร้างความเสียหายต่อที่อยู่อาศัยและทรัพย์สินของชุมชนในพื้นที่คาบสมุทรสมิงพระ ขณะที่ชุมชนระดับตำบลไม่ได้มีการบริหารจัดการตนเอง ไม่มีการวางแผนเตรียมการ ขาดความรู้ความเข้าใจด้านข้อมูล ทำให้เกิดความขัดแย้งในช่วงประสบภัย ดำเนินโครงการแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก จัดทำและเสริมการเรียนรู้-ข้อมูล เพื่อการตัดสินใจร่วมกันในการจัดการอุทกภัยระดับพื้นที่ ช่วงสอง สร้างความร่วมมือระดับพื้นที่และลุ่มน้ำ/จังหวัด และ ช่วงสาม การพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบและการขยายผลโครงการได้ 1) พัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายองค์กรชุมชน อบต หน่วยงานเกี่ยวข้องให้สามารถจัดการภัยพิบัติในพื้นที่นาร่องได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) พัฒนาและยกระดับความรู้ในการจัดการภัยพิบัติ ผ่านเวทีกระบวนการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันตั้งแต่พัฒนาข้อมูล จัดทำฐานข้อมูล และถอดบทเรียนการทำงานเป็นระยะๆ 3) พัฒนากลไกความร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายให้สามารถจัดการปัญหาภัยพิบัติในพื้นที่นาร่องแบบบูรณาการ ด้วยการใช้ฐานข้อมูล สรุป-ถอดบทเรียนและความรู้จากการทำงานร่วมกันมาประยุกต์ใช้ในระดับชุมชน เครือข่าย และจังหวัดเพื่อการตัดสินใจ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ดำเนินการโดยจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการภัยพิบัติและเรื่องเกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลชุมชน จัดทำแผนที่ทำมือ พัฒนาแผนที่ทำมือให้เป็น digital file ในโปรแกรม Map windows เพื่อช่วยวิเคราะห์เส้นทางน้ำและพายุในการจัดการภัยพิบัติของชุมชน มีเวทีวิเคราะห์ข้อมูลจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ทำให้แกนนำชุมชนได้ร่วมฝึกทักษะเรียนรู้ เชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อการดำเนินงานต่อไป กระบวนการเรียนรู้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ 2 มิติ คือ 1) มิติสังคม โดยใช้ทุนทางสังคมของท้องถิ่น (ความรู้ ทรัพยากรงบประมาณ) เพื่อจัดการภัยพิบัติ ได้ความรู้ ประสบการณ์ร่วม คำนึงและสร้างรูปธรรม คือ แนวคิดเรื่องการจัดการภัยพิบัติได้สร้างให้เกิดกรอบความคิดใหม่ จากเดิมที่คิดว่า รัฐต้องเข้ามาจัดการยามเกิดภัยพิบัติการทำงานของโครงการประสานภาคีเพื่อจัดการภัยพิบัติ ได้ปรับกระบวนการคิดใหม่เรื่องการจัดการชุมชน โดยชุมชนต้องมีการวางแผนจัดการตัวเองด้วย มีการเตรียมความพร้อมของครัวเรือนและชุมชนรองรับภัยพิบัติครั้งต่อไป และ 2) มิติการจัดการภัยพิบัติใน 5 พื้นที่ศึกษา 5 รูปแบบ คือ การจัดการฐานข้อมูลภัยพิบัติ (ต.ชะแล้) กองทุนภัยพิบัติ (ต.บ่อแดง) บูรณาการร่วมท้องถิ่นหรือกระแสน้ำโมเดล (ต.กระแสน้ำ) การจัดการน้ำ (ต.รำแดง) อาสาสมัครจัดการภัย (ต.บ้านขาว) โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการ และค้นหาศักยภาพการทำงาน พัฒนาร่วมมือกันทุกกลุ่ม/องค์กร

นิมิตร อุดมกัลป์ และคณะ (2550) วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านใหม่ในการบริหารจัดการน้ำคลองส่งน้ำซี 95 ทั้งระบบ ต.วัดขวาง อ.โพทะเล จ.พิจิตร ระยะที่ 1 เกิดขึ้นเพื่อมุ่งค้นหาแนวทางและวิธีการดำเนินการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาด้านการใช้น้ำ จากที่เกิดปัญหาพฤติกรรมด้านการใช้น้ำของเกษตรกร และปัญหาด้านกายภาพส่งผลให้น้ำไม่พอใช้ในฤดูแล้ง วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อศึกษาศักยภาพและสภาพของชุมชนในการจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วม วิเคราะห์สภาพปัญหาการใช้น้ำในการทำนา ศึกษากระบวนการสร้างให้กลุ่มผู้ใช้น้ำชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ ตลอดจนหาแนวทางและการดำเนินการที่เหมาะสมในการจัดการน้ำในการทำนาเขตพื้นที่คลองส่งน้ำซี 95 เก็บรวบรวมข้อมูลโดยอาศัย**การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม** (Participatory Learning Process: PLP) ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม และ 2) การใช้แบบสอบถาม การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมมีกระบวนการจัดเวทีโดยเชิญผู้เข้าร่วมเวที 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทีมจัดการฯ (บทบาทเป็นพี่เลี้ยง) กลุ่มทีมชลประทานท้องถิ่น และ กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ โดยกระบวนการในเวทีเน้นให้ทีมชลประทานท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการตามแผนที่วางไว้ร่วมกัน โดยมีขั้นตอนการเกริ่นนำความเป็นมาและถ่ายทอดแนวคิดการทำงานวิจัยชลประทานท้องถิ่น การแนะนำตัว กำหนดกติกาของเวที กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ การชวนพูดคุยผ่านกระบวนการตั้งคำถามเชิงลึก (เช่น ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่สำคัญ วิธีการดำรงชีวิตและการเปลี่ยนแปลง ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร สภาพปัญหา/สาเหตุ/แนวทางแก้ไขการมีส่วนร่วม) จากนั้น จัดกิจกรรมกลุ่มย่อย (กลุ่มทำแผนที่ กลุ่มหาข้อมูลในประเด็นต่างๆ) การนำเสนอ (เพื่อเติมข้อมูล) และการสรุปประเด็น กระบวนการเรียนรู้ส่งผลให้เกิด 1) การสร้างทีมงานวิจัย คือ ทีมชลประทานท้องถิ่นบ้านใหม่ โดยเกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนและทีมชลประทานพื้นที่ ซึ่งต้องการทำงานให้กับชุมชนด้วยใจ 2) ศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ของชุมชนบ้านใหม่ 3) ข้อมูลสภาพปัญหาการใช้น้ำในการทำนาในคลองส่งน้ำซี 95 ทั้งระบบ 4) การเปลี่ยนแปลงแนวคิดสู่ ชุมชนรู้จักพึ่งตัวเอง และ 5) เกิดจิตสำนึกนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน ทีมวิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ ควรมีการวาดฝันและสร้างกำลังใจ ทบทวนการทำงานที่ทำแล้วเกิดผลดีให้เป็นตัวอย่าง และ เมื่อจบเวทีทุกครั้งต้องมีการสรุปและทบทวนประเด็นสำคัญจากเวที เพื่อเป็นการกระตุ้นให้กลุ่ม(ผู้เข้าร่วม) อยากกลับมาประชุมอีก และต้องผูกประเด็นให้กลุ่มได้ติดต่อ

มยุรี จุ้ยพริก และคณะ (2556) วิจัยเรื่อง พัฒนากลไกความร่วมมือในการบริหารจัดการสายน้ำดุสนแบบบูรณาการ โดยการใช้ความรู้ในเวทีวิทยาท้องถิ่น จังหวัดสตูล เป็นการยกระดับการเรียนรู้ของกลไก/เครือข่ายจากโครงการเดิม (ความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาความยากจน พัฒนาสังคมและสุขภาวะสนับสนุนโดย สกว.) เพื่อสร้างกลไกและความร่วมมือแบบบูรณาการในการจัดการน้ำและพิบัติภัยจากคลองดุสน ซึ่งเป็นคลองสายสำคัญที่มีผลต่อการดำรงชีพของชาวสตูล มีการจ่ายน้ำประปาจากน้ำคลอง แต่ปัญหาที่พบคือ ในฤดูฝนเกิดน้ำท่วมฉับพลัน น้ำล้นตลิ่งท่วมบ้านเรือน ขณะที่ในฤดูแล้งเกิดปัญหาน้ำเสีย ขาดการวางแผนและความร่วมมือกันในการดูแลและจัดการคลอง งานวิจัยนี้มีพื้นที่ศึกษาระดับตำบล แบ่งเป็นตำบลต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ การดำเนินโครงการ เริ่มจาก การค้นหาแกนนำ เพื่อมาเป็นคณะทำงานตำบลและคณะทำงานโซน(ต้น-กลาง-ปลายน้ำ) จากนั้นทำความเข้าใจงาน ลงพื้นที่สำรวจ

ข้อมูล จัดกระบวนการถอดความรู้ และ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ วิภาค วิจัยร่วมกัน (ระดับแกนนำ คณะทำงาน และภาคีเครือข่าย) ผลของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการลุ่มน้ำคลองดุสนแบบ บูรณาการ ด้วยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นและหน่วยงานรับผิดชอบหลัก และผลจากการเสริมศักยภาพ กลุ่มองค์กรท้องถิ่นในการใช้ความรู้ในเวทีท้องถิ่นในการจัดการน้ำ แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านข้อมูลและ องค์ความรู้ ได้ข้อมูลความรู้เรื่องคุณภาพน้ำ การใช้น้ำ และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ข้อมูลสารสนเทศ เหล่านี้ได้จัดทำเป็นฐานข้อมูล โดยบันทึกลงในโปรแกรม Map Window GIS ประกอบด้วย แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศตลอดลุ่มน้ำ แผนที่ทำมือ และชุดองค์ความรู้การจัดการน้ำท้องถิ่น 3 โซนพื้นที่ 2) ด้านการสร้างการเรียนรู้ จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำเสนอ วิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่ละ 2 ครั้ง ผูกอบรม หลักสูตรการจัดการน้ำโดยใช้ความรู้ในเวทีท้องถิ่น การใช้แก้ภัยแล้งและการตัดแยกขยะ ศึกษาดูงานการ จัดการน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ปากน้ำปะเหลียน จ.ตรัง 3) ด้านกลไก จัดตั้งกลไกระดับตำบล โซนพื้นที่ คณะทำงานจังหวัด กองเลขา ที่ปรึกษา มีภาคีความร่วมมือ และภาคียุทธศาสตร์ และ 4) ด้านระบบ ความรู้ ได้แนวคิด แนวทางการจัดการน้ำท้องถิ่น อาทิ การจัดการน้ำท่วมทำได้โดยชุดระบายน้ำ 2 ข้าง ถนน ระยะทางฝั่งละ 21 กิโลเมตร การจัดการน้ำเสีย การจัดการขยะในครัวเรือนและการทำน้ำหมักจาก ขยะ เพื่อบำบัดน้ำเสีย การจัดการน้ำแล้งโดยทำประตูปะบายน้ำและระบายทรายที่สันฝายดุสน

ประพันธ์ จิตคำ และคณะ (2556) วิจัยเรื่อง การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ในพื้นที่แนว ตะวันตกของจังหวัดกำแพงเพชร ปัญหาสำคัญที่ต้องรีบแก้ไข คือ ปัญหาภัยพิบัติจากน้ำหลาก-น้ำท่วม-น้ำ แล้ง คณะทำงานโครงการฯ จึงได้ร่วมกับแกนนำและคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบเรื่องน้ำรวมตัวเป็น เครือข่ายการจัดการน้ำปิงฝั่งตะวันตกของจังหวัดกำแพงเพชร ภายใต้โครงการการบริหารจัดการน้ำฯ เพื่อ เน้นเสริมสร้างศักยภาพ ยกระดับการทำงานของกลไกชุมชน กลุ่ม/องค์กรระดับตำบล ลุ่มน้ำเครือข่าย ชุมชน 35 อปท. ซึ่งสัมพันธ์ตามลักษณะนิเวศลุ่มน้ำและสายน้ำ (ลุ่มน้ำคลองขลุง และ ลุ่มน้ำคลองสวน หมาก) โครงการเน้นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของแกนนำ คนในชุมชน หน่วยงานราชการท้องถิ่น ผ่าน กระบวนการสำรวจและเก็บข้อมูลจากการปฏิบัติการจริง พัฒนาและยกระดับแกนนำในการใช้เครื่องมือ GPS เพื่อช่วยค้นหาพิกัดและความสูงต่ำของพื้นที่ที่เป็นปัญหา จากนั้นนำมาคิดและวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อ เปรียบเทียบกับข้อมูลของทางราชการในการหาแนวทางแก้ไข มีการประสานงานกับหน่วยงานราชการที่ เกี่ยวข้องในเรื่องข้อมูล ข้อเสนอแนะและการประสานแผนงานเรื่องน้ำที่มีความคิดเห็นเหมือนกัน จากการ ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองของชุมชน ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากสาเหตุของปัญหาเพื่อแก้ไข ปัญหา สรุปบทเรียนผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ปัญหา ค้นหาสาเหตุ ใช้เครื่องมือเพื่อวิเคราะห์ระบบ การจัดการน้ำที่สร้างปัญหาให้ชุมชนการสำรวจลุ่มน้ำสายน้ำ ผลจากการเสริมศักยภาพ ทำให้เกิดการ จัดทำระบบฐานข้อมูลเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการคิด วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ค้นหาแนวทางที่เหมาะสม ในการจัดการน้ำและภัยพิบัติ บนพื้นฐานการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานราชการ ภาควิชาการและภาคีเกี่ยวข้อง เกิดความเข้มแข็งของทีมงาน ความตื่นตัวของคนในชุมชน การจัดการ ชุมชนท้องถิ่นและเครือข่ายทุกภาค สู่การสร้างร่วมมือกับหน่วยงานและภาคีพัฒนา ยกระดับการ เรียนรู้ของตำบลในด้านอื่นๆ หัวใจสำคัญของการดำเนินงานซึ่งเป็นข้อควรคำนึงในการนำแนวทางของ

โครงการนี้ไปปรับใช้คือ การค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการน้ำและจัดการภัยพิบัติของท้องถิ่น บนพื้นฐานการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ ภาควิชาการและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนและข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการน้ำในพื้นที่ต่อไป

ประชุม เดชวัน และคณะ (2554) วิจัยเรื่อง แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยสงสัย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต.เขากระปุก อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี มุ่งศึกษาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยสงสัย ซึ่งชุมชนรอบอ่างเก็บน้ำเคยประสบปัญหาน้ำแล้งและเกิดความขัดแย้งรุนแรง ดำเนินการโดย 1) จัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจและประชาสัมพันธ์การดำเนินโครงการ 2) อบรมเทคนิคการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม 3) เก็บข้อมูลสภาพพื้นที่ ความเป็นมา วิถีชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 4) เก็บข้อมูลสถานการณ์น้ำ ปริมาณน้ำ ความต้องการน้ำในชุมชน ชนิดพืชที่ปลูก 5) ศึกษาบทเรียนการจัดการน้ำในอดีตของชุมชน 6) สรุปและวิเคราะห์ 7) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนเพื่อตรวจสอบข้อมูลและสร้างความตระหนักในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำ 8) เวทีกำหนดแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน 9) สรุปผลการดำเนินงาน บทเรียน ประสบการณ์ เพื่อเสนอแนวทางเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำ เมื่อชาวบ้านได้ร่วมทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำได้รู้พื้นความสัมพันธ์ผ่านความต้องการแก้ปัญหาการจัดการน้ำร่วมกัน โดยการพูดคุยและให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน สถานการณ์ในพื้นที่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จัดทำแผนที่เดินดิน สรุปและวิเคราะห์ คืนข้อมูลสู่ชุมชน แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยสงสัย ครอบคลุม การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง การสร้างความเข้าใจโครงการผ่านการจัดทำข้อมูลประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและเครือข่ายผู้ใช้น้ำ ควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูลแหล่งน้ำต้นทุนเพิ่มเติม เพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ควรสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกผู้ใช้น้ำและคนในชุมชน โดยจัดประชุมคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน/อ่างเก็บน้ำ ทุกเดือน จัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกผู้ใช้น้ำในแต่ละสายอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง จัดทำป้ายรายชื่อสมาชิกผู้ใช้น้ำในแต่ละหัวจ่ายน้ำ สานการทำงานต่อไปยังเยาวชนให้เข้าร่วมรับรู้ ลงมือปฏิบัติเพื่อจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ สามารถนำแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ดำเนินโครงการการจัดการน้ำในพื้นที่อื่น ซึ่งมีประเภทของแหล่งน้ำเหมือนและต่างกัน โดยคำนึงถึงบริบทเฉพาะของพื้นที่โครงการนั้นๆ

แก้ว สังข์ชู และคณะ (2556) วิจัยเรื่อง การพัฒนาการบริหารจัดการน้ำตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่การแก้ปัญหาภัยพิบัติ สังคมเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากร จังหวัดพัทลุง พื้นที่ศึกษาเชิงลึก 4 ตำบลบนลุ่มน้ำคลองนาท่อม ตั้งแต่ต้น-กลาง-ปลายน้ำ และพื้นที่ขยายผล 5 ตำบล เพื่อ 1) ยกระดับขีดความสามารถของกลุ่มผู้ใช้น้ำ องค์กรชุมชน องค์กรท้องถิ่นแบบบูรณาการ 2) แก้ปัญหาและลดความขัดแย้งในการใช้และจัดการน้ำ ประกอบอาชีพร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น 3) บูรณาการแผนการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำและการจัดการภัยพิบัติทุกระดับ (ชุมชน ตำบล จังหวัด ภูมิภาค) และ 4) พัฒนา

รูปแบบการจัดการลุ่มน้ำ พื้นที่เสี่ยงภัยสู่การขยายผล ดำเนินการวิจัยด้วยวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methodology) ทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (การจัดการความรู้) เชิงปริมาณ และคุณภาพ ใช้วิธีการและรูปแบบการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม ตั้งแต่ชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยประกอบด้วย แผนที่ทหาร ผังชุมชน แผนที่ทำมือ เครื่องมือจับพิกัดที่ใช้ระบบดาวเทียม GPS และใช้ข้อมูลทั้งภายในและภายนอก มีขั้นตอนหลักคือ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จัดเวทีพูดคุยร่วมกับ แกนนำพื้นที่และหน่วยงาน 2) พัฒนาโจทย์วิจัย จัดประชุมวางแผน ออกแบบโครงสร้างการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมร่วมกันกับคนในชุมชน 3) ออกแบบการจัดเก็บข้อมูล: สัมภาษณ์ สอบถามสังเกต บันทึกข้อมูลจากหลักฐานเชิงประจักษ์ อบรมปฏิบัติการ วัดผลจากการเรียนรู้/ความพึงพอใจ โดยใช้กรอบคำถามในการสัมภาษณ์ พูดคุย จัดเวทีชุมชน แห่ผลการเรียนรู้ 4) นำข้อมูลจากหน่วยงาน และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ สอบถามมาวิเคราะห์ความสมบูรณ์ ถูกต้องตามหลักวิชาการ 5) นำผลข้อมูลที่ต้องมาออกแบบ วางแผนในการดำเนินงานที่เป็นเจ้าภาพร่วมกัน 6) จัดเวทีระดับหมู่บ้าน ตำบล จังหวัด นำเสนอผลงานวิจัยเพื่อให้แกนนำท้องถิ่นและหน่วยงานตรวจสอบ โดยมีผลผลิตที่เกิดจากงานวิจัย และวิธีการนำไปใช้ประโยชน์ ค้นพบรูปแบบใหม่ในการจัดการลุ่มน้ำตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 1) มีความเข้าใจคุณค่าของทรัพยากรและความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาคี การเรียนรู้ร่วมกันในสาระสำคัญคือ ประวัติศาสตร์ชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญ วิถีชุมชนในการสร้างความภูมิใจกับคนในชุมชน 2) การเรียนรู้เครื่องมือที่ใช้ เข้าใจหลักทฤษฎี และปฏิบัติการจริง มีการใช้สื่อวิทยุชุมชนและหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ 3) การปฏิบัติ ใช้เครื่องมือเรียนรู้ธรรมชาติ ฝึกการเป็นผู้ให้และผู้รับที่ดี รับผิดชอบต่อหน้าที่ตนเองและความสามารถที่ตนเอง ผลงานการวิจัยไปใช้ประโยชน์โดย 1) ชุมชนท้องถิ่นนำองค์ความรู้ไปใช้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำงานร่วมกันของชุมชน เพื่อใช้สำหรับการทำงานร่วมกับคนภายในและภายนอกชุมชน 2) สภาองค์กรชุมชนตำบลนางตุง นำหลักสูตรการฝึกอบรมการใช้ข้อมูลและเครื่องมือแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเชื่อมโยงแผนพัฒนาท้องถิ่น/จังหวัด สู่ยุทธศาสตร์จังหวัดเพื่อแก้ปัญหา ร่วมกันต่อไปถนัด และ 4) การปรับเปลี่ยนวิธีคิดของคนในชุมชน จากเดิมให้บุคคลภายนอกช่วย หันมาช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชนเพิ่มขึ้น ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าวได้นำความรู้จากผลการวิจัยทั้งส่วนที่เป็นเนื้อหาและกระบวนการมาใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ระดับแนวคิดสู่การปฏิบัติ การขับเคลื่อนแผนพัฒนาจากระดับชุมชนสู่จังหวัดอย่างเป็นรูปธรรม ช่วยเสริมพลังชุมชนให้สามารถจัดการน้ำด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสิทธิ์ โฆสิตสกุลชัย และคณะ (2553) วิจัยเรื่อง การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดนครปฐมโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ และการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ มุ่งค้นหาคำว่า คนในชุมชนของทั้งสองจังหวัดจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับน้ำในท้องถิ่นของตนได้อย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานคือ 1) พัฒนาระบบสารสนเทศบนเว็บเพื่อการวางแผนจัดการน้ำในพื้นที่ศึกษา 2) วิเคราะห์สถานภาพของ

ทรัพยากรน้ำ แหล่งน้ำต้นทุน ความต้องการน้ำ การจัดการน้ำ 3) ประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศสำหรับ จัดเตรียมแผนจัดการน้ำระดับจังหวัด 4) ประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศระดับท้องถิ่นในตำบลนาร่องอย่าง น้อย 3 ตำบล ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยของทั้งสองจังหวัดดังนี้ 1) พัฒนาระบบสารสนเทศบนเว็บเพื่อ การจัดการน้ำ (GIS) 2) วิเคราะห์สถานภาพของทรัพยากรน้ำในพื้นที่ศึกษา 3) วางแผนจัดการทรัพยากร น้ำระดับจังหวัด โดยประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศ 4) วางแผนจัดการทรัพยากรน้ำระดับท้องถิ่นแบบมี ส่วนร่วม โดยประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศระดับท้องถิ่น ตามแนวทางระเบียบวิธีวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research, CBR) ประกอบด้วย เวทีชี้แจงวัตถุประสงค์และสร้างความเข้าใจ การ ติดตามสนับสนุนการเก็บรวบรวมข้อมูล การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การเสริมศักยภาพ คณะทำงานและเครือข่ายในชุมชน การจัดการข้อมูล และการเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์ข้อมูล 5) จัด เวทีสัมมนาให้หน่วยงานราชการ อปท และเครือข่ายชุมชน เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ ขอความร่วมมือ เรื่องข้อมูล นำเสนอผลการดำเนินโครงการ และประชาสัมพันธ์ให้นำไปใช้ประโยชน์ 6) วิเคราะห์และ สังเคราะห์ข้อมูล ถอดบทเรียนผลการดำเนินงาน ให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานในขั้นต่อไปทั้งเชิงลึก และกว้าง การพัฒนาระบบสารสนเทศบนเว็บเพื่อการวางแผนจัดการน้ำของทั้งสองจังหวัด มีกระบวนการ ทำงาน 3 ระยะ ระยะแรก ช่วยให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ศึกษา ระยะสอง ช่วยให้เข้าใจบริบทของพื้นที่ และสถานการณ์น้ำ ระยะสาม ช่วยหาคำตอบโจทย์ด้านน้ำของพื้นที่ ในส่วนของประเด็นยุทธศาสตร์ใน การวางแผนจัดการน้ำระดับจังหวัดและท้องถิ่น มี 4 ประเด็น คือ พัฒนาทรัพยากรน้ำอย่างสมดุล อนุรักษ์ ทรัพยากรน้ำและคุณภาพน้ำ ป้องกันและบรรเทาพิบัติภัย พัฒนาระบบการจัดการน้ำ การนำแผนจัดการ น้ำไปสู่การปฏิบัติต้องกำหนดรายละเอียดระยะเวลาดำเนินการ งบประมาณ หน่วยงานรับผิดชอบ โครงการ บรรจุแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแผนยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัด หรือ อปท ตลอดจนมีตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์การดำเนินงาน โดยพิจารณาองค์ประกอบ 4 ส่วน คือ ระบบ (ระบบ สารสนเทศบนเว็บเพื่อการจัดการน้ำ) ข้อมูล (ข้อมูลที่เกิดขึ้นในขั้นตอนวิจัย) คน (ผู้เข้าร่วมงานวิจัยใน ระดับชุมชน อปท หน่วยงานราชการเกี่ยวข้อง) แผน (แผนการบริหารจัดการน้ำระดับจังหวัดและท้องถิ่น)

คณะทำงานวางแผนการจัดการทรัพยากรน้ำและการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม จ.นครปฐม ใช้กลไกการแต่งตั้งคณะทำงานจากส่วนราชการโดยผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อสนับสนุนการทำงาน โดย หน่วยงานราชการในคณะทำงานมีภารกิจเกี่ยวข้องกับงานด้านน้ำแต่ยังไม่ผสานข้อมูลและแผนของแต่ละ หน่วยงานเข้าด้วยกัน ผู้เข้าร่วมในคณะทำงานบางส่วนเป็นผู้แทนจากหน่วยงาน ซึ่งไม่มีอำนาจในการ ผลักดันแผนที่จะดำเนินการปฏิบัติในหน่วยงาน ในส่วนของคณะทำงานวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำระดับ ตำบลของ จ.นครปฐม ปัญหาเรื่องน้ำอยู่ในความสนใจของตำบลนาร่อง แต่ละพื้นที่มีปัญหาต่างกัน การ วิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมช่วยให้คณะทำงานพื้นที่นาร่องเข้าใจพื้นที่ตนเองรอบด้าน เกิดการเชื่อมโยงมาก ขึ้น สังเกตได้จากความสม่ำเสมอของการเข้าร่วมเวทีสัญจรของตำบล แต่ยังพบข้อจำกัดเรื่องความชำนาญ ในการใช้คอมพิวเตอร์ ความพร้อมของระบบอินเทอร์เน็ต ทั้งด้านอุปกรณ์และความเร็ว

การจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมของพื้นที่ต่างๆ ที่ยกมานี้ จะเห็นว่าทุกพื้นที่ที่มีการกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการจัดระบบการทำงาน วิเคราะห์ปัญหา เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนแก้ปัญหาาร่วมกัน

การจัดทำแผนจัดการน้ำของ จ.สมุทรสงคราม ใช้กลไกการชี้แจงทำความเข้าใจและเชิญชวนหน่วยงานเกี่ยวข้องเข้าร่วมทำงาน ผู้แทนหน่วยงานในคณะทำงานมีความคุ้นเคยกันเนื่องจากมีการประสานการทำงานก่อนแล้ว การจัดทำแผนนี้ช่วยให้เกิดการบูรณาการภารกิจด้านน้ำของแต่ละหน่วยงานเข้าด้วยกัน ในแง่ของการพัฒนาการมีส่วนร่วม ได้เน้นให้ชุมชนได้ร่วมกันคิดและร่วมทำ เรื่องน้ำเป็นประเด็นสำคัญของทุกพื้นที่ในจังหวัด การมาร่วมคิด วางแผน ช่วยให้เห็นภาพเชื่อมโยงทั้งจังหวัด การร่วมกันออกแบบการเก็บข้อมูลทำให้นักวิจัยชาวบ้านเห็นภาพกระบวนการทำงานชัดเจน เห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยและพัฒนาทักษะการจัดการข้อมูลของชุมชน

2.4 การสื่อสารด้วย “คู่มือ”

นักวิชาการสื่อสารให้ความสนใจกับการสื่อสารในการสอน (Communication in Instruction) ซึ่งหมายรวมถึงการสอนในโรงเรียน การฝึกอบรมในองค์กร โดยมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในการสอน เผยแพร่ในวงวิชาการสื่อสารมากกว่า 30 ปีแล้ว (McCroskey & McCroskey, 2016) และเชื่อกันว่าการสอนด้วยสื่อบุคคลเป็นการสอนที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด (หน้า 41) ทั้งนี้งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อในการสื่อสารเพื่อการสอนกำลังเริ่มปรากฏในวงวิชาการสื่อสาร (หน้า 42)

“คู่มือ” จัดเป็นสื่อที่ใช้ในการสื่อสารเชิงการสอน สั่ง ให้ทำตาม เนื่องจากคู่มือเป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อการกำกับพฤติกรรม (Communication for Action Control) โดยงานวิจัยของ โดเนลลอน เกรย์ และโบคอน (Donnellon, Gray, and Bougon, 1986: 43) ยืนยันว่าการสื่อสารสามารถจัดการให้คนมีพฤติกรรมเหมือนกันได้ถึงแม้จะยังมีความเข้าใจที่ต่างกันอยู่ ทั้งนี้ “คู่มือ” เป็นเอกสารอ้างอิงประเภทหนึ่งที่มีรายละเอียดเฉพาะของสิ่งที่ดำเนินการ มีคำแนะนำอย่างชัดเจน สามารถใช้ศึกษาเรื่องที่สนใจได้เป็นอย่างดี หรืออาจใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงาน และใช้เป็นแหล่งอ้างอิงข้อเท็จจริงที่จะตอบคำถามในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้โดยรวดเร็ว (สุนิตย์ เย็นสบาย, 2543 : 97)

จากบทบาทการสื่อสารที่สำคัญของ “คู่มือ” เห็นได้ว่าจะต้องมีการออกแบบคู่มือให้เป็นมิตรกับผู้ใช้งานให้มากที่สุด การสรุปความจากงานวิจัยต้นเรื่องให้อยู่ในคู่มือ ต้องใช้แนวคิดเรื่องสัมพันธ์บท (Intertextuality) ในการออกแบบเนื้อหาสำหรับการสื่อสารที่มีความแตกต่างกัน คือ การนำเนื้อหาที่มีความหมายเดียวกันมาสื่อสารในบริบทที่ต่างกันจะต้องคำนึงถึงผู้รับสารว่ามีความสามารถในการรับสารอย่างไร นอกจากการปรับภาษาแล้วการใช้ภาพการ์ตูนก็เป็นการสื่อสารสื่อที่ประสบความสำเร็จในการอธิบายแนวคิด (Birisçi & Metin, 2010)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการ “การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม” ใช้ระเบียบวิธีวิจัย 2 รูปแบบ คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ซึ่งการเลือกใช้ระเบียบวิธีทั้ง 2 แบบนี้มีความเชื่อมโยงกับการดำเนินงาน การถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในการอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อถอดความรู้ การพัฒนาคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในการนำความรู้ที่พบมาวิเคราะห์เนื้อหาและรูปแบบ รวมทั้งใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ให้ชาวชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้คู่มือเป้าหมายมีส่วนร่วมพัฒนาคู่มือ และในการนำความรู้ที่ได้ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) เพื่อให้การขยายผลเกิดประโยชน์ตรงตามความต้องการของประชาชนในพื้นที่

3.1 งานวิจัยตั้งต้น

งานวิจัยตั้งต้นของโครงการนี้คือผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ของ ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ จากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม เรื่องการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาถึง 6 ปี ตั้งแต่ 2552 ถึง 2558 โดยแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 กันยายน 2552 – กันยายน 2553 ในชื่อโครงการ “การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ” มี เอกสิทธิ์ โขจิตสกุลชัย เป็นหัวหน้าโครงการ ใช้กิจกรรมขับเคลื่อนงานในพื้นที่นำร่อง 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าคา ตำบลดอนมะโนรา ตำบลท้ายหาด ตำบลกระดังงา ตำบลบางพรหม และ ตำบลแพรกหนามแดง โครงการในระยะที่ 1 นี้มีเป้าหมายในการตอบโจทย์ที่ว่า คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับน้ำในท้องถิ่นของตนได้อย่างไร ในโครงการมีการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมของพื้นที่และสภาพของทรัพยากรน้ำ การพัฒนาคณะทำงานวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำและกระบวนการมีส่วนร่วม

การพัฒนาระบบสารสนเทศบนเว็บเพื่อการวางแผนจัดการน้ำ การวางแผนบริหารจัดการน้ำในระดับท้องถิ่น และระดับจังหวัดโดยใช้ระบบสารสนเทศบนเว็บเป็นเครื่องมือ

ระยะที่ 2 พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 ในชื่อโครงการ “การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม” มีชินวุฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ ทำงานต่อเนื่องจากโครงการระยะที่ 1 ใน 6 ตำบลนำร่องและขยายเพิ่มอีก 4 ตำบลได้แก่ ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลปลายโพงพาง ตำบลสวนหลวง และ ตำบลบางจะเกร็ง โดยมีเป้าหมายในการตอบคำถามที่ว่า จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร การดำเนินโครงการมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของคนในพื้นที่พัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการและนำไปสนับสนุนการทำแผนบริหารจัดการน้ำ ผ่านเครื่องมือและกระบวนการที่หลากหลาย เช่น แผนที่ การจับพิกัด GPS SWOT Analysis Timeline Scenario เป็นต้น โดยสามารถปรับเปลี่ยนไปตามผู้ใช้งานในแต่ละพื้นที่

ระยะที่ 3 พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 ในชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม ชินวุฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ โครงการในระยะที่สามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้มีการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมภายใต้องค์ความรู้ทางวิชาการเรื่องการพัฒนาฐานข้อมูลคลองและเครือข่ายลำปะโดงด้วยระบบภูมิสารสนเทศ จึงมีการปรับแนวทางการกำหนดพื้นที่ดำเนินโครงการโดยยึดเอาพื้นที่ตามแนวลำคลองหลักของจังหวัด 3 ลำคลองที่เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง คือคลองแควอ้อม คลองบางน้อย และคลองประชาชื่น ครอบคลุมพื้นที่ 13 ตำบล เป็นพื้นที่เดิม 3 ตำบล และเป็นพื้นที่ใหม่ 10 ตำบล ได้แก่ ตำบลแควอ้อม ตำบลเหมืองใหม่ ตำบลวัดประดู่ ตำบลบางกุ้ง ตำบลบางสะแก ตำบลบ้านปรามโทย์ ตำบลยายแพ่ง ตำบลคลองโคน ตำบลบางชันแตก และตำบลจอมปลวก

การศึกษาสภาพและแนวโน้มของคลองและเครือข่ายลำปะโดงและการวางแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์ลำปะโดง รวมถึงการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อการวางแผนทางเลือกบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเพื่อตอบสนองต่อสภาพอนาคตของจังหวัดสมุทรสงคราม ผ่านเครื่องมือและกระบวนการทำงานที่หลากหลาย โดยสามารถปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้ใช้งานและเหมาะสมกับโจทย์ด้านน้ำของแต่ละพื้นที่ ควบคู่กับการอบรม System thinking วิทยาการกระบวนการและการจัดทำแผนอย่างมีส่วนร่วม ให้กับที่ปรึกษา เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ และชุมชน ทั้งนี้ งานวิจัยในระยะที่ 3 นี้ ได้รับเลือกเป็นงานวิจัยดีเด่นของ สกว. ประจำปี 2558 อีกด้วย

3.2 วิธีดำเนินงานถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น

การดำเนินงานถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นเป็นงานวิจัยเอกสารที่มีการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีการใช้เครื่องมือในการดำเนินงาน รวมทั้ง มีการติดต่อสื่อสารกับนักวิจัยตั้งต้น ดังนี้

3.2.1 ขั้นตอนการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่างานวิจัยตั้งต้นเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการต่อเนื่องถึง 6 ปี แบ่งเป็น 3 ระยะมีเอกสารรวมจำนวนทั้งสิ้นมากกว่า 2,000 หน้า ลักษณะเอกสารแบ่งเป็น รายงานฉบับสมบูรณ์ และรายงานการประชุมกิจกรรมของทั้ง 3 ระยะ การถอดความรู้จากโครงการตั้งต้นจำเป็นต้องเข้าใจงานอย่างละเอียดถี่ถ้วน การอ่านเอกสารเพื่อทำความเข้าใจและวิเคราะห์การดำเนินงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนจึงมีความสำคัญอย่างมาก นักวิจัยได้ถอดความรู้โดยดำเนินการเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น

กิจกรรมสำคัญของงานวิจัยเอกสาร (documentary research) คือ “การอ่าน” การถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นนั้น นักวิจัยในโครงการสื่อสารฯ ต้องทำความเข้าใจโครงการตั้งต้นด้วยการอ่าน ในขั้นแรกเป็นการอ่านรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของโครงการตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ ระยะที่ 2 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม และระยะที่ 3 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม

การอ่านรายงานฉบับสมบูรณ์เป็นการอ่านเพื่อให้เห็นภาพรวมว่าวัตถุประสงค์ของโครงการแต่ละระยะคืออะไร วิธีการดำเนินงานเพื่อตอบวัตถุประสงค์นั้นคืออะไร และผลการดำเนินเป็นอย่างไร

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้น

งานวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายในการถอดความรู้เรื่องการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อการวางแผนการจัดการน้ำดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับวิธีการดำเนินงานของโครงการตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ ซึ่งมีรายงานการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ อย่างละเอียดทุกระยะ ระเบียบวิธีวิจัยเอกสารยังคงเป็นวิธีการสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลจากรายงาน ดังนั้นรายงานการประชุมกว่า 1,000 หน้า จึงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการทำความเข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมของโครงการ การวิเคราะห์การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ เป็นการศึกษาวิธีการดำเนินงานต่างๆ มีการนับจำนวนกิจกรรม ซึ่งพบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 145 กิจกรรม และศึกษารายละเอียดของแต่ละกิจกรรม ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1) ชื่อกิจกรรม

- 2) วัน-เวลาในการจัดกิจกรรม
- 3) ผู้เข้าร่วมกิจกรรม
- 4) วัตถุประสงค์ของกิจกรรม
- 5) ลักษณะกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม

การจำแนกรายละเอียดกิจกรรมในขั้นตอนที่ผ่านมา ทำให้เห็นถึงความเหมือน ความต่าง ความเชื่อมโยงของกิจกรรมต่างๆ ทั้ง 145 กิจกรรม ในขั้นตอนนี้จึงเป็นการจัดกลุ่มเพื่อแบ่งประเภทของกิจกรรม ซึ่งพบว่าวิธีการที่งานวิจัยตั้งต้นใช้ในการดำเนินงานทั้ง 3 ระยะ สามารถจัดแบ่งประเภทกิจกรรมได้ 7 ประเภท ได้แก่

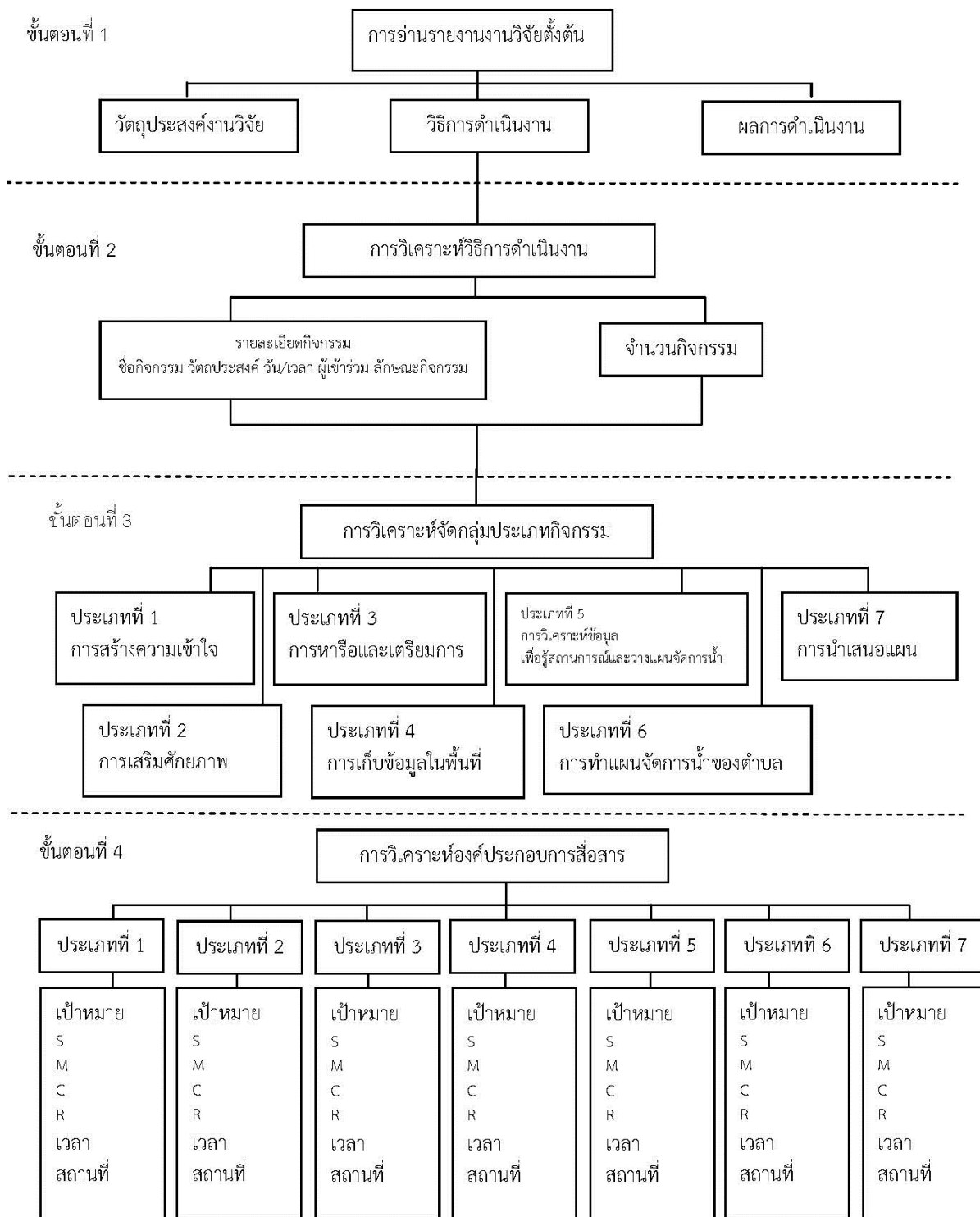
- 1) การสร้างความเข้าใจ
- 2) การเสริมศักยภาพ
- 3) การหารือและเตรียมการ
- 4) การเก็บข้อมูลในพื้นที่
- 5) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และวางแผนจัดการน้ำ
- 6) การทำแผนจัดการน้ำของตำบล
- 7) การนำเสนอแผน

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท

เมื่อจัดกลุ่มกิจกรรมได้เป็น 7 ประเภทแล้ว จึงมีการถอดความรู้ถึงวิธีการดำเนินกิจกรรม โดยใช้แนวคิด เรื่อง องค์ประกอบการสื่อสาร (ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร เนื้อหา และช่องทางที่ใช้สื่อสารกิจกรรม) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยรวบรวมข้อมูลดังนี้

- 1) ชื่อกิจกรรม
- 2) เป้าหมายของกิจกรรม
- 3) เนื้อหาของกิจกรรม (Message)
- 4) ผู้ส่งสาร (Sender)
- 5) ผู้รับสาร (Receiver)
- 6) ช่องทาง (Channel)
- 7) เวลา
- 8) สถานที่

ทั้งนี้ ขั้นตอนต่างๆ ที่กล่าวมาทั้ง 4 ขั้นตอนได้จัดแสดงเป็นแผนภูมิใน ภาพที่ 3.1 ดังนี้

ภาพที่ 3.1 แผนภูมิแสดงขั้นตอนการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น

3.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น

การถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นดำเนินงานเป็นขั้นตอน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนตามแผนภูมิข้างต้น มีการใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ตารางแจกแจงรายละเอียดต่างๆ จำนวน 2 ตาราง

ตารางที่ 3.1 ใช้เพื่อรวบรวมรายละเอียดของการจัดกิจกรรม ใช้ในการลงข้อมูลในการดำเนินงานตามขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การดำเนินงานโครงการตั้งต้น และขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม

ตัวอย่าง ตารางที่แสดงรายละเอียดกิจกรรม ชื่อ ช่วงเวลา ผู้เข้าร่วม วัตถุประสงค์ และลักษณะกิจกรรม

ที่	ชื่อ กิจกรรม	วันที่/ เวลา	ผู้เข้าร่วม					วัตถุประสงค์	ลักษณะ กิจกรรม
			วิชาการ	ท้องถิ่น	จังหวัด	ชาวบ้าน	ทีมวิจัย		

ตารางที่ 3.2 ใช้เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท ซึ่งเป็นการดำเนินงานในขั้นตอนที่ 4

ตัวอย่าง ตารางแสดงองค์ประกอบการสื่อสารในแต่ละกิจกรรม

(ชื่อ เป้าหมาย เนื้อหา ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร ช่องทางการสื่อสาร เวลาและสถานที่)

ที่	ชื่อกิจกรรม	เป้าหมาย	เนื้อหา (M)	ผู้ส่ง (S)	ผู้รับ (R)	ช่องทาง (C)	เวลา	สถานที่

3.2.3 การสื่อสารกับนักวิจัยตั้งต้น

เป็นอีกขั้นตอนสำคัญในการดำเนินงานวิจัยในช่วงการถอดความรู้ คณะนักวิจัยจากโครงการสื่อสารฯ ได้พบกับนักวิจัยเจ้าของเรื่องการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม คือ คุณชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำและคณะ ที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม การพบกันครั้งแรกเป็นการพบกันเพื่อทำความรู้จัก แนะนำตัว และขอคำชี้แนะจากนักวิจัยตั้งต้นเรื่อง โดยคุณชิษณุวัฒน์และ

คณะได้เล็งถึงความสำเร็จของโครงการวิจัยที่ได้รับเลือกเป็นโครงการวิจัยดีเด่นประจำปี 2558 การรับฟังเรื่องราวจากคณะนักวิจัยต้นเรื่องทำให้นักวิจัยโครงการสื่อสารฯ เกิดความเข้าใจข้อมูลในงานวิจัยตั้งต้นได้เป็นอย่างดี

การพบกันในครั้งนี้ถนัดมานักวิจัยโครงการสื่อสารฯ ได้แลกเปลี่ยนความคิดและซักถามเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังเข้าใจไม่ชัดเจน การได้พบปะพูดคุยกันสามารถแก้ไขความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และมีการปรับความเข้าใจในเป้าหมายของงานให้ตรงกัน ระหว่างการดำเนินงานโครงการสื่อสารฯ มีการติดต่อสื่อสารกับนักวิจัยต้นเรื่อง เป็นระยะ ทั้งด้วยการเดินทางไปพบ การใช้โทรศัพท์ และอีเมล

3.3 การพัฒนาคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์งานวิจัย : กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม คือ การพัฒนาคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ของพื้นที่ตำบลอื่นๆ การพัฒนาคู่มือมีขั้นตอนดำเนินงาน 4 ขั้นตอน คือ การออกแบบเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม การผลิตและเผยแพร่คู่มือ

ขั้นตอนที่ 1 การออกแบบเนื้อหา

เนื้อหาที่ปรากฏในคู่มือ คือ ความรู้ด้านการสื่อสารเพื่อการสร้างการมีส่วนร่วม ที่ถอดได้จากโครงการวิจัยเรื่อง การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ทั้ง 3 ระยะ โดยนำความรู้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารของกิจกรรมแต่ละประเภทมาย่อให้เข้าใจง่าย เรียบเรียงเนื้อหาเป็นลำดับ ดังนี้ เป้าหมายของกิจกรรม วิธีการดำเนินกิจกรรม ซึ่งอธิบายด้วยองค์ประกอบการสื่อสาร (ผู้ส่ง ผู้รับ เนื้อหา และช่องทาง) และ ข้อสังเกตในการดำเนินกิจกรรม นอกจากนั้น เพื่อเสริมความเข้าใจ จึงมีการแสดงที่มาของความรู้ และ วัตถุประสงค์ของการทำคู่มือ และแนวคิดในการใช้คู่มือ อีกทั้งเพื่อให้การใช้คู่มือง่ายขึ้น จึงให้คำแนะนำในการใช้คู่มือประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย

เมื่อได้ร่างเนื้อหาที่ต้องการให้ปรากฏอยู่ในคู่มือแล้ว นักวิจัยได้ร่วมกันตรวจทานเนื้อหาและภาษา จากนั้นจึงนำร่างคู่มือที่ปรับแก้แล้วไปทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ใช้คู่มือเพื่อทดสอบว่าผู้ใช้มีความเข้าใจตรงกับสิ่งที่สื่อสารออกไปหรือไม่ โดยนักวิจัยนำเนื้อหาทั้งหมด ตั้งแต่ ที่มาของคู่มือ วัตถุประสงค์ของคู่มือ แนวคิดในการใช้คู่มือ ข้อเสนอแนะในการใช้คู่มือ และเนื้อหากิจกรรมทั้ง 7 ประเภท ไปเสนอกับกลุ่ม

ตัวอย่างในพื้นที่ขยายผล ซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำที่สนใจเรื่องการจัดการน้ำ เมื่อได้รับผลการทดสอบจากกลุ่มตัวอย่างแล้วจึงนำมาปรับแก้จนกระทั่งเกิดความชัดเจนและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในระดับตำบล

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบรูปเล่ม

แนวคิดในการออกแบบคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล คือ ความสะดวกในการนำคู่มือไปใช้ ทั้งนี้เพื่อให้คู่มือฉบับนี้ทำหน้าที่สื่อสารขยายประโยชน์ของงานวิจัยตั้งต้นไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ การออกแบบเน้นความชัดเจนของเนื้อหา ความน่าสนใจของรูปเล่ม โดยใช้นักออกแบบสื่อมืออาชีพที่มีประสบการณ์ด้านการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออินโฟกราฟิก มีการเลือกใช้ภาพประกอบที่สื่อความหมายและช่วยให้เข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ รายละเอียดของการออกแบบคู่มือจะรายงานไว้ในบทที่ 4

ขั้นตอนที่ 4 การผลิตและการเผยแพร่คู่มือ

คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ผลิตเป็นรูปเล่ม จำนวน 1,500 เล่ม และเผยแพร่ไปยังหน่วยงานท้องถิ่นในระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม

3.4 การนำความรู้ไปขยายผล

จังหวัดสมุทรสงครามเป็นจังหวัดขนาดเล็ก แบ่งการปกครองออกเป็น 3 อำเภอ 36 ตำบล 284 หมู่บ้าน ถึงแม้จะเป็นจังหวัดเล็กแต่สมุทรสงครามก็เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำ ทั้งทะเลฝั่งอ่าวไทย แม่น้ำแม่กลอง คลองสายสำคัญๆ และเครือข่ายลำปะโดงอีกมากมายกระจายอยู่ทั่วจังหวัด การดำเนินงานของโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของจังหวัดสมุทรสงคราม ตลอด 6 ปีครอบคลุมพื้นที่ 20 ตำบล โครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม จึงกำหนดให้มีการนำความรู้ที่ได้จากโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของจังหวัดสมุทรสงคราม ไปขยายผลให้เกิดประโยชน์ในพื้นที่อีก 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้การสร้างสรรค์การสื่อสารในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขยายผล

3.4.1 การเลือกพื้นที่ขยายผล

โครงการสื่อสารฯ คัดเลือกดำเนินการขยายผลงานวิจัย ณ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ ด้วยเหตุที่ทั้ง 3 พื้นที่ มีคุณสมบัติตรงตามที่ตั้งไว้ กล่าวคือ

- 1) เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับสายน้ำ และเส้นคลองของพื้นที่ศึกษาเดิม
- 2) มีแกนนำชุมชนที่มีความสนใจ เข้าใจ และมีความสามารถในการทำงานแบบชุมชนมีส่วนร่วม

วิธีการเลือกพื้นที่ขยายผลนั้นทางโครงการการสื่อสารฯ ได้ประสานงานกับอดีตพัฒนากรของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีประสบการณ์ทำงานร่วมกับชุมชนมายาวนานและรู้จักผู้นำชุมชนในระดับตำบลค่อนข้างดี เมื่อได้รับทราบคุณสมบัติของพื้นที่ขยายผลแล้วจึงแนะนำพื้นที่ให้กับนักวิจัย และประสานงานให้ได้พบปะพูดคุยเล่าความเป็นมาของโครงการให้ผู้นำชุมชนได้พิจารณาเข้าร่วมเป็นพื้นที่ขยายผล โดยพื้นที่ตำบลบางคนที ได้พบกับรองนายก อบต.บางคนที พื้นที่ตำบลคลองเขิน ได้พบกับประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองเขิน ส่วนในพื้นที่ตำบลลาดใหญ่ได้พบกับกำนันตำบลลาดใหญ่ ทั้ง 3 ท่านเป็นผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพในการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้คนในระดับตำบลได้อย่างดี

จากการพูดคุย พบว่า ผู้นำทั้ง 3 ชุมชนมีความสนใจที่จะร่วมปฏิบัติการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ โดยใช้กระบวนการซึ่งเป็นผลงานของโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม

3.4.2 วิธีการขยายผล

การดำเนินงานเพื่อขยายผลงานวิจัย ในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำความรู้จักแกนนำชุมชน สร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ กระบวนการทำงาน และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ทำความเข้าใจในเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ สสำรวจพื้นที่ วิถีชีวิต สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง สสำรวจช่องทางการสื่อสารภายในชุมชน ทั้งบุคคลแกนนำผู้มีอิทธิพลทางความคิด และสื่อประเภทต่างๆ ที่ใช้สื่อสารกันภายในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ทำความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นความรู้ที่ถอดจากงานวิจัยตั้งต้น โดยนำเสนอเนื้อหากิจกรรมทั้ง 7 ประเภทในการประชุมกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3หารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยให้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือ มีการวางแผนการดำเนินงานสื่อสารในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 ตำบล ชุมชนเป็นผู้คัดเลือกประเด็นเนื้อหา กำหนดเป้าหมาย และวิธีการสื่อสารประเด็นนั้นสู่ชุมชนชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

3.5 การสรุปผลและจัดทำรายงาน

หลังจากดำเนินงานเสร็จสิ้น นักวิจัยได้ทำการสรุปผล และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ ทั้งนี้ ผลของการดำเนินโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม คือ การถอดความรู้จากงานวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม การพัฒนาคู่มือ และการขยายผลให้เกิดประโยชน์ในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม จะนำเสนออย่างละเอียดในบทที่ 4 และบทที่ 5 ต่อไป

บทที่ 4

ความรู้และคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

โครงการวิจัยการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม มีเป้าหมายสำคัญคือการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น คือโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม และนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาเป็นคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล เพื่อขยายประโยชน์ให้กับพื้นที่อื่น การดำเนินงานวิจัยได้จัดทำเป็นขั้นตอนตั้งแต่งานวิจัยเอกสาร การศึกษารายงานฉบับสมบูรณ์และเอกสารประกอบกว่า 2,000 หน้า การศึกษารายงานการประชุมและกิจกรรมต่างๆ ถึง 145 กิจกรรม วิเคราะห์รายละเอียด จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม และศึกษาองค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท จนนำมาพัฒนาเป็นคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และนำความรู้ไปขยายผลใน 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม

ในบทนี้จะเป็นการรายงานความรู้ที่ได้จากงานวิจัยตั้งต้น และผลของการพัฒนาคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ตั้งแต่การสร้างเนื้อหาจนถึงขั้นตอนการผลิตและเผยแพร่คู่มือไปยังกลุ่มผู้ใช้เป้าหมาย

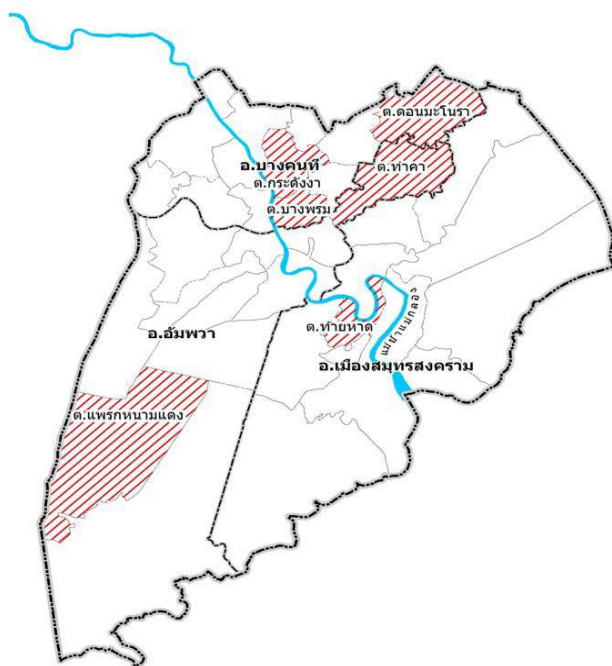
4.1 ข้อมูลทั่วไปของงานวิจัยตั้งต้น

เนื่องจากสมุทรสงคราม หรือ เมืองแม่กลอง เป็นเมืองน้ำ การดำเนินชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ของจังหวัดขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ชาวเมืองสมุทรสงครามต้องการมีน้ำที่มีคุณภาพ และมีปริมาณพอเพียงต่อการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการทำสวน การทำนาเกลือ หรือการทำประมง โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นโครงการวิจัยท้องถิ่น (Community Based Research) ที่มีเป้าหมายในการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงครามมีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ของตนเอง ดำเนินงานวิจัยโดยนักวิจัยจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมลักษณะต่างๆ ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการ

4.1.1 ช่วงเวลาและพื้นที่ดำเนินงาน

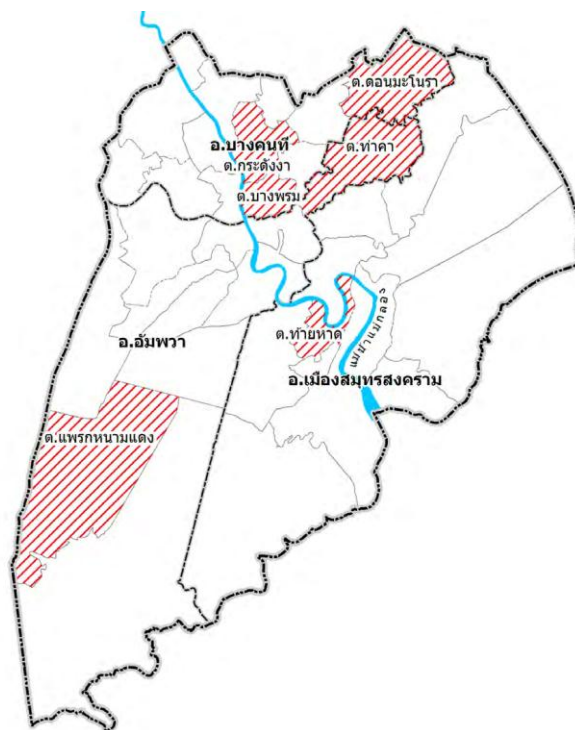
โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ต่อเนื่องกันถึง 6 ปี แบ่งเป็น 3 ระยะ ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินการทั้งสิ้น 20 ตำบล จากทั้งหมด 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

ระยะที่ 1 กันยายน 2552 – กันยายน 2553 ชื่อโครงการ “การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ” มีพื้นที่เข้าร่วมนำร่องจำนวน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าคา ตำบลดอนมะโนรา ตำบลท้ายหาด ตำบลกระดังงา ตำบลบางพรหม และตำบลแพรกหนามแดง

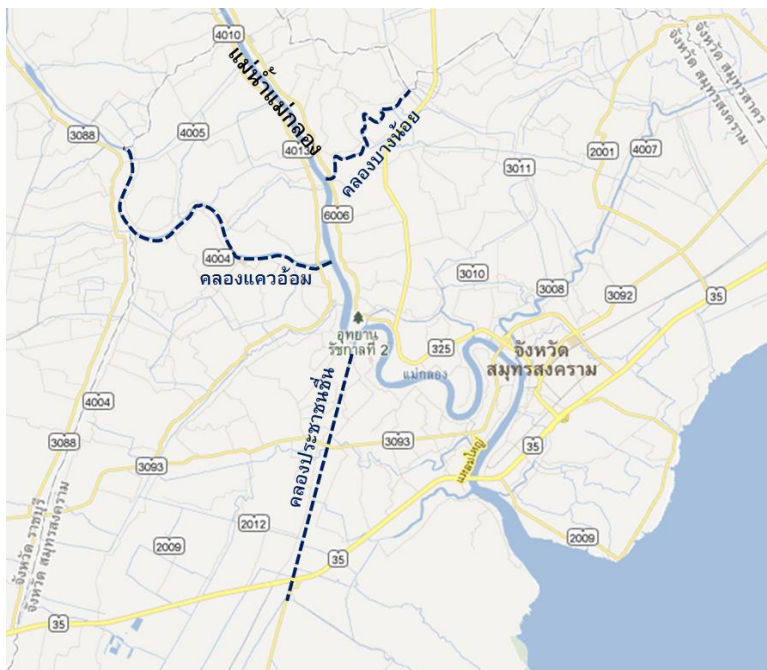
ภาพที่ 4.1 พื้นที่นำร่องเข้าร่วมโครงการวิจัย ระยะที่ 1

ระยะที่ 2 พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 ชื่อโครงการ “วางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม” มีพื้นที่ดำเนินการ 10 ตำบล คือพื้นที่นำร่องเดิม 6 ตำบล และขยายเพิ่มเติมอีก 4 ตำบล คือ ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลสวนหลวง ตำบลปลายโพงพาง และตำบลบางจะเกร็ง เพื่อให้มีพื้นที่ครอบคลุมระบบนิเวศทั้งสามน้ำของจังหวัดสมุทรสงคราม คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม

ภาพที่ 4.2 พื้นที่นำร่องเข้าร่วมโครงการวิจัย ระยะที่ 2

ระยะที่ 3 พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 ชื่อโครงการ “การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ ของจังหวัดสมุทรสงคราม” ในระยะที่ 3 นี้มีการปรับแนวทางการกำหนดพื้นที่ดำเนินโครงการโดยยึดเอาพื้นที่ตามแนวลำคลองหลักของจังหวัด 3 ลำคลองที่เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง คือคลองแควอ้อม คลองบางน้อย และคลองประชาชื่น ครอบคลุมพื้นที่ 13 ตำบล เป็นพื้นที่เดิม 3 ตำบล และเป็นพื้นที่ใหม่ 10 ตำบล ได้แก่ ตำบลแควอ้อม ตำบลเหมืองใหม่ ตำบลวัดประดู่ ตำบลบางกุ้ง ตำบลบางสะแก ตำบลบ้านปรางค์ ตำบลยายแพ ตำบลคลองโคน ตำบลบางชันแตก และตำบลจอมปลวก

ภาพที่ 4.3 พื้นที่นำร่องเข้าร่วมโครงการวิจัย ระยะที่ 3

4.1.2 เป้าหมาย วิธีการ และผลการดำเนินงานในแต่ละระยะ

ถึงแม้ว่าโครงการฯ จะมีความต่อเนื่องกันถึง 6 ปีในประเด็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น แต่ยังมีการตั้งเป้าหมายย่อยของแต่ละระยะไว้ในลักษณะของโจทย์วิจัย เป็นการตั้งคำถามที่ต้องใช้การวิจัยค้นหาคำตอบดังต่อไปนี้

โจทย์วิจัยระยะที่ 1 คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับน้ำในท้องถิ่นของตนได้อย่างไร

การตั้งโจทย์วิจัยในระยะที่ 1 เช่นนี้ เห็นได้ว่าผู้วิจัยมุ่งเน้นไปที่การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำเพื่อวางแผนบริหารจัดการน้ำ โดยเห็นว่าการทำให้ชาวบ้านเข้าถึงข้อมูลได้ นับเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมได้วิธีหนึ่ง การดำเนินโครงการในระยะที่ 1 นี้จึงเน้นไปที่การให้ความรู้เรื่องระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ การใช้เครื่องมือ GPS จัปพิกัดสถานที่ การลงข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์ โดยมีพื้นที่ดำเนินการนำร่อง 6 ตำบล ผลจากการดำเนินโครงการระยะที่ 1 ที่เน้นการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บนั้นปรากฏว่า ชาวบ้านบางคนไม่มีความถนัดในการใช้เครื่องมือและระบบสารสนเทศ การเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจระบบใช้เวลาไม่เท่ากัน และตัวโปรแกรมเองก็ยังมีข้อจำกัดในการใช้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของชาวบ้าน นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาการจัดการน้ำในบางพื้นที่แก้ไขได้ด้วยวิธีอื่น ไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้าไปช่วย

คำตอบของโจทย์วิจัยในระยะที่ 1 คือ คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนจัดการน้ำได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบที่มีทั้ง คน เครื่องมือ ข้อมูล และแผนการดำเนินงาน ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับการสร้างคน สร้างข้อมูล สร้างแผน และพัฒนาเครื่องมือไปพร้อมๆ กัน คำตอบที่ได้จากงานวิจัยในระยะที่ 1 นี้ เป็นแนวในการตั้งเป้าหมายการทำงานในระยะที่ 2 ต่อไป

ตารางที่ 4.1 แสดงเป้าหมาย วิธีดำเนินงาน และข้อค้นพบในระยะที่ 1

ชื่อโครงการ	การวางแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ
โจทย์วิจัย (เป้าหมาย)	คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับน้ำในท้องถิ่นของตนได้อย่างไร
วิธีดำเนินงาน	- ใช้กิจกรรมขับเคลื่อนงานในพื้นที่นำร่อง 6 ตำบล - พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเข้าถึงและเก็บข้อมูล
ข้อค้นพบ	- คนในชุมชนมีความแตกต่างด้านทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ - บางพื้นที่ไม่จำเป็นต้องใช้ระบบสารสนเทศฯ บนเว็บ - ตัวโปรแกรมที่ใช้ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง - 4 องค์ประกอบของงานด้านน้ำ คือ คน เครื่องมือ ข้อมูล แผน
ข้อเสนอแนะ	พัฒนาเครื่องมือ / สร้างคน สร้างข้อมูล สร้างแผน

โจทย์วิจัยระยะที่ 2 จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร

เมื่อมีข้อค้นพบจากการดำเนินโครงการระยะที่ 1 ว่า นอกจากเทคโนโลยีต่างๆ แล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่นที่สำคัญสำหรับการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วม นั่นคือ คน ข้อมูล และการวางแผน จึงมีการตั้งเป้าหมายไปที่การจัดการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ เพื่อเป็นการสร้างคนให้มีความรู้ในการทำแผน ในการดำเนินโครงการระยะที่ 2 นี้ นักวิจัยกำหนดให้มีกิจกรรมเสริมศักยภาพเพื่อเพิ่มเติมความรู้ทั้งเชิงวิชาการและเสริมทักษะในการเก็บข้อมูลเพิ่มขึ้น รวมถึงความรู้และทักษะในการทำแผน และมีการเชื่อมโยงการวางแผนจัดการน้ำระดับท้องถิ่นกับระดับจังหวัด พัฒนาเครื่องมือและระบบสารสนเทศให้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การดำเนินงานในระยะที่ 2 นี้ แต่ละชุมชนที่เข้าร่วมได้เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำในพื้นที่ มีการหาข้อมูลเพิ่มเติมและวางแผนจัดการกับปัญหาต่างๆ เหล่านั้น โดยชุมชนเสนอเป็นโครงการเพื่อแก้ปัญหาน้ำในพื้นที่ถึง 171 โครงการ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชุมชนจะเกิดการเรียนรู้จนสามารถเขียนโครงการเพื่อวางแผนจัดการปัญหาน้ำในพื้นที่ได้ แต่ข้อค้นพบของโครงการระยะที่ 2 นี้คือ การวางแผนยังขาด

การบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ช่วงเวลาของการเสนอแผนจัดการน้ำของพื้นที่ไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาดำเนินการของทางภาครัฐ นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อจัดกิจกรรมเสริมศักยภาพให้คนได้เรียนรู้การทำแผน ยังขาดวิทยากรที่มีความสามารถในการดึงการมีส่วนร่วมของผู้คน และยังมีผู้เกี่ยวข้องบางคนไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน

ดังนั้น คำตอบสำหรับโจทย์วิจัยในระยะที่ 2 ที่ว่า จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร นั้นจึงอยู่ที่กระบวนการดึงการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ มีการเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้เข้ามาร่วมกันทำแผน และเชื่อมโยงแผนชุมชนให้สอดคล้องกับช่วงเวลาการดำเนินงานของภาครัฐ

ตารางที่ 4.2 แสดงเป้าหมาย วิธีดำเนินงาน และข้อค้นพบในระยะที่ 2

ชื่อโครงการ	การวางแผนจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม
โจทย์วิจัย (เป้าหมาย)	จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร
การดำเนินงาน	- ใช้กิจกรรมขับเคลื่อนงานในพื้นที่นำร่อง 6 ตำบล และขยายผลเพิ่ม 4 ตำบล ให้ครอบคลุมระบบนิเวศสามน้ำ - พัฒนานองค์ความรู้เชิงวิชาการ - เพิ่ม/พัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูล - เชื่อมการวางแผนแบบมีส่วนร่วมระหว่างท้องถิ่นกับจังหวัด
ข้อค้นพบ	- ชุมชนสามารถเขียนโครงการเสนอแผนจัดการน้ำ 171 โครงการ - แผนของชุมชนไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาการนำเข้าแผนระดับท้องถิ่นและจังหวัด - ขาดการบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - ผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญของการทำแผนแบบมีส่วนร่วม - วิทยากรไม่สามารถทำให้เกิดการมีส่วนร่วมได้
ข้อเสนอแนะ	- ต้องมีการปรับปรุงกระบวนการจัดทำแผนในทุกระดับ - สร้างวิทยากรกระบวนการที่เข้าใจพื้นที่และมีทักษะในการสร้างการมีส่วนร่วม - พัฒนฐานข้อมูลลำปะโดง

โจทย์วิจัยระยะที่ 3 แผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงครามที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริงควรเป็นอย่างไร

เป้าหมายของโครงการวิจัยในระยะที่ 3 คือ การส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำแผนการจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน โดยเน้นการศึกษาข้อมูลเครือข่ายลำปะโดง ซึ่งพบว่า ปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากลำปะโดงตื้นเขิน อุดตัน หรือถูกปิดเส้นทางน้ำจนทำให้การไหลเวียนของน้ำไม่สามารถรักษาสสมดุลของระบบนิเวศไว้ได้ ในการดำเนินการโครงการระยะที่ 3 นี้ มีกิจกรรมการใช้เครื่องมือหลากหลายรูปแบบในการเก็บข้อมูล ทั้งการใช้ระบบ GPS หาพิกัดลำปะโดง การลงเรือล่องไปตามลำปะโดงเพื่อวาดแผนที่ การสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ และวิเคราะห์ถอดบทเรียนโดยใช้เครื่องมือ วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค (SWOT Analysis) การจับคู่ด้วย TOWS Matrix แผนที่ความคิด (Mind-Map) การวิเคราะห์ด้วยช่วงเวลา (Timeline) หรือการวางภาพอนาคต (Scenario) อีกทั้งยังมีกิจกรรมเสริมความคิดเชิงระบบให้ผู้เกี่ยวข้องกับการวางแผนจัดการน้ำระดับสูงที่ยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการแบบมีส่วนร่วม มีกิจกรรมสร้างวิทยากรกระบวนการเพื่อสร้างบุคลากรที่มีความสามารถในการจัดการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่อีกด้วย

สิ่งที่พบจากการดำเนินโครงการระยะที่ 3 นี้ คือ ได้เห็นความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนที่เกี่ยวข้องทั้งแนวราบและแนวตั้ง การใช้ภาพอนาคตเป็นตัวตั้งในการวางแผนการดำเนินงานให้ไปถึงอนาคตที่ตั้งใจไว้ โดยต้องมีข้อมูลที่ละเอียดรอบด้าน รวมถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องแก้ไขก่อนหรือหลังให้เหมาะสม นอกจากนี้การดำเนินงานในระดับที่สูงกว่าระดับชุมชน เช่นระดับหน่วยงาน หรือระดับจังหวัดจะต้องสนับสนุนให้แผนการจัดการน้ำของชุมชนสามารถดำเนินไปได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำเนินการ สิ่งเหล่านี้คือข้อค้นพบและเป็นคำตอบของโจทย์วิจัยที่ว่า แผนจัดการน้ำที่จะนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงควรเป็นอย่างไร

ตารางที่ 4.3 แสดงเป้าหมาย วิธีดำเนินงาน และข้อค้นพบในระยะที่ 3

ชื่อโครงการ	การวางแผนจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม
โจทย์วิจัย (เป้าหมาย)	แผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงครามที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริงควรเป็นอย่างไร
การดำเนินงาน	- ใช้กิจกรรมขับเคลื่อนในพื้นที่ ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับหน่วยงาน - เปลี่ยนมุมมองด้านพื้นที่ จากบกเป็นน้ำ (จากการกำหนดพื้นที่ตำบล เป็นการกำหนดพื้นที่ 3 คลองหลัก) - เก็บข้อมูลเครือข่ายสายน้ำ (ลำปะโดง) - เสริมพลังชุมชนด้วยหลักสูตร กระบวนการคิดเชิงระบบ วิทยากรกระบวนการ การจัดทำแผน
ข้อค้นพบ	- ต้องสร้างกระบวนการให้คนที่เกี่ยวข้องมาเรียนรู้และจัดการข้อมูลร่วมกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์กันทั้งแนวราบและแนวตั้ง

	- แผนระดับท้องถิ่นต้องมีภาพอนาคต มีข้อมูลอย่างละเอียด และจัดลำดับความสำคัญของปัญหาในพื้นที่ - แผนระดับจังหวัดต้องสนับสนุนการจัดทำระบบข้อมูลพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรอยต่อของวาระผู้นำท้องถิ่นที่ไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรง - หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องรับแผนท้องถิ่นมาบูรณาการข้อมูลและงบประมาณ
ข้อเสนอแนะ	- การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการแก้ปัญหาเป็นสิ่งสำคัญ - การรักษาลำปะโดงและลำคลองเป็นเรื่องสำคัญในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำ

4.2 ความรู้ด้านการวางแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

การดำเนินโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม มีเป้าหมายชัดเจนในการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่เพื่อวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีกิจกรรมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย สามารถถอดความรู้จากการดำเนินงานเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

4.2.1 ความรู้จากการอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น

ดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้วว่าโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ทั้ง 3 ระยะมุ่งแสวงหาวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการวางแผนจัดการน้ำ การอ่านรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ ทำให้เข้าใจถึงภาพรวมโครงการและความต่อเนื่องเชื่อมโยงของโครงการในแต่ละระยะ โดยได้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ วิธีการ และผลที่เกิดจากการดำเนินงานในแต่ละระยะ

โครงการในระยะที่ 1

วัตถุประสงค์ของโครงการในระยะที่ 1 เน้นไปที่การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลน้ำในพื้นที่ โดยเน้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเข้าถึงและใช้ข้อมูลจากระบบสารสนเทศบนเว็บซึ่งเป็นระบบสากลที่สามารถอ้างอิงความถูกต้องได้ ทั้งนี้เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้ภาคประชาชนในพื้นที่

วิธีการดำเนินงานในระยะที่ 1 นี้ ใช้การประชุมชี้แจงทำความเข้าใจที่มาที่ไปของโครงการ หลังจากนั้นประชุมจัดตั้งคณะทำงานวางแผนจัดการน้ำระดับจังหวัด และระดับชุมชน เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านระบบสารสนเทศมาเป็นวิทยากรอบรมการใช้โปรแกรมให้กับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานระดับจังหวัด และอบรมชาวบ้านในตำบลนาร่อง 6 ตำบล

ผลของโครงการระยะที่ 1 คือ การแยกคณะทำงานวางแผนจัดการน้ำ เป็น 2 ชุด คือเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหนึ่งชุด และเป็นชาวบ้านอีก 1 ชุด ไม่ช่วยทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนจัดการน้ำในระดับจังหวัด แม้มากจากต่างหน่วยงานก็มีความคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว การตั้งเป็น

คณะทำงานจึงไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงอะไรนัก ส่วนคณะทำงานระดับชุมชนเมื่อเรียนรู้วิธีใช้ระบบสารสนเทศเพื่อการเก็บข้อมูลแล้วพบว่าทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ของแต่ละคนค่อนข้างแตกต่างกันมาก และเมื่อให้ทุกคนระดมความคิดมองปัญหาน้ำในพื้นที่ ทำให้ทราบว่าปัญหาบางอย่างสามารถจัดการได้โดยไม่ต้องใช้ระบบสารสนเทศ ดังนั้นข้อเสนอแนะจากโครงการในระยะที่ 1 จึงมุ่งไปที่การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐกับชุมชน และเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในระดับท้องถิ่น

โครงการในระยะที่ 2

วัตถุประสงค์ของโครงการในระยะที่ 2 มุ่งเน้นการสร้างการเรียนรู้ และกระบวนการมีส่วนร่วมในการทำแผนจัดการน้ำด้วยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อแก้ไขอุปสรรคที่พบจากโครงการระยะที่ 1 โดยพยายามสร้างทางเลือกที่เหมาะสมกับชุมชนอันเป็นการแก้ไขสถานการณ์ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการน้ำในพื้นที่ให้มากขึ้น

วิธีการดำเนินงานในระยะที่ 2 มีการขยายพื้นที่เพิ่มเติมอีก 4 ตำบล เสริมเครื่องมือการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลให้หลากหลาย ทั้งการใช้เทคโนโลยี GPS การวิเคราะห์ SWOT การใช้แผนที่ความคิด Mind Map การวิเคราะห์ด้วยช่วงเวลา Timeline และ Scenario เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นในการเลือกใช้เครื่องมือ และใช้กิจกรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งการประชุม อบรม หรือให้เข้ากับสภาพปัญหาและศักยภาพของชุมชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ได้แผนการจัดการน้ำในแต่ละตำบลในที่สุด

ผลการดำเนินงานในระยะที่ 2 พบว่า การเพิ่มเครื่องมือในการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลให้หลากหลาย และปรับใช้ตามความเหมาะสมของพื้นที่สามารถทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกอีกหลายมิติ เช่น เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินที่สร้างปัญหาให้กับน้ำ ความเชื่อมโยงของสายน้ำในพื้นที่ ข้อมูลเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านสามารถวางแผนจัดการน้ำในพื้นที่ทั้ง 10 ตำบลได้ถึง 171 โครงการ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานในระยะที่ 2 นี้ก็ยังมีข้อจำกัดคือเรื่องการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชน เนื่องจากแผนการดำเนินงานของชุมชนไม่สอดคล้องกับแผนการจัดการน้ำของหน่วยงานรัฐ ทำให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐยังไม่ให้ความสนใจกับความต้องการของประชาชนเท่าที่ควร ข้อเสนอแนะสำหรับโครงการในระยะต่อไปคือการหาแนวทางการวางแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมที่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

โครงการในระยะที่ 3

วัตถุประสงค์โครงการในระยะที่ 3 เน้นการศึกษาโครงข่ายสายน้ำในพื้นที่ โดยมุ่งไปที่การศึกษาเส้นทางลำปะโดงที่เชื่อมต่อกับคลองหลักและแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัด ส่วนการสร้างการมีส่วนร่วมนั้น มีการใช้เครื่องมือสร้างภาพอนาคตของจังหวัดร่วมกัน อันเป็นที่มาของ ประโยคเปรียบเทียบระบบนิเวศของจังหวัดสมุทรสงครามในอนาคต 3 แบบคือ “หิ้งห้อยหตุ ปลายหตุตาย” “หิ้งห้อยยืมสู้ ปลาทุยอยู่ได้” และ

“หึ่งห้อยนำดู ปลาทุเต็มอ่าว” โดยชาวบ้านเลือกที่จะใช้ภาพ “หึ่งห้อยนำดู ปลาทุเต็มอ่าว” เป็นเป้าหมายในการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

วิธีการดำเนินงาน ใช้วิทยากรกระบวนการจัดกิจกรรมประชุมชี้แจง ระดมสมอง เก็บข้อมูล วางแผนจัดการน้ำในพื้นที่ 13 ตำบล ซึ่งใช้เส้นทางคลองหลัก 3 คลองเป็นพื้นที่ศึกษา ในการประชุมแต่ละครั้งนอกจากชาวบ้านในพื้นที่แล้ว ยังมีการเชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนในพื้นที่ และมีสื่อมวลชนเข้าร่วมรับฟังการชี้แจงในบางโอกาส และเพื่อสร้างความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงของระบบนิเวศซึ่งเป็นพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงมีการจัดอบรมเสริมศักยภาพเรื่องความคิดเชิงระบบ ให้กับผู้นำส่วนงานภาครัฐ และอบรมวิทยากรกระบวนการเพื่อสร้างบุคลากรที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการจัดการมีส่วนร่วมให้มากขึ้น

ผลการดำเนินงานปรากฏว่าโครงการระยะที่ 3 นี้ประสบความสำเร็จในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในการวางแผนจัดการน้ำ จนได้รับเลือกเป็นโครงการวิจัยดีเด่นของ สกว. ประจำปี 2558

กล่าวโดยสรุปจากการอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้นสามารถถอดความรู้ได้ว่า การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมจำเป็นต้องมีองค์ประกอบด้าน คน ข้อมูล และแผนงาน โดยองค์ประกอบด้านคนต้องมีความหลากหลายของคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวตั้งระดับนโยบายและแนวราบคือผู้ปฏิบัติ ข้อมูลต้องครอบคลุมทุกมิติทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เช่น จำนวน เส้นทางน้ำ คุณภาพน้ำ ดิน การใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ส่วนด้านแผนงานต้องสร้างทักษะการวางแผนด้วยการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลแบบต่างๆ และเชื่อมโยงแผนท้องถิ่นกับแผนจังหวัดให้สอดคล้องกัน

การดำเนินงานต่างๆ ของงานวิจัยตั้งต้นเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ใช้เวลาถึง 6 ปี มีการจัดกิจกรรมรูปแบบต่างๆ รวม 145 ครั้ง มีวิธีการและใช้เครื่องมือต่างๆ ในการสร้างการมีส่วนร่วม จนได้รับรางวัลวิจัยดีเด่นประจำปี 2558 จาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ดังนั้น วิธีดำเนินงานของโครงการจึงมีความสำคัญควรแก่การศึกษาและถอดเป็นความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์ต่อไป

4.2.2 การวิเคราะห์วิธีการดำเนินงานของโครงการตั้งต้น

การดำเนินงานของโครงการตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ ใช้กิจกรรมรูปแบบต่างๆ เป็นตัวขับเคลื่อนงาน เมื่อศึกษารายงานกิจกรรมทั้งหมดแล้วพบว่าการจัดกิจกรรมทั้งสิ้น 145 ครั้ง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการทั้ง 3 ระยะ แต่ละกิจกรรมมีองค์ประกอบที่สามารถแยกรายละเอียดได้เป็น

- ชื่อกิจกรรม การตั้งชื่อกิจกรรมแต่ละครั้งจะบอกถึงวิธีการและเป้าหมายการดำเนินกิจกรรม เช่น
 - เวทีสร้างความเข้าใจและประชุมวางแผนการเก็บข้อมูลลำประโดงและการอบรม GPS
 - การอบรมหลักสูตรความรู้พื้นฐานและการประยุกต์ใช้งานระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ Q-GIS (ครั้งที่ 1)
 - เวทีถอดบทเรียนค้นหาศักยภาพที่จำเป็นของผู้เกี่ยวข้อง

อบรมหลักสูตร Coaching: การมีมุมมองโลกเชิงระบบเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ

- วัตถุประสงค์ของกิจกรรม จากการวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของกิจกรรมทั้ง 145 ครั้ง สามารถจำแนกได้ 7 วัตถุประสงค์คือ เพื่อชี้แจง เพื่อเสริมความรู้ เพื่อปรึกษาหารือ เพื่อลงมือปฏิบัติ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อวางแผนงาน และเพื่อนำเสนอแผน

- ลักษณะกิจกรรม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ คือ ใช้เวทีประชาคมในการชี้แจงและเสนอแผน ใช้การประชุมในการปรึกษาหารือวางแผนงาน ใช้การอบรมในการเสริมความรู้ ใช้การลงพื้นที่จริงในการเก็บข้อมูล เป็นต้น

- วัน-เวลาในการจัดกิจกรรม การจัดกิจกรรมต่างๆ มีความต่อเนื่องไม่ขาดระยะ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงรายละเอียดโครงการจะจัดในช่วงเริ่มต้น หลังจากนั้นเป็นกิจกรรมรายพื้นที่ ที่เวียนไปจัดการประชุมในพื้นที่ระดับตำบลอย่างต่อเนื่อง

- ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมเช่น เวทีเปิดตัวโครงการหรือการนำเสนอแผนงานจะมีผู้เข้าร่วมจากทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้ว่าราชการจังหวัดจนถึงประชาชนทั่วไปและสื่อมวลชน การประชุมปรึกษาหารือหรือวางแผนดำเนินการมีผู้เข้าร่วมเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ นอกจากนั้นในบางกิจกรรมมีการเชิญนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้มีประสบการณ์จากภายนอกพื้นที่เข้าร่วมเป็นวิทยากร หรือผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมนั้น

การดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยตั้งต้นสามารถสรุปถอดความรู้ได้ว่า การสร้างการมีส่วนร่วมในการทำแผนจัดการน้ำในพื้นที่ควรมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เลือกลักษณะกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ โดยเชิญผู้เข้าร่วมกิจกรรมตามความจำเป็นของแต่ละพื้นที่

4.2.3 ความรู้จากการวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม

จากการอ่านรายงานการประชุมที่บันทึกการดำเนินกิจกรรมอย่างละเอียดไว้ตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการในระยที่ 1 ถึงระยที่ 3 พบว่าการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งล้วนมีเป้าหมายเฉพาะ นักวิจัยได้วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของกิจกรรมทั้งหมด และนำมาจัดกลุ่มได้ 7 กลุ่ม ได้แก่ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ การทำแผนจัดการน้ำ และการนำเสนอแผน

- การสร้างความเข้าใจ เป็นกิจกรรมที่เน้นการชี้แจงที่มา วัตถุประสงค์ วิธีการทำงานของโครงการใหญ่ และของกิจกรรมแต่ละประเภท ลักษณะกิจกรรมเป็นการประชุมชี้แจง อธิบายรายละเอียดของการดำเนินงาน

- การเสริมศักยภาพ เป็นกิจกรรมประเภทให้ความรู้เพิ่มพูนทักษะด้านต่างๆ ลักษณะการจัดกิจกรรมเป็นการอบรม และการลงพื้นที่ศึกษาจาก

- การหารือและเตรียมการ เป็นการประชุมบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่หารือ มีการแสดงข้อมูลและพูดคุยถึงการดำเนินงานที่จะเกิดขึ้น
- การเก็บข้อมูล เป็นกิจกรรมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ มีวิธีการเก็บข้อมูลด้วยการใช้เครื่องมือเชิงวิทยาศาสตร์ เช่น การเก็บตัวอย่างน้ำ การใช้ GPS และมีการใช้การสังเกต สัมภาษณ์ จัดบันทึกข้อมูล
- การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ เป็นกิจกรรมการประชุมที่มีการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือต่างๆ เช่น SWOT Analysis, Mind Map, Timeline และ Scenario เป็นต้น
- การทำแผนจัดการน้ำ เป็นการประชุมผู้เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดเป้าหมายและนำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์แล้วมาวางแผนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายนั้น
- การนำเสนอแผน คือ กิจกรรมที่เสนอแผนจัดการน้ำระดับท้องถิ่นสู่ประชาคมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับจังหวัด โดยมีผู้เข้าร่วมฟังการนำเสนอแผนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสื่อมวลชนในท้องถิ่นอีกด้วย

การดำเนินโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามทั้ง 3 ระยะ มีการทำกิจกรรมทั้ง 7 ประเภท รวมจำนวน 145 ครั้ง ดังตาราง

ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนกิจกรรมของแต่ละระยะดำเนินการจำแนกด้วยประเภทกิจกรรม

ประเภทกิจกรรม	ระยะที่ 1	ระยะที่ 2	ระยะที่ 3	รวม
1. การสร้างความเข้าใจ	17	6	5	28
2. การเสริมศักยภาพ	5	19	7	31
3. การหารือและเตรียมการ	17	16	5	38
4. การเก็บข้อมูลในพื้นที่	13	6	4	23
5. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ	2	11	3	16
6. การทำแผนจัดการน้ำ	1	-	5	6
7. การนำเสนอแผน	2	-	1	3
รวม				145

4.2.4 ความรู้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสาร

การจำแนกประเภทกิจกรรมโดยใช้วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมเป็นเกณฑ์เป็นเพียงการจำแนกในเบื้องต้นเท่านั้น เมื่อได้ประเภทกิจกรรมมาแล้ว นักวิจัยยังได้วิเคราะห์สัณฐานไปถึงองค์ประกอบการดำเนินกิจกรรมแต่ละประเภท ในแต่ละระยะของโครงการ เพื่อให้เห็นถึงเนื้อหา วิธีการ ช่วงเวลา และผู้เกี่ยวข้องในกิจกรรมแต่ละประเภท โดยสรุปภาพรวมของแต่ละประเภทได้ดังนี้

1) การสร้างความเข้าใจ

เนื้อหา	รายละเอียดโครงการ ขั้นตอนการทำงาน ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการ การดำเนินงานที่ผ่านมา และความคืบหน้าของงาน
ผู้ส่งสาร	- ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก - คนนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง ผู้นำสูงสุด (ผู้ว่าราชการจังหวัด)
ผู้รับสาร	ครอบคลุมทุกระดับ ตั้งแต่หัวหน้าหน่วยราชการระดับจังหวัด ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน และชาวบ้านทั่วไป
วิธีการ	อธิบาย ชี้แจง ประชุม และเปลี่ยนข้อมูล มีการใช้สื่อช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น แผนภาพ รูปถ่าย เป็นต้น
ช่วงเวลา	แนะนำโครงการช่วงเปิดโครงการ และแจ้งความคืบหน้าในช่วงกลางโครงการ

2) การเสริมศักยภาพ

เนื้อหา	- ความรู้เชิงเทคนิคเกี่ยวกับน้ำ ดิน - กระบวนการทำงาน เช่นการใช้เครื่องมือต่างๆ - ความรู้เรื่องการทำแผน
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก ผู้เชี่ยวชาญเสริมในเชิงเทคนิค วิทยากรกระบวนการร่วมเสริมให้เกิดผลที่ชัดเจน
ผู้รับสาร	ในช่วงแรกนักวิจัยต้องรับการเสริมศักยภาพ ผู้นำท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ และเยาวชน
วิธีการ	มีวิธีการที่หลากหลาย ทั้งการบรรยาย สาธิต ทดลองปฏิบัติ ลงพื้นที่ โดยเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสารในแต่ละครั้ง
ช่วงเวลา	ช่วงต้นโครงการเป็นช่วงที่สำคัญ และมีเสริมได้เรื่อยๆ ตลอดช่วงของโครงการ

3) การหารือและเตรียมการ

เนื้อหา	ข้อมูลทั่วไป สภาพปัญหา ข้อมูลเฉพาะเรื่องน้ำ แนวทางการดำเนินงาน
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก
ผู้รับสาร	ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน ผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ
วิธีการ	ประชุมชี้แจง ระดมความคิด ใช้สื่อ (แผนที่) และเครื่องมือ (Mind map, Timeline)
ช่วงเวลา	ช่วงกลาง หลังจากเข้าใจโครงการและได้รับการเสริมศักยภาพแล้ว

4) การเก็บข้อมูลในพื้นที่

เนื้อหา	- ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่และน้ำ - ข้อมูลเฉพาะ (เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การพัฒนาพื้นที่ การท่องเที่ยว) - แนวโน้มและปัจจัยที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก
ผู้รับสาร	ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพื้นที่
วิธีการ	สำรวจโดยใช้เครื่องมือ แบบสอบถาม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
ช่วงเวลา	เก็บข้อมูลในช่วงกลางเป็นหลัก เพราะมีความเข้าใจโครงการและได้รับการเสริมศักยภาพมาบ้างแล้ว

5) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ

เนื้อหา	ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ สถานการณ์จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รวมถึงแนวทางการดำเนินงานต่อไป
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก
ผู้รับสาร	ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน ผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ
วิธีการ	ประชุมชี้แจง พูดคุยแลกเปลี่ยน โดยใช้สื่อและเครื่องมือประกอบให้เกิดความชัดเจน
ช่วงเวลา	ช่วงกลาง และช่วงท้ายโครงการ

6) การทำแผนจัดการน้ำ

เนื้อหา	ข้อมูลน้ำในพื้นที่ แผนจัดการน้ำที่สอดคล้องกับความคาดหวังของชาวบ้าน และแผนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก ผู้นำท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม
ผู้รับสาร	ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติการในระดับต่างๆ เจ้าหน้าที่จากจังหวัด
วิธีการ	ประชุม เสนอข้อมูล ระดมความคิด แลกเปลี่ยน โดยใช้สื่อและเครื่องมือประกอบให้เกิดความชัดเจน
ช่วงเวลา	ช่วงกลางและช่วงท้าย (เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานนอกกรอบเวลาโครงการ)

7) การนำเสนอแผน

เนื้อหา	ผลงานตลอดช่วงการดำเนินโครงการ และแผนการจัดการน้ำที่ได้
ผู้ส่งสาร	- ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด - ผู้ว่าราชการจังหวัดนำเสนอในที่ประชุมเวทีใหญ่
ผู้รับสาร	ผู้ที่เกี่ยวข้อง และผู้สนใจทุกระดับ รวมถึงสื่อมวลชนจากท้องถิ่น และส่วนกลาง
วิธีการ	ใช้การประชุมเป็นหลัก
ช่วงเวลา	เป็นกิจกรรมปิดโครงการ

ตารางที่ 4.5 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารในวิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 1 การสร้างความเข้าใจ

	ช่วง 1 (17 กิจกรรม)	ช่วง 2 (6 กิจกรรม)	ช่วง 3 (5 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M)	1. แนะนำโครงการ 2. ข้อมูลทั่วไปในพื้นที่ 3. สถานการณ์และ ปัญหาด้านน้ำในท้องถิ่น 4. ประโยชน์ของ โครงการต่อการ พัฒนาการทำงานของ ท้องถิ่น	1. แนะนำโครงการ ชี้แจง ขั้นตอนการดำเนินงาน 2. ประโยชน์ของโครงการ เพื่อกระตุ้น สร้างแนวร่วม ความรู้สึกร่วมกันให้ คนทำงานต่อ 3. ทบทวนงานที่ผ่านมา 4. ความคืบหน้าของงาน	1. แนะนำโครงการ 2. ทบทวนการดำเนินงาน 3. แนวทางการทำงาน 4. ความคืบหน้าของงาน	- เริ่มต้นด้วยการแนะนำ ทำความเข้าใจโครงการ - หากเป็นงานต่อเนื่อง มี การทบทวนงานที่ผ่านมา - เมื่องานดำเนินงานไป ระยะหนึ่ง ต้องมีการแจ้ง ความคืบหน้า
ผู้ส่งสาร (S)	ทีมวิจัย ผู้ว่าฯ	ทีมวิจัย เครือข่ายงานน้ำ (วิกรม)	ทีมวิจัย นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง	ทีมวิจัย (เป็นหลัก) คนนอก (ได้แก่ ผู้ว่าฯ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ)
ผู้เข้าร่วม (R)	จังหวัด ● ผู้นำระดับจังหวัด (ผู้ว่าฯ) ● ผู้บริหารหน่วยงาน เกี่ยวข้องกับน้ำระดับ จังหวัด ● ผู้นำท้องถิ่น (อบต.) ท้องถิ่น (ตำบล) แกนนำชุมชน	จังหวัด ท้องถิ่น (ตำบล) แกนนำชุมชน	จังหวัด ● ผู้นำระดับจังหวัด (ผู้ว่าฯ) ● ผู้บริหารหน่วยงาน เกี่ยวข้องกับน้ำระดับ จังหวัด ● ผู้นำท้องถิ่น (อบต.) ท้องถิ่น (ตำบล) แกนนำชุมชน	- ครอบคลุมทุกระดับ - จำนวน ต่างกันในแต่ละ ครั้งของการจัด กิจกรรม (ตั้งแต่ 1 คน) จังหวัด ● ผู้นำระดับจังหวัด (ผู้ว่าฯ) ● ผู้บริหารหน่วยงาน

	ช่วง 1 (17 กิจกรรม)	ช่วง 2 (6 กิจกรรม)	ช่วง 3 (5 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
			เยาวชน (รักษาลำประโดง)	เกี่ยวข้องกับน้ำระดับ จังหวัด ● ผู้นำท้องถิ่น (อบต.) ท้องถิ่น (ตำบล) แกนนำชุมชน
วิธีการ (C)	ประชุม อธิบาย นำเสนอข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูล	ประชุม แลกเปลี่ยน(แสดง ความคิดเห็น เครื่องมือ: เทคนิค timeline	ประชุม แลกเปลี่ยน เครื่องมือ: สื่อวีดิทัศน์ กิจกรรมสันทนากการ (เยาวชน)	- ทุกช่วงใช้ช่องทางการ ชี้แจงที่เหมือนกันคือ การประชุม แลกเปลี่ยน ข้อมูล - ใช้สื่อโสตทัศนูปกรณ์ และเครื่องมือช่วยในการ สร้างความเข้าใจ
เวลาที่จัด/ ความถี่ (D)	- ช่วงเปิด (เดือนที่ 2-3) และปิดโครงการ (เดือน ที่ 11 เฉพาะระดับ จังหวัด) - ใช้เวลาโดยเฉลี่ย 2 ถึง 2.5 ชั่วโมง	- ช่วงเปิด (เดือนที่ 1,3) ช่วงกลาง ช่วงปิด (ระดับ จังหวัด และ ท้องถิ่น)	ช่วงต้น ช่วงกลาง	ช่วงเปิด - มีในทุกปี ช่วงกลาง - รายงาน ความคืบหน้าของงาน เยาวชน - เป็นกลุ่มที่มา ร่วมงาน แต่การชี้แจง กับกลุ่มนี้ดำเนินการ ในช่วงเดือนที่ 6

ตารางที่ 4.6 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 2 การเสริมศักยภาพ

	ช่วง 1 (5 กิจกรรม)	ช่วง 2 (19 กิจกรรม)	ช่วง 3 (7 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M) เสริม อะไร	- การวิจัยท้องถิ่น - โครงสร้างพื้น ฐานข้อมูลของระบบ GIS - การนำข้อมูลเข้าสู่ ระบบฐานข้อมูล - แนวทางการใช้ระบบ	- ความรู้เรื่อง แผนที่ - วิธีการทำแผนที่ (กระบวนการ กลไก) - ข้อมูลพื้นที่ - วิธีใช้เครื่องมือ GPS - ความรู้เรื่องคุณภาพน้ำ และการใช้เครื่องมือ	- ความรู้เรื่องการใช้ เครื่องมือ GPS - การใช้โปรแกรม Q-GIS - หลักสูตร Coaching: การมีมุมมองโลกเชิงระบบ เพื่อความมั่นคงด้านน้ำ	- ความรู้เชิงเทคนิค เกี่ยวกับ น้ำ ดิน - กระบวนการทำงาน เช่น การวิจัยท้องถิ่น coaching - ความรู้เรื่องการทำ แผนที่

	ช่วง 1 (5 กิจกรรม)	ช่วง 2 (19 กิจกรรม)	ช่วง 3 (7 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
	แผนที่ GIS	ตรวจวัดคุณภาพน้ำ - ความรู้เรื่องคุณภาพดิน และการใช้เครื่องมือ - การมองภาพอนาคต (scenario)		
ผู้ส่งสาร (S) เสริม โดยใคร	ทีมวิจัย นักวิชาการ นักปฏิบัติการ	ทีมวิจัย ทีมวิทยากรกระบวนการ ผู้เชี่ยวชาญ	ทีมวิจัย วิทยากรกระบวนการ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ผู้แทนเครือข่ายลุ่มน้ำ	- ทีมวิจัย เป็นหลัก - ผู้เชี่ยวชาญ เสริมใน เชิงเทคนิค - ทีมวิทยากร กระบวนการ ร่วม จัดการเสริมศักยภาพ ให้ได้ผล
ผู้เข้าร่วม (R) เสริมใคร	- นักวิจัย - เครือข่ายวิจัยใน ชุมชน	ชาวบ้าน แกนนำชุมชน ท้องถิ่น (อบต.) เยาวชน	- ชาวบ้าน - ผู้นำท้องถิ่น - ผู้ปฏิบัติงานระดับ จังหวัด (Coaching)	- นักวิจัย ในช่วงแรก ของการดำเนินงาน - ผู้เกี่ยวข้อง ● ในฐานะผู้นำ ท้องถิ่น ● ในฐานะผู้ปฏิบัติ (ระดับจังหวัด แกน นำชุมชน ชาวบ้าน) - เยาวชน
วิธีการ (C)	บรรยาย นำเสนอ ข้อมูล แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น ชม สถานที่จริง กรณีศึกษา	แบ่งกลุ่มระดมความคิด ใช้ กระบวนการกลุ่ม สาธิต ทดลองปฏิบัติการ ค่าย เยาวชน	สาธิต ลงพื้นที่จริง อบรม เชิงปฏิบัติการ	- รูปแบบวิธีการที่ หลากหลาย เช่น บรรยาย สาธิต ทดลองปฏิบัติการ ศึกษาจากพื้นที่จริง - ใช้รูปแบบที่ เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับ การเสริมศักยภาพ

	ช่วง 1 (5 กิจกรรม)	ช่วง 2 (19 กิจกรรม)	ช่วง 3 (7 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
				เช่น ค่ายสำหรับ เยาวชน อบรมเชิง ปฏิบัติการสำหรับ ผู้ปฏิบัติงานระดับ จังหวัด
เวลาที่ จัด/ ความถี่ (D)	- จัดช่วงเริ่มต้น โครงการ - ช่วงกลาง	ช่วงต้น ช่วงกลาง (เยาวชน) ช่วงท้าย (แกนนำ ชาวบ้าน เรียนรู้เรื่อง GPS) ช่วงปิด (รวม เพื่อทำ scenario)	ช่วงต้น ช่วงกลาง (Coaching)	- มีการจัดในแต่ละ ช่วงของการ ดำเนินงาน (ต้น กลาง ท้าย ปิด โครงการ) - การจัดกิจกรรม เสริมศักยภาพสำหรับ กลุ่มเยาวชน (ปี 2) มี การจัดหลายครั้ง ด้วยประเด็นการ อบรม และพื้นที่ที่ หลากหลาย (ในแต่ละ พื้นที่)

ตารางที่ 4.7 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 3 การหารือ เตรียมการ

	ช่วง 1 (17 กิจกรรม)	ช่วง 2 (16 กิจกรรม)	ช่วง 3 (5 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M) เตรียม อะไร	- ข้อมูลทั่วไปของจังหวัด ข้อมูลเกี่ยวกับแผนของ จังหวัด - ข้อมูลด้านปริมาณ และคุณภาพน้ำ (ผล - ยุทธศาสตร์ เป้าประสงค์ ตัวชี้วัด	- ข้อมูลสถานการณ์น้ำ - แนวโน้ม ปัจจัยที่ส่งผลการจั ดการน้ำ - แนวทางความร่วมมือระหว่าง หน่วยงาน - ค่าของน้ำที่เหมาะสมกับ การเกษตร - การใช้ประโยชน์เครื่องมือ GPS	- ข้อมูลสภาพพื้นที่ และลำคลอง - ความคาดหวังของ ชาวบ้าน สิ่งที่ต้อง ดำเนินการ - สรุปการดำเนินงานที่ ผ่านมา	- ข้อมูลทั่วไป - ข้อมูลเฉพาะที่ เกี่ยวเนื่องกับน้ำ - แนวทางการ ดำเนินงาน

	ช่วง 1 (17 กิจกรรม)	ช่วง 2 (16 กิจกรรม)	ช่วง 3 (5 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
		- เตรียมความพร้อมในประเด็น ต่างๆ ของพื้นที่		
ผู้ส่งสาร (S) เตรียม โดยใคร	ทีมวิจัย	ทีมวิจัย	ทีมวิจัย ก้านัน (ต.บางสะแก)	ทีมวิจัย เป็นผู้นำการ หารือเตรียมการ
ผู้เข้าร่วม (R)	แกนนำชุมชน ผู้ปฏิบัติการระดับ จังหวัด ผู้นำท้องถิ่น	ชาวบ้าน หน่วยงานระดับจังหวัด แกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น	ชาวบ้าน เยาวชน แกนนำชุมชน (สภา องค์กรชุมชน)	- ผู้เข้าร่วมเตรียมการ มีทั้งระดับจังหวัด ท้องถิ่น ชุมชน - มีทั้งแกนนำชุมชน ผู้ปฏิบัติงานที่ เกี่ยวข้อง ผู้สนใจ (ชาวบ้าน) เยาวชน
วิธีการ (C)	ประชุม ชี้แจง ระดม ความคิด แลกเปลี่ยน ความคิด นำเสนอ ข้อมูล วิเคราะห์ สถานการณ์ด้านน้ำด้วย แนวคิด SWOT	ประชุม ชี้แจง ระดมความคิด แลกเปลี่ยนความคิด นำเสนอ ข้อมูล	ประชุม ใช้สื่อ (แผนที่) เครื่องมือ (mind map, timeline)	- ประชุม ชี้แจง ระดมความคิด - ในช่วงที่ 3 มีการใช้ สื่อ (แผนที่) และ เครื่องมือ (Mind map, Timeline)
เวลาที่ จัด/ ความถี่ (D)	ช่วงกลาง (เดือนที่ 3,4,6) ช่วงท้าย (เดือนที่ 11 เตรียมนำเสนอผลต่อ ผู้ว่าฯ)	ช่วงกลาง (เดือนที่ 9,11) ช่วงท้าย (เดือนที่ 13-15 เพื่อวาง แนวทางการดำเนินงานต่อไป)	ช่วงกลาง (เดือนที่ 3,11)	ช่วงเวลาของการจัด กิจกรรมส่วนใหญ่ เป็นช่วงกลาง และ ช่วงท้าย (มีเป้าหมาย เพื่อการนำเสนอผล และแนวทางการ ดำเนินงาน)

คำนิยาม: ชาวบ้าน คือ ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่นั้น มีความสนใจ เกี่ยวข้อง ได้รับผล

ตารางที่ 4.8 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 4 การเก็บข้อมูลในพื้นที่

	ช่วง 1 (13 กิจกรรม)	ช่วง 2 (6 กิจกรรม)	ช่วง 3 (4 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M) เก็บอะไร	ข้อมูลพื้นที่ชุมชน และแกนนำ ปฏิบัติการ	การไหลเวียนของน้ำ สภาพแวดล้อม ข้อมูลพิกัดพื้นที่ (เก็บ+ บันทึก)	- ข้อมูลสภาพพื้นที่ - ข้อมูลในมิติเศรษฐศาสตร์ (ประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจ ของลำประโดง/ผู้ใช้น้ำ/การ ท่องเที่ยว/การปรับปรุงดินเพื่อ การเกษตร) - แนวโน้มและปัจจัยเอื้อต่อการ ท่องเที่ยว	- ข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับ พื้นที่ - ข้อมูลเฉพาะ (เศรษฐศาสตร์ สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว) - แนวโน้มและปัจจัยเอื้อ ต่อการท่องเที่ยว
ผู้ส่งสาร (S) เก็บโดย ใคร	ทีมวิจัย	ทีมวิจัย เยาวชน แกนนำชุมชน	ทีมวิจัย ชาวบ้าน เยาวชน	ทีมวิจัย เป็นหลัก ชาวบ้าน เยาวชน ร่วมเป็น ผู้เก็บข้อมูล (ปี 2-3 เข้ามา มีบทบาทมากขึ้น)
ผู้เข้าร่วม (R) เก็บจาก ใคร	ชาวบ้าน แกนนำ ชุมชน ท้องถิ่น	ชาวบ้าน แกนนำชุมชน ท้องถิ่น	ชาวบ้าน	ชาวบ้าน ผู้เป็นเจ้าของ พื้นที่
วิธีการ (C)	ชี้แจง ระดมความคิด แลกเปลี่ยน สังเกต สำรวจ สอบถาม ข้อมูลโดยใช้ แบบสอบถามและ การสัมภาษณ์เป็น เครื่องมือ	สังเกต สำรวจ ใช้เครื่องมือ GPS	- พบปะ พูดคุย สัมภาษณ์ สำรวจ - ใช้เครื่องมือแผนที่ เทคนิค timeline	เก็บข้อมูลพื้นที่ด้วยการ สำรวจโดยใช้เครื่องมือ แบบสอบถาม และมีการ พบปะพูดคุยสัมภาษณ์ และแลกเปลี่ยนความ คิดเห็น
เวลาที่ จัด/ ความถี่ (D)	ช่วงต้นถึงกลาง	ช่วงกลาง	ช่วงกลาง	การเก็บข้อมูลจะทำในช่วง กลางเป็นหลัก นอกจาก ในช่วงที่ 1 มีการเก็บ ในช่วงต้น

ตารางที่ 4.9 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผน

	ช่วง 1 (2 กิจกรรม)	ช่วง 2 (11 กิจกรรม)	ช่วง 3 (3 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M)	ข้อมูลทั่วไป การจัดการน้ำประปา ปัญหาปัจจุบันในพื้นที่	ข้อมูลที่มีปัจจุบัน ทบทวนสถานการณ์อดีต-ปัจจุบัน ทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาและแนวทางการดำเนินงานต่อไป	ข้อมูลคุณภาพน้ำ ทบทวนอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต	ทบทวนข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ มองสถานการณ์จากอดีต จนถึงปัจจุบัน และอนาคต รวมทั้งแนวทางการดำเนินงานต่อไป
ผู้ส่งสาร (S) ใคร วิเคราะห์	ทีมวิจัย	ทีมวิจัย	ทีมวิจัย	ทีมวิจัย
ผู้เข้าร่วม (R)	ชาวบ้าน และ ผู้นำท้องถิ่น	ชาวบ้าน และผู้นำท้องถิ่น และผู้ปฏิบัติงานระดับจังหวัด	ชาวบ้าน และผู้นำท้องถิ่น	ชาวบ้าน และผู้นำท้องถิ่น และผู้ปฏิบัติงานระดับจังหวัด
วิธีการ (C)	ประชุมชี้แจง นำเสนอข้อมูล	ประชุมหารือ แลกเปลี่ยนระดมสมอง	ประชุมชี้แจง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการใช้สื่อแผนที่ทำมือ และใช้เครื่องมือ timeline	ประชุมชี้แจง พูดคุย แลกเปลี่ยน โดยมีการใช้สื่อและเครื่องมือ
เวลาที่จัด/ ความถี่ (D)	ช่วงกลาง	ช่วงกลาง ถึงช่วงท้ายโดยแยกสรุปทบทวนแต่ละพื้นที่	ช่วงกลาง	ช่วงกลาง และในช่วงที่ 2 มีช่วงท้าย

ตารางที่ 4.10 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 6 การทำแผนจัดการน้ำ

	ช่วง 1 (1 กิจกรรม)	ช่วง 2	ช่วง 3 (5 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M)	สภาพน้ำในพื้นที่ แผนจัดการน้ำที่	-	ข้อมูล แผน และมาตรการที่ต้องทำเพื่อ	ข้อมูลน้ำในพื้นที่ แผนจัดการน้ำที่สอดคล้องกับสิ่งที่ชาวบ้าน

	ช่วง 1 (1 กิจกรรม)	ช่วง 2	ช่วง 3 (5 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
	สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของ อบต.		อนาคตที่ตั้งไว้	คาดหวังในอนาคตและสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของท้องถิ่น
ผู้ส่งสาร (S)	ทีมวิจัย	-	ทีมวิจัย ผู้นำท้องถิ่น (ก้านัน ต.บางสะแก) จนท.น้ำภาค 7	ทีมวิจัย ผู้นำท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญระดับจังหวัด (มาให้ข้อมูลเพิ่มเติม)
ผู้เข้าร่วม (R)	ชาวบ้าน และผู้นำท้องถิ่น	-	ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น จนท.จังหวัด	ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น จนท.ปฏิบัติการจากจังหวัด
วิธีการ (C)	ประชุมนำเสนอข้อมูล	-	ประชุม แลกเปลี่ยนความเห็น ใช้เครื่องมือการตั้งคำถามนำความคิด ใช้สื่อแผนที่	ประชุม เสนอข้อมูลแลกเปลี่ยนความเห็น ตั้งคำถามและใช้สื่อช่วยให้เห็นภาพชัดเจน
เวลาที่จัด/ความถี่ (D)	ช่วงกลาง	-	ช่วงท้าย (2 เดือน สดท้ายก่อนจบโครงการ)	ช่วงกลางและช่วงท้าย

ตารางที่ 4.11 แสดงองค์ประกอบการสื่อสารใน วิธีการ และเวลาของกิจกรรมประเภทที่ 7 การนำเสนอแผน

	ช่วง 1 (2 กิจกรรม)	ช่วง 2	ช่วง 3 (1 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
เนื้อหา (M)	ผลงานตลอดโครงการที่ผ่านมา กระบวนการจัดทำแผนการมีส่วนร่วม	-	การดำเนินงานที่ผ่านมา แผนการจัดการน้ำ 3 ระดับ	ผลงานตลอดช่วงการดำเนินงาน และแผนการจัดการน้ำที่ได้
ผู้ส่งสาร (S)	ทีมวิจัย	-	ผู้ว่าฯ / ทีมวิจัย	ทีมวิจัยเสนอผลให้ผู้ว่าฯ ก่อนและผู้ว่าฯ มาเป็นประธานเปิดเวทีใหญ่
ผู้เข้าร่วม (R)	จนท.ระดับปฏิบัติของจังหวัด ผู้นำท้องถิ่น	-	ชาวบ้าน/จนท.จังหวัด/ผู้นำท้องถิ่น/สื่อมวลชน	ผู้เกี่ยวข้องและผู้สนใจทุกระดับ เป็นผู้รับฟัง รวมถึงสื่อมวลชนทั้งจากท้องถิ่นและส่วนกลาง
วิธีการ	ประชุมชี้แจงกับผู้ว่าฯ	-	ประชุมเวทีใหญ่	ใช้การประชุมเป็นหลัก

	ช่วง 1 (2 กิจกรรม)	ช่วง 2	ช่วง 3 (1 กิจกรรม)	สรุปภาพรวม
(C)	ประชุมใหญ่			
เวลาที่จัด/ ความถี่(D)	ท้ายโครงการ	-	กิจกรรมสุดท้าย	เป็นกิจกรรมปิดโครงการ

4.2.5 แนวคิดสำคัญจากการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงาน พบแนวคิดสำคัญ 5 ประการ สำหรับพื้นที่ตำบลอื่น ที่ต้องการดำเนินการตามแนวทางการจัดกิจกรรม 7 ประเภทดังกล่าวข้างต้นต้องคำนึงถึง แนวคิดเหล่านั้น ได้แก่

- 1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม ทั้ง กำนัน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ
- 2) ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ เริ่มต้นด้วยการทำให้ทุกคนเข้าใจภาพรวมของงานที่จะทำ หลังจากนั้นให้ความรู้และแนวทางการทำงาน ปรึกษาหารือการทำงานเป็นระยะ หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในตำบล นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ ในแผน และนำเสนอแผนให้ทุกคนได้ร่วมกันรับรู้
- 3) ทำงานบนข้อมูลจริง ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต
- 4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ ร่วมรับรู้ ให้ข้อมูล คิดวางแผน ลงมือทำ และประเมินผล และ
- 5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน

4.3 คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

จุดมุ่งหมายของการจัดทำคู่มือ คือ การสังเคราะห์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยตั้งต้น จัดทำเป็นเอกสารที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชาวบ้านในระดับตำบลที่มีความต้องการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในการนำไปใช้ประโยชน์ เป็นการขยายผลงานวิจัยในรูปแบบหนึ่ง การพัฒนาคู่มือมีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญ 4 ส่วนคือ การออกแบบเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม การผลิตและการเผยแพร่ ดังจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

4.3.1 การออกแบบเนื้อหา

การออกแบบเนื้อหาคู่มือการจัดทำแผนน้ำระดับตำบล คำนึงถึงผู้รับสาร หรือผู้ที่จะใช้ประโยชน์จากคู่มือนี้ คือผู้ที่มีความสนใจและเกี่ยวข้องกับการทำแผนจัดการน้ำในพื้นที่ระดับตำบล เช่น นายก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชนกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีโอกาสที่จะได้อธิบายเนื้อหาต่างๆ ให้กับผู้อื่นในชุมชนต่อไป

ได้อีก ลักษณะของคนกลุ่มนี้เป็นคนที่ยังทำงานชุมชนอยู่อย่างต่อเนื่อง มีความสนใจในการพัฒนาพื้นที่ของตนให้ดียิ่งขึ้น เป็นผลให้คนกลุ่มนี้มีความภาคภูมิใจในความเป็น “ชาวแม่กลอง” อยู่อย่างเต็มที่ ลักษณะต่างๆ เหล่านี้ถูกนำมาเป็นข้อมูลพิจารณาในการออกแบบเนื้อหาและรูปแบบของคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

เนื้อหาหลักที่ปรากฏในคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล คือ กิจกรรม 7 ประเภท ที่ถอดความรู้มาจากการวิจัยตั้งต้น ซึ่งการอธิบายกิจกรรมแต่ละประเภทใช้องค์ประกอบการสื่อสาร S M C R (ผู้ส่ง-สาร-สื่อ-ผู้รับ) เป็นแนวทางในการอธิบาย เมื่อได้เนื้อหาหลักของกิจกรรมทั้ง 7 ประเภทมาแล้ว นักวิจัยใช้เทคนิคการตั้งคำถามและตอบคำถาม เพื่อความน่าสนใจและง่ายต่อการทำความเข้าใจกระบวนการขั้นตอนของกิจกรรมแต่ละประเภท และให้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ ดังนี้

กิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจในงาน

ทำไมต้องสร้างความเข้าใจ: เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำในตำบลมีความเข้าใจงานไปในทางเดียวกัน มองเห็นภาพเดียวกัน และมีเป้าหมายเดียวกัน คือ ได้แผนการจัดการน้ำของตำบล

สร้างความเข้าใจอย่างไร:

1) เชิญชวนคนเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างความเข้าใจให้หลากหลายทั่วทุกกลุ่มในตำบล ทั้งนายก อบต. สมาชิก อบต. กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผอ.รพสต. แพทย์ประจำตำบล อสม. ครู กศน. เจ้าอาวาส กลุ่มกิจกรรมต่างๆ หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล ตัวแทนชาวบ้านรวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ เพื่อให้มารับรู้การทำงานและช่วยกันแสดงความคิดเห็น

2) สร้างความเข้าใจเรื่องขั้นตอนการทำงาน ผลที่จะเกิดขึ้นจากการทำงาน และประโยชน์ที่ตำบลจะได้

3) ผู้รับผิดชอบเรื่องน้ำในตำบล เช่น กำนัน นายก อบต. เป็นผู้สร้างความเข้าใจให้ผู้ที่มาเข้าร่วมกิจกรรม

4) ใช้การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น โดยใช้อุปกรณ์เสริมความเข้าใจ เช่น แผนที่ สื่อ วิดีทัศน์ เป็นต้น

ข้อสังเกต: จังหวะในการสร้างความเข้าใจ ควรทำในช่วงเริ่มต้น และควรทำอีกในระหว่างดำเนินการเพื่อรักษาความเข้าใจให้คงอยู่อย่างชัดเจน

กิจกรรมประเภทที่ 2 เสริมศักยภาพ ในการทำแผนจัดการน้ำ

เสริมศักยภาพเพื่ออะไร: เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนน้ำได้เรียนรู้ขั้นตอนและวิธีการในการทำแผนการจัดการน้ำของตำบล

เสริมศักยภาพอย่างไร:

- 1) เสริมความรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนจัดการน้ำ ได้แก่ การมองภาพอนาคต เทคนิคการเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูล การทำแผน
- 2) ผู้ที่ได้รับการเสริมศักยภาพคือผู้มีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น นายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล รวมถึงผู้ที่ชุมชนพิจารณาว่าควรมีส่วนในการจัดทำแผนจัดการน้ำ
- 3) ใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาเป็นวิทยากรให้ความรู้
- 4) ใช้วิธีการอบรมให้ความรู้ ทดลองทำจริง เลือกใช้รูปแบบกิจกรรมให้เหมาะกับกลุ่ม เช่น ใช้รูปแบบกิจกรรมค่ายในการเสริมศักยภาพเยาวชน ใช้การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้ใหญ่ เป็นต้น

ข้อสังเกต: ควรให้ความรู้และแนวทางการทำงานตั้งแต่ช่วงเริ่มโครงการ และมีการเพิ่มเติมความรู้เป็นระยะ

กิจกรรมประเภทที่ 3 หาหรือและเตรียมการดำเนินงาน

ทำไมต้องหาหรือและเตรียมการ : เพื่อให้ได้แนวทางที่จะใช้ในการทำงานที่มีความชัดเจนและรอบด้าน เนื่องจากเป็นแนวทางที่ได้มาจากความคิดของคนหลายฝ่าย และเป็นการเตรียมความพร้อมในการทำงาน

หาหรือและเตรียมการอย่างไร

- 1) ผู้เข้าร่วมการหาหรือ คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำในตำบล ได้แก่ นายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล และชาวบ้านผู้เกี่ยวข้อง หรือ มีความสนใจเข้าร่วมหาหรือ
- 2) ผู้นำการหาหรือ คือ นายก อบท. กำนัน หรือ ผู้รับผิดชอบเรื่องน้ำของตำบล
- 3) หาหรือในประเด็นขั้นตอนการทำงานและระยะเวลาทำงาน
- 4) ใช้อุปกรณ์ช่วยเสริมการหาหรือ เช่น แผนที่ ภาพถ่าย เป็นต้น

ข้อสังเกต:

- ปรัชญาหาหรือโดยใช้ข้อมูลจริงในปัจจุบันและคิดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต
- การหาหรือต้องเกิดขึ้นหลังจากทุกคนเข้าใจงานแล้ว รวมทั้งหาหรือกันเมื่อเกิดปัญหาติดขัด

กิจกรรมประเภทที่ 4 เก็บข้อมูลน้ำในตำบล

เก็บข้อมูลเพื่ออะไร: เพื่อนำมาใช้วางแผนจัดการน้ำได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสิ่งที่เป็นปัญหาของตำบล

เก็บข้อมูลอย่างไร:

1) เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น เส้นทางเดินของน้ำ ลำคลอง ลำปะโดง ตัวอย่างน้ำ ตัวอย่างดินในตำบล เป็นต้น และข้อมูลอื่นๆ เช่น การใช้น้ำประกอบอาชีพ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของน้ำ เป็นต้น

2) ผู้เก็บข้อมูล คือ คนในพื้นที่ ชาวบ้านเจ้าของพื้นที่ ผู้มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ หรือ ผู้ที่ได้รับมอบหมาย

3) เก็บข้อมูลจากพื้นที่และคนในตำบล รวมถึงบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำของตำบล

4) เก็บข้อมูล โดยใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น แนวคำถาม แนวการสำรวจ การวัดระยะ การวาดแผนที่ เป็นต้น

ข้อสังเกต: การเก็บข้อมูลจะเกิดขึ้นในช่วงกลาง หลังจากทุกคนเข้าใจภาพรวมการทำงาน และได้รับการเสริมศักยภาพในการเก็บข้อมูลแล้ว

กิจกรรมประเภทที่ 5 วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ

วิเคราะห์สถานการณ์เพื่ออะไร: เพื่อชี้ให้เห็นสภาพของ “น้ำ” ในตำบลตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต

วิเคราะห์สถานการณ์อย่างไร:

1) นำข้อมูลที่เก็บได้มาวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับน้ำในตำบล เช่น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ “น้ำ” ในแต่ละช่วงเวลา เกิดจากอะไร มีผลกระทบกับความเป็นอยู่ในตำบลอย่างไร เป็นต้น

2) ผู้เข้าร่วมกิจกรรมควรมีความหลากหลาย ทั้งนายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มกิจกรรม และผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มุมมองที่รอบด้าน

3) ผู้นำการวิเคราะห์ คือ ผู้ที่มีความเข้าใจเรื่องการจัดการน้ำ สามารถตั้งประเด็น ชักชวนผู้เข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น และสรุปความ

4) ใช้การประชุมที่มีลักษณะร่วมกันทำงาน เริ่มจากการชี้แจงทำความเข้าใจ จากนั้นจึงร่วมกันคิด และสรุปในประเด็นที่กำหนด โดยใช้เครื่องมือ เช่น การใช้ช่วงเวลาแบ่งความคิด การวิเคราะห์หาจุดแข็งจุดอ่อน เป็นต้น

ข้อสังเกต:

- การวิเคราะห์สถานการณ์จะวิเคราะห์จากข้อมูลที่หามาได้ทั้งหมด ทั้งจากการเก็บข้อมูล การสำรวจ การสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสารต่างๆ

- อาจมี ผู้ปฏิบัติงานระดับอำเภอและจังหวัด มาร่วมให้ข้อมูลและความคิดเห็น

กิจกรรมประเภทที่ 6 ทำแผนจัดการน้ำของตำบล

“แผนจัดการน้ำของตำบล” คือ เครื่องมือที่ช่วยให้การทำงานประสบความสำเร็จ เกิดจากความคิดอย่างรอบด้านโดยใช้ความรู้ที่ได้จากการเสริมศักยภาพ (กิจกรรมที่ 2) และการวิเคราะห์ข้อมูล (กิจกรรมที่ 5)

ทำแผนอย่างไร:

1) เนื้อหาในแผนจัดการน้ำ คือ เป้าหมายและวิธีปฏิบัติ เกิดเป็นแผนจัดการน้ำที่มีขั้นตอนและระยะเวลาทำงานชัดเจน

2) ผู้เข้าร่วมทำแผน คือ นายก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล และผู้เกี่ยวข้องรวมถึงผู้รับผิดชอบด้านน้ำระดับอำเภอเพื่อร่วมรับรู้และให้ข้อมูลที่เชื่อมโยงกับแผนระดับอำเภอ

3) ผู้นำกิจกรรมการกำหนดยุทธศาสตร์ คือ นายก อบต. กำนัน และผู้เชี่ยวชาญที่จะมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม

4) ใช้วิธีการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้สื่อช่วยให้การพูดคุยชัดเจน

ข้อสังเกต: ในกรณีที่ไม่สามารถกำหนดยุทธศาสตร์และจัดทำแผนจัดการน้ำได้เองควรเชิญผู้ช่วยดำเนินงาน

กิจกรรมประเภทที่ 7 นำเสนอแผนจัดการน้ำ

นำเสนอแผนเพื่ออะไร: เพื่อให้ทุกคนรับรู้แนวทางการจัดการน้ำที่ปรากฏในแผน และเกิดความร่วมมือในการทำงาน

นำเสนอแผนอย่างไร:

- 1) นำเสนอให้ทุกคนในตำบลได้รับรู้
- 2) นำเสนอผ่านสื่อชุมชน อาจเป็นเอกสาร การพูดคุย แต่ควรเป็นสื่อที่ใช้ในตำบล เช่น เสียงตามสาย หอกระจายข่าว ป้ายประกาศ เป็นต้น
- 3) ใช้ภาษาที่เข้าใจกันในชุมชน ไม่ควรมีคำที่เข้าใจยาก
- 4) ติดตามความเข้าใจเป็นระยะ และปรับแก้เมื่อเข้าใจไม่ตรงกัน

ข้อสังเกต: ควรนำเสนอแผนการจัดการน้ำไปยังหน่วยงานระดับอำเภอและจังหวัดเพื่อให้เกิดการรับรู้และให้การสนับสนุน

นอกเหนือจากเนื้อหาหลักแล้ว ในคู่มือยังมีส่วนของการอธิบายที่มาและวิธีการใช้คู่มือ เพื่อความสะดวกของผู้ใช้ประโยชน์อีกด้วย รวมไปถึงข้อคำนึงในการใช้คู่มือ 5 ประการ ได้แก่ 1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม ทั้ง กำนัน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ 2) ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ เริ่มต้นด้วยการทำให้ทุกคนเข้าใจภาพรวมของงานที่จะทำ หลังจากนั้นให้ความรู้และแนวทางการทำงาน ปรีกษาหรือการทำงานเป็นระยะ หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในตำบล นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ ในแผน และนำเสนอแผนให้ทุกคนได้ร่วมกันรับรู้ 3) ทำงานบนข้อมูลจริง ทั้ง

ข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต 4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ ร่วมรับรู้ ให้ข้อมูล คิดวางแผน ลงมือทำ และประเมินผล และ 5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน อีกทั้ง ในคู่มือยังมีส่วนของการอธิบายที่มาและวิธีการใช้คู่มือ เพื่อความสะดวกของผู้ใช้ประโยชน์อีกด้วย โดยเนื้อความทั้งหมดเป็นการอธิบายที่สั้นกระชับเข้าใจง่าย และมีการจัดวางอย่างน่าสนใจสอดคล้องกับการออกแบบรูปเล่มที่จะกล่าวถึงต่อไป

4.3.2 การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย

หลังจากการออกแบบเนื้อหาแล้ว นักวิจัยได้ทบทวนและปรับแก้เนื้อหาให้มีความเหมาะสม ถูกต้องอีกมากกว่า 3 รอบ จนเป็นที่มั่นใจในระดับหนึ่งแล้วว่าควรนำร่างเนื้อหาไปเสนอต่อกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้ประโยชน์ โดยนำเนื้อหาไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างคือกลุ่มแกนนำชุมชนในพื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบล ทั้งนี้เพื่อพิจารณาถึงความเหมาะสมของเนื้อหา ความเหมาะสมของการใช้คำศัพท์ที่กลุ่มเป้าหมายจะเข้าใจได้ง่ายและไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนไป การนำร่างเนื้อหาคู่มือไปนำเสนอต่อกลุ่มตัวอย่างนี้เป็นขั้นตอนที่มีประโยชน์มาก เนื่องจากได้รับคำแนะนำที่ทำให้เกิดความรอบคอบรัดกุม เช่น เพิ่มเติมบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานชุมชนในพื้นที่ การแก้ไขคำศัพท์บางคำที่เข้าใจยาก เป็นต้น

4.3.3 การออกแบบคู่มือ

เมื่อพูดถึงคำว่า “คู่มือ” ความคิดของผู้คนมักจะนึกถึงเอกสารที่เต็มไปด้วยเนื้อหาบรรยายรายละเอียด ส่วนประกอบ ขั้นตอนต่างๆ มีตัวหนังสืออัดแน่น เล่มหนา หรือนึกถึงการพิมพ์ตัวหนังสือที่เล็กมากจนต้องใช้เวลา ขยาย อุปสรรคเหล่านี้เป็นเหตุให้คู่มือต่างๆ ไม่เคยถูกหยิบใช้ การดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ รวมถึงข้อสังเกต ข้อเสนอแนะที่ระบุไว้ในคู่มือถูกละเลย ส่งผลให้การทำงานมีปัญหาได้ สำหรับคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลนี้ ให้ความสำคัญกับการนำไปใช้ประโยชน์เป็นหลัก โดยวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้ใช้ประโยชน์แล้วได้ข้อสรุปว่า คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลต้องมีคุณสมบัติที่น่าหยิบ น่าจับ และน่าอ่าน

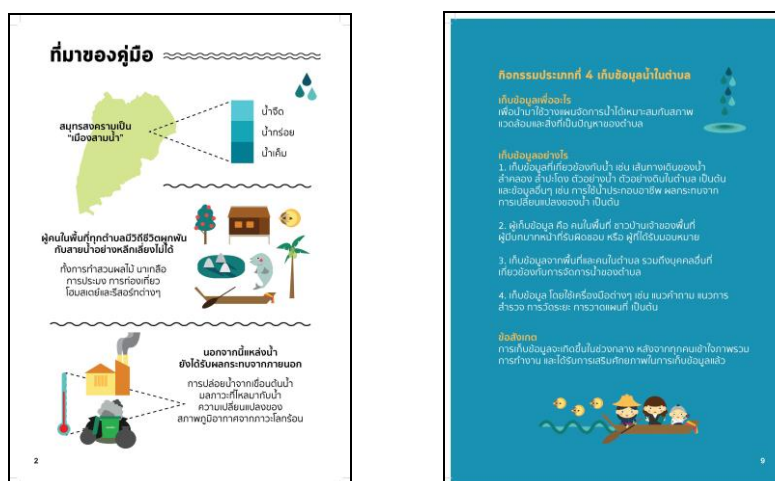
น่าหยิบ เป็นคุณสมบัติแรกที่ต้องทำให้เกิดขึ้นกับคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในระดับตำบล การดึงดูดความสนใจให้กลุ่มเป้าหมายหยิบคู่มือขึ้นมาดูคือความแปลกใหม่ สะดุดตา ไม่เชย ไม่เหมือนคู่มือที่คนจะนึกถึงโดยทั่วไป โดยแนวคิดดังกล่าวเราจึงกำหนดให้คู่มือนี้สื่อความหมายด้วยข้อความที่สั้นกระชับ และมีภาพประกอบช่วยให้เข้าใจง่าย ในลักษณะของการตูนอินโฟกราฟิก ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ชัดตั้งแต่หน้าปก

ขนาดของคู่มือเป็นคุณสมบัติอีกอย่างที่ทำให้คู่มือนี้ น่าหยิบ คือขนาด A4 (21 × 29.78 เซนติเมตร) เป็นขนาดที่ผิดไปจากความคาดหวังของการเป็น “คู่มือ” ทั้งนี้ได้ข้อสรุปจากกลุ่มเป้าหมายว่า เล่มเล็กตัวหนังสือเยอะจะไม่หยิบมาอ่าน ดังนั้นขนาดของคู่มือจึงเป็นไปตามความต้องการของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง

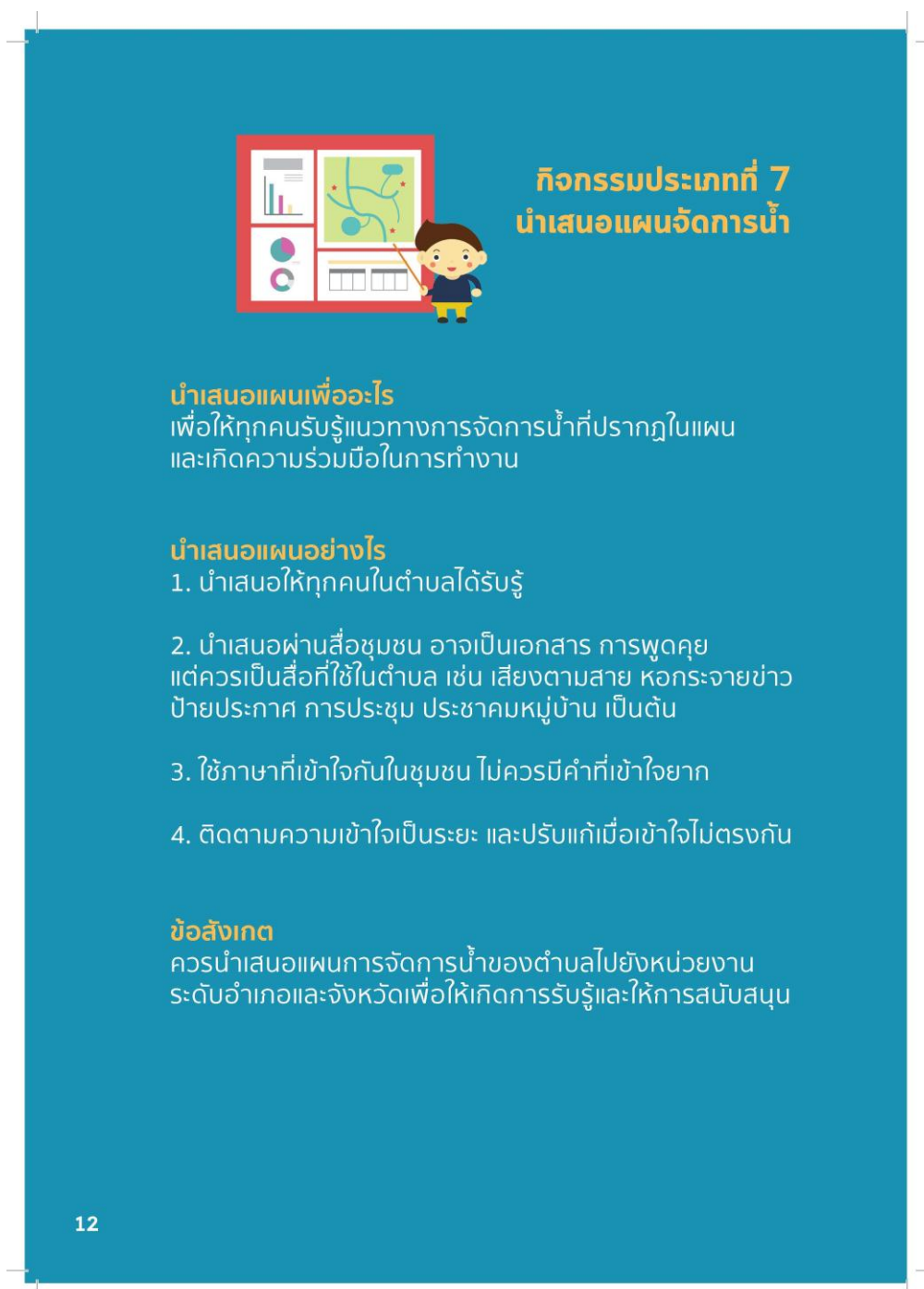
ภาพที่ 4.4 ตัวอย่างหน้าปกคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

น้ำจืด เมื่อหน้าปกและขนาดของคู่มือสามารถดึงดูดความสนใจกลุ่มเป้าหมายให้หยิบคู่มือขึ้นมาแล้วเราจะต้องทำให้เขาไม่โยนทิ้ง นั่นคือการสร้างคุณสมบัติ “น่าจับ” ให้กับคู่มือ การพิมพ์คู่มือด้วยกระดาษที่มีคุณภาพดี มีรูปภาพและตัวหนังสือชัดเจน สีสันสวยงามสบายตา ที่สำคัญคือมีเพียง 16 หน้า ไม่ทำให้รู้สึกเป็นภาระเหมือนคู่มืออื่นๆ จะทำให้ผู้ที่หยิบคู่มือขึ้นมาแล้วอยากเปิดดูด้านในต่อไป

ภาพที่ 4.5 ตัวอย่างการใช้สีและภาพประกอบในคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

น่าอ่าน คู่มือนี้มีคุณสมบัติของความ “น่าอ่าน” จากการเลือกใช้และจัดวางรูปภาพประกอบ การออกแบบเนื้อหาที่สั้นกระชับ การใช้เทคนิคตั้งคำถามและให้คำตอบ และขนาดตัวหนังสือที่ช่วยให้อ่านง่าย เลือกโทนสีฟ้าให้เข้ากับเรื่องน้ำ ทำให้ดูสบายตา การใช้ภาษาสื่อสารกับผู้อ่านอย่างเป็นกันเอง ไม่เป็นวิชาการที่เข้าใจยาก

ภาพที่ 4.6 ตัวอย่างเนื้อหาในคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

การเลือกสีและภาพประกอบ

สี น้ำเงิน ฟา เขียว ขาว เป็นโทนสีเย็น เป็นตัวแทนของน้ำ ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของคู่มือ

ลายเส้น

ใช้ลายเส้นลักษณะลูกคลื่น และสัญลักษณ์หยดน้ำ โดยใช้ประกอบในการตัดแบ่งช่วงของเนื้อหา และประกอบในหน้าเพื่อความสอดคล้องกับความหมายของน้ำ

การ์ตูน

ใช้การ์ตูนรูปคนที่มีการแต่งกายต่างๆ เป็นตัวแทนของกลุ่มคนที่ส่วนเกี่ยวข้องกับการทำแผนจัดการน้ำ ทั้งข้าราชการ และชาวบ้านทั่วไป

ต้นไม้ เรือ นาเกลือ กุ้ง หอย ปู ปลาทุ หิ้งห้อย เป็นการแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

ลายกราฟิก

สื่อถึงการวางแผน การจัดการต่างๆ ทั้งรูปแผนที่และแผนภูมิอื่นๆ

4.3.4 การผลิตและเผยแพร่คู่มือ

เมื่อออกแบบเนื้อหาและรูปแบบคู่มือแล้ว นักวิจัยได้นำร่างคู่มือไปเสนอต่อกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ขยายผล เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหา รวมถึง ขนาดรูปเล่มและขนาดตัวอักษร ที่ผู้ใช้ประโยชน์จะใช้อย่างสะดวกที่สุด เมื่อได้ข้อสรุปแล้วจึงนำกลับมาปรับแก้และสั่งผลิตเป็น “คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล” รูปเล่มขนาด A4 16 หน้า เย็บสันกลาง จำนวน 1,500 เล่ม และเผยแพร่ด้วยการส่งไปยังเทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ครอบคลุมทั้ง 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

บทที่ 5

การขยายผลและการสร้างสรรค์การสื่อสารชุมชน

ผลงานวิจัยเกิดจากดำเนินงานศึกษาอย่างเป็นระบบ ผลงานที่เกิดขึ้นจึงมีคุณค่าสมควรนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะผลงานวิจัยจากโครงการวิจัยที่มุ่งพัฒนาชุมชน เป็นผลงานวิจัยที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ชุมชน ช่วยเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา และช่วยชี้แนะแง่มุมในการพัฒนา ซึ่งนับเป็นการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยที่จับต้องได้ ผลงานวิจัย เรื่อง การวางแผนจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ (พ.ศ.2552-2558) เสนอแนวทางการวางแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม ในระดับตำบล ซึ่งมีการถอดความรู้และอธิบายด้วยการใช้แนวคิด เรื่อง การสื่อสาร เป็นเครื่องมือ รายละเอียดปรากฏในบทที่ 4

การขยายผลความรู้ดังกล่าวมีการจัดทำใน 2 รูปแบบ คือ 1) จัดทำคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล แจกจ่ายไปยัง 36 ตำบล ใน 3 อำเภอ ของจังหวัดสมุทรสงคราม และ 2) ส่งต่อความรู้เพื่อให้เกิดการปฏิบัติการเกี่ยวเนื่องกับการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมใน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเงิน และตำบลลาดใหญ่ ซึ่งในบทนี้จะนำเสนอการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลดังกล่าว

5.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ขยายผล

ตำบลบางคนที

ตำบลบางคนที ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ทั้งหมด 5,311.5 ไร่ หรือ 8.49 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลบางนกแขวก ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลกระดังงา ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลยายแพ่ง และทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางยี่รงค์ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านบางคนที, หมู่ที่ 2 บ้านบางคนที, หมู่ที่ 3 บ้านบางคนที, หมู่ที่ 4 บ้านบางคนที, หมู่ที่ 5 บ้านบางคนที (คลองระกำ), หมู่ที่ 7 บ้านบางคนที, หมู่ที่ 8 บ้านทุ่งน้อย, และหมู่ที่ 9 บ้านบางคนที (บางกล้วย) โดยหมู่ที่ 6 อยู่ในเขตตำบลบางนกแขวกแต่อยู่ภายใต้การดูแลของ อบต.บางคนที จำนวนครัวเรือน 614 หลังคาเรือน และประชากร 1,838 คน แยกเป็นชาย 888 คน หญิง 950 คน

พื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีสวนผลไม้โดยทั่วไป สภาพดินเป็นดินร่วน มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำ การเกษตรกรรม มีแม่น้ำแม่กลอง และลำคลองธรรมชาติ จำนวน 14 สายไหลผ่านทั่วทั้งพื้นที่ ส่วนใหญ่

ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทำสวนผลไม้ประเภท มะพร้าว ส้มโอ กล้วย มะม่วง ลิ้นจี่ ทำน้ำตาลมะพร้าว แปรรูปมะพร้าว เย็บกระทิงใบทองแห้ง ขายสินค้าอุปโภคบริโภค และรับจ้างทั่วไป

มีวัด 2 แห่ง คือ วัดบางคนทีใน และวัดสันวิเศษศรีธาราม โรงเรียนวัดบางคนทีใน เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา และศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน อบต.บางคนที มีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มสตรี/แม่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มอาชีพ มีหอกระจายข่าวทุกหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โทรศัพท์สาธารณะ และอินเทอร์เน็ตตำบล

ตำบลคลองเขิน

ตำบลคลองเขิน ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ประมาณ 7,658 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,730 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา ทิศเหนือติดต่อกับตำบลท่าคา อ.อัมพวา ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนางตะเคียน ตำบลลาดใหญ่ อ.เมืองฯ ทิศใต้ติดกับตำบลบ้านปรก อ.เมืองฯ ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านนางตะเคียน หมู่ที่ 2 บ้านปากลัด หมู่ที่ 3 บ้านคลองเขิน หมู่ที่ 4 บ้านดาวโด่ง หมู่ที่ 5 บ้านดาวโด่ง หมู่ที่ 6 บ้านมะนาวหวาน หมู่ที่ 7 บ้านคลองเก่า หมู่ที่ 8 บ้านคลองยายกี หมู่ที่ 9 บ้านสวนทุ่ง จำนวนครัวเรือน 1,465 หลังคาเรือน และจำนวนประชากร 5,496 คน แยกเป็นหญิง 2,878 คน และชาย 2,618 คน

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบเรียบ มีลำคลองหลัก 10 สาย ไหลผ่านกระจายทั่วพื้นที่ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม ได้แก่ ทำสวนพืชผัก ทำน้ำตาลมะพร้าว ค้าขายพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้มีอาชีพรับจ้างทั่วไป

มีโรงเรียนประถมศึกษา 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดปากลัด และโรงเรียนวัดดาวโด่ง (ขยายโอกาส) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านดาวโด่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านปากลัด มีวัด 4 แห่ง ได้แก่ วัดดาวโด่ง วัดปากลัด วัดศรีศรีธารธรรม และวัดนางตะเคียน มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 2 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดาวโด่ง และ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านปากลัด รวมทั้งมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน 9 แห่ง

ในตำบลมีการรวมกลุ่ม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ สภาองค์กรชุมชนตำบลคลองเขิน กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคลองเขิน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น มีการใช้หอกระจายข่าวทั้ง 9 หมู่บ้าน มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 2 แห่ง ตั้งที่วัดนางตะเคียน และวัดดาวโด่ง แห่ง โทรศัพท์สาธารณะ และมีศูนย์บริการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

ตำบลลาดใหญ่

ตำบลลาดใหญ่ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ประมาณ 25.499 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 15,937 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับตำบลแม่กลอง อำเภอเมืองฯ ทิศเหนือติดต่อกับตำบลนางตะเคียน อำเภอเมืองฯ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาโคก อำเภอเมืองฯ ทิศใต้ติดกับตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองฯ ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านบางประจันต์ หมู่ที่ 2 บ้านสามเรือน หมู่ที่ 3 บ้านสวนแก้ว หมู่ที่ 4 บ้านบางตะบูน หมู่ที่ 5 บ้านลาดใหญ่ 1 หมู่ที่ 6 บ้านตะวันจาก 1 หมู่ที่ 7 บ้านบางสะแก หมู่ที่ 8 บ้านสุนัขหอน หมู่ที่ 9 บ้านตะวันจาก 2 หมู่ที่ 10 บ้านเขตเมือง หมู่ที่ 11 บ้านลาดใหญ่ หมู่ที่ 12 บ้านเอกชัย จำนวนครัวเรือน 7,780 หลังคาเรือน และจำนวนประชากร 17,393 คน แยกเป็นหญิง 9,103 คน และชาย 8,290 คน

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบชายฝั่ง บางส่วนเป็นลุ่มน้ำ เป็นสวนมะพร้าว ไม้ผล ป่าโกงกางและนาเกลือ มีคลองแม่กลอง คลองลำกระโดงหลายสาย ลักษณะดินเป็นดินกึ่งจืด กึ่งเค็ม ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพการเกษตร ทำสวนมะพร้าว ไม้ผลอื่นๆ และทำนาเกลือ นอกจากนั้นมีอาชีพรับจ้างทั่วไป รับราชการ และค้าขาย

มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน 8 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 7 แห่ง มัธยมศึกษา 1 แห่ง อาชีวศึกษา 2 แห่ง โรงเรียนขยายโอกาส 1 แห่ง รวมทั้งมี สถานีอนามัยประจำตำบล (ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4, 6 และ 7) 3 แห่ง และมีหอแผนโบราณ 2 แห่ง

ในตำบลมีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทำน้ำตาลมะพร้าว กลุ่มทำนาเกลือ เป็นต้น มีการใช้หอกระจายข่าวทั้ง 12 หมู่บ้าน บริการอินเทอร์เน็ตตำบล บริการข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในเชิงประสานสื่อกลางให้ข้อมูลแก่ชาวบ้าน และมีโทรศัพท์สาธารณะ

สรุปภาพรวมของพื้นที่

พื้นที่ศึกษาทั้ง 3 ตำบล เปรียบเสมือนเป็นพื้นที่ตัวแทนของพื้นที่ 3 น้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย กล่าวคือ ตำบลบางคนที่เป็นพื้นที่น้ำจืด ตำบลคลองเขินเป็นพื้นที่ที่พบได้ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย ในช่วงเวลาที่ต่างกัน และ ตำบลลาดใหญ่เป็นพื้นที่น้ำเค็มและมน้ำกร่อย วิธีการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ ประชากรส่วนใหญ่ของทั้ง 3 ตำบล ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนมะพร้าว สวนผัก ไม้ผลอื่นๆ และค้าขายพืชผลทางการเกษตร

ลักษณะชุมชน มีผู้นำกลุ่ม ทั้งผู้นำแบบทางการ (เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้นำตามธรรมชาติ (เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน) และการรวมกลุ่มอาชีพ (เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทำน้ำตาลมะพร้าว กลุ่มสตรี/แม่บ้าน กลุ่มทำนาเกลือ) กลุ่มคณะทำงาน (เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน) และกลุ่มวัย (กลุ่มผู้สูงอายุ)

ในด้านของการสื่อสาร ทุกตำบลมีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน โทรศัพท์สาธารณะ บริการอินเทอร์เน็ตตำบล บริการข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากหน่วยงานรัฐ และมีผู้นำทางกำนันเป็นผู้เชื่อมโยงข้อมูลข่าวสาร ความต้องการและความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานรัฐและคนในชุมชน

5.2 การขยายผลการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ 3 ตำบล

การขยายผลในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ใช้กระบวนการเดียวกัน ประกอบด้วยการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน คือ 1) การทำความรู้จักชุมชน และการทำให้ชุมชนเข้าใจเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ 2) การทำให้ชุมชนมีความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นความรู้ที่ถอดจากงานวิจัย 3) ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือด้วยการกำหนดเป้าหมาย เลือกประเด็น และเลือกวิธีการสื่อสารประเด็น และ 4) ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำแผนจัดการน้ำของตำบล ด้วยกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดผล ดังนี้

5.2.1 นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ รวมทั้งชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการฯ

ในการพบกันครั้งแรกระหว่างทีมวิจัยและแกนนำชุมชนในพื้นที่นำร่องของโครงการทั้ง 3 ตำบล นั้น ทีมวิจัยและชาวชุมชนได้แนะนำตัว ทำความรู้จักซึ่งกันและกัน จากนั้นทีมวิจัยเล่าถึงที่มาของโครงการวัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงาน ซึ่งเป็นไปเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลน้ำร่วมกันอย่างยั่งยืน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น และใช้การสื่อสารเป็นแนวทางในการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย รวมถึงชี้แจงขั้นตอนการดำเนินงาน การพบปะพูดคุยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล แสดงความคิดเห็น และนำเสนอข้อเสนอแนะ ผลของการพบปะพูดคุยในแต่ละตำบลมีดังต่อไปนี้

ตำบลบางคนที

ในการพบกันครั้งแรก คณะนักวิจัยได้พบกับแกนนำของตำบลจำนวนหนึ่ง โดยการนำของ รองนายก อบต.บางคนที ภายใต้บรรยากาศแบบไม่เป็นทางการ เริ่มต้นด้วยการแนะนำตัว คณะวิจัยบอกเล่าที่มา วัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินงานของโครงการ กลุ่มแกนนำ แสดงความคิดเห็น และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับน้ำของตำบลบางคนที ทำให้ทราบว่า ลำคลองในตำบลบางคนทีมีสภาพน้ำเป็นน้ำจืด ชาวชุมชนมีการบริหารจัดการน้ำร่วมกันภายในตำบล โดยมีกิจกรรม “ลงแขกลงคลอง” ร่วมกันของชาวตำบลบางคนทีและตำบลยายแพ่ง ซึ่งทำต่อเนื่องร่วมกันมากกว่า 5 ปี ผู้ที่มาร่วมลงแขกลงคลองทุกคนจะสมทบทุน คนละ 100 บาท กิจกรรมนี้เป็นโอกาสให้คนภายในและระหว่างตำบลได้มาพบปะกัน เห็นและเข้าใจสภาพสายน้ำลำคลองที่เชื่อมต่อถึง

กัน ตลอดจนช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อดูแลลำคลองให้สะอาด นอกจากนี้ ผู้บริหารของตำบลเองจึงอาจในการจัดการน้ำ ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐมาดูแลติดตามความสะอาดของลำคลอง ประกอบกับเป็นนโยบายของจังหวัดด้วย

อย่างไรก็ตาม มีเสียงสะท้อนจากผู้ร่วมในวงสนทนาว่า ชาวบ้านยังพบปัญหาน้ำอยู่ ซึ่งมาจากหลากหลายสาเหตุ เช่น การใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เปลี่ยนไป จากการทำเกษตรกรรมไปทำรีสอร์ทหรือโฮมสเตย์ ซึ่งมีสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำ การทำสวนมะพร้าวและปล่อยน้ำล้างมะพร้าวทิ้งลงในลำคลอง การสูบน้ำไปทำคลองส่งน้ำเพื่อผลิตน้ำประปาให้กับคนในกรุงเทพฯ เป็นต้น ซึ่งในอนาคตคาดว่าจะมีปริมาณน้ำน้อยลง น้ำแห้งเมื่อน้ำเค็มหนุนและหากมีน้ำเค็มมากเกินไปจะทำให้ชาวสวนได้รับผลกระทบ ผลผลิตจากการทำสวนผักผลไม้ไม่ได้คุณภาพ ทำให้ขายไม่ได้หรือขายได้ในราคาต่ำไม่คุ้มทุน

นอกจากนี้ มีการทบทวนถึงการสื่อสารที่ใช้กันในตำบล ซึ่งพบว่า หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านและเสียงตามสายของ อบต. ยังคงเป็นสื่อที่ใช้ประจำ ผู้ใหญ่บ้านใช้ประกาศข้อความจากทางราชการและความเคลื่อนไหวภายในชุมชน รวมทั้ง สื่อบุคคล โดยเฉพาะพ่อแม่และครูยังมีบทบาทเป็นผู้ส่งสารที่สำคัญ

ตำบลคลองเขิน

ในการพบกันครั้งแรก คณะนักวิจัยได้พบกับแกนนำของตำบลจำนวนหนึ่ง โดยการนำของ ประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองเขิน ภายใต้บรรยากาศแบบไม่เป็นทางการ เริ่มต้นด้วยการแนะนำตัว คณะวิจัยบอกเล่าที่มา วัตถุประสงค์ และวิสัยทัศน์งานของโครงการ กลุ่มแกนนำ แสดงความคิดเห็น และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับน้ำของตำบลคลองเขิน ทำให้ทราบว่า สภาพน้ำในลำคลองของตำบลคลองเขินเป็นพื้นที่สามน้ำ โดยช่วงเดือนมิถุนายนถึงมกราคมเป็นน้ำเค็ม เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายนเป็นน้ำกร่อย จากนั้นปลายเดือนเมษายน เริ่มเข้าสู่สภาพน้ำจืดไปจนถึงพฤษภาคม ชาวคลองเขินส่วนมาก (ประมาณ 80%) เป็นคนรักขี้แม่น้ำลำคลอง ไม่ทิ้งขยะลงคลอง ที่ผ่านมามีการจัดการปริมาณน้ำในตำบล ด้วยการทำประตูน้ำหับเผยเพื่อชะลอน้ำให้เป็นไปตามความต้องการใช้น้ำของแต่ละฝั่งของพื้นที่ รวมถึงมีการปรับตัวโดยการสร้างฝาย ถมดินรอบบ้านเพื่อป้องกันน้ำท่วม อย่างไรก็ตาม น้ำในตำบลคลองเขินในปัจจุบันเริ่มเน่าเสีย เกิดจากการทิ้งขยะของคนรุ่นหลัง ที่มีความผูกพันกับลำคลองลดลง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเยาวชนไม่ได้ลงเล่นน้ำ ไม่มีวิถีชีวิตผูกพันกับลำคลอง ซึ่งกลุ่มแกนนำตำบลคลองเขินมีความคิดเห็นว่า การมีจิตสำนึกรักษ์น้ำต้องเริ่มจากตัวเราก่อน จากนั้นจึงต้องช่วยกันทั้งตำบล รวมทั้ง การสร้างถนนเพิ่มและขวางทางน้ำ การไม่ได้มีระบบบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยน้ำสู่ลำคลองของรีสอร์ทและโฮมสเตย์

การสื่อสารที่ใช้กันในตำบลที่ยังคงมีบทบาทสำคัญ คือ สื่อบุคคล โดยเฉพาะผู้นำทั้งทางการและผู้นำตามธรรมชาติ หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ที่มีการใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารภายในชุมชนอยู่เป็นปกติ รวมถึงเสียงตามสายของ อบต. ผู้ใหญ่บ้านนำข้อความจากประกาศทางการ และข้อความของชุมชน ส่งต่อสู่ชาวบ้าน

ผ่านทางหอกระจายข่าวเป็นประจำ การบอกต่อปากต่อปาก การส่งต่อข้อความผ่านโทรศัพท์ โลกออนไลน์ นอกจากนี้ยังมีการประชุมตำบลประจำทุกเดือน (ทุกวันที่ 19 หรือ 20 ของเดือน)

ตำบลลาดใหญ่

ในการพบกันครั้งแรก คณะนักวิจัยได้พบกับแกนนำของตำบลจำนวนหนึ่ง โดยการนำของ กำนันตำบลลาดใหญ่ ภายใต้บรรยากาศแบบไม่เป็นทางการ เริ่มต้นด้วยการแนะนำตัว คณะวิจัยบอกเล่าที่มาวัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินงานของโครงการ กลุ่มแกนนำ แสดงความคิดเห็น และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับน้ำของตำบลลาดใหญ่ จึงทราบว่าลำคลองในตำบลลาดใหญ่มีทั้งส่วนที่เป็นน้ำเค็มและน้ำกร่อย โดยรวมแล้วชาวลาดใหญ่ช่วยกันดูแลความสะอาดน้ำในลำคลอง และช่วยกันสังเกตสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อน โดยเฉพาะบริเวณที่มีโรงงานอุตสาหกรรม บ้านจัดสรร บ้านเอื้ออาทร ปัญหาเรื่องน้ำในตำบลลาดใหญ่มีทั้งปัญหาในเชิงคุณภาพและปริมาณน้ำ ประกอบด้วย 1) น้ำเค็มเกินไป ส่งผลให้ปลูกไม้ผล เช่น ส้มโอ มะพร้าว ได้ผลผลิตไม่งาม หรือต้นตายก่อนจะได้เก็บผล 2) น้ำเสีย ส่งผลต่อการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวลาดใหญ่ โดยมีหมู่บ้านที่ทำนาเกลือ ประกอบด้วย หมู่ 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11 ประสบปัญหาคุณภาพของเกลือที่ผลิตได้ลดลง ขายไม่ได้ ขาดทุน กระทั่งต่อวิถีความเป็นอยู่ และ 3) น้ำไม่เพียงพอ ชาวบ้านมองว่า ปัญหาน้ำเน่าเสียในตำบลน่าจะเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมที่จังหวัดสมุทรสาคร อีกทั้งในตำบลมีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น เช่น บ้านเอื้ออาทร บ้านจัดสรร หรือ คนในพื้นที่ขายที่ดิน หรือ ขายบ้านให้คนต่างพื้นที่ ปัญหาน้ำอาจได้รับการจัดการ หากชาวบ้านได้รับทราบสภาพน้ำที่แท้จริง การตรวจวัดคุณภาพน้ำอย่างเปิดเผย แลกเปลี่ยนความผลการตรวจวัดเป็นข้อมูลที่ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายและแจ้งข้อมูลให้ชาวบ้านได้รับทราบทั่วกัน อาจเป็นแนวทางแก้ปัญหาทางหนึ่ง

สื่อที่ใช้กันในตำบลลาดใหญ่คล้ายกับทั้งสองตำบลก่อนหน้านี้ ได้แก่ สื่อบุคคล ซึ่งหมายถึงผู้นำชุมชน หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน เสียงตามสายของ อบต. และการประชุมหมู่บ้าน

โดยรวมแล้ว การพบกันครั้งแรกนี้ ทำให้นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล และชาวชุมชน รู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการ สนใจและพร้อมร่วมดำเนินงานกับทีมวิจัย หลังจากการพบกันแล้ว ได้มีการนัดหมายการพบกันในครั้งต่อไป เพื่อดำเนินการขยายผลความรู้ที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัยตั้งต้น โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ตลอดจนชวนคิด ชวนคุยเพื่อวางแผนการดำเนินงานในพื้นที่ต่อไป

5.2.2 ชุมชนเกิดความเข้าใจในความสำคัญและกระบวนการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

จากการนำเสนอใน บทที่ 4 จะเห็นผลของการถอดความรู้จากการดำเนิน โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งดำเนินงานในพื้นที่ 20 ตำบล ใน

จังหวัดสมุทรสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2552 - 2558 โดยใช้ การสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการถอดความรู้ ซึ่งพบว่า ในการจัดทำแผนจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับตำบล ประกอบด้วยกิจกรรม 7 ประเภท ได้แก่ 1) สร้างความเข้าใจในงาน 2) เสริมศักยภาพในการทำแผนจัดการน้ำ 3) ทหารือและเตรียมการดำเนินงาน 4) เก็บข้อมูลน้ำของตำบล 5) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ 6) กำหนดยุทธศาสตร์การวางแผนจัดการน้ำของตำบล และ 7) นำเสนอแผนจัดการน้ำ รวมทั้ง พบว่ามีแนวคิดสำคัญที่พื้นที่ขยายผลต้องใช้ในการดำเนินงานจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม 5 ประการ ได้แก่ 1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม ทั้ง กำนัน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ 2) ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ เริ่มต้นด้วยการทำให้ทุกคนเข้าใจภาพรวมของงานที่จะทำ หลังจากนั้นให้ความรู้และแนวทางการทำงาน ปรีกษาหรือการทำงานเป็นระยะ หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในตำบล นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ ในแผน และนำเสนอแผนให้ทุกคนได้ร่วมกันรับรู้ 3) ทำงานบนข้อมูลจริง ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต 4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ ร่วมรับรู้ ให้ข้อมูล คิดวางแผน ลงมือทำ และประเมินผล และ 5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน

เมื่อถึงเวลาของการส่งต่อความรู้เหล่านี้ไปยังพื้นที่เป้าหมาย คณะวิจัยได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นด้วยการนัดหมายผู้นำชุมชน แกนนำและผู้สนใจการจัดการน้ำ มาตั้งวงสนทนา โดยดำเนินการที่ละตำบล นักวิจัยถ่ายทอดความรู้ด้วยการเรียบเรียงเนื้อหาจาก คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จัดลำดับเนื้อหา อธิบายชี้แจงด้วยภาษาที่ง่ายต่อความเข้าใจ ใช้รูปภาพ และ Power point ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เปิดโอกาสให้ชุมชนซักถามข้อสงสัย และมีการสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ

Power point ที่ใช้เสริมในการถ่ายทอดความรู้ ในเวทีขยายผล 3 ตำบล ดังนี้

 มหาวิทยาลัยมหิดล มัลบูรพาวิทยาเขต โครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม เวทีขยายผล 3 ตำบล สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) created ppt by M-JOD	 มหาวิทยาลัยมหิดล มัลบูรพาวิทยาเขต โครงการต้นเรื่อง • โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม • ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม • คุณชนิวัฒน์ มณีศรีชา เป็นหัวหน้าโครงการ • ระยะเวลาโครงการ 6 ปี (2552-2558) แบ่งเป็น 3 ระยะ
--	--

 มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิราลงกรณ โครงการต้นเรื่อง (ต่อ) • ระยะที่ 1 กันยายน 2552 – พฤศจิกายน 2553 (6 ตำบล : ท่าคา ดอนมะโนรา ท้ายหาด กระดังงา บางพรหม แพรกหนามแดง) • ระยะที่ 2 พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 (เพิ่มพื้นที่ 4 ตำบล : แหวมใหญ่ ปลายโพรงพง สวนหลวง บางจะเกร็ง) • ระยะที่ 3 พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 (พื้นที่ริมคลองหลัก 3 คลอง คือ คลองแควอ้อม คลองบางน้อย คลองประชาชมชื่น)	 มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิราลงกรณ ข้อค้นพบจากงานต้นเรื่อง เป้าหมาย ต้องการให้ชาวสมุทรสงครามร่วมมือกัน บริหารจัดการ “น้ำ” ที่มีอยู่ให้มีคุณภาพ เพื่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน และดูแล “น้ำ” ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ในอนาคต
 มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิราลงกรณ ข้อค้นพบจากงานต้นเรื่อง (ต่อ) ใช้กิจกรรม 7 ประเภท สร้างการมีส่วนร่วมของผู้คน ทั้งจากพื้นที่ ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด และส่วนภูมิภาค 1. การสร้างความเข้าใจ 2. การเสริมศักยภาพ 3. การหารือและเตรียมการ 4. การเก็บข้อมูลในพื้นที่ 5. การวิเคราะห์ข้อมูลและถอดบทเรียน 6. การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อการทำแผนจัดการน้ำ 7. การนำเสนอแผน	 มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิราลงกรณ 1. การสร้างความเข้าใจ • เพื่อให้คนที่เกี่ยวข้องเห็นภาพตรงกัน เข้าใจจุดมุ่งหมายของงาน และประโยชน์ที่จะได้รับ • ผู้เข้าร่วมคือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการจัดการน้ำ และผู้สนใจ • ประเด็นที่จะสร้างความเข้าใจคือ ปัญหาเรื่องน้ำในปัจจุบัน วิธีการแก้ไข ขั้นตอนการทำงาน และประโยชน์ที่จะได้รับ • ผู้สร้างความเข้าใจ คือผู้ที่รับผิดชอบกับการจัดการน้ำ ทุกระดับ • วิธีการใช้การพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูล ใช้แผนที่ และสื่ออื่นๆ ช่วยสร้างความเข้าใจ
 มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิราลงกรณ 2. การเสริมศักยภาพ • เพื่อเสริมความรู้และฝึกปฏิบัติการดำเนินการด้านต่างๆ ให้เกิดความชำนาญ • เสริมศักยภาพเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนจัดการน้ำ • ผู้เข้าร่วมคือคนที่ต้องปฏิบัติงานจริงเกี่ยวกับการวางแผนน้ำ • ผู้ที่มาเสริมศักยภาพให้ คือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน อาจจะเป็นนักวิชาการ หรือวิทยากรในลักษณะต่างๆ • วิธีการเสริมศักยภาพ ใช้การอบรม ประชุม ทดลองทำ ลงมือทำจริง สามารถปรับให้เข้ากับกลุ่มของผู้รับการเสริมศักยภาพได้	 มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวชิราลงกรณ 3. การหารือและเตรียมการ • เพื่อให้ได้แนวทางที่จะใช้ทำงานต่อไป โดยได้จากความคิดของคนหลายฝ่าย • ผู้เข้าร่วมการหารือ คือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำ แกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากอำเภอ และจังหวัด และส่วนภูมิภาค • หารือและเตรียมการขั้นตอนของงานที่ต้องทำต่อไปในการวางแผนน้ำ • ปรึกษาหารือโดยใช้ข้อมูลจริงในปัจจุบัน และคิดถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต • การหารือต้องเกิดขึ้นหลังจากทุกคนเข้าใจงานแล้ว และกำลังจะเริ่มดำเนินการ และหารือเมื่อเกิดปัญหาติดขัด

 มหาวิทยาลัยมหิดล มหานครแห่งน้ำ 4. การเก็บข้อมูลในพื้นที่ • เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนจัดการน้ำ • เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น เส้นทางเดินของน้ำ ลำคลอง ลำปะโดง ตัวอย่างน้ำ ตัวอย่างดินในพื้นที่ และข้อมูลของผู้คนที่เกี่ยวข้อง เช่น การใช้น้ำประกอบอาชีพ ปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของน้ำ • คนเก็บข้อมูลคือคนในพื้นที่ ชาวบ้านเจ้าของพื้นที่ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ • เก็บข้อมูลจากสภาพพื้นที่จริง จากคนในพื้นที่ • วิธีการเก็บข้อมูลอาจใช้เครื่องมือ ใช้การสำรวจ การวัดระยะ การวาดแผนที่ และการสัมภาษณ์พูดคุย	 มหาวิทยาลัยมหิดล มหานครแห่งน้ำ 5. การวิเคราะห์สถานการณ์และ ถอดบทเรียน • เพื่อให้เห็นสภาพของ “น้ำ” ในพื้นที่ ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตทั้งในอนาคต • วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ “น้ำ” ในแต่ละช่วงเวลา เกิดผลกระทบอะไรกับความเป็นอยู่ • ผู้เข้าร่วมกิจกรรมคือชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติงานระดับจังหวัด • ผู้นำกิจกรรมการวิเคราะห์คือทีมวิจัยและผู้เชี่ยวชาญ • วิธีการคือการประชุมชี้แจง โดยใช้สื่อ และเครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ เช่น การใช้ช่วงเวลา การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน เป็นต้น
 มหาวิทยาลัยมหิดล มหานครแห่งน้ำ 6. การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อ การวางแผนจัดการน้ำ • “ยุทธศาสตร์” คือเครื่องมือที่ช่วยให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ โดยเกิดจากความคิดอย่างรอบด้านและคำนึงถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต • เนื้อหา คือ แผนการ ขั้นตอนการจัดการน้ำในพื้นที่ให้เป็นไปตามสิ่งที่ต้องการให้เป็นในอนาคต • ผู้เข้าร่วมคือชาวบ้าน แกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และผู้ปฏิบัติการระดับจังหวัด • ผู้นำกิจกรรมคือ ผู้นำท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญที่จะมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม • ใช้วิธีการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้สื่อช่วยในการพูดคุยเห็นภาพชัดเจน	 มหาวิทยาลัยมหิดล มหานครแห่งน้ำ 7. การนำเสนอแผน • เพื่อให้ทุกคนรับรู้แนวทางการจัดการน้ำที่จะเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานตามแผน • นำเสนอให้ทุกคนในชุมชนได้รับรู้ ชาวบ้าน แกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ฝ่ายปกครอง อำเภอและจังหวัด • นำเสนอผ่านสื่อในชุมชน ทั้งในลักษณะของเอกสาร การพูดคุย สื่อที่ใช้อยู่ในชุมชน เช่น เสียงตามสาย หอกระจายข่าว ป้ายประกาศ • ใช้ภาษาที่เข้าใจกันในชุมชน • มีการติดตามความเข้าใจเป็นระยะ และปรับแก้ความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกัน
 มหาวิทยาลัยมหิดล มหานครแห่งน้ำ แนวคิดที่ใช้ร่วมกันทุกกิจกรรม • ครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ทั้งแนวราบและแนวตั้ง • ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน • ทำงานบนข้อมูลจริง • การมีส่วนร่วม (ร่วมรับรู้ ร่วมให้ข้อมูล ร่วมคิดวางแผน ร่วมลงมือทำ และ ร่วมประเมินผล) • รูปแบบการทำงานแต่ละพื้นที่จะต่างกันไป ขึ้นอยู่กับเป้าหมายและผู้เข้าร่วม	

จากการทำความเข้าใจด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม เข้าใจในเป้าหมาย และวิธีดำเนินกิจกรรมทั้ง 7 ประเภท มีความสนใจและต้องการขยับขับเคลื่อนการทำแผนน้ำในพื้นที่ของตน จากนั้น จึงเกิดการนัดหมายเพื่อหารือการปฏิบัติการคัดเลือกประเด็นและวิธีการปฏิบัติการแผนจัดการน้ำที่มีการสื่อสารเป็นเครื่องมือในทั้ง 3 ตำบล

5.2.3 ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ

จากการรับฟังการถ่ายทอดความรู้ เรื่อง การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จนเกิดความเข้าใจและสนใจที่จะมีการปฏิบัติการ ดังกล่าวมาในหัวข้อ 5.2.2 จึงเกิดการรวมตัวกันของแกนนำและผู้สนใจอีกครั้งหนึ่ง เพื่อร่วมกันหารือการดำเนินงานในพื้นที่ เพื่อคัดเลือกเป้าหมาย วิธีการ และวางแผนการขับเคลื่อนงาน

ในการหารือของทั้ง 3 พื้นที่ ได้มีการทบทวนกิจกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม และด้วยเงื่อนไขเรื่องเวลาในการขับเคลื่อนงานที่มีจำกัดเพียง 1 เดือน ทำให้ทุกชุมชนตัดสินใจเลือกที่จะทำกิจกรรมที่ 1 คือ สร้างความเข้าใจให้แก่ชาวชุมชนในประเด็นเกี่ยวกับน้ำ โดยแต่ละพื้นที่กำหนดประเด็นที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตน ประเด็นในการขับเคลื่อนจึงมีความแตกต่างกัน รวมทั้งเลือกที่จะใช้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจ โดยเลือกใช้สื่อชุมชนที่สอดคล้องกับวิธีการสื่อสารในพื้นที่ของตน วิธีการสื่อสารที่ใช้จึงมีความแตกต่างกันเช่นกัน

ตำบลบางคนที

คนในตำบลที่เป็นนักสื่อสารในชุมชน เช่น ครูประเทือง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 คุณประเสริฐ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ผู้ใหญ่หมวย คุณพัชรี (เจ้าหน้าที่ อบต.) สารวัตรกำนัน เป็นแกนนำในวงสนทนา ซึ่งต่างเห็นตรงกันที่จะเลือกดำเนินงานในกิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ เพื่อนำไปสู่การร่วมใจร่วมมือช่วยกันรักษาความสะอาดของลำคลอง เป็นกิจกรรมหลักที่ชาวบางคนทีเลือกสำหรับการสื่อสารเพื่อนำไปสู่การร่วมกันบริหารจัดการน้ำในตำบล โดยชาวบางคนทีได้แลกเปลี่ยนเพื่อวางแผนการสื่อสาร ดังนี้

ประเด็นที่จะสื่อสาร จากการระดมสมองพบว่าปัญหาหลักเรื่องน้ำในตำบลบางคนทีที่ทำให้ น้ำเสีย ได้แก่ 1) น้ำล้างเนื้อหมูหรือวัว ซึ่งหากล้างแล้วปล่อยลงคลองโดยยังไม่มีระบบบำบัด จะทำให้น้ำเสียได้ และ 2) ทั้งขยะลงคลอง ทำให้น้ำในคลองไม่สามารถใช้ดื่มและอาบได้อย่างสมัยก่อน จึงร่วมกันกำหนดเนื้อหาที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจ คือ 1) ต้องช่วยกันดูแลลำคลอง ไม่ทิ้งขยะ เพราะทำให้น้ำเสีย 2) อย่าขี้เติมลำคลอง จะทำให้การลงแขกลงคลองไม่ได้ผล และ 3) ช่วยกันดูแลน้ำของเรา

นอกจากนี้ ชาวบางคนก็เลือกที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจผ่าน สื่อสโปตเสียง โดยหาหรือที่จะผลิตสื่อเสียง จำนวน 3 ตอน ผู้ให้เสียงในสโปตไม่ให้ซ้ำกันในแต่ละตอน ทั้งนี้ ที่ประชุมได้มีการคัดเลือกผู้ให้เสียง วางแผนการผลิต มีการนัดหมายเพื่อร่างสคริปต์หรือบทพูด และบันทึกเสียงจริง โดยสถานที่บันทึกเสียงอาจเป็นที่อบต.บางคนก็ หรือที่สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำบลคลองเงิน

ผู้สนใจขับเคลื่อนเรื่องน้ำในตำบลร่วมกันหาหรือการดำเนินงานงาน โดยมี ประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองเงิน เป็นผู้นำ ด้วยเงื่อนไขเวลาที่มีจำกัด ชาวคลองเงิน จึงเลือกดำเนินงานในกิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้น้ำเน่าเสีย ซึ่งจากการระดมความคิดมีการสรุปว่าสาเหตุสำคัญของการทำให้น้ำเสีย คือ การทิ้งขยะลงลำคลอง จึงกำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจในเรื่องไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง เนื้อหาที่สื่อสารจะเป็นไปเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวคลองเงินหันมาดูแลคลองบ้านตัวเอง การสื่อสารควรเป็นไปเพื่อให้ชาวคลองเงินมองเห็นภาพ อะไรจะเกิดขึ้นถ้าในคลองเน่าเสีย สาเหตุของน้ำเสีย ผลของน้ำเสีย และภาพท้ายที่สุด คือ พวกเราต้องช่วยกันแก้ไขปัญหา เช่น ช่วยกันดูแลอนุรักษ์น้ำ ดูแลคลองหน้าบ้านเราและเพื่อนบ้าน ดูขยะในมือ เป็นต้น

จากนั้น มีการวางแผนวิธีการสื่อสาร โดยใช้สื่อชุมชน สื่อสารผ่านทางสติ๊กเกอร์และป้ายไวนิล โดยมีเหตุผลในการเลือกสื่อทั้ง 2 ประเภท คือ สติ๊กเกอร์เป็นสื่อขนาดเล็กที่สามารถเข้าถึงได้ทุกบ้าน ชาวบ้านสามารถติดในบริเวณที่สมาชิกในครอบครัวเห็นได้ง่าย และติดที่ร้านค้าในชุมชนเพื่อให้คนที่มาซื้อสินค้าในร้าน รวมทั้งคนที่ผ่านไปมาได้เห็นสติ๊กเกอร์ เพื่อเป็นสื่อช่วยกระตุ้นเตือนใจคนในชุมชนให้ไม่ทิ้งขยะลงคลอง ส่วนป้ายไวนิลเป็นสื่อขนาดใหญ่ เหมาะที่จะติดบริเวณโรงเรียนเพื่อเข้าถึงกลุ่มเยาวชนอันจะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสืบสานดูแลรักษาน้ำ ติดบริเวณวัดหรือตลาด ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน

ที่ประชุมแกนนำคลองเงินได้ตกลงกันว่า แต่ละคนรวมถึงเชิญชวนเพื่อนบ้าน คิดคำขวัญสำหรับระบุในสติ๊กเกอร์ และ ข้อความสำหรับระบุในป้ายไวนิล จากนั้นนัดหมายวันพบกัน เพื่อนำคำขวัญเหล่านั้นมาพิจารณาคัดเลือกร่วมกัน

ตำบลลาดใหญ่

เช่นเดียวกัน ในการประชุมหารือแกนนำชาวลาดใหญ่ต่างเห็นพ้องกันว่า ควรเริ่มต้นการขับเคลื่อนการจัดการน้ำในตำบลด้วยการสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการจัดทำแผนน้ำร่วมกัน เพื่อทำให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดความตระหนักในสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปและมีผลต่อการทำนาเกลือซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวลาดใหญ่ ชาวบ้านเริ่มสังเกตเห็นว่า คุณภาพน้ำแยลงกว่าแต่ก่อน จึงเสนอให้จัดกิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำเป็นสื่อ เพื่อให้ชาวบ้านรับรู้สภาพน้ำด้วยตนเองและในทันที เป็นการสร้างความเข้าใจจากการเห็น

ของจริง คือ การลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยใช้การตรวจวัดคุณภาพน้ำด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์ เชื่อถือได้ และทราบผลการตรวจวัดได้ทันที ไม่ต้องรอผลการวิเคราะห์จากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์

การวางแผนการผลิตสื่อของตำบลลาดใหญ่ นักวิจัยเป็นผู้รับผิดชอบการเตรียมเครื่องมือสำหรับตรวจวัดคุณภาพน้ำ กำหนดวันลงพื้นที่นาเกลือ ในหมู่ 11 ในช่วงบ่าย โดยพบกันที่บ้านผู้ใหญ่ อำนันและผู้ใหญ่บ้าน แต่ละหมู่บ้าน ช่วยกันเชิญชวนชาวนาเกลือและผู้สนใจในหมู่บ้านของตน เข้าร่วมลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำ ร่วมกับทีมวิจัย โดยเชิญชวนผ่านทางไลน์กลุ่มของกำนันและการบอกต่อด้วยวาจา

ในขั้นตอนของการหารือเพื่อคัดเลือกกิจกรรม และกำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการ ของพื้นที่ขยายผล พบว่า ทุกพื้นที่ตัดสินใจที่จะดำเนินกิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจ หากแต่มีความแตกต่างกัน ในการตั้งเป้าหมาย การเลือกประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ซึ่งต่างมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือ ปัญหา ที่แต่ละพื้นที่เผชิญ สรุปผลดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 การคัดเลือกประเภทกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการสื่อสาร

	ตำบลบางคนที	ตำบลคลองเขิน	ตำบลลาดใหญ่
ประเภทกิจกรรม	กิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ	กิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ	กิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ
เป้าหมาย	ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจ และร่วมกันรักษาความสะอาด ของลำคลอง	ทำให้ชาวบ้านเกิดความ ร่วมมือไม่ทิ้งขยะลงลำคลอง	ทำให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดความ ตระหนักในสภาพน้ำสำหรับพื้นที่ นาเกลือ
ประเด็น	ช่วยกันดูแลความสะอาดน้ำใน ลำคลอง	ไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง	คุณภาพน้ำที่มีผลต่อการทำนา เกลือ
วิธีการสื่อสาร	สเปตเสียง 3 ตอน กระจาย เสียงผ่านหอกระจายข่าว	สตีกเกอร์ และ ป้ายไวนิล ติดตามบ้าน ร้านค้า และ สถานที่ชุมนุมของชุมชน ได้แก่ วัด และโรงเรียน	กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดย ใช้การตรวจวัดคุณภาพน้ำด้วย เครื่องมือวิทยาศาสตร์ เพื่อเกิด ความเข้าใจเชิงประจักษ์ จากผล คุณภาพน้ำที่เห็น เป็นจุดเริ่มต้น ของการสร้างความเข้าใจและ ตระหนักในการจัดทำแผนน้ำ ร่วมกัน

5.2.4 ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

คณะวิจัยร่วมดำเนินการผลิตและเผยแพร่สื่อ โดยทำหน้าที่สนับสนุนให้ชาวชุมชนได้สร้างสรรค์งานสื่อสารด้วยตนเองมากที่สุด การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมปรากฏในทุกขั้นตอนของการผลิตและเผยแพร่สื่อ เช่น การร่วมคิดและเขียนเนื้อหาที่จะสื่อสาร การเลือกใช้ดนตรีประกอบในสปอตเสียง การให้เสียงในการบันทึกเสียง การออกแบบและจัดพิมพ์สติ๊กเกอร์/ป้ายไว้นิล ร่วมเรียนรู้ในกระบวนการตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ การกระจายการใช้สื่อ เป็นต้น รายละเอียดในแต่ละตำบล มีดังนี้

ตำบลบางคนที

ในช่วงเช้าของวันที่นัดหมายชาวบางคนที่จำนวน 6 คน ประกอบด้วย แกนนำกลุ่ม อสม. แกนนำกลุ่มผู้สูงอายุ และผู้แทนจาก อบต.บางคนที ได้ร่วมกันคิดเนื้อหาที่จะใช้สื่อสารผ่านสปอตเสียง ที่จะเปิดกระจายเสียงผ่านทางหอกระจายข่าวในแต่ละหมู่บ้าน โดยคณะวิจัยเป็นพี่เลี้ยงและผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันในกลุ่มผู้แทนแกนนำชุมชนที่ได้เข้าร่วมรับรู้การดำเนินงานของโครงการวิจัยตั้งแต่ช่วงที่นักวิจัยเข้าพื้นที่ชุมชนครั้งแรก ด้วยความคุ้นเคยระหว่างทีมวิจัยและแกนนำชุมชน รวมถึงความสนิทสนมและทำงานร่วมกันภายในกลุ่มแกนนำเอง ทำให้บรรยากาศการพูดคุยเป็นแบบผ่อนคลาย ไม่เป็นทางการ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสามารถหาข้อสรุปเนื้อหาการสื่อสารได้อย่างลงตัว และสอดคล้องกับพฤติกรรมการรับสารของคนในชุมชน

ก่อนที่ชาวชุมชนบางคนที่จะเริ่มคิดเนื้อหาการสื่อสาร ทีมวิจัยได้ทบทวนถึงประเด็นปัญหาหลักด้านน้ำ คือ ขยะในลำคลองและน้ำล้นมะพร้าว รวมทั้งเนื้อหาที่จะสื่อสาร ซึ่งแกนนำชุมชนกลุ่มนี้ได้เคยให้ข้อมูลไว้ในการประชุมครั้งก่อน ทำให้เกิดข้อสรุปโดยเนื้อหาหลักที่จะนำมาสื่อสารประกอบด้วย 3 เรื่องหลัก คือ 1) อย่าซ้ำเติมให้น้ำเสียไปมากกว่านี้ 2) ต้องมีคำว่า ร่วมมือกัน ช่วยกัน และ 3) ถ้าเราไม่ดูแลแม่น้ำลำคลองในชุมชน เรื่องลงแขกลงคลองที่ทำกันเป็นประจำทุกปีก็จะไม่ได้ผล นอกจากนี้ ได้ทบทวนถึงวิธีการออกแบบสื่อที่เคยแลกเปลี่ยนกันว่า ควรมีการดึงความสนใจของผู้ฟังก่อนที่จะพูด เช่น เปิดเพลงที่ชาวบ้านชอบฟังก่อนการพูด พูดโดยคนๆ เดียวที่มีความสามารถมีทักษะการพูดอยู่แล้ว หรือ เป็นบทสนทนาพูดคุยกัน

ในระหว่างการระดมความคิดเห็นเนื้อหาที่จะสื่อสารนั้น ทีมวิจัยมีบทบาทเป็นผู้ตั้งประเด็นชวนคิด เป็นผู้จดบันทึกประเด็นจากการแลกเปลี่ยนความคิด ตลอดจนเสริมความรู้เทคนิคการโน้มน้าวใจซึ่งสามารถทำได้ 2 แบบ คือ โน้มน้าวในแง่บวก (พูดถึงข้อดี/ผลดี ถ้าจะให้เกิดผลดีต้องทำอะไร ผลดีที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไร) กับ โน้มน้าวในแง่ลบ (พูดถึงข้อเสีย/ผลเสีย ผลเสียที่จะเกิดขึ้นจากการทำอะไรจะเป็นอย่างไร) ทั้งนี้ต้องพิจารณาเลือกให้เหมาะกับพฤติกรรมการรับสารของชาวชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสาร

ข้อสรุปจากการช่วยกันคิดเนื้อหาของแกนนำชาวบางคนที ประกอบด้วย

เนื้อหา 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

- ขยะและกิ่งไม้มากมาย จะไปทิ้งที่ไหนกัน
- เรามาช่วยกันดูแลแม่น้ำลำคลอง (แต่ละบ้านต้องช่วยกัน)
- เชิญชวนให้เยาวชนเข้ามาช่วยกันเก็บขยะและดูแลแม่น้ำลำคลอง

ลักษณะคำพูด ภาษาที่ใช้ในสคริปต์ และบทพูด คือ

- เริ่มต้นบทพูดด้วยดนตรีเร้าใจ
- ใช้คำพูด/ภาษาพื้นบ้าน
- พูดโดยรวม ไม่ต้องระบุในเนื้อหาว่าชาวบางคนที่ จะได้ไม่เจาะจงเฉพาะกลุ่ม เช่น ใช้คำว่า พ่อแม่พี่น้อง (ที่รักทุกท่าน ทั้งหลาย)
- ใช้ข้อความในแง่บวก เช่น คลองสวย น้ำใส ถ้าเราร่วมมือ ช่วยกันดูแล
- แนวของบทพูด เป็นแบบพ่อแม่สอนลูก ผู้สูงอายุกับลูก/หลาน เพราะคนในบ้านจะคุย/สอนกันได้ และ เจ้าของโฮมสเตย์กับผู้ที่มาพัก

เขียนสคริปต์/บทพูด หลังจากที่ได้ประเด็นหลักและลักษณะคำพูด/ภาษาที่ใช้แล้ว ชาวชุมชนบางคนที่ช่วยกันเขียนบทพูด 3 ตอน โดยมีรายละเอียดของบทพูดแต่ละตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผู้สูงอายุกับหลาน

เสียงเรือวิ่งผ่านในคลอง

ตา : เดี่ยวนี้น้ำในคลองบ้านเราไม่ค่อยสะอาด สมัยก่อนน้ำในคลองเรากินได้ สมัยนี้ต้องซื้อน้ำกิน

หลาน : น้ำมันสกปรก กินไม่ได้หรอกตา

ตา : จะรวยได้ยังไง น้ำยังต้องซื้อกิน

หลาน : จันทพวกรเราต้องมาช่วยกันทำให้สะอาดขึ้น

ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

ตอนที่ 2 นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับเจ้าของโฮมสเตย์

นักท่องเที่ยว : โฮมสเตย์นี้มีที่อาบน้ำในคลองมั้ยะ

เจ้าของโฮมสเตย์ : แม่มีงไปตุนน้ำหน้อยซี

แม่ : น้ำอะไร

พ่อ : ก็น้ำในคลองง

แม่ : ใสสะอาดแล้ว อาบได้ เพราะเดี๋ยวนีเราช่วยกันดูแล

บอกเพื่อนๆ ด้วยนะคะ มาบางคนมีที่ให้เล่นน้ำคลองด้วยค่ะ
ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

ตอนที่ 3 พ่อแม่กับลูก

ดนตรีไตเติ้ล

ลูก : แม่ ทำไมคลองบ้านเราพื้สะอาดจัง
แม่ : หนูเห็นเจ้าหน้าที่ ท้องที่ ท้องถิ่น กับพวกชาวบ้านเขามาเก็บขยะ ตัดแต่งต้นไม้ริมคลอง
ลูก : ทำไม เขาถึงมาเก็บขยะ
พ่อ : เพราะพวกเรานั่นแหละที่ทิ้งกันลงไป ถึงได้ต้องมาทำกันอยู่อย่างนี้
ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

กำหนดผู้ให้เสียง คือ ครูประเทือง สุขประเสริฐ และ ครูคณินิจ ดวงฤมเมศ ซึ่งทั้งสองท่านเป็นชาวบางคนที่และเกษียณอายุราชการแล้ว

บันทึกเสียง ผู้ให้เสียงทั้งสองท่านเดินทางมาบันทึกเสียงที่สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย มหาวิทยาลัยมหิดล โดยเป็นผู้ให้เสียงหลักในบทพูดทั้ง 3 ตอน ความน่าสนใจอยู่ที่การใช้สำเนียงและคำท้องถิ่น โดยมีการปรับบทพูดเพื่อความเป็นธรรมชาติในระหว่างบันทึกเสียงด้วย ดังแสดงในตารางที่ 5.2

ตารางที่ 5.2 เปรียบเทียบบทพูดที่ร่างไว้และบทพูดจริงที่บันทึกเสียง

บทพูดที่ร่างไว้	บทพูดจริงที่บันทึกเสียง
ตอนที่ 1 ผู้สูงอายุกับหลาน (ความยาวประมาณ 30 วินาที) เสียงเรื่อวังผ่านในคลอง	
ตา : เดียวนี้ น้ำในคลองบ้านเราไม่ค่อยสะอาด สมัยก่อนน้ำในคลองเรากินได้ สมัยนี้ต้องซื้อน้ำกิน หลาน : น้ำมันสกปรก กินไม่ได้หรอกตา ตา : จะรวยไฉน น้ำยังต้องซื้อกิน หลาน : งั้นพวกเราต้องมาช่วยกันทำให้สะอาดขึ้น ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่	ตา : ลูกเอ๊ย เดียวนี้ น้ำในคลองมันไม่ค่อยสะอาดนะ สมัยก่อนนะ น้ำในคลองบ้านเรากินได้ แต่สมัยนี้ต้องซื้อ น้ำกินกันแล้ว หลาน : น้ำมันสกปรก กินไม่ได้หรอกตา ตา : แล้วมันจะรวยไฉน น้ำยังต้องซื้อกินกันเลย หลาน:งั้นพวกเราต้องมาช่วยกันทำให้สะอาดขึ้นสิจ๊ะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่
ตอนที่ 2 นักท่องเที่ยวกับเจ้าของโฮมสเตย์ (ความยาวประมาณ 35 วินาที)	

นักท่องเที่ยว : โฮมสเตย์นี้มีที่อาบน้ำในคลองมั้ยะ เจ้าของ(ชาย) : แม่มีงไปดุน้ำน้อยชิ เจ้าของ(หญิง) : น้ำอะไร เจ้าของ(ชาย) : ก็น้ำในคลองเง เจ้าของ(หญิง) : ใส่สะอาดแล้ว อาบได้ เพราะ เดียวนี้เราช่วยกันดูแล ... บอกเพื่อนๆ ด้วยนะคะ มาบางคนมีที่ให้เล่นน้ำคลองด้วยคะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่	นักท่องเที่ยว : คุณลุงครับ โฮมสเตย์ที่มีที่อาบน้ำในคลอง ได้มั้ยะครับ เจ้าของ(ชาย) : เดียวนะลูก ลุงจะไปดูให้ แม่มีงๆ ไปดุน้ำ ในคลองให้หน่อยชิ เจ้าของ(หญิง) : น้ำอะไรละพ่อมีง เจ้าของ(ชาย) : ก็น้ำในคลองเงแม่ เดียวเด็กๆ มันจะลง ไปเล่นน้ำกัน เจ้าของ(หญิง) : น้ำสะอาดอยู่แล้ว อาบได้ เพราะ เดียวนี้เราช่วยกันดูแล ... หนูๆ บอกเพื่อนๆ ด้วยนะ มา บางคนมีที่ให้เล่นน้ำคลองด้วยนะจ๊ะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่
ตอนที่ 3 พ่อแม่กับลูก (ความยาวประมาณ 35 วินาที) ดนตรีไตเติ้ล	
ลูก : แม่ ทำไมคลองบ้านเราพักนี้สะอาดจัง แม่ : หนูนี้เห็นเจ้าหน้าที่ ท้องที่ ท้องถิ่น กับพวก ชาวบ้านเขามาเก็บขยะ ตัดแต่งต้นไม้ริมคลอง ลูก : ทำไม เขาถึงมาเก็บขยะ พ่อ : เพราะพวกเรานั้นแหละที่ทิ้งกันลงไป ถึงได้ ต้องมาทำกันอย่างนี้ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่	ลูก : พ่อจ๋า ทำไมคลองบ้านเราพักนี้สะอาดจัง พ่อ : หนูนี้เห็นเจ้าหน้าที่ ท้องที่ ท้องถิ่น กับพวก ชาวบ้าน เขามาเก็บขยะ แล้วก็ตัดแต่งต้นไม้ริมคลอง กันนะลูก ลูก : แล้วทำไม เขาถึงมาเก็บขยะ พ่อ : เพราะพวกเรานั้นแหละที่ทิ้งกันลงไป ถึงได้ต้องมา ทำกันอย่างนี้ไงเล่า ลูก : งั้นต่อไปนี้ พวกหนูจะช่วยกันดูแล ให้คลองสะอาด แบบนี้ตลอดไปมั้ยะพ่อ พ่อ : ดีมากเลยลูก เราต้องช่วยกันต่อไปนะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

เผยแพร่สื่อ ทีมวิจัยจัดทำ CD สปอต เป็นต้นฉบับมอบให้กับ นายก อบต.บางคนที่ เพื่อจัดทำสำเนา
 และให้ทาง อบต. ช่วยแจกจ่ายไปยังผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเปิดทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน

ผลงาน CD สปอต 3 ตอน อยู่ในภาคผนวก

ตำบลคลองเขิน

การผลิตสื่อชุมชนของชาวคลองเขินจัดขึ้นในช่วงเช้าของวันทีนั้นัดหมาย ณ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ประกอบด้วยสื่อ 2 ประเภท คือ สติกเกอร์ และ ป้ายไวนิล โดยผู้เข้าร่วมการประชุมได้นำคำขวัญ คำกลอน ที่ต่างไปคิด รวมถึงรวบรวมจากชาวบ้านมาแสดง จำนวน 17 ผลงาน มีการนำผลงานมาติดบนป้าย ตั้งเรียงรายรอบบริเวณที่จัดประชุม จากนั้นทุกคนช่วยกันพิจารณา มีการแสดงความคิดเห็นต่อคำขวัญทุกผลงาน และคัดเลือกข้อความที่เหมาะสมที่สุดสำหรับนำมาระบุไว้ในสื่อทั้ง 2 ประเภท ซึ่งกระบวนการพิจารณาเนื้อหาที่ระบุในสื่อนี้ ชาวคลองเขินมีการตั้งเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อความ ซึ่งเกิดจากการตกลงความคิดเห็นที่เกิดขึ้นระหว่างการปรึกษาหารือเพื่อคัดเลือกคำขวัญ ดังนี้

- ต้องกระตุ้นเตือนใจได้
- แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ต้องมีคำว่า คลองเขิน
- ควรมีการเชิญชวนมากกว่าตำหนิ
- ควรแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจ เช่น ใช้คำว่า ร่วมกัน
- ควรแสดงปัญหาของชุมชน เช่น เรื่องขยะ
- สติกเกอร์ต้องสั้นกระชับ ส่วนป้ายไวนิลควรยาวกว่า และเลือกภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
- ตอนท้ายของสื่อ ควรมีข้อความระบุผู้ผลิตสื่อ

ในที่สุด ชาวคลองเขิน ได้คัดเลือกและปรับข้อความ กระทั่งได้ข้อความสำหรับระบุในสติกเกอร์ ว่า “คลองเขินน้ำใส ร่วมใจไม่ทิ้งขยะ” และ ป้ายไวนิล ว่า “คูคลองน้ำใส ร่วมใจรักษา คลองเขินพัฒนา ไม่เพิ่มพาขยะ มีส่วนร่วมทุกคน สงสารแม่บ้ำง แม่จะเน่าแล้ว”

สำหรับการผลิตสติกเกอร์และป้ายไวนิลนั้น มอบหมายให้ช่างในชุมชนซึ่งเป็นที่รู้จักเป็นผู้ช่วยกำหนดขนาดสื่อ ทำการออกแบบ และจัดวางข้อความลงในสื่อ หลังจากที่ทำางออกแบบแล้วได้จัดส่งสื่อทางไลน์ ให้แกนนำชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาปรับแก้ จากนั้นจึงจัดพิมพ์เป็นสติกเกอร์และป้ายไวนิล โดยสติกเกอร์มีขนาด 23x40 เซนติเมตร ผลิตจำนวน 1,200 แผ่น และ ป้ายไวนิลมีขนาด 1x3 เมตร ผลิตจำนวน 4 ป้าย

การติดตั้งสื่อ เมื่อการจัดพิมพ์สติกเกอร์และป้ายไวนิลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้ใหญ่บ้านจากทุกหมู่บ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียน เข้ารับมอบสื่อจากแกนนำและคณะวิจัย โดยมีการนำสติกเกอร์ไปมอบให้ชาวบ้านในพื้นที่ ติดตามอาคารบ้านเรือน รวมทั้งติดในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพสต) ส่วนป้ายไวนิลมีการติดตั้งที่โรงเรียนวัดดาวโด่ง โรงเรียนวัดปากลัด วัดนางตะเคียน และวัดดาวโด่ง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน

แกนนำชาวคลองเขินรับมอบสติ๊กเกอร์และป้ายไวนิล
จากทีมวิจัย

แกนนำชาวคลองเขินนำสติ๊กเกอร์ไปมอบต่อให้ ผอ.รพสต
เพื่อเผยแพร่ในโรงพยาบาลฯ

A

A

B

C

สติ๊กเกอร์ที่ติดเผยแพร่ตามอาคารบ้านเรือน (A) วัด (B) และโรงเรียน (C) ในตำบลคลองเขิน

ภาพที่ 4.7 สติ๊กเกอร์และป้ายไวนิลที่ออกแบบ ผลิต และเผยแพร่โดยชาวคลองเขิน

ตำบลลาดใหญ่

การผลิตสื่อกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมของตำบลลาดใหญ่ จัดขึ้นในช่วงบ่ายของวันที่นัดหมาย เนื่องจากตามแผนที่วางไว้ในการประชุมครั้งก่อนกำหนดลงพื้นที่หมู่ 11 แต่หมู่ 11 ติดกิจกรรมของหมู่บ้านตลอดทั้งวัน แกนนำชาวลาดใหญ่จึงเสนอให้เปลี่ยนพื้นที่มาเป็น หมู่ 4 แทน โดยมีแกนนำและผู้สนใจจากหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลลาดใหญ่ จำนวน 8 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 3 คน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน แพทย์ประจำตำบล 1 คน และชาวนาเกลือ 1 คน เข้าร่วมกิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำในนาเกลือ โดยเริ่มจากการประชุมร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวลาดใหญ่ที่ร้านค้าประจำหมู่ 4 คณะวิจัยได้เล่าบทพจนานุกรมที่มาของการพบกันในครั้งนี้ซึ่งสืบเนื่องมาจากผลการประชุมร่วมกับผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลลาดใหญ่ และได้ข้อสรุปว่า ควรมีการลงตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความเข้าใจ ความตระหนักในการร่วมกันจัดทำแผนน้ำของชาวลาดใหญ่ ตลอดจนชี้แจงขั้นตอนการทากิจกรรมในวันนี้ ประกอบด้วย การลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ 3 จุด และคุณภาพน้ำทั้งจากบ้านเอื้ออาทรอีก 1 จุด ตามที่ตัวแทนชาวลาดใหญ่เสนอเพิ่มเติมว่า ต้องการทราบค่าคุณภาพน้ำบริเวณนี้เช่นกัน และกลับมาประชุมสรุปผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำที่ร้านค้า

จากนั้น คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ส่วนหนึ่งได้ลงพื้นที่และร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำตามจุดที่กำหนด ทั้งนี้ คณะวิจัยได้เลือกวิธีการวัดคุณภาพน้ำอย่างง่าย สามารถเห็นผลได้ทันทีที่ตรวจวัด (ไม่ต้องวิเคราะห์ผลในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์) คือ 1) การวัดออกซิเจนในน้ำ (DO) โดยใช้เครื่อง DO meter และ 2) การวัดค่าความเป็นกรด-ด่างของน้ำ (pH) โดยใช้เครื่อง pH meter พร้อมทั้งมีตารางจดบันทึกค่าจากการวัดในแต่ละจุด ทั้งนี้ นักวิจัยเป็นผู้อ่านค่าคุณภาพน้ำในจุดนั้นและจดบันทึก

เผยแพร่สื่อ

เมื่อตรวจวัดคุณภาพน้ำครบทุกจุดแล้ว คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ได้กลับมาที่ร้านค้าชุมชนอีกครั้ง เพื่อสรุปผลการตรวจวัด โดยคณะวิจัยได้สรุปผลคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือทั้ง 3 จุด และคุณภาพน้ำทั้งจากบ้านเอื้ออาทรอีก 1 จุด ดังสรุปในตารางที่ 5.3

ตารางที่ 5.3 ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ และคุณภาพน้ำทั้งจากบ้านเอื้ออาทร

ค่าการตรวจวัด จุดที่	DO (ออกซิเจนในน้ำ) *				pH (กรด-ด่างของน้ำ) **			
	ตรวจวัดครั้งที่		ค่าเฉลี่ย	คุณภาพน้ำ	ตรวจวัดครั้งที่		ค่าเฉลี่ย	คุณภาพน้ำ
	1	2			1	2		
น้ำสำหรับทำนาเกลือ (หมู่ 4)								
1 คลองฝั่งตรงข้ามร้านค้าประจำหมู่บ้าน	4.8	5.4	5.1	เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ	7.13	7.25	7.19	เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ
2 คลองทางรถไฟ	7.5	7.34	7.42		7.63	7.63	7.63	
3 คลองแพรกไฟไหม้	10.43	10.38	10.41		8.18	8.10	8.14	
น้ำทิ้ง (หมู่ 4)								
4 บ้านเอื้ออาทร ***	-	-	-	-	7.13	7.00	7.07	อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานน้ำทิ้ง

* ค่ามาตรฐาน DO ที่บ่งบอกคุณภาพน้ำที่เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ คือ ไม่น้อยกว่า 4

** ค่ามาตรฐาน pH ที่บ่งบอกคุณภาพน้ำที่เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ คือ ระหว่าง 7.0-8.5 (หากต่ำกว่า 7 แสดงว่า น้ำมีสภาพเป็นกรด หากสูงกว่า 8.5 แสดงว่า น้ำมีสภาพเป็นด่าง ซึ่งค่าความเป็นด่างที่สูงนี้ เป็นคุณสมบัติของน้ำเค็ม)

*** ค่ามาตรฐานน้ำทิ้งจากที่ดินจัดสรร และค่ามาตรฐานควบคุมการระบายน้ำทิ้งจากระบบบำบัดน้ำเสียชุมชน กำหนดค่ามาตรฐาน pH ระหว่าง 5.5-9.0

อ้างอิง: ค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำทะเล, กรมควบคุมมลพิษ,

http://www.pcd.go.th/info_serv/reg_std_water02.html#s5

ค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้ง, กรมควบคุมมลพิษ, http://www.pcd.go.th/info_serv/reg_std_water04.html#s4

ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำโดยรวม เปรียบเทียบกับค่ามาตรฐาน DO และ pH จากกรมควบคุมมลพิษ พบว่า น้ำสำหรับทำนาเกลือทั้ง 3 จุด ยังอยู่ในสภาพที่เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ โดยเป็นที่น่าสังเกตว่า จุดตรวจน้ำจุดแรก (คลองฝั่งตรงข้ามร้านค้าประจำหมู่บ้าน) มีค่า DO และ pH ต่ำกว่าอีก 2 จุด และในอนาคตหากไม่ได้มีการดูแลรักษาน้ำให้อยู่ในคุณภาพที่ดี มีโอกาสที่น้ำบริเวณนี้จะมีคุณภาพไม่เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ ขณะที่น้ำทิ้งจากบ้านเอื้ออาทร การวัดค่า DO ไม่สามารถบ่งบอกค่าคุณภาพน้ำทิ้งได้ คณะวิจัยจึงวัดเพียงค่า pH ซึ่งพบว่า ยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งตามที่กรมควบคุมมลพิษกำหนดไว้

คณะวิจัยได้แจ้งผลตรวจคุณภาพน้ำด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ใช้ศัพท์เฉพาะ และไม่เป็นการหลอกลวง หลังจากนั้น มีการแลกเปลี่ยนแนวทางการเผยแพร่ค่าคุณภาพน้ำให้คนในชุมชนได้รับทราบและเป็นประโยชน์ในแง่ของการสร้างความเข้าใจและความตระหนักในการร่วมกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง ในประเด็นนี้ แกนนำที่เข้าร่วมประชุมมองว่า น่าจะมีชาวบ้านเฉพาะบริเวณที่คณะวิจัยลงตรวจคุณภาพน้ำให้ความสนใจ หากสามารถตรวจวัดคุณภาพน้ำได้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านที่ทำนาเกลือ คือ หมู่ 3, 4, 5, 10, 11 จะช่วยให้คนทั้งตำบลให้ความสนใจร่วมรับฟังผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำ และให้มีการสื่อสารผลการตรวจวัดนี้ในการประชุมหรือเวทีชุมชน โดยเชิญผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่ มารับฟัง พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะร่วมกัน เพื่อขยายวงความเข้าใจให้กว้างขึ้น หากเชิญเฉพาะผู้ใหญ่บ้านมาร่วมเวที ผู้ใหญ่บ้านก็ต้องไปบอกต่อคณะกรรมการหมู่บ้านอีกครั้ง โดยประเด็นหลักที่ควรคุยกันในเวที คือ จากผลการตรวจวัดฯ สะท้อนให้เห็นแนวโน้มว่า อีกไม่ช้าคลองนั้นจะมีคุณภาพน้ำแยลงเรื่อยๆ จะส่งผลต่อวิถีชีวิตการประกอบอาชีพของชาวชุมชน ฉะนั้นต้องคอยช่วยกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง

ภาพที่ 4.8 คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำและอ่านค่าที่ได้จากการตรวจวัดฯ

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้ง 3 ตำบล ตั้งแต่ความเข้าใจในงานวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน การร่วมกันวางแผน ผลิตและเผยแพร่สื่อดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการน้ำที่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกัน และเกิดความภาคภูมิใจในการดำเนินงานร่วมกันจนสามารถออกมาเป็นสื่อเผยแพร่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน อีกทั้ง เกิดความตระหนักในการร่วมกันดูแลรักษาน้ำในลำคลองเพื่ออนาคตที่ดีของชุมชน

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลงานวิจัยจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นผลงานวิจัยที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ชุมชนท้องถิ่น ช่วยเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและช่วยชี้แนะแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งนับเป็นประโยชน์จากงานวิจัยที่จับต้องได้เชิงรูปธรรม จึงมีการดำเนินงานผลักดันให้เกิดการนำผลงานวิจัยมาใช้ประโยชน์โดยใช้การสื่อสารเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินงาน จึงเป็นที่มาของแนวคิดในการให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในสาขาวิชาทางการสื่อสาร/นิเทศศาสตร์/วารสารศาสตร์ ซึ่งถือเป็นศาสตร์สำคัญในการเชื่อมต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความรู้จากงานวิจัย มาร่วมปฏิบัติการนำความรู้เรื่องการสื่อสารมาใช้ในการนำผลการวิจัยที่มีอยู่ในพื้นที่มาจัดทำเป็นเนื้อหาสำหรับการสื่อสารเพื่อทำให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ท้องถิ่น หรือ จังหวัด ทั้งนี้ ผลงานวิจัยในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีผลงานวิจัยของ สกว. ซึ่งมีความโดดเด่นสมควรนำมาสื่อสารเพื่อให้เกิดประโยชน์ ได้แก่ ผลงานวิจัยเรื่อง การวางแผนจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ งานวิจัย แสดงให้เห็นว่าการวางแผนการจัดการน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม ยังมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ ระยะเวลาในการจัดทำแผนแต่ละระดับไม่สอดคล้องกัน ขาดการใช้ข้อมูลจากพื้นที่จริง วิทยาการกระบวนการไม่สามารถสร้างการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ เป็นต้น คณะวิจัยจึงศึกษา สังคมและวัฒนธรรมในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำของคนแม่กลอง ภายใต้กระบวนการ “สร้างคน-สร้างข้อมูล-สร้างแผน” โดยมุ่งสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อวางแผนบริหารจัดการน้ำ ส่งเสริมการสร้าง ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ การเชื่อมโยงข้อมูลในการพัฒนาร่วมกัน และประสานแผนงานร่วมกัน งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นขึ้นสู่ระดับอำเภอและจังหวัด โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งร่วมคิดและร่วมทำ

สำหรับการดำเนินงานในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการขยายผลจากการดำเนินโครงการดังกล่าวข้างต้น ใช้ “การสื่อสาร” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงาน โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) พัฒนา คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ 2) นำผลงาน การจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญ และ 3) สร้างสรรค์การสื่อสารชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม

งานวิจัยที่ใช้ในการถอดความรู้ ซึ่งเรียกว่า งานวิจัยตั้งต้น แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ ดำเนินงานระหว่าง กันยายน 2552 – กันยายน 2553 โดย เอกสิทธิ์ โฆษิตสกุลชัยและคณะ ระยะที่ 2 ชื่อโครงการ วางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 โดย ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำและคณะ ระยะที่ 3 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ ของจังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 โดย ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำและคณะ

การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ดำเนินการใน 2 รูปแบบ คือ การจัดทำ คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองจิน และตำบลลาดใหญ่ โดยเป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงของสายน้ำและเส้นคลองกับพื้นที่ศึกษาเดิม และมีแกนนำชุมชนที่มีความสนใจ เข้าใจ และมีความสามารถในการทำงานแบบชุมชนมีส่วนร่วม

ดำเนินงานโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย 2 รูปแบบ คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ในการอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อถอดความรู้ รวมทั้งการพัฒนาคู่มือ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ในการให้ชาวชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้คู่มือเป้าหมายมีส่วนร่วมพัฒนาคู่มือ และในการนำความรู้ที่ได้ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวิธีการดำเนินงานดังนี้

วิธีการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ การอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น การวิเคราะห์การดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้น การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม และการวิเคราะห์องค์ประกอบ การสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท โดยมีการใช้ตารางในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นเครื่องมือ และมีการพบนักวิจัยเจ้าของงานวิจัยตั้งต้นเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง

วิธีการพัฒนาคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การจัดทำเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม และการผลิตรวมถึงการเผยแพร่คู่มือ

วิธีการนำความรู้ไปขยายผลในพื้นที่ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ การทำความรู้จักแกนนำชุมชน การทำความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม การหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือ และชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

6.1 สรุปผล

6.1.1 ความรู้ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

จากการดำเนินงานถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น 4 ขั้นตอน ทำให้เกิดความรู้ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ดังนี้

- 1) การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมนั้นจำเป็นต้องมีองค์ประกอบด้าน คน ข้อมูล และแผนงาน โดยองค์ประกอบด้านคนต้องมีความหลากหลายของคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวตั้งระดับนโยบายและแนวราบคือผู้ปฏิบัติ ข้อมูลต้องครอบคลุมทุกมิติทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ เช่น จำนวน เส้นทางน้ำ คุณภาพน้ำ ดิน การใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ส่วนด้านแผนงานต้องสร้างทักษะการวางแผนด้วยการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลแบบต่างๆ และเชื่อมโยงแผนท้องถิ่นกับแผนจังหวัดให้สอดคล้องกัน
- 2) ควรมีการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่อง และเลือกเชิญผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำของแต่ละพื้นที่
- 3) กิจกรรมจำแนกได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ การทำแผนจัดการน้ำ และการนำเสนอแผน
- 4) ลักษณะของกิจกรรมแต่ละประเภทสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร เนื้อหา ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร
- 5) แนวคิดสำคัญ 5 ประการ เป็นข้อคำนึงสำหรับพื้นที่ตำบลที่ต้องการดำเนินการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ด้วยการใช้การจัดกิจกรรม 7 ประเภท แนวคิด ได้แก่ 1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม 2) ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน 3) ทำงานบนข้อมูลจริง ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต 4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ และ 5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน

6.1.2 คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

จุดมุ่งหมายของการจัดทำคู่มือ คือ การสังเคราะห์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยตั้งต้น จัดทำเป็นเอกสารที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ชาวบ้านในระดับตำบลที่มีความต้องการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม จากการดำเนินงานพัฒนาคู่มือ 4 ขั้นตอน ได้เนื้อหาหลัก เป็นกิจกรรม 7 ประเภทที่ถอดความรู้มาจากงานวิจัยตั้งต้น โดยปรับเนื้อหาเป็นการอธิบายกิจกรรมแต่ละประเภทโดยใช้องค์ประกอบการสื่อสาร S M C R (ผู้ส่ง-สาร-สื่อ-ผู้รับ) เป็นแนวทาง ใช้เทคนิคการตั้งคำถามและตอบคำถาม เพื่อความ

น่าสนใจและง่ายต่อการทำความเข้าใจ รวมทั้งให้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ นอกเหนือจากเนื้อหาหลักแล้ว ในคู่มือยังมีส่วนของการอธิบายที่มาและวิธีการใช้คู่มือ เพื่อความสะดวกของผู้ใช้ประโยชน์อีกด้วย รวมไปถึงข้อคำนึงในการใช้คู่มือ 5 ประการ อีกทั้ง ในคู่มือยังมีส่วนของการอธิบายที่มาและวิธีการใช้คู่มือ เพื่อความสะดวกของผู้ใช้ประโยชน์อีกด้วย โดยเนื้อความทั้งหมดเป็นการอธิบายที่สั้นกระชับเข้าใจง่าย

ส่วนรูปแบบคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลนี้ ใช้คุณสมบัติของคู่มือที่ดี คือ น่าหยิบ น่าจับ และน่าอ่าน ให้คู่มือสามารถดึงดูดความสนใจกลุ่มเป้าหมาย ใช้ความแปลกใหม่ สะดุดตา สื่อความหมายด้วยข้อความที่สั้นกระชับ และมีภาพประกอบในลักษณะของการตูนอินโฟกราฟิกเพื่อช่วยให้เข้าใจง่าย ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ชัดตั้งแต่หน้าปก ขนาดของคู่มือเป็นคุณสมบัติอีกอย่างที่ทำให้คู่มือนี้ “น่าหยิบ” คือ ขนาด A4 (21 x 29.78 เซนติเมตร) เป็นขนาดที่ผิดไปจากความคาดหวังของการเป็น “คู่มือ” ทั้งนี้ได้ข้อสรุปจากกลุ่มเป้าหมายว่า เล่มเล็กตัวหนังสือเยอะ จะไม่หยิบมาอ่าน มีการสร้างคุณสมบัติ “น่าจับ” ให้กับคู่มือ ด้วยการพิมพ์คู่มือด้วยกระดาษที่มีคุณภาพดี มีรูปภาพและตัวหนังสือชัดเจน สีสดใสสวยงามสบายตา ที่สำคัญคือมีเพียง 16 หน้า ไม่ทำให้รู้สึกเป็นภาระในการอ่าน สุดท้าย คู่มือนี้มีคุณสมบัติของความ “น่าอ่าน” จากการเลือกใช้และจัดวางรูปภาพประกอบ การออกแบบเนื้อหาที่สั้นกระชับ การใช้เทคนิคตั้งคำถามและให้คำตอบ และขนาดตัวหนังสือที่ช่วยให้อ่านง่าย เลือกโทนสีฟ้าให้เข้ากับเรื่องน้ำ ทำให้ดูสบายตา การใช้ภาษาสื่อสารกับผู้อ่านอย่างเป็นกันเอง ไม่เป็นวิชาการที่เข้าใจยาก มีการเผยแพร่คู่มือด้วยการส่งไปยังเทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ครอบคลุมทั้ง 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

6.1.3 การขยายผลความรู้จากงานวิจัยสู่ตำบลเป้าหมาย

พื้นที่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเงิน และตำบลลาดใหญ่ พื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบลเปรียบเสมือนเป็นพื้นที่ตัวแทนของพื้นที่ 3 น้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย กล่าวคือ ตำบลบางคนทีเป็นพื้นที่น้ำจืด ตำบลคลองเงินเป็นพื้นที่ที่พบได้ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อยในช่วงเวลาที่ต่างกัน และ ตำบลลาดใหญ่เป็นพื้นที่น้ำเค็มและน้ำกร่อย วิธีการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ ประชากรส่วนใหญ่ของทั้ง 3 ตำบล ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนมะพร้าว สวนผัก ไม้ผลอื่นๆ และค้าขายพืชผลทางการเกษตร ลักษณะชุมชน มีผู้นำกลุ่ม ทั้งผู้นำแบบทางการ (เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้นำตามธรรมชาติ (เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน) และการรวมกลุ่มอาชีพ (เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทำน้ำตาลมะพร้าว กลุ่มสตรี/แม่บ้าน กลุ่มทำนาเกลือ) กลุ่มคณะทำงาน (เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน) และกลุ่มวัย (กลุ่มผู้สูงอายุ) ในด้านการสื่อสารชุมชน ทุกตำบลมีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน โทรศัพท์สาธารณะ และมีผู้นำทางการเป็นผู้เชื่อมโยงข้อมูลข่าวสาร ความต้องการ และความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานรัฐและคนในชุมชน

จากการขยายผลในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ด้วยการดำเนินงาน 4 ขั้นตอนก่อให้เกิดผล ดังนี้

1) นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ รวมทั้งชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการฯ การพบกันทำให้นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล และชาวชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการ สนใจและพร้อมร่วมดำเนินงานกับทีมวิจัย หลังจากการพบกันแล้ว ได้มีการนัดหมายการพบกันในครั้งต่อไป เพื่อดำเนินการนำความรู้อันเกิดจากการดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้นมาขยายผล ตลอดจนชวนคิด ชวนคุยเพื่อวางแผนการดำเนินงานในพื้นที่ต่อไป

2) ชุมชนเกิดความเข้าใจในความสำคัญและกระบวนการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม คณะวิจัยส่งต่อความรู้ไปยังพื้นที่เป้าหมายทั้ง 3 ตำบล ด้วยการนัดหมายผู้นำชุมชน แกนนำและผู้สนใจการจัดการน้ำ มาตั้งวงสนทนาโดยดำเนินการทีละตำบล นักวิจัยถ่ายทอดความรู้ด้วยการเรียบเรียงเนื้อหาจากคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จัดลำดับเนื้อหา อธิบายชี้แจงด้วยภาษาที่ง่ายต่อความเข้าใจ ใช้รูปภาพ และ ใช้ power point ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เปิดโอกาสให้ชุมชนซักถามข้อสงสัย และมีการสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ จากการทำความเข้าใจด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม เข้าใจในเป้าหมายและวิธีดำเนินกิจกรรมทั้ง 7 ประเภท มีความสนใจและต้องการยับยั้งเคลื่อนการทำแผนน้ำในพื้นที่ของตน จากนั้น จึงเกิดการนัดหมายเพื่อหารือการปฏิบัติการคัดเลือกประเด็นและวิธีการปฏิบัติการแผนจัดการน้ำที่มีการสื่อสารเป็นเครื่องมือในทั้ง 3 ตำบล

3) ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ แต่ละตำบลหารือเพื่อคัดเลือกกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ของพื้นที่ขยายผล พบว่า ทุกพื้นที่ตัดสินใจที่จะดำเนินกิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจ หากแต่มีความแตกต่างกันในการตั้งเป้าหมาย การเลือกประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ซึ่งต่างมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือ ปัญหา ที่แต่ละพื้นที่เผชิญ **ตำบลบางคนที** กำหนดประเด็นที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจ คือ 1) ต้องช่วยกันดูแลลำคลอง ไม่ทิ้งขยะ เพราะทำให้น้ำเสีย 2) อย่าซ้ำเติมลำคลอง จะทำให้การลงแขกลงคลองไม่ได้ผล และ 3) ช่วยกันดูแลน้ำของเรา และเลือกสื่อสารสร้างความเข้าใจผ่าน สื่อสโปตเสียง จำนวน 3 ตอน ผู้ให้เสียงในสโปตไม่ให้ซ้ำกันในแต่ละตอน ทั้งนี้ ที่ประชุมได้มีการคัดเลือกผู้ให้เสียง วางแผนการผลิต มีการนัดหมายเพื่อร่างสคริปต์หรือบทพูด และบันทึกเสียงจริง **ตำบลคลองเขิน** กำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจในเรื่องไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง เนื้อหาที่สื่อสารจะเป็นไปเพื่อปลุกจิตสำนึกให้ชาวคลองเขินหันมาดูแลคลองบ้านตัวเอง เลือกสื่อสารผ่านทางสตีกเกอร์และป้ายไวนิล โดยมีเหตุผลในการเลือกสื่อทั้ง 2 ประเภท คือ สตีกเกอร์เป็นสื่อขนาดเล็กที่สามารถเข้าถึงได้ทุกบ้าน ชาวบ้านสามารถติดในบริเวณที่สมาชิกในครอบครัวเห็นได้ง่าย และติดที่ร้านค้าในชุมชนเพื่อให้คนที่มาซื้อสินค้าในร้าน รวมทั้งคนที่ผ่านไปมาได้เห็นสตีกเกอร์ เพื่อเป็นสื่อช่วยกระตุ้นเตือนใจคนในชุมชนให้ไม่ทิ้งขยะลงคลอง ส่วนป้ายไวนิลเป็นสื่อขนาดใหญ่ เหมาะที่จะติดบริเวณโรงเรียนเพื่อเข้าถึงกลุ่มเยาวชนอันจะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสืบสานดูแลรักษ

น้ำ ดิถีบริเวณวัดหรือตลาด ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน มีการร่วมกันคิดคำขวัญสำหรับระบุในสติ๊กเกอร์ และ ข้อความสำหรับระบุในป้ายไวเนล **ตำบลลาดใหญ่** กำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจ เรื่องคุณภาพน้ำทำให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดความตระหนักในสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปและมีผลต่อการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก เลือกใช้การจัดกิจกรรม ตรวจสอบคุณภาพน้ำเป็นสื่อเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้สภาพน้ำด้วยตนเองและในทันที เป็นการสร้างความเข้าใจจากการเห็นของจริง คือ การลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยใช้การตรวจวัดคุณภาพน้ำด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์ เชื่อถือได้ และทราบผลการตรวจวัดได้ทันที ไม่ต้องรอผลการวิเคราะห์จากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์

4) ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน คณะวิจัยร่วมดำเนินการผลิตและเผยแพร่สื่อ โดยทำหน้าที่สนับสนุนให้ชาวชุมชนได้สร้างสรรค์งานสื่อสารด้วยตนเองมากที่สุด การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมปรากฏในทุกขั้นตอนของการผลิตและเผยแพร่สื่อ เช่น การร่วมคิดและเขียนเนื้อหาที่จะสื่อสาร การเลือกใช้ดนตรีประกอบในสโปตเสียง การให้เสียงในการบันทึกเสียง การออกแบบและจัดพิมพ์สติ๊กเกอร์/ป้ายไวเนล ร่วมเรียนรู้ในกระบวนการตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ การกระจายการใช้สื่อ เป็นต้น โดยแต่ละตำบลได้ร่วมกันผลิตสื่อที่ได้ร่วมกันวางแผนไว้ **ตำบลบางคนที** ได้สโปตเสียง 3 ตอน เป็นการสนทนา (บทพูด) ระหว่างพ่อแม่สอนลูก ผู้สูงอายุกับลูกหลานหลาน และ เจ้าของโฮมสเตย์คุยกับผู้ที่มาพัก มีการเขียนบทพูด และบันทึกเสียง จากนั้นส่งเปิดกระจายเสียงผ่านทางหอกระจายข่าวในแต่ละหมู่บ้าน **ตำบลคลองเขิน** ร่วมกันคัดเลือกคำขวัญ ที่ต่างไปคิด ช่วยกันพิจารณาข้อความที่เหมาะสมที่สุดสำหรับนำมาระบุไว้ในสื่อทั้ง 2 ประเภท ซึ่งกระบวนการพิจารณาเนื้อหาที่ระบุในสื่อนี้ ชาวคลองเขินมีการตั้งเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อความ ซึ่งเกิดจากการตกผลึกความคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการปรึกษาหารือเพื่อคัดเลือกคำขวัญ ดังนี้ ต้องกระตุ้นเตือนใจได้ แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ต้องมีคำว่า คลองเขิน มีการเชิญชวนมากกว่าคำทอ แสดงถึงความร่วมมือร่วมใจ แสดงปัญหาของชุมชน โดย สติ๊กเกอร์ต้องสั้นกระชับ ส่วนป้ายไวเนลควรยาวกว่า และเลือกภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตอนท้ายของสื่อ ควรมีข้อความระบุผู้ผลิตสื่อ ในที่สุด ชาวคลองเขิน ได้คัดเลือกและปรับข้อความ กระทั่งได้ข้อความสำหรับระบุในสื่อสติ๊กเกอร์ ว่า “*คลองเขินน้ำใส ร่วมใจไม่ทิ้งขยะ*” และ ป้ายไวเนล ว่า “*คูคลองน้ำใส ร่วมใจรักษา คลองเขินพัฒนา ไม่เพิ่มพายุขยะ มีส่วนร่วมทุกคน สงสารแม่บ้าง แม่จะเฒ่าแล้ว*” มีการติดสติ๊กเกอร์ ตามอาคารบ้านเรือน รวมทั้งติดในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพสต) ส่วนป้ายไวเนลมีการติดตั้งที่โรงเรียนวัดดาวโด่ง โรงเรียนวัดปากลาด วัดนางตะเคียน และวัดดาวโด่ง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน **ตำบลลาดใหญ่** ชาวลาดใหญ่จัดกิจกรรมลงพื้นที่และร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำตามจุดที่กำหนด ทั้งนี้ คณะวิจัยได้เลือกวิธีการวัดคุณภาพน้ำอย่างง่าย สามารถเห็นผลได้ทันทีที่ตรวจวัด (ไม่ต้องวิเคราะห์ผลในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์) คือ 1) การวัดออกซิเจนในน้ำ (DO) โดยใช้เครื่อง DO meter และ 2) การวัดค่าความเป็นกรด-ด่างของน้ำ (pH) โดยใช้เครื่อง pH meter พร้อมทั้งมีตารางจดบันทึกค่าจากการวัดในแต่ละจุด ทั้งนี้ นักวิจัยเป็นผู้อ่านค่าคุณภาพน้ำในจุดนั้นและจดบันทึก สรุปผลการ

ตรวจวัดด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ใช้ศัพท์เฉพาะ และไม่เป็นการหลอกลวง หลังจากนั้น มีการแลกเปลี่ยนแนวทางการเผยแพร่ค่าคุณภาพน้ำให้คนในชุมชนได้รับทราบและเป็นประโยชน์ในแง่ของการสร้างความเข้าใจและความตระหนักในการร่วมกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง ควรมีการสื่อสารผลการตรวจวัดนี้ในการประชุมหรือเวทีชุมชน ซึ่งผลการตรวจวัดฯ สะท้อนให้เห็นแนวโน้มว่า อีกไม่ช้าคุณภาพน้ำในตำบลลาดใหญ่จะแย่ลงเรื่อยๆ ส่งผลต่อวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของชาวชุมชน ฉะนั้นจึงต้องคอยช่วยกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้ง 3 ตำบล ตั้งแต่ความเข้าใจในงานวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน การร่วมกันวางแผน ผลิตและเผยแพร่สื่อดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการน้ำที่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกัน

6.2 อภิปรายผล

6.2.1 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในโครงการฯ

การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม นี้ ดำเนินงานผ่าน การจัดทำคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และการนำความรู้ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเมื่อเทียบกับแนวคิด การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยของ กาญจนา แก้วเทพ (2558) ซึ่งได้ให้แนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์หรือขยายผลการวิจัยในชุมชน/พื้นที่ว่า สามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน/พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ 7 รูปแบบ ได้แก่ 1) ออกแบบการสื่อสารเพื่อคืนข้อมูลให้กับชุมชนเจ้าของพื้นที่ 2) ขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็นไปยังกลุ่มคนที่มีปัญหาเดียวกันและอยากใช้ความรู้จากงานวิจัย (Knowledge Delivery) 3) ออกแบบสาร (Message Design) โดยคำนึงถึงทั้งเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับ Stakeholder/Support Group ที่หลากหลาย 4) ใช้เนื้อหาเชิงประเด็นที่ครบทุกมิติในการขับเคลื่อน 5) ทำงานเชิงเครือข่าย 6) สื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สู่สาธารณะ และ 7) สร้างแกนนำชาวบ้านให้ใช้สื่อเป็น เพื่อสื่อสารเรื่องราวของชุมชนได้ (Smart User) ซึ่งการดำเนินงานในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ใช้รูปแบบการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยได้ถึง 6 รูปแบบจาก 7 รูปแบบ ได้แก่

1) การคืนผลงานให้เจ้าของพื้นที่: ในรูปแบบของคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลที่พัฒนามาจากความรู้ที่ถอดได้จากงานวิจัยตั้งต้น และแจกจ่ายไปยัง 36 ตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งรวมพื้นที่เดิมของงานวิจัยตั้งต้น จำนวน 20 ตำบล ตำบลขยายผล 3 ตำบล และตำบลที่ยังไม่เคยเข้าร่วมงาน 13 ตำบล

2) การขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็น: ขยายผลการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ไปยัง 3 ตำบลที่อยู่ในสถานการณ์น้ำคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ตำบลบางคนที่ ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ ใน จังหวัดสมุทรสงคราม

3) การใช้เนื้อหาเชิงประเด็น (Message) ที่ครบทุกมิติในการขับเคลื่อน: กำหนดสื่อสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับน้ำโดยรวม ใน 3 ประเด็น คือ ความสำคัญของน้ำต่อวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ และ การสื่อสารเพื่อการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

4) การทำงานเชิงเครือข่าย: ในการทำงานระดับตำบลขยายผล มีการรวมกลุ่มคนที่สนใจการจัดการน้ำและสนใจการสื่อสารชุมชน มาร่วมปฏิบัติการของคนในตำบล ทั้ง ผู้นำทางการ ผู้นำความคิด แกนนำชุมชน ผู้มีบทบาทขับเคลื่อนงานชุมชน ผู้มีทักษะและความสนใจการสื่อสารชุมชน เพื่อสนับสนุนงานทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม เป็นการเสริมความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายภายในชุมชนในการทำงานร่วมกัน

5) การสื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สู่สาธารณะ: พื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบล ยังไม่เคยมีการทำแผนจัดการน้ำมาก่อน การนำความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นจึงเป็นการนำความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชน และด้วยกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทำให้ชุมชนขยายผลต่างเห็นถึงความสำคัญและเกิดความต้องการที่จะทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

6) การฝึกชาวบ้านให้เป็น Smart User: การที่ชาวบ้านในพื้นที่ขยายผล ได้เข้าร่วมในกระบวนการใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่คนในพื้นที่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ตั้งแต่ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการสื่อสาร คิดประเด็น ออกแบบเนื้อหา วางแผนรวมถึงร่วมกันผลิตและเผยแพร่สื่อ ทำให้ชาวชุมชนได้เรียนรู้ถึงความสำคัญและวิธีการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนในเชิงพัฒนาเรียนรู้กระบวนการสร้างสรรค์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

6.2.2 การถอดความรู้และการถ่ายทอดความรู้ด้วยแนวคิดการสื่อสาร

การดำเนินงานในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม นี้ ใช้การสื่อสารเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินการ ทั้งในขั้นตอนของการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น การถ่ายทอดความรู้ด้วยการจัดทำคู่มือ และการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล กล่าวคือ

ขั้นตอนการถอดความรู้ เมื่อคณะวิจัยอ่านเอกสารรายงานผลงานวิจัยตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ จนเกิดความเข้าใจในวัตถุประสงค์ วิธิดำเนินงาน และผลที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงนำวิธิดำเนินงานที่มีการจัดกิจกรรมถึง 145 ครั้ง มาวิเคราะห์เพื่อสกัดความรู้ วิธีการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม โดยใช้แนวคิดเรื่ององค์ประกอบการสื่อสาร เป็นกรอบในการวิเคราะห์ จนสามารถอธิบายวิธิดำเนินงานในการทำแผนจัดการน้ำ ซึ่งประกอบด้วย

กิจกรรม 7 ประเภท โดยใช้องค์ประกอบการสื่อสารเป็นแนวทางในการอธิบาย เป้าหมาย ผู้ดำเนินการ(ผู้ส่ง) เนื้อหาของกิจกรรม(สาระ) วิธีการที่ใช้(ช่องทาง) และผู้รับผลจากกิจกรรม(ผู้รับ)

ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ด้วยการจัดทำคู่มือ เมื่อสามารถถอดความรู้มาได้แล้วในขั้นตอนของการถ่ายทอดความรู้ด้วยการจัดทำคู่มือ คณะวิจัยได้ออกแบบเนื้อหาและรูปแบบคู่มือโดยใช้แนวคิดการสื่อสารเป็นแนวทางดำเนินงาน ในการจัดทำเนื้อหาคณะวิจัยได้ออกแบบโดยปรับให้เป็นการอธิบายกิจกรรมแต่ละประเภท ด้วยองค์ประกอบการสื่อสาร S M C R (ผู้ส่ง- สาระ-สื่อ-ผู้รับ) ใช้เทคนิคการตั้งคำถามและตอบคำถามในแนวทางของการสื่อสาร เช่น กิจกรรมสร้างความเข้าใจ (เนื้อหาสาระ-M) สร้างให้ใคร(ผู้รับสาร -R) ใครเป็นผู้สร้าง (ผู้ส่งสาร-S) สร้างอย่างไร (ช่องทางการสื่อสาร-C) เป็นต้น เพื่อความน่าสนใจและง่ายต่อการทำความเข้าใจ รวมทั้งให้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ เนื้อหาความรู้และเนื้อหาเพื่อการถ่ายทอดความรู้จึงเป็นคนละชุดกัน

นอกจากออกแบบเนื้อหาแล้ว ยังมีการออกแบบรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ โดยใช้หลักการ คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลต้องมีคุณสมบัติที่น่าหยิบ น่าจับ และน่าอ่าน ขนาด สี ภาพประกอบ จึงได้รับการออกแบบโดยคำนึงถึงพฤติกรรมการรับสารของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญ

ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ในช่วงขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล มีการถ่ายทอดความรู้ที่ถอดได้จากงานวิจัยตั้งต้นในอีกลักษณะ แต่ยังคงใช้แนวคิดเรื่ององค์ประกอบการสื่อสารเป็นแนวทาง ใช้การบอกเล่า การอธิบาย การชี้แจง ใช้การสื่อสารแบบเห็นหน้าเห็นตา (Face to Face Communication) และการสื่อสารสองทาง (Two-ways Communication) มีการซักถามข้อสงสัย แลกเปลี่ยนข้อมูล ด้วยการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้นำ แกนนำ และชาวชุมชนผู้สนใจการปฏิบัติการเกี่ยวกับน้ำในชุมชน คณะวิจัยนำเสนอผลด้วยการบอกเล่า โดยมีอุปกรณ์เสริมสร้างความเข้าใจ ได้แก่ รูปภาพ และ Power Point มีการซักถาม และสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ

การดำเนินงานถอดความรู้และถ่ายทอดความรู้ โดยใช้แนวคิดเรื่องการสื่อสารเป็นเครื่องมือในแต่ละช่วงของการดำเนินงาน ทำให้มีการรอบการดำเนินงานที่ชัดเจน และได้ผลของการถอดความรู้และผลของการถ่ายทอดความรู้ที่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย มีลำดับเป็นขั้นตอนเดียวกัน

6.2.3 การออกแบบเนื้อหา (Message Design)

การดำเนินโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย : กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ถอดความรู้จากโครงการวิจัยตั้งต้น ได้เนื้อหาหลักที่เป็น Key Message ในการสื่อสารของโครงการ ซึ่งต้องการการออกแบบให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อการขยายผลใน

2 รูปแบบ คือ การออกแบบเนื้อหาเพื่อจัดทำคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และการออกแบบเนื้อหาเพื่อนำไปขยายผลในตำบลบางคนที่ ตำบลคลองเงิน และตำบลลาดใหญ่

Key Message ของโครงการคือความรู้ที่ว่า การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลนั้นต้องใช้กิจกรรม 7 ประเภท คือ สร้างความเข้าใจ เสริมศักยภาพ ทหารเรือและเตรียมดำเนินงาน เก็บข้อมูลน้ำในตำบล วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ ทำแผนจัดการน้ำของตำบล และ นำเสนอแผน จาก key message ที่ถอดความรู้ได้นี้ นักวิจัยต้องออกแบบเนื้อหาให้เหมาะสมกับการขยายผล 2 รูปแบบดังกล่าวข้างต้น โดยคำนึงถึงผู้รับสารและช่องทางที่เนื้อหาจะไปถึงผู้รับสาร

การออกแบบเนื้อหาสำหรับคู่มือ เป็นการออกแบบสำหรับสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งผู้ใช้คู่มือคือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนจัดการน้ำในระดับตำบล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ไม่มีเวลาอ่านคู่มือที่มีเนื้อหาหนักหรือเข้าใจยาก ดังนั้นการออกแบบเนื้อหาในคู่มือต้องสร้างความน่าสนใจ ตั้งแต่การย่อเนื้อหาให้เข้าใจง่าย การใช้เทคนิคถาม-ตอบ การให้คำแนะนำวิธีการใช้คู่มือ รวมถึงการออกแบบรูปเล่มให้น่าหยิบ น่าอ่าน ด้วยการใช้ขนาด สี เส้น ภาพประกอบ ช่วยให้เกิดความน่าสนใจและเข้าใจง่ายตัวอย่างการปรับเนื้อหาความรู้ที่ถอดได้เป็นเนื้อหาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ในคู่มือ ปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1 เปรียบเทียบลักษณะเนื้อหาระหว่างเนื้อหาความรู้ที่ถอดได้ และเนื้อหาความรู้เพื่อการถ่ายทอดในคู่มือ

เนื้อหาความรู้ที่ถอดได้	เนื้อหาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ในคู่มือ
กิจกรรมประเภทที่ 1 การสร้างความเข้าใจ เนื้อหา: รายละเอียดโครงการ ขั้นตอนการทำงาน ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการ การดำเนินงานที่ผ่านมา และแจ้งความคืบหน้าของงาน ผู้ส่งสาร: - ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก - คนนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง ผู้นำสูงสุด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) ผู้รับสาร: ครอบครัวทุกระดับ ตั้งแต่หัวหน้าหน่วยราชการระดับจังหวัด ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน และชาวบ้านทั่วไป	กิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจในงาน ทำไมต้องสร้างความเข้าใจ : เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำในตำบลมีความเข้าใจงานไปในทางเดียวกัน มองเห็นภาพเดียวกัน และมีเป้าหมายเดียวกัน คือ ได้แผนการจัดการน้ำของตำบล สร้างความเข้าใจอย่างไร : 1) เชิญชวนคนเข้าร่วมกิจกรรมการสร้าง ความเข้าใจให้หลากหลายทั่วทุกกลุ่มในตำบล ทั้ง นายก อบต. สมาชิก อบต. กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผอ.รพสต. แพทย์ประจำตำบล อสม. ครู กศน. เจ้าอาวาส กลุ่มกิจกรรมต่างๆ หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล ตัวแทนชาวบ้าน

เนื้อหาความรู้ที่ถอดได้	เนื้อหาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ในคู่มือ
วิธีการ: การชี้แจง การอธิบาย การประชุม และการแลกเปลี่ยนข้อมูล มีการใช้สื่อช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น แผนที่ รูปภาพ เป็นต้น ช่วงเวลา: แนะนำโครงการช่วงเปิดโครงการ และแจ้งความคืบหน้าในช่วงกลางโครงการ	รวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ เพื่อให้มารับรู้การทำงานและช่วยกันแสดงความคิดเห็น 2) สร้างความเข้าใจเรื่องขั้นตอนการทำงาน ผลที่จะเกิดขึ้นจากการทำงาน และประโยชน์ที่ตำบลจะได้ 3) ผู้รับผิดชอบเรื่องน้ำในตำบล เช่น กำนัน นายก อบต. เป็นผู้สร้างความเข้าใจให้ผู้ที่มาเข้าร่วมกิจกรรม 4) ใช้การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น โดยใช้อุปกรณ์เสริมความเข้าใจ เช่น แผนที่ สื่อวิทัศน์ เป็นต้น ข้อสังเกต: จังหวะในการสร้างความเข้าใจ ควรทำในช่วงเริ่มต้น และควรทำอีกในระหว่างดำเนินการเพื่อรักษาความเข้าใจให้คงอยู่อย่างชัดเจน

สำหรับการออกแบบเนื้อหาสำหรับการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล เป็นการออกแบบเนื้อหาเพื่อใช้ในการประชุม ถ่ายทอดกิจกรรม 7 ประเภท ให้ผู้รับสารที่เป็นแกนนำชุมชนได้เข้าใจและนำไปสื่อสารต่อ ดังนั้น คณะวิจัยจึงทำการย่อยเนื้อหากิจกรรมทั้ง 7 ประเภทจากคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จากภาษาเขียนเป็นภาษาพูด เตรียมเหตุการณ์ตัวอย่างประกอบการพูด เตรียมการอธิบายถึงบริบทข้างเคียงของกิจกรรมเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเหตุการณ์ หรือ บริบท มีความแตกต่างกันในแต่ละตำบล

โดยสรุปการออกแบบเนื้อหา (Message Design) ในการสื่อสารการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนั้น ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับทักษะการรับสารและการสื่อสารของผู้ใช้ประโยชน์ (Receiver) และสอดคล้องกับช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่เลือกให้เหมาะสมกับการรับสารของผู้ใช้ประโยชน์

6.2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายผลการจัดการน้ำของพื้นที่ 3 ตำบล

การขยายผลงานวิจัยในครั้งนี้ ชุมชนทั้ง 3 ตำบล เลือกที่จะทำกิจกรรมประเภที่ 1 สร้างความเข้าใจในงาน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องเรื่องน้ำในตำบลมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการจัดการน้ำร่วมกัน อันเป็นพื้นฐานของการทำแผนน้ำ การสร้างความเข้าใจเป็นก้าวแรกของการทำแผนน้ำระดับตำบล เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไปสู่การทำแผนน้ำในอนาคต ทั้ง 3 พื้นที่ ต่างเลือกประเด็นการสร้างความรู้ความเข้าใจ

ที่สอดคล้องกับสถานการณ์น้ำ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับน้ำที่เผชิญอยู่ และคัดเลือกวิธีการสื่อสารที่สอดคล้องกับการรับรู้ของชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติการขยายผลในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ได้แก่

1) การมีเนื้อหาขยายผล (Key Message) ที่ชัดเจน และการออกแบบการสื่อสารเนื้อหา (Message Design) ที่มีความสอดคล้องกับการรับรู้ของชุมชน โดยเมื่อมีการสกัดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น และมีเนื้อหาที่จะส่งต่อเพื่อการขยายผล ซึ่งได้แก่ กิจกรรม 7 ประเภท และแนวคิดสำคัญในการดำเนินงาน 5 ประการ การออกแบบการส่งต่อเนื้อหาซึ่งเป็นความรู้มีความเหมาะสมกับการรับรู้ของชุมชน โดยเรียบเรียงเนื้อหาให้กระชับ ชัดเจน เลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ใช้กระบวนการสื่อสารสองทางในการถ่ายทอด และมีอุปกรณ์ช่วยสร้างเสริมความเข้าใจ

2) การใช้ การมีส่วนร่วม เป็นหลักการสำคัญในการขยายผล การมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับการถ่ายทอดความรู้จากคณะวิจัย ซึ่งใช้การถ่ายทอดในรูปแบบของการบอกเล่า การซักถามเมื่อสงสัย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อเพิ่มความชัดเจน ตลอดจนการสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ อีกทั้ง การใช้หลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) ในการดำเนินงานสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชน ตั้งแต่การเลือกประเด็น การเลือกสื่อชุมชนที่จะใช้ การวางแผนการผลิต การร่วมกันมีบทบาทในกระบวนการผลิต เช่น ตำบลบางคนที ที่เลือกใช้สื่อสปอร์ตเสียง ชาวบ้านร่วมกันผู้เขียนบทพูด เป็นผู้ให้เสียง กำหนดการเปิดใช้ทางหอกระจายข่าว หรือ ตำบลคลองเงิน ที่เลือกใช้สติ๊กเกอร์และป้ายไวนิล ชาวบ้านได้ร่วมกันเสนอ และคัดเลือกคำขวัญที่ใช้ในสื่อทั้งสองประเภท ร่วมกันออกแบบ และกำหนดการติดตั้ง หรือ ตำบลลาดใหญ่ เลือกใช้กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำเป็นสื่อ ชาวบ้านร่วมกันกำหนดพื้นที่ วิธีการตรวจวัดที่ง่ายและเห็นผลทันที การชี้แจงผล และการเผยแพร่ผลของกิจกรรมให้ทราบทั่วกัน เป็นต้น การมีส่วนร่วมคิดและทำในทุกขั้นตอนของการสื่อสารเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เรื่องน้ำและการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนประเด็นน้ำที่มีประสิทธิภาพ เพราะเป้าหมายการดำเนินงานตรงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งใช้การสื่อสารที่สอดคล้องกับวิธีการสื่อสารของชุมชน

3) งานวิจัยตั้งต้นของงานนี้ คือ การทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมระดับตำบล ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการปฏิบัติการ ด้วยเช่นกัน ดังนั้น งานทั้ง 2 ช่วง ไม่ว่าจะเป็นการทำแผนจัดการน้ำระดับตำบล และ การขยายผลความรู้สู่พื้นที่ระดับตำบล จึงมีหลักการและแนวทางการปฏิบัติงานเหมือนกัน นั่นคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้การเรียนรู้งานไปในแนวเดียวกัน และเกิดความชัดเจนในการปฏิบัติงาน

6.3 ข้อเสนอแนะ

โครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการทำงานขยายผลจากงานเดิมที่ทำไว้แล้ว ความสำคัญของการทำงานใน

ลักษณะนี้คือ ความเข้าใจโครงการตั้งต้น และใช้เวลาในการขยายผล ข้อเสนอแนะจากโครงการฯ จึงมีดังต่อไปนี้

1) การทำความเข้าใจกับงานวิจัยตั้งต้นมีความสำคัญและมีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ข้อมูลจากงานวิจัยตั้งต้นต้องมีครบถ้วนในคราวเดียว เพื่อไม่ให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและทำให้สับสนเมื่อมีข้อมูลเพิ่มเติม ควรให้เวลากับการอ่านอย่างละเอียดเพื่อทำความเข้าใจอย่างรอบด้าน และตรวจสอบความเข้าใจกับเจ้าของงานอย่างสม่ำเสมอในช่วงของการทำความเข้าใจงานวิจัยตั้งต้น

2) การขยายผลในพื้นที่ควรใช้เวลาให้มากพอที่จะทำความเข้าใจบริบทต่างๆ ของพื้นที่เพื่อการวางแผนการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ การทำความรู้จักบุคคลต่างๆ รู้จักวิถีความเป็นอยู่ของพื้นที่ จนเกิดความไว้วางใจจะทำให้การสื่อสารเพื่อการขยายผลในพื้นที่ได้ผลดีมากกว่าการเร่งทำในเวลาอันจำกัด

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2560). *ค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำทะเล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ. สืบค้นจาก http://www.pcd.go.th/info_serv/reg_std_water02.html#s5
- _____. (2560). *ค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้ง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ. สืบค้นจาก http://www.pcd.go.th/info_serv/reg_std_water04.html#s4
- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). ชุดความรู้เรื่อง “การขยายผล” งานวิจัย CBR. ใน *วิชาการยุคใหม่...งานวิจัยชาวบ้านในท้องถิ่นภาคกลาง ตะวันตก ตะวันออก* (หน้า 75-87). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- กาญจนา แก้วเทพ.. (2558). *แนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์หรือขยายผลการวิจัยในชุมชน/พื้นที่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- แก้ว สังข์ชู และคณะ. (2556). *โครงการวิจัย การพัฒนาการบริหารจัดการน้ำตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่การแก้ปัญหาภัยพิบัติ สังคมเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากร จังหวัดพัทลุง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- งายงาม ประจวบวัน และคณะ (2557) *โครงการวิจัยการวางแผนจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดนครปฐม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จรรุวรรณ เกษมทรัพย์ และคณะ. (2555). *โครงการวิจัย ความเปราะบาง การสื่อสารความเสี่ยง และการปรับตัวของเกษตรกรในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในเขตอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จำนงค์ บัวเนียว และคณะ. (2546). *โครงการวิจัย การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชินนุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ. (2558). *การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ของระบบนิเวศสามน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชินนุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ. (2555). *การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชินนุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ. (2552). *แม่กลอง...พื้นที่ต้นแบบการเรียนรู้เพื่อนำสู่นโยบายการแก้ไขปัญหาระดับจังหวัด*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, โครงการวิจัย ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม. สืบค้นจาก http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=218

- นิมิตร อุดมกัลป์ และคณะ. (2550). *โครงการวิจัย การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านใหม่ในการบริหารจัดการน้ำคลองส่งน้ำซี 95 ทั้งระบบ ต.วัดขวาง อ.โพทะเล จ.พิจิตร ระยะที่ 1*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บรรเจต นະແສ และคณะ. (2556). *โครงการวิจัย ประสานภาคีความร่วมมือในการสร้างความรู้ที่เหมาะสมระดับท้องถิ่นในการจัดการภัยพิบัติจังหวัดสงขลา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เบญจวรรณ ธีระกุล และคณะ. (2554). *โครงการวิจัย การจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการโดยการมีส่วนร่วมแบบปรับตามสถานการณ์: กรณีศึกษาคาบสมุทรสทิงพระ จ.สงขลา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประชุม เดชวัน และคณะ. (2554). *โครงการวิจัย แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำอ่างเก็บน้ำห้วยสงสัย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต.เขากระปุก อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประพันธ์ จิตคำ และคณะ. (2552). 29 ตำบล ของจังหวัดกำแพงเพชร สร้างเครือข่ายร่วมกันจัดการปัญหาน้ำท่วม/น้ำแล้ง. ใน *การใช้ประโยชน์งานวิจัย สกว. ประจำปี 2555* (หน้า 142-143). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), *โครงการวิจัย ความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน พัฒนาสังคมและสุขภาวะ จังหวัดกำแพงเพชร (ระยะที่ 2)*.
- ประพันธ์ จิตคำ และคณะ. (2556). *โครงการวิจัย การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ในพื้นที่แนวตะวันตกของจังหวัดกำแพงเพชร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประมวล บัวสระ และคณะ. (2555). *โครงการวิจัย การจัดการน้ำลำห้วยหามแหอย่างเหมาะสมโดยการมีส่วนร่วม กรณี ศึกษาบ้านนกเจ้า บ้านโสกเชือก และบ้านสระ ตำบลโนนกกอก อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ปรีชา จันทรศรีแก้ว. (2548). *CEO สั่งปฏิบัติการเร่งด่วนตามแผนการจัดการน้ำชุมชนคอกช้าง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, *โครงการวิจัย แนวทางการแก้ปัญหาาร้างในบ้านคอกช้าง ต.หารเทา อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง*. สืบค้นจาก http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=80
- ปัญญา โตทอง และคณะ. (2548). *รองอธิบดีกรมชลประทานสั่งการ "ปรับระบบประตูน้ำ" ในแบบชาวแพรทนามแดง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, *โครงการวิจัย รูปแบบการจัดการน้ำในลำคลองแพรทนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม*. สืบค้นจาก http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=127

- ปัญญา โตทอง และคณะ. (2548). *เรียนรู้ภูมิปัญญาชาวแพรทนามแดง...ชวนตระหนักการจัดการน้ำที่ผ่านมา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, โครงการวิจัย รูปแบบการจัดการน้ำในลำคลองแพรทนามแดง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม. สืบค้นจาก http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=119
- ปัญญา โตทอง และคณะ. (2550). *โครงการวิจัย รูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรทนามแดง อำเภอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มยุรี จัยพริก และคณะ. (2556). *โครงการวิจัย พัฒนากลไกความร่วมมือในการบริหารจัดการสายน้ำคู่สนแบบบูรณาการ โดยใช้ความรู้ในเวทีวิทยาท้องถิ่น จังหวัดสตูล*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- รุ่งวิจิต คำงาม. (2548). *บทเรียนการจัดการน้ำโดยชุมชนกุดชาคิมสู่เวทีเขื่อนโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, โครงการวิจัย การจัดการน้ำระบอบย่อยโดยองค์กรชุมชน กรณีศึกษา กุดชาคิม ตำบลกุดชาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์. สืบค้นจาก http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=143
- วงศ์ นัยวินิจ และคณะ. (2558). *กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำให้สามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานระบบท่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตำบลบึงมะแลง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี*. ใน วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ Area Based Development Research Journal, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2558 (หน้า 4-18). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- วันเพ็ญ พรินทรากุล. (2554). *เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทากับการคืนกลับมาของสายน้ำ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, โครงการวิจัย การสังเคราะห์องค์ความรู้การจัดการความรู้ลุ่มน้ำแม่ทาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน. สืบค้นจาก http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=257
- สมชัย แท่นคำ และคณะ. (2551). *โครงการวิจัย การศึกษารูปแบบการบูรณาการการจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนวังนอง ตำบลกุดข้าวปุ้น อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สมบัติ ชื่นชุกกลิ่น และคณะ. (2555). *โครงการวิจัย การจัดการทรัพยากรน้ำในระดับชุมชน ลุ่มน้ำย่อยและลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สำนักข่าวไทย. *ทบทวนยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ*. (10 กันยายน 2557). สืบค้นจาก <http://www.mcot.net/site/content?id=540ff89abe0470508e8b4568#.VnPqw7aLTDC>

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2557). *การใช้ประโยชน์งานวิจัย สกว. ประจำปี 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. *ร่างนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2555-2559)*. สืบค้นจาก http://www1.nrct.go.th/downloads/ps/draft_policies_strategies_2555-2559/policy55-59_8th.pdf

สุจริต คุณธนกุลวงศ์ และคณะ. (2555). *โครงการวิจัย ศูนย์วิจัยระบบการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อความมั่นคงระดับจังหวัด ระยะที่ 3*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุจริต คุณธนกุลวงศ์ และคณะ. (2555). *งานวิจัยความมั่นคงด้านน้ำนำไปใช้ประกอบการพิจารณาโครงการการบริหารจัดการน้ำ*. ใน *การใช้ประโยชน์งานวิจัย สกว. ประจำปี 2557* (หน้า 52). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), โครงการวิจัย ศูนย์วิจัยระบบการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อความมั่นคงระดับจังหวัด ระยะที่ 3.

สุนิตย์ เย็นสบาย. (2543). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหนังสืออ้างอิง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

เอกสิทธิ์ ไชยสิทธิ์ และคณะ. (2553). *โครงการวิจัย การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดนครปฐมโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

Birisçi, S. and Metin, M. (2010). *Developing an instructional materials using a concept cartoon adapted to the 5E model: A sample of teaching erosion*. (Proceedings) Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching, 11(1). Article 19 (June 2010).

Donnellon, A., Gray, B., and Bougon, M. G. (1986). *Communication, meaning, and organized action*. *Administrative Science Quarterly*. 31(1), pp. 43-55.

McCroskey, J. C., & McCroskey, L. L. (2016). *Instructional communication: The historical perspective*. In T. P. Mottet, V. P. Richmond, & J. C. McCroskey (Eds.). *Handbook of instructional communication: Rhetorical and relational perspectives* (pp.33-48). Boston, MA: Allyn & Bacon.

ภาคผนวก ก.

ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนบางคนที่
และ CD สปอต ตำบลบางคนที่ 3 ตอน

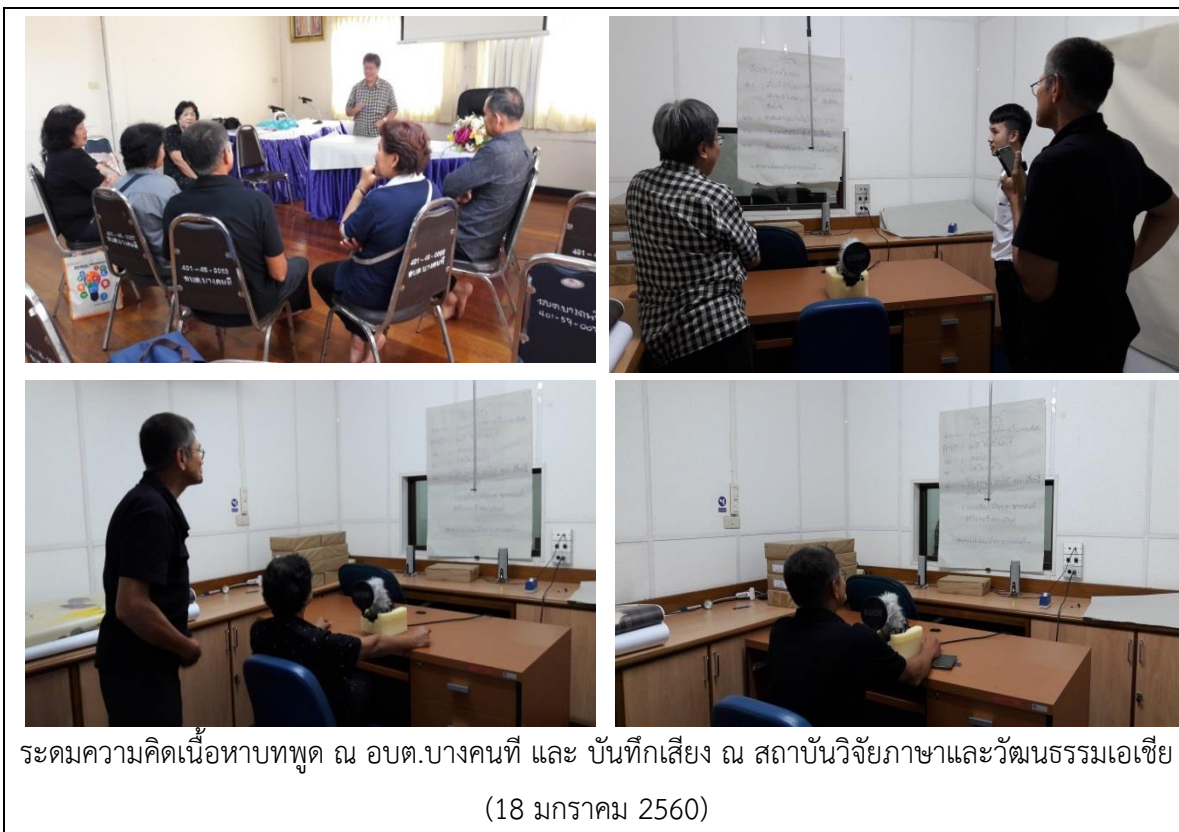
ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนบางคนที่

นักวิจัยเข้าพื้นที่ ต.บางคนที แนะนำโครงการ รู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่
และ ชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการฯ (19 ธันวาคม 2559)

ชาวบางคนที่หารือร่วมกันในการนำผลงานวิจัย
มาขับเคลื่อนการทำงานจัดการน้ำของตำบล โดย
ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ (10 มกราคม 2560)

CD สปอต ตำบลบางคนที่ 3 ชุด

ภาคผนวก ข.

ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนคลองเขิน

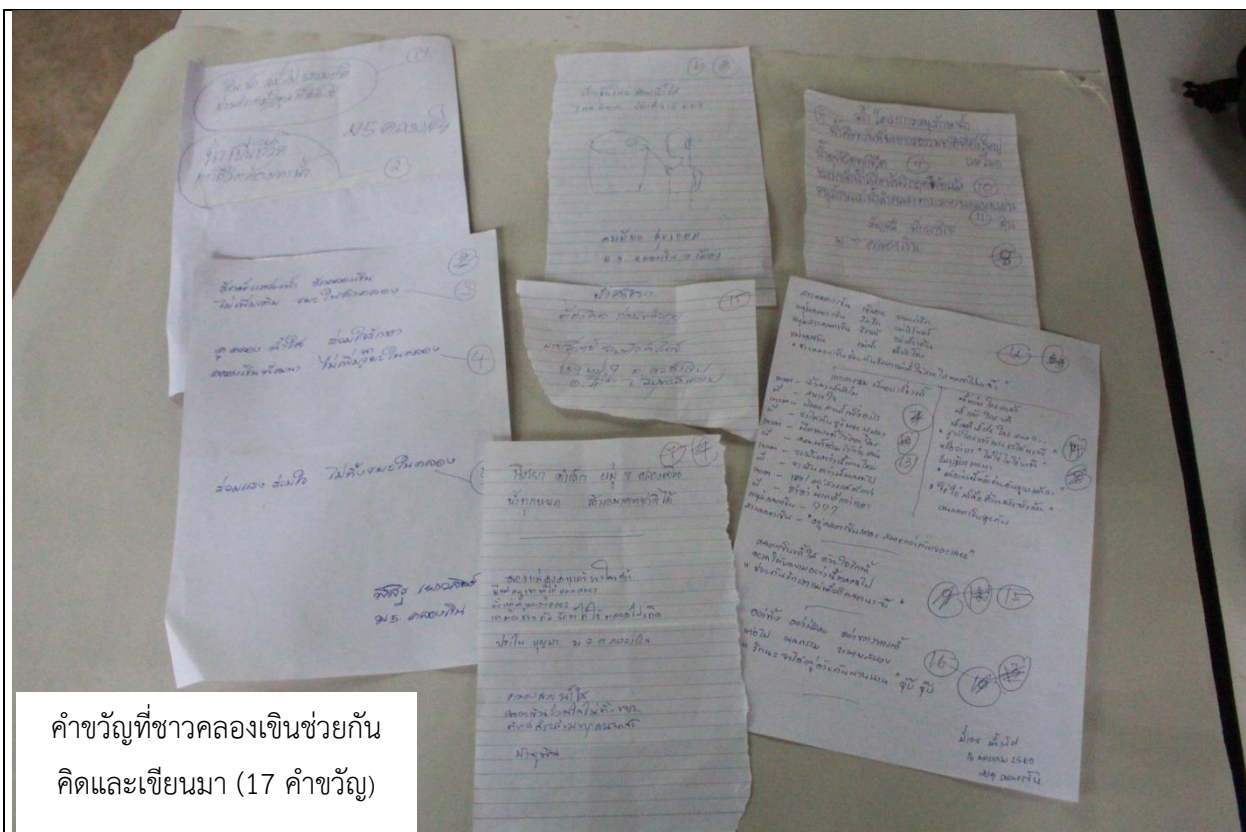

นักวิจัยเข้าพื้นที่ ต.คลองเขิน แนะนำโครงการ รู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่
และ ชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการฯ (19 ธันวาคม 2559)

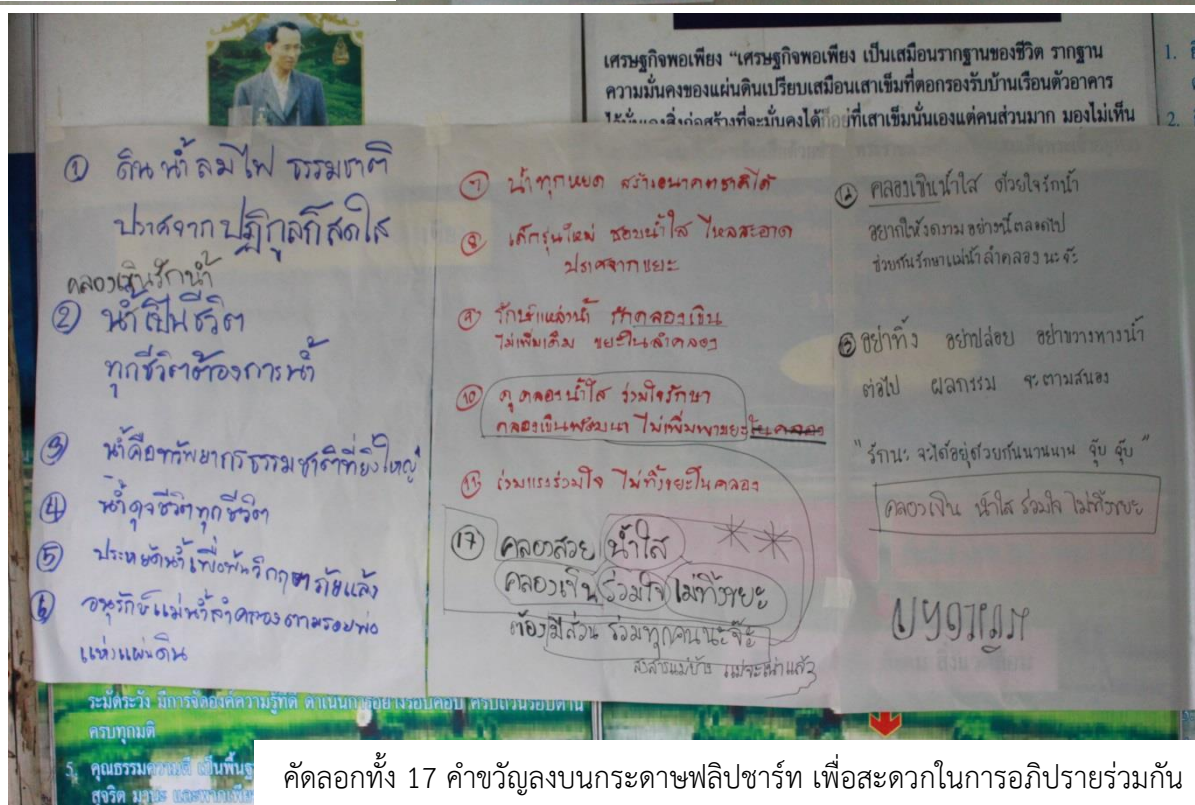

ชาวคลองเขินหารือร่วมกันในการนำผลงานวิจัยมาขับเคลื่อนการทำงานจัดการน้ำของตำบล
โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ (10 มกราคม 2560)

คำขวัญที่ชาวคลองเงินช่วยกัน
คิดและเขียนมา (17 คำขวัญ)

คัดลอกทั้ง 17 คำขวัญลงบนกระดาษฟลิปชาร์ต เพื่อสะดวกในการอภิปรายร่วมกัน

ชาวคลองเขินนำเสนอแนวคิดของคำขวัญที่เขียนมา

ชาวคลองเขินนำคำขวัญที่ได้คิดและเขียนมาแลกเปลี่ยนกัน และร่วมกันคัดเลือกคำขวัญที่จะโดนใจชาวคลองเขินมากที่สุด เพื่อระบุในสติกเกอร์และป้ายไวเนล (17 มกราคม 2560)

กำนันตำบลคลองเงิน ผู้ใหญ่บ้านและตัวแทนจากทุกหมู่บ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียนในตำบลคลองเงิน
รับมอบสติ๊กเกอร์และป้ายไว้นิลที่ชาวคลองเงินได้ร่วมกันผลิต (9 กุมภาพันธ์ 2560)

ชาวคลองเงินร่วมประเมินคู่มือสื่อการทำแผนจัดการน้ำฯ (9 กุมภาพันธ์ 2560)

ชาวคลองเงินร่วมกันเผยแพร่สติกเกอร์และป้ายไวนิลที่บ้าน อาคารร้านค้า วัด และโรงเรียน

ภาคผนวก ค.

ภาพการทำงานในพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวชุมชนลาดใหญ่

นักวิจัยเข้าพื้นที่ ต.ลาดใหญ่ แนะนำโครงการ ทำความรู้จักกันระหว่างนักวิจัย ชาวชุมชนและพื้นที่
พร้อมหารือร่วมกันในการนำผลงานวิจัยมาขับเคลื่อนการทำงานจัดการน้ำของตำบล

(8 กุมภาพันธ์ 2560)

กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ:
คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำและ
อ่านค่าที่ได้จากการตรวจวัดฯ

การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

คณะวิจัย: ดร.สิรินทร พิบุณยานุวัณ¹ รศ.ดวงพร คำณูวัฒน์¹ น.ส.พัชรินทร์ เกตุจำนงค์¹ และ ดร.สุกัญญา เสรีนนท์ชัย²

¹สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ²คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ที่มาและความสำคัญ

ภารกิจการสนับสนุนงานวิจัยของกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องกว่า 20 ปีนั้น ก่อให้เกิดผลงานวิจัยมากมายนับหมื่นโครงการ ผลงานวิจัยทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานวิจัยจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เป็นผลงานวิจัยที่ช่วยให้เข้าใจสถานการณ์ชุมชนท้องถิ่น ช่วยเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและช่วยชี้แนะแง่มุมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งนับเป็นประโยชน์จากงานวิจัยที่จับต้องได้เชิงรูปธรรม ทั้งนี้ สกว. ต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า **การวิจัยที่ชาวบ้านเป็นคนทำ มีอยู่จริง เป็นประโยชน์จริง เป็นการวิจัยที่กินได้ มีผลกระทบต่อสังคมวงกว้าง มิใช่เพียงชุมชนท้องถิ่นเดียวที่ทำวิจัยเท่านั้น** (สกว., 2557) จากแนวคิดดังกล่าว สกว. จึงจัดตั้งฝ่ายการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และ ในปี 2558 สกว. ประกาศรับข้อเสนอโครงการ “การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในชุมชนและพื้นที่” เพื่อสนับสนุนทุนวิจัยภายใต้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในชุมชน/พื้นที่

การสื่อสารเป็นกลไกหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ จึงเป็นที่มาของแนวคิดในการให้สถาบันการศึกษาในพื้นที่ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในสาขาวิชาทางด้านการสื่อสาร/นิเทศศาสตร์/วารสารศาสตร์ ซึ่งถือเป็นศาสตร์สำคัญในการเชื่อมต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความรู้จากงานวิจัย มาร่วมปฏิบัติการนำความรู้เรื่องการสื่อสารมาใช้ในการนำผลการวิจัยที่มีอยู่ในพื้นที่มาจัดทำเป็นเนื้อหาสำหรับการสื่อสารเพื่อทำให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ท้องถิ่น หรือ จังหวัด ซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (2558) ได้นำเสนอรูปแบบการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย 7 รูปแบบ คือ 1) การคืนผลงานวิจัยให้เจ้าของพื้นที่ 2) การขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็น 3) การทำงานกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4) การใช้เนื้อหาเชิงประเด็นเพื่อการขับเคลื่อน 5) การทำงานเชิงเครือข่าย 6) การสื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้ของสาธารณะ และ 7) การฝึกชาวบ้านให้เป็น smart user

ทั้งนี้ ผลงานวิจัยในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มีผลงานวิจัยของ สกว. ซึ่งมีความโดดเด่นสมควรนำมาสื่อสารเพื่อให้เกิดประโยชน์ ได้แก่ ผลงานวิจัยจากโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชิษฐาวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ (2558) ซึ่งเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(Community-Based Research) ที่ผู้วิจัยพยายามหาแนวทางพัฒนาการวางแผนจัดการน้ำในท้องถิ่นระดับตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม โดยให้คนในตำบลร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาพื้นที่ของตนเอง งานวิจัยนี้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องถึง 3 ระยะ และได้เห็นว่า การวางแผนจัดการน้ำในจังหวัดสมุทรสงครามยังมีการแยกส่วนดำเนินการเป็นระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล ไม่มีการบูรณาการร่วมมือ และผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญของการจัดทำแผนที่ควร ทั้งนี้เป็นเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ ระยะเวลาในการจัดทำแผนที่แต่ละระดับไม่สอดคล้องกัน ขาดการใช้ข้อมูลจากพื้นที่จริง วิทยาการกระบวนการไม่สามารถสร้างการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ เป็นต้น

จากสถานการณ์ดังกล่าว ชีษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ จึงทำการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมในการจัดการระบบนิเวศสามน้ำของคนแม่กลอง ภายใต้กระบวนการ “สร้างคน-สร้างข้อมูล-สร้างแผน” โดยมีมุ่งสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับการวางแผนบริหารจัดการน้ำสู่การปฏิบัติจริง ภายใต้กระบวนการดังกล่าว มีการกำหนดประเด็นย่อยออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ศึกษาสถานการณ์ปัญหาน้ำในพื้นที่ ทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ การไหลเวียน การบริหารจัดการ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง 2) ทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การประสานส่วนภูมิภาค สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสมุทรสงคราม โครงการชลประทานจังหวัดสมุทรสงคราม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น 3) ระดมความคิดเห็นถึงแนวโน้มสถานการณ์ปัญหาน้ำในอนาคต และ 4) สร้างแนวทางการร่วมมือ ด้วยการส่งเสริมการสร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ การเชื่อมโยงข้อมูลในการพัฒนาร่วมกัน และประสานแผนงานร่วมกัน งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นขึ้นสู่ระดับอำเภอและจังหวัด โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งร่วมคิดและร่วมทำ โดยในระยะแรกมีชุมชนนำร่อง 6 ตำบล และในระยะที่ 2 มีชุมชนขยายผล 4 ตำบล และในระยะที่ 3 ขยายผลไปในตำบลที่มีพื้นที่ติดกับลำคลองสายหลัก อีก 10 ตำบล มีการจัดตั้ง “คณะทำงานสนับสนุนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ” ทำการทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้น กำหนดกรอบปัญหาเพื่อนำมาสู่การวางแผนแก้ไขปัญหามีการติดตามประเมินผลระหว่างดำเนินงาน จนสามารถสรุปเป็นแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในระดับชุมชน

การดำเนินงานในโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยฯ นี้ เป็นการขยายผลจากการดำเนินโครงการดังกล่าวข้างต้น โดยจะถอดความรู้จากผลงานดังกล่าวและนำมาขยายผลในตำบลอื่นๆ ของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ “การสื่อสาร” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการวางแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ซึ่งหวังให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมงานจำนวนมากขึ้น เกิดบรรยากาศของความร่วมมือร่วมใจ และเกิดเป็นการวางแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ เป็นการขยายผลจากงานวิจัยโดยใช้กลยุทธ์การสื่อสารในลักษณะต่างๆ เป็นเครื่องมือ จะทำให้ผลงานวิจัยดังกล่าวก่อเกิดประโยชน์ต่อการวางแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม และส่งผลดีต่อการจัดการทรัพยากรน้ำและการรักษาสมดุลของระบบนิเวศโดยรวม

วัตถุประสงค์

1. พัฒนาคู่มือการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อนำไปใช้ประโยชน์
2. นำผลงานการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้คู่มือการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญ
3. สร้างสรรค์การสื่อสารชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม

ขอบเขตงานวิจัย

1. งานวิจัยตั้งต้นที่ใช้ในการถอดความรู้ คือ โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินงานระหว่าง พ.ศ.2552 ถึง 2558 แบ่งงานออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 ดำเนินงานระหว่าง กันยายน 2552 – กันยายน 2553 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ โดยมี เอกสิทธิ์ โขจิตสกุลชัย เป็นหัวหน้าโครงการ

ระยะที่ 2 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชินวุฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ

ระยะที่ 3 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 ชื่อโครงการ การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม โดย ชินวุฒน์ มณีศรีขำ เป็นหัวหน้าโครงการ ทั้งนี้ได้นำเสนอเนื้อหาของโครงการทั้ง 3 ระยะไว้ในหัวข้อ “งานวิจัยตั้งต้น” ของบทความนี้

2. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ดำเนินการใน 2 รูปแบบ คือ การจัดทำคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และ การขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

3. พื้นที่ดำเนินการขยายผล เป็นพื้นที่ระดับตำบล จำนวน 3 ตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ โดยมีเกณฑ์คัดเลือก ดังนี้ 1) เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงของสายน้ำและเส้นคลองกับพื้นที่ศึกษาเดิม 2) มีแกนนำชุมชนที่มีความสนใจ เข้าใจ และมีความสามารถในการทำงานแบบชุมชนมีส่วนร่วม

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. เกิดความรู้ เกี่ยวกับกระบวนการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล
2. เกิดเอกสาร คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล
3. เกิดการรับรู้และเรียนรู้เรื่องการจัดการน้ำในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม
4. เกิดการเรียนรู้การผลิตสื่อชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม
5. สร้างความตระหนักในคุณค่าและบทบาทของการสื่อสารต่อการสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

ระยะเวลาดำเนินงาน

ใช้เวลาในการดำเนินงาน 15 เดือน ระหว่างวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2559 ถึง 15 พฤษภาคม 2560

แนวคิดที่ใช้ในการดำเนินงาน

โครงการ “การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม” ดำเนินงานโครงการภายใต้แนวคิด การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการน้ำ และการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย 2 รูปแบบ คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ซึ่งการเลือกใช้ระเบียบวิธีทั้ง 2 แบบนี้มีความเชื่อมโยงกับการดำเนินงานคือ ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ใช้ในการอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น ใช้วิเคราะห์เนื้อหาและรูปแบบการพัฒนาคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ในการดึงการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้คู่มือเป้าหมายให้มีส่วนร่วมพัฒนาคู่มือ และใช้ในการนำความรู้ที่ได้ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อให้การขยายผลเกิดประโยชน์ตรงตามความต้องการของประชาชนในพื้นที่

วิธีดำเนินงานวิจัย

การสื่อสารเพื่อขยายประโยชน์งานวิจัยนี้มีวิธีการดำเนินงาน 3 วิธีหลัก โดยแต่ละวิธีมีขั้นตอนย่อย ดังนี้

1. การถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้น กิจกรรมสำคัญของงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) คือ “การอ่าน” การถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้นนั้น นักวิจัยในโครงการสื่อสารฯ ต้องทำความเข้าใจโครงการตั้งต้นด้วยการอ่านเอกสารงานวิจัยรวมจำนวนทั้งสิ้นมากกว่า 2,000 หน้า ซึ่งเป็นผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการต่อเนื่องถึง 6 ปี ลักษณะเอกสารแบ่งเป็น รายงานฉบับสมบูรณ์ และ รายงานการประชุมกิจกรรมของทั้ง 3 ระยะ โดยในขั้นแรกเป็นการอ่านรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของโครงการตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ ระยะที่ 2 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม และ ระยะที่ 3 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม

การอ่านรายงานฉบับสมบูรณ์เป็นการอ่านเพื่อให้เห็นภาพรวมว่า วัตถุประสงค์ของโครงการแต่ละระยะคืออะไร วิธีการดำเนินงานเพื่อตอบวัตถุประสงค์นั้นคืออะไร และผลการดำเนินเป็นอย่างไร

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้น ระเบียบวิธีวิจัยเอกสารยังคงเป็นเรื่องสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลจากรายงาน ดังนั้นรายงานการประชุมกว่า 1,000 หน้า จึงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการทำ

ความเข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมของโครงการ การวิเคราะห์การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ เป็นการศึกษาวิธีการดำเนินงานต่างๆ การนับจำนวนกิจกรรม ซึ่งพบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 145 กิจกรรม การศึกษารายละเอียดของแต่ละกิจกรรม ในประเด็นต่างๆ คือ ชื่อกิจกรรม วันเวลาในการจัดกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรม วัตถุประสงค์ของกิจกรรม และลักษณะกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม จากรายละเอียดกิจกรรมในขั้นตอนที่ผ่านมา ทำให้เห็นถึงความเหมือน ความต่าง ความเชื่อมโยงของกิจกรรมต่างๆ ทั้ง 145 กิจกรรม ในขั้นตอนนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดกลุ่มแบ่งประเภทของกิจกรรม ซึ่งพบว่า วิธีการทำงานวิจัยตั้งต้นใช้ในการดำเนินงานทั้ง 3 ระยะ สามารถจัดแบ่งกิจกรรมได้ 7 ประเภท คือ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อการวางแผน และการนำเสนอแผน

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท เมื่อจัดกลุ่มกิจกรรมได้เป็น 7 ประเภทแล้ว จึงมีการถอดความรู้ถึงวิธีการดำเนินกิจกรรม โดยใช้แนวคิดเรื่อง องค์ประกอบการสื่อสาร (ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร เนื้อหา และช่องทางที่ใช้สื่อสารกิจกรรม) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยรวบรวมข้อมูล ดังนี้ ชื่อกิจกรรม เป้าหมายของกิจกรรม เนื้อหาของกิจกรรม (Message) ผู้ส่งสาร (Sender) ผู้รับสาร (Receiver) ช่องทาง (Channel) เวลา และสถานที่

การถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น มีการใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ตารางแจกแจงรายละเอียดต่างๆ จำนวน 2 ตาราง คือ 1) ตารางที่ใช้เพื่อรวบรวมรายละเอียดของการจัดกิจกรรม ใช้ในการลงข้อมูลการดำเนินงานขั้นตอนที่ 2 (การวิเคราะห์การดำเนินงานโครงการตั้งต้น) และใช้ในการดำเนินงานขั้นตอนที่ 3 (การวิเคราะห์จัดกลุ่มประเภทกิจกรรม) และ 2) ตารางที่ใช้เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารในกิจกรรมแต่ละประเภท (ขั้นตอนที่ 4)

นอกจากนี้ การพบกัมนักวิจัยเจ้าของงานวิจัยตั้งต้น เป็นอีกขั้นตอนสำคัญในการดำเนินงานวิจัยในช่วงการถอดความรู้ โดยในระยะเริ่มต้นเป็นการพบเพื่อทำความรู้จักและขอคำชี้แนะ ซึ่งการรับฟังเรื่องราวจากคณณนักวิจัยต้นเรื่องทำให้นักวิจัยโครงการสื่อสารฯ เกิดความเข้าใจข้อมูลในงานวิจัยตั้งต้นได้เป็นอย่างดี การพบกันในระยะต่อมาเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและซักถามเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน การได้พบปะพูดคุยกันสามารถแก้ไขความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ระหว่างการดำเนินงานโครงการสื่อสารฯ มีการติดต่อสื่อสารกับนักวิจัยต้นเรื่องเป็นระยะ ทั้งด้วยการเดินทางไปพบ การใช้โทรศัพท์ และอีเมล

2. การพัฒนาคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์งานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม คือ การจัดทำคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ให้

เหมาะสมกับการนำไปใช้ประโยชน์ของพื้นที่ตำบลอื่นๆ การพัฒนาคู่มือแบ่งการดำเนินงานเป็น 4 ขั้นตอน คือ การจัดทำเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม และการผลิตและเผยแพร่คู่มือ

ขั้นตอนที่ 1 การจัดทำเนื้อหา เนื้อหาที่ปรากฏในคู่มือ คือ ความรู้ด้านการสื่อสารเพื่อการสร้างการมีส่วนร่วมที่ถอดได้จากงานวิจัยเรื่อง การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ ทั้ง 3 ระยะ โดยนำความรู้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารของกิจกรรม 7 ประเภท โดยนำกิจกรรมแต่ละประเภทมาย่อให้เข้าใจง่าย เรียบเรียงเนื้อหาเป็นลำดับ ดังนี้ 1) เป้าหมายของกิจกรรม 2) วิธีการดำเนินกิจกรรมซึ่งอธิบายด้วยองค์ประกอบการสื่อสาร (ผู้ส่ง ผู้รับ เนื้อหา และช่องทาง) และ 3) ข้อสังเกตในการดำเนินกิจกรรม นอกจากนั้นในคู่มือยังเสริมความเข้าใจด้วยการแสดงที่มาของความรู้ วัตถุประสงค์ของการทำคู่มือ และแนวคิดในการใช้คู่มือ อีกทั้งเพื่อให้การใช้คู่มือง่ายขึ้นจึงมีข้อเสนอแนะการใช้คู่มือประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย เมื่อได้ร่างเนื้อหาที่ต้องการให้ปรากฏอยู่ในคู่มือแล้ว นักวิจัยได้ร่วมกันตรวจทานเนื้อหาและภาษา จากนั้นจึงนำร่างที่ปรับแก้แล้วไปทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมายผู้ใช้คู่มือ เพื่อทดสอบว่าผู้ใช้มีความเข้าใจตรงกับสิ่งที่สื่อสารออกไปหรือไม่ โดยนักวิจัยนำเนื้อหาทั้งหมด ตั้งแต่ที่มาของคู่มือ วัตถุประสงค์ของคู่มือ แนวคิดในการใช้คู่มือ ข้อเสนอแนะในการใช้คู่มือ และเนื้อหา กิจกรรมทั้ง 7 ประเภท ไปเสนอกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ขยายผล ซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำที่สนใจเรื่องการจัดการน้ำ เมื่อได้รับผลการทดสอบ จึงมีการปรับแก้จนกระทั่งเกิดความชัดเจนและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งก็คือผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในระดับตำบลนั่นเอง

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบรูปเล่ม แนวคิดในการออกแบบคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล คือ ความสะดวกในการนำคู่มือไปใช้ ทั้งนี้เพื่อให้คู่มือฉบับนี้ได้ทำหน้าที่สื่อสารขยายประโยชน์ของงานวิจัยตั้งต้นไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ การออกแบบเน้นความชัดเจนของเนื้อหา ความน่าสนใจของรูปเล่ม โดยใช้นักออกแบบสื่อมืออาชีพที่มีประสบการณ์ออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออินโฟกราฟิก มีการเลือกใช้ภาพประกอบที่สื่อความหมายและช่วยให้เข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การผลิตและเผยแพร่คู่มือ คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ผลิตเป็นรูปเล่ม จำนวน 1,500 เล่ม และเผยแพร่ไปยังหน่วยงานท้องถิ่นในระดับตำบลทั้ง 36 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม

3. การนำความรู้ไปขยายผลในพื้นที่

โครงการสื่อสารฯ คัดเลือกพื้นที่ขยายผลงานวิจัยที่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ ด้วยเหตุที่ทั้ง 3 พื้นที่ มีคุณสมบัติตรงตามที่ตั้งไว้ กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับสายน้ำและเส้นคลองของพื้นที่ศึกษาเดิม และมีแกนนำชุมชนที่มีความสนใจ เข้าใจ และมีความสามารถในการทำงานแบบชุมชนมีส่วนร่วม

โดยมีอดีตพัฒนาการของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีประสบการณ์ทำงานร่วมกับชุมชนมายาวนานและรู้จักผู้นำชุมชนในระดับตำบลเป็นอย่างดีเป็นผู้นำเข้าพื้นที่

การดำเนินงานเพื่อขยายผลงานวิจัย ในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำความรู้จักแกนนำชุมชน สร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์ กระบวนการทำงาน และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ทำความเข้าใจในเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ สำรวจพื้นที่ วิถีชีวิต สถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง สำรวจช่องทางการสื่อสารภายในชุมชน ทั้งบุคคลแกนนำ ผู้มีอิทธิพลทางความคิด และ สื่อประเภทต่างๆ ที่ใช้สื่อสารกันภายในตำบล

ขั้นตอนที่ 2 ทำความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นความรู้ที่ถอดจากงานวิจัยตั้งต้น โดยนำเสนอเนื้อหากิจกรรมทั้ง 7 ประเภท ในการประชุมกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 ทารือร่วมกันในการนำความรู้ดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือ มีการวางแผนการดำเนินงานสื่อสารในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 ตำบล ชุมชนเป็นผู้คัดเลือกประเด็นเนื้อหา กำหนดเป้าหมาย และวิธีการสื่อสารประเด็นนั้นสู่ชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

งานวิจัยตั้งต้น

เนื่องจากสมุทรสงคราม หรือ เมืองแม่กลอง เป็นเมืองน้ำ การดำเนินชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ของจังหวัดขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ชาวเมืองสมุทรสงครามต้องการมีน้ำที่มีคุณภาพ และมีปริมาณพอเพียงต่อการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการทำสวน การทำนาเกลือ หรือการทำประมง โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นโครงการวิจัยท้องถิ่น (Community Based Research) ที่มีเป้าหมายในการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงครามมีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ของตนเอง โดยใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมลักษณะต่างๆ ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานโครงการ

ช่วงเวลาและพื้นที่ดำเนินงานวิจัยตั้งต้น

โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ต่อเนื่องกันถึง 6 ปี แบ่งเป็น 3 ระยะ ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินการทั้งสิ้น 20 ตำบล จากทั้งหมด 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

ระยะที่ 1 ดำเนินงานระหว่าง กันยายน 2552 – กันยายน 2553 ชื่อโครงการ “การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ” มีพื้นที่เข้าร่วมนำร่องจำนวน 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าคา ตำบลดอนมะโนรา ตำบลท้ายหาด ตำบลกระดังงา ตำบลบางพรหม และตำบลแพรกหนามแดง

ระยะที่ 2 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2554 – สิงหาคม 2555 ชื่อโครงการ “วางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม” มีพื้นที่ดำเนินการ 10 ตำบล คือ พื้นที่น้ำร่องเดิม 6 ตำบล และขยายเพิ่มเติมอีก 4 ตำบล คือ ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลสวนหลวง ตำบลปลายโพงพาง และตำบลบางจะเกร็ง เพื่อให้มีพื้นที่ครอบคลุมระบบนิเวศทั้งสามน้ำของจังหวัดสมุทรสงคราม คือ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม

ระยะที่ 3 ดำเนินงานระหว่าง พฤษภาคม 2556 – มีนาคม 2558 ชื่อโครงการ “การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ ของจังหวัดสมุทรสงคราม” ในระยะที่ 3 นี้มีการปรับแนวทางกำหนดพื้นที่ดำเนินโครงการโดยยึดเอาพื้นที่ตามแนวลำคลองหลักของจังหวัด 3 ลำคลองที่เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง คือ คลองแควอ้อม คลองบางน้อย และคลองประชาชมชื่น ครอบคลุมพื้นที่ 13 ตำบล เป็นพื้นที่เดิม 3 ตำบล และเป็นพื้นที่ใหม่ 10 ตำบล ได้แก่ ตำบลแควอ้อม ตำบลเหมืองใหม่ ตำบลวัดประดู่ ตำบลบางกุ้ง ตำบลบางสะแก ตำบลบ้านปรามอทย์ ตำบลยายแพ่ง ตำบลคลองโคน ตำบลบางขันแตก และตำบลจอมปลวก

เป้าหมาย วิธีการ และผลการดำเนินงานในแต่ละระยะ

โจทย์วิจัยระยะที่ 1 คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ประโยชน์เพื่อตอบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับน้ำในท้องถิ่นของตนได้อย่างไร

การตั้งโจทย์วิจัยในระยะที่ 1 เช่นนี้ เห็นได้ว่าผู้วิจัยมุ่งเน้นไปที่การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำเพื่อวางแผนบริหารจัดการน้ำ โดยเห็นว่า การทำให้ชาวบ้านเข้าถึงข้อมูลได้ นับเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมได้วิธีหนึ่ง การดำเนินโครงการในระยะที่ 1 นี้จึงเน้นไปที่การให้ความรู้เรื่องระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ การใช้เครื่องมือ GPS จับพิกัดสถานที่ การลงข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์ โดยมีพื้นที่ดำเนินการน้ำร่อง 6 ตำบล ผลจากการดำเนินโครงการระยะที่ 1 ที่เน้นการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บนั้นปรากฏว่า ชาวบ้านบางคนไม่มีความถนัดในการใช้เครื่องมือและระบบสารสนเทศ การเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจระบบใช้เวลาไม่เท่ากัน และตัวโปรแกรมเองก็ยังมีข้อจำกัดในการใช้ จึงเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของชาวบ้าน นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาการจัดการน้ำในบางพื้นที่แก้ไขได้ด้วยวิธีอื่น ไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้าไปช่วย

คำตอบของโจทย์วิจัยในระยะที่ 1 คือ คนในชุมชนจะเข้าถึงและนำเทคโนโลยีไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนจัดการน้ำได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบที่มีทั้ง คน เครื่องมือ ข้อมูล และแผนการดำเนินงาน ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับการสร้างคน สร้างข้อมูล สร้างแผน และพัฒนาเครื่องมือไปพร้อมๆ กัน คำตอบที่ได้จากงานวิจัยในระยะที่ 1 นี้จึงเป็นแนวทางในการตั้งเป้าหมายการทำงานในระยะที่ 2

โจทย์วิจัยระยะที่ 2 จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร

เมื่อมีข้อค้นพบจากการดำเนินโครงการระยะที่ 1 ว่า นอกจากเทคโนโลยีต่างๆ แล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่นที่สำคัญสำหรับการวางแผนจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วม นั่นคือ คน ข้อมูล และการวางแผน จึงมีการ

ตั้งเป้าหมายไปที่การจัดการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ เพื่อเป็นการสร้างคนให้มีความรู้ในการทำแผน ในการดำเนินโครงการระยะที่ 2 นี้ นักวิจัยกำหนดให้มีกิจกรรมเสริมศักยภาพเพื่อเพิ่มเติมความรู้ทั้งเชิงวิชาการและเสริมทักษะในการเก็บข้อมูลเพิ่มขึ้น รวมถึงความรู้และทักษะในการทำแผน และมีการเชื่อมโยงการวางแผนจัดการน้ำระดับท้องถิ่นกับระดับจังหวัด พัฒนาเครื่องมือและระบบสารสนเทศให้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การดำเนินงานในระยะที่ 2 นี้ แต่ละชุมชนที่เข้าร่วมได้เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำในพื้นที่ มีการหาข้อมูลเพิ่มเติมและวางแผนจัดการกับปัญหาต่างๆ เหล่านั้น โดยชุมชนเสนอเป็นโครงการเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ถึง 171 โครงการ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าชุมชนจะเกิดการเรียนรู้จนสามารถเขียนโครงการเพื่อวางแผนจัดการปัญหาน้ำในพื้นที่ได้ แต่ข้อค้นพบของโครงการระยะที่ 2 นี้คือ การวางแผนยังขาดการบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ช่วงเวลาของการเสนอแผนจัดการน้ำของพื้นที่ไม่สอดคล้องกับช่วงเวลาดำเนินการของทางภาครัฐ นอกจากนี้ ยังพบว่าเมื่อจัดกิจกรรมเสริมศักยภาพให้คนได้เรียนรู้การทำแผน ยังขาดวิทยากรที่มีความสามารถในการดึงการมีส่วนร่วมของผู้คน และยังมีผู้เกี่ยวข้องบางคนไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน

ดังนั้น คำตอบสำหรับโจทย์วิจัยในระยะที่ 2 ที่ว่า จะสร้างการเรียนรู้ของคนในพื้นที่เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไรนั้น จึงอยู่ที่กระบวนการดึงการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ มีการเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้เข้ามาร่วมกันทำแผน และเชื่อมโยงแผนชุมชนให้สอดคล้องกับช่วงเวลาการดำเนินงานของภาครัฐ

โจทย์วิจัยระยะที่ 3 แผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำจังหวัดสมุทรสงคราม ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริงควรเป็นอย่างไร

เป้าหมายของโครงการวิจัยในระยะที่ 3 คือ การส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำแผนการจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน โดยเน้นการศึกษาข้อมูลเครือข่ายลำปะโดง ซึ่งพบว่า ปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากลำปะโดงตื้นเขิน อุดตัน หรือถูกปิดเส้นทางน้ำจนทำให้การไหลเวียนของน้ำไม่สามารถรักษาสสมดุลของระบบนิเวศไว้ได้ ในการดำเนินการโครงการระยะที่ 3 นี้ มีกิจกรรมการใช้เครื่องมือหลากหลายรูปแบบในการเก็บข้อมูล ทั้งการใช้ระบบ GPS หาพิกัดลำปะโดง การลงเรือล่องไปตามลำปะโดงเพื่อวาดแผนที่ การสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ และวิเคราะห์ถอดบทเรียนโดยใช้เครื่องมือ วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค (SWOT Analysis) การจับคู่ด้วย TOWS matrix แผนที่ความคิด (Mind-Map) การวิเคราะห์ด้วยช่วงเวลา (Timeline) หรือการวางภาพอนาคต (Scenario) อีกทั้งยังมีกิจกรรมเสริมความคิดเชิงระบบให้ผู้เกี่ยวข้องกับการวางแผนจัดการน้ำระดับสูงที่ยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการแบบมีส่วนร่วม มีกิจกรรมสร้างวิทยากรกระบวนการเพื่อสร้างบุคลากรที่มีความสามารถในการดึงการมีส่วนร่วมของผู้คนในพื้นที่อีกด้วย

สิ่งที่พบจากการดำเนินโครงการระยะที่ 3 นี้ คือ ได้เห็นความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนที่เกี่ยวข้องทั้งแนวราบและแนวตั้ง การใช้ภาพอนาคตเป็นตัวตั้งในการวางแผนการดำเนินงานให้ไปถึงอนาคตที่ตั้งใจ

ไว้ โดยต้องมีข้อมูลที่ละเอียดรอบด้าน รวมถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องแก้ไขก่อนหรือหลังให้เหมาะสม นอกจากนี้ การดำเนินงานในระดับที่สูงกว่าระดับชุมชน เช่น ระดับหน่วยงาน หรือระดับจังหวัดจะต้องสนับสนุนให้แผนการจัดการน้ำของชุมชนสามารถดำเนินไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำเนินการ สิ่งเหล่านี้คือ ข้อค้นพบและเป็นคำตอบของโจทย์วิจัยที่ว่า แผนจัดการน้ำที่จะนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงควรเป็นอย่างไร

ผลการวิจัย

1. ความรู้ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

จากการอ่านรายงานงานวิจัยตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ ทำให้เห็นภาพรวมของงาน รายละเอียดการดำเนินงาน กิจกรรมที่ใช้ และผลการดำเนินงาน รวมทั้งจากการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งเป็นรายละเอียดของวิธีการดำเนินงาน ทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาซึ่งมีลักษณะเป็นความรู้ ดังนี้

1.1 การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมนั้นจำเป็นต้องมีองค์ประกอบด้าน คน ข้อมูล และแผนงาน โดยองค์ประกอบด้านคนต้องมีความหลากหลายของคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวตั้งระดับนโยบายและแนวราบคือผู้ปฏิบัติ ข้อมูลต้องครอบคลุมทุกมิติทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ เช่น จำนวน เส้นทางน้ำ คุณภาพน้ำ ดิน การใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ส่วนด้านแผนงานต้องสร้างทักษะการวางแผนด้วยการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูลแบบต่างๆ และเชื่อมโยงแผนท้องถิ่นกับแผนจังหวัดให้สอดคล้องกัน

1.2 จากการดำเนินงานต่างๆ ของงานวิจัยตั้งต้นเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่ใช้เวลาดำเนินงานถึง 6 ปี มีการจัดกิจกรรมรูปแบบต่างๆ รวม 145 ครั้ง ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การทำแผนจัดการน้ำในพื้นที่แบบมีส่วนร่วม ควรมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จัดรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และเลือกเชิญผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำของแต่ละพื้นที่

1.3 กิจกรรมที่จัดทั้งสิ้น 145 ครั้ง สามารถจำแนกได้เป็นกิจกรรม 7 ประเภท นั่นคือ ในการดำเนินงานทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ควรปฏิบัติการด้วยกิจกรรม 7 ประเภท ดังนี้ การสร้างความเข้าใจ การเสริมศักยภาพ การหารือและเตรียมการ การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ และใช้วางแผนจัดการน้ำ การทำแผนจัดการน้ำ และการนำเสนอแผน

ตารางที่ 1 แสดงการจำแนกประเภทกิจกรรมและจำนวนกิจกรรมที่ใช้ในการดำเนินงาน

ประเภทกิจกรรม	ระยะที่ 1	ระยะที่ 2	ระยะที่ 3	รวม
1. การสร้างความเข้าใจ	17	6	5	28
2. การเสริมศักยภาพ	5	19	7	31

ประเภทกิจกรรม	ระยะที่ 1	ระยะที่ 2	ระยะที่ 3	รวม
3. การหารือและเตรียมการ	17	16	5	38
4. การเก็บข้อมูลในพื้นที่	13	6	4	23
5. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ	2	11	3	16
6. การทำแผนจัดการน้ำ	1	-	5	6
7. การนำเสนอแผน	2	-	1	3
รวม				145

1.4 ลักษณะของกิจกรรมแต่ละประเภทสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดองค์ประกอบการสื่อสาร ดังนี้

1.4.1 กิจกรรมประเภทที่ 1 การสร้างความเข้าใจ

เนื้อหา	รายละเอียดโครงการ ขั้นตอนการทำงาน ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการ การดำเนินงานที่ผ่านมา และความคืบหน้าของงาน
ผู้ส่งสาร	- ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก - คนนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง ผู้นำสูงสุด (ผู้ว่าราชการจังหวัด)
ผู้รับสาร	ครอบคลุมทุกระดับ ตั้งแต่หัวหน้าหน่วยราชการระดับจังหวัด ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน และชาวบ้านทั่วไป
วิธีการ	การชี้แจง การอธิบาย การประชุม และการเปลี่ยนข้อมูล มีการใช้สื่อช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น แผนที่ รูปภาพ เป็นต้น
ช่วงเวลา	แนะนำโครงการช่วงเปิดโครงการ และแจ้งความคืบหน้าในช่วงกลางโครงการ

1.4.2 กิจกรรมประเภทที่ 2 การเสริมศักยภาพ

เนื้อหา	- ความรู้เชิงเทคนิคเกี่ยวกับน้ำ ดิน - กระบวนการทำงาน เช่น การใช้เครื่องมือต่างๆ - ความรู้เรื่องการทำแผน
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก ผู้เชี่ยวชาญเสริมในเชิงเทคนิค วิทยากรกระบวนการร่วมเสริมให้เกิดผลที่ชัดเจน
ผู้รับสาร	ผู้นำท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ และเยาวชน

วิธีการ	วิธีการหลากหลาย ทั้งการบรรยาย สาธิต ทดลองปฏิบัติ ลงพื้นที่ โดยเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสารในแต่ละครั้ง
ช่วงเวลา	ช่วงต้นโครงการเป็นช่วงที่สำคัญ และมีเสริมได้เรื่อยๆ ตลอดช่วงของโครงการ

1.4.3 กิจกรรมประเภทที่ 3 การหารือและเตรียมการ

เนื้อหา	ข้อมูลทั่วไป สภาพปัญหา ข้อมูลเฉพาะเรื่องน้ำ แนวทางการดำเนินงาน
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก
ผู้รับสาร	ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน ผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ
วิธีการ	ประชุมชี้แจง ระดมความคิด ใช้สื่อ (แผนที่) และเครื่องมือ (mind map , timeline)
ช่วงเวลา	ช่วงกลาง หลังจากเข้าใจโครงการและได้รับการเสริมศักยภาพแล้ว

1.4.4 กิจกรรมประเภทที่ 4 การเก็บข้อมูลในพื้นที่

เนื้อหา	- ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่และน้ำ - ข้อมูลเฉพาะ (เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การพัฒนาพื้นที่ การท่องเที่ยว) - แนวโน้มและปัจจัยที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก
ผู้รับสาร	ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพื้นที่
วิธีการ	สำรวจโดยใช้เครื่องมือ แบบสอบถาม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
ช่วงเวลา	เก็บข้อมูลในช่วงกลางเป็นหลัก เพราะมีความเข้าใจโครงการและได้รับการเสริมศักยภาพมาบ้างแล้ว

1.4.5 กิจกรรมประเภทที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ

เนื้อหา	ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ สถานการณ์จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รวมถึงแนวทางการดำเนินงานต่อไป
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก
ผู้รับสาร	ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน ผู้ปฏิบัติในระดับต่างๆ
วิธีการ	ประชุมชี้แจง พูดคุยแลกเปลี่ยน โดยใช้สื่อและเครื่องมือประกอบให้เกิดความชัดเจน
ช่วงเวลา	ช่วงกลาง และช่วงท้ายโครงการ

1.4.6 กิจกรรมประเภทที่ 6 การทำแผนจัดการน้ำ

เนื้อหา	ข้อมูลน้ำในพื้นที่ แผนจัดการน้ำที่สอดคล้องกับความคาดหวังของชาวบ้าน และแผนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น
ผู้ส่งสาร	ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก

	ผู้นำท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม
ผู้รับสาร	ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติการในระดับต่างๆ เจ้าหน้าที่จากจังหวัด
วิธีการ	ประชุม เสนอข้อมูล ระดมความคิด แลกเปลี่ยน โดยใช้สื่อและเครื่องมือประกอบให้เกิดความชัดเจน
ช่วงเวลา	ช่วงกลางและช่วงท้าย (เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานนอกกรอบเวลาโครงการ)

1.4.7 กิจกรรมประเภทที่ 7 การนำเสนอแผน

เนื้อหา	ผลงานตลอดช่วงการดำเนินโครงการ และแผนการจัดการน้ำที่ได้
ผู้ส่งสาร	- ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด - ผู้ว่าราชการจังหวัดนำเสนอในที่ประชุมเวทีใหญ่
ผู้รับสาร	ผู้ที่เกี่ยวข้อง และผู้สนใจทุกระดับ รวมถึงสื่อมวลชนจากท้องถิ่น และส่วนกลาง
วิธีการ	ใช้การประชุมเป็นหลัก
ช่วงเวลา	เป็นกิจกรรมปิดโครงการ

1.5 จากการวิเคราะห์ข้อมูลการดำเนินงานยังพบแนวคิดสำคัญ 5 ประการ เป็นข้อคำนึงสำหรับพื้นที่ตำบลอื่นที่ต้องการดำเนินการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ด้วยการใช้การจัดกิจกรรม 7 ประเภทดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทาง แนวคิดเหล่านั้น ได้แก่

1.5.1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม ทั้งกำนัน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ

1.5.2) ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ เริ่มต้นด้วยการทำให้ทุกคนเข้าใจภาพรวมของงานที่จะทำ หลังจากนั้นให้ความรู้และแนวทางการทำงาน ปรีกษาหารือการทำงานเป็นระยะ หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในตำบล นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ ในแผน และนำเสนอแผนให้ทุกคนได้ร่วมกันรับรู้

1.5.3) ทำงานบนข้อมูลจริง ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต

1.5.4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ ร่วมรับรู้ ให้ข้อมูล คิดวางแผน ลงมือทำ และประเมินผล และ

1.5.5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน

2 คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล

จุดมุ่งหมายของการจัดทำคู่มือ คือ การสังเคราะห์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยตั้งต้น จัดทำเป็นเอกสารที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชาวบ้านในระดับตำบลที่มีความต้องการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมได้นำไปใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ คู่มือเป็นการขยายผลงานวิจัยในรูปแบบหนึ่ง การพัฒนาคู่มือมีขั้นตอนการดำเนินงานที่

สำคัญ 4 ขั้นตอนคือ การออกแบบเนื้อหา การทดสอบความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบรูปเล่ม การผลิต และเผยแพร่

2.1 เนื้อหาคู่มือ

เนื้อหาหลักในคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล คือ กิจกรรม 7 ประเภทที่ถอดความรู้มาจากการวิจัยตั้งต้น โดยปรับเนื้อหาเป็นการอธิบายกิจกรรมแต่ละประเภทโดยใช้องค์ประกอบการสื่อสาร S M C R (ผู้ส่ง-สาร-สื่อ-ผู้รับ) เป็นแนวทาง ใช้เทคนิคการตั้งคำถามและตอบคำถาม เพื่อความน่าสนใจและง่ายต่อการทำความเข้าใจ รวมทั้งให้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ ดังนี้

กิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจในงาน

ทำไมต้องสร้างความเข้าใจ: เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำในตำบลมีความเข้าใจงานไปในทางเดียวกัน มองเห็นภาพเดียวกัน และมีเป้าหมายเดียวกัน คือ ได้แผนการจัดการน้ำของตำบล

สร้างความเข้าใจอย่างไร:

1) เชิญชวนคนเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างความเข้าใจให้หลากหลายทั่วทุกกลุ่มในตำบล ทั้งนายก อบท. สมาชิก อบต. กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผอ. รพสต. แพทย์ประจำตำบล อสม. ครู กศน. เจ้าอาวาส กลุ่มกิจกรรมต่างๆ หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล ตัวแทนชาวบ้านรวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ เพื่อให้มารู้จักการทำงานและช่วยกันแสดงความคิดเห็น

2) สร้างความเข้าใจเรื่องขั้นตอนการทำงาน ผลที่จะเกิดขึ้นจากการทำงาน และประโยชน์ที่ตำบลจะได้

3) ผู้รับผิดชอบเรื่องน้ำในตำบล เช่น กำนัน นายก อบต. เป็นผู้สร้างความเข้าใจให้ผู้ที่มาเข้าร่วมกิจกรรม

4) ใช้การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น โดยใช้อุปกรณ์เสริมความเข้าใจ เช่น แผนที่ สื่อ วิดีทัศน์ เป็นต้น

ข้อสังเกต: จังหวะในการสร้างความเข้าใจ ควรทำในช่วงเริ่มต้น และควรทำอีกในระหว่างดำเนินการเพื่อรักษาความเข้าใจให้คงอยู่อย่างชัดเจน

กิจกรรมประเภทที่ 2 เสริมศักยภาพ ในการทำแผนจัดการน้ำ

เสริมศักยภาพเพื่ออะไร: เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนน้ำได้เรียนรู้ขั้นตอนและวิธีการในการทำแผนการจัดการน้ำของตำบล

เสริมศักยภาพอย่างไร:

1) เสริมความรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนจัดการน้ำ ได้แก่ การมองภาพอนาคต เทคนิคการเก็บข้อมูลในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูล การทำแผน

2) ผู้ที่ได้รับการเสริมศักยภาพคือผู้มีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น นายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล รวมถึงผู้ที่ชุมชนพิจารณาว่าควรมีส่วนในการจัดทำแผนจัดการน้ำ

3) ใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาเป็นวิทยากรให้ความรู้

4) ใช้วิธีการอบรมให้ความรู้ ทดลองทำจริง เลือกใช้รูปแบบกิจกรรมให้เหมาะกับกลุ่ม เช่น ใช้รูปแบบกิจกรรมค่ายในการเสริมศักยภาพเยาวชน ใช้การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้ใหญ่ เป็นต้น

ข้อสังเกต: ควรให้ความรู้และแนวทางการทำงานตั้งแต่ช่วงเริ่มโครงการ และมีการเพิ่มเติมความรู้เป็นระยะ

กิจกรรมประเภทที่ 3 ทหารี่และเตรียมการดำเนินงาน

ทำไมต้องทหารี่และเตรียมการ: เพื่อให้ได้แนวทางที่จะใช้ในการทำงานที่มีความชัดเจนและรอบด้าน เนื่องจากเป็นแนวทางที่ได้มาจากความคิดของคนหลายฝ่าย และเป็นการเตรียมความพร้อมในการทำงาน

ทหารี่และเตรียมการอย่างไร:

1) ผู้เข้าร่วมการทหารี่ คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำในตำบล ได้แก่ นายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล และชาวบ้านผู้เกี่ยวข้อง หรือ มีความสนใจเข้าร่วมทหารี่

2) ผู้นำการทหารี่ คือ นายก อบท. กำนัน หรือ ผู้รับผิดชอบเรื่องน้ำของตำบล

3) ทหารี่ในประเด็นขั้นตอนการทำงานและระยะเวลาทำงาน

4) ใช้อุปกรณ์ช่วยเสริมการทหารี่ เช่น แผนที่ ภาพถ่าย เป็นต้น

ข้อสังเกต:

1) ปรึกษาทหารี่โดยใช้ข้อมูลจริงในปัจจุบันและคิดถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2) การทหารี่ต้องเกิดขึ้นหลังจากทุกคนเข้าใจงานแล้ว รวมทั้งทหารี่กันเมื่อเกิดปัญหาติดขัด

กิจกรรมประเภทที่ 4 เก็บข้อมูลน้ำในตำบล

เก็บข้อมูลเพื่ออะไร: เพื่อนำมาใช้วางแผนจัดการน้ำได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสิ่งที่เป็นปัญหาของตำบล

เก็บข้อมูลอย่างไร:

1) เก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น เส้นทางเดินของน้ำ ลำคลอง ลำปะโดง ตัวอย่างน้ำ ตัวอย่างดินในตำบล เป็นต้น และข้อมูลอื่นๆ เช่น การใช้น้ำประกอบอาชีพ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของน้ำ เป็นต้น

2) ผู้เก็บข้อมูล คือ คนในพื้นที่ ชาวบ้านเจ้าของพื้นที่ ผู้มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ หรือ ผู้ที่ได้รับมอบหมาย

3) เก็บข้อมูลจากพื้นที่และคนในตำบล รวมถึงบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำของตำบล

4) เก็บข้อมูล โดยใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น แนวคำถาม แนวการสำรวจ การวัดระยะ การวาดแผนที่ เป็นต้น
ข้อสังเกต: การเก็บข้อมูลจะเกิดขึ้นในช่วงกลาง หลังจากทุกคนเข้าใจภาพรวมการทำงาน และได้รับการเสริมศักยภาพในการเก็บข้อมูลแล้ว

กิจกรรมประเภทที่ 5 วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ

วิเคราะห์สถานการณ์เพื่ออะไร: เพื่อชี้ให้เห็นสภาพของ “น้ำ” ในตำบลตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต

วิเคราะห์สถานการณ์อย่างไร:

- 1) นำข้อมูลที่เก็บได้มาวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับน้ำในตำบล เช่น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ “น้ำ” ในแต่ละช่วงเวลา เกิดจากอะไร มีผลกระทบกับความเป็นอยู่ในตำบลอย่างไร เป็นต้น
 - 2) ผู้เข้าร่วมกิจกรรมควรมีความหลากหลาย ทั้งนายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มกิจกรรม และผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มุมมองที่รอบด้าน
 - 3) ผู้นำการวิเคราะห์ คือ ผู้ที่มีความเข้าใจเรื่องการจัดการน้ำ สามารถตั้งประเด็น ชักชวนผู้เข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น และสรุปความ
 - 4) ใช้การประชุมที่มีลักษณะร่วมกันทำงาน เริ่มจากการชี้แจงทำความเข้าใจ จากนั้นจึงร่วมกันคิดและสรุปในประเด็นที่กำหนด โดยใช้เครื่องมือ เช่น การใช้ช่วงเวลาแบ่งความคิด การวิเคราะห์หาจุดแข็งจุดอ่อน เป็นต้น
- ข้อสังเกต:*

- 1) การวิเคราะห์สถานการณ์จะวิเคราะห์จากข้อมูลทั้งหมด ทั้งจากการเก็บข้อมูล การสำรวจ การสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสารต่างๆ
- 2) อาจมี ผู้ปฏิบัติงานระดับอำเภอและจังหวัด มาร่วมให้ข้อมูลและความคิดเห็น

กิจกรรมประเภทที่ 6 ทำแผนจัดการน้ำของตำบล

ทำแผนจัดการน้ำของตำบลเพื่ออะไร: “แผนจัดการน้ำของตำบล” คือ เครื่องมือที่ช่วยให้การทำงานประสบความสำเร็จ เกิดจากความคิดอย่างรอบด้านโดยใช้ความรู้ที่ได้จากการเสริม

ศักยภาพ (กิจกรรมที่ 2) และการวิเคราะห์ข้อมูล (กิจกรรมที่ 5)

ทำแผนอย่างไร:

- 1) เนื้อหาในแผนจัดการน้ำ คือ เป้าหมายและวิธีปฏิบัติ เกิดเป็นแผนจัดการน้ำที่มีขั้นตอนและระยะเวลาทำงานชัดเจน
- 2) ผู้เข้าร่วมทำแผน คือ นายก อบท. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล และผู้เกี่ยวข้องรวมถึงผู้รับผิดชอบด้านน้ำระดับอำเภอเพื่อร่วมรับรู้และให้ข้อมูลที่เชื่อมโยงกับแผนระดับอำเภอ
- 3) ผู้นำกิจกรรมการกำหนดยุทธศาสตร์ คือ นายก อบท. กำนัน และผู้เชี่ยวชาญที่จะมาให้ข้อมูลเพิ่มเติม

4) ใช้วิธีการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และใช้สื่อช่วยให้การพูดคุยชัดเจน

ข้อสังเกต: ในกรณีที่ไม่สามารถกำหนดยุทธศาสตร์และจัดทำแผนจัดการน้ำได้เองควรเชิญผู้รู้ช่วยดำเนินงาน

กิจกรรมประเภทที่ 7 นำเสนอแผนจัดการน้ำ

นำเสนอแผนเพื่ออะไร: เพื่อให้ทุกคนรับรู้แนวทางการจัดการน้ำที่ปรากฏในแผน และเกิดความร่วมมือในการทำงาน

นำเสนอแผนอย่างไร:

- 1) นำเสนอให้ทุกคนในตำบลได้รับรู้
- 2) นำเสนอผ่านสื่อชุมชน อาจเป็นเอกสาร การพูดคุย แต่ควรเป็นสื่อที่ใช้ในตำบล เช่น เสียงตามสาย หอกระจายข่าว ป้ายประกาศ เป็นต้น
- 3) ใช้ภาษาที่เข้าใจกันในชุมชน ไม่ควรมีคำที่เข้าใจยาก
- 4) ติดตามความเข้าใจเป็นระยะ และปรับแก้เมื่อเข้าใจไม่ตรงกัน

ข้อสังเกต: ควรนำเสนอแผนการจัดการน้ำไปยังหน่วยงานระดับอำเภอและจังหวัด เพื่อให้เกิดการรับรู้และให้การสนับสนุน

นอกเหนือจากเนื้อหาหลักแล้ว ในคู่มือยังมีส่วนของการอธิบายที่มาและวิธีการใช้คู่มือ เพื่อความสะดวกของผู้ใช้ประโยชน์อีกด้วย รวมไปถึงข้อคำนึงในการใช้คู่มือ 5 ประการ โดยเนื้อหาทั้งหมดเป็นการอธิบายที่สั้น กระชับเข้าใจง่าย

อนึ่ง เนื้อหาที่เป็นข้อสรุปและใช้เป็นเนื้อหาในคู่มือ ได้ผ่านการทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างคือกลุ่มแกนนำชุมชนในพื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบล ทั้งนี้ เพื่อพิจารณาถึงความเหมาะสมของเนื้อหา ความเหมาะสมของการใช้คำศัพท์ที่กลุ่มเป้าหมายจะเข้าใจได้ง่ายและไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนไป

2.2 รูปแบบคู่มือ

เมื่อพูดถึงคำว่า “คู่มือ” ความคิดของผู้คนมักจะนึกถึงเอกสารที่เต็มไปด้วยเนื้อหาบรรยายรายละเอียด ส่วนประกอบ ขั้นตอนต่างๆ มีตัวหนังสืออัดแน่น เล่มหนา หรือนึกถึงการพิมพ์ตัวหนังสือที่เล็กมากจนต้องใช้แว่นขยาย อุปสรรคเหล่านี้เป็นเหตุให้คู่มือต่างๆ ไม่ถูกหยิบใช้ สำหรับคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลนี้ ให้ความสำคัญกับการนำไปใช้ประโยชน์เป็นหลัก โดยวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้ใช้คู่มือแล้วได้ข้อสรุปว่า คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลต้องมีคุณสมบัติที่น่าหยิบ น่าจับ และน่าอ่าน

น่าหยิบ เป็นคุณสมบัติแรกที่ต้องทำให้เกิดขึ้นกับคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในระดับตำบล การดึงดูดความสนใจให้กลุ่มเป้าหมายหยิบคู่มือขึ้นมาดูคือความแปลกใหม่ สะดุดตา ไม่เชย ไม่เหมือนคู่มือที่คนจะนึกถึงโดยทั่วไป โดยแนวคิดดังกล่าวเราจึงกำหนดให้คู่มือนี้สื่อความหมายด้วยข้อความที่สั้นกระชับ และมีภาพประกอบช่วยให้เข้าใจง่าย ในลักษณะของการ์ตูนอินโฟกราฟฟิก ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ชัดตั้งแต่หน้าปก

ขนาดของคู่มือเป็นคุณสมบัติอีกอย่างที่ทำให้คู่มือนี้ น่ารัก คือขนาด A4 (21 × 29.78 เซนติเมตร) เป็นขนาดที่ผลิตไปจากความคาดหวังของการเป็น “คู่มือ” ทั้งนี้ได้ข้อสรุปจากกลุ่มเป้าหมายว่า “เล่มเล็กตัวหนังสือเยอะ จะไม่หิบบมาอ่าน” ดังนั้นขนาดของคู่มือจึงเป็นไปตามความต้องการของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง

น่าจับ เมื่อหน้าปกและขนาดของคู่มือสามารถดึงดูดความสนใจกลุ่มเป้าหมายให้หยิบคู่มือขึ้นมาแล้วเราจะต้องทำให้เขาไม่เผลอวาง นั่นคือการสร้างคุณสมบัติ “น่าจับ” ให้กับคู่มือ การพิมพ์คู่มือด้วยกระดาษที่มีคุณภาพดี มีรูปภาพและตัวหนังสือชัดเจน สีสดใสสวยงามสบายตา ที่สำคัญคือมีเพียง 16 หน้า ไม่ทำให้รู้สึกเป็นภาระเหมือนคู่มืออื่นๆ จะทำให้ผู้ที่หยิบคู่มือขึ้นมาแล้วอยากเปิดดูด้านในต่อไป

น่าอ่าน คู่มือนี้มีคุณสมบัติของความ “น่าอ่าน” จากการเลือกใช้และจัดวางรูปภาพประกอบ การออกแบบเนื้อหาที่สั้นกระชับ การใช้เทคนิคตั้งคำถามและให้คำตอบ และขนาดตัวหนังสือที่ช่วยให้อ่านง่าย เลือกโทนสีฟ้าให้เข้ากับเรื่องน้ำ ทำให้ดูสบายตา การใช้ภาษาสื่อสารกับผู้อ่านอย่างเป็นกันเอง ไม่เป็นวิชาการที่เข้าใจยาก

การเลือกสีและภาพประกอบ

สี น้ำเงิน ฟ้า เขียว ขาว เป็นโทนสีเย็น เป็นตัวแทนของน้ำ ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของคู่มือ

ลายเส้น

ใช้ลายเส้นลักษณะลูกคลื่น และสัญลักษณ์หยดน้ำ โดยใช้ประกอบในการตัดแบ่งช่วงของเนื้อหา และประกอบใน

หน้าเพื่อความสอดคล้องกับความหมายของน้ำ

การ์ตูน

คน ต้นไม้ เรือ นาเกลือ กุ้ง หอย ปู ปลา หอย หิ่งห้อย เป็นการแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

กราฟฟิก

สื่อถึงการวางแผน การจัดการ ทั้งรูปแผนที่และแผนภูมิ

2.3 การผลิตและการเผยแพร่

เมื่อออกแบบเนื้อหาและรูปแบบคู่มือแล้ว นักวิจัยได้นำร่างคู่มือไปเสนอต่อกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ขยายผล เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหา รวมถึง ขนาดรูปเล่มและขนาดตัวอักษร เมื่อได้ข้อสรุปแล้ว จึงนำกลับมาปรับแก้และสั่งผลิตเป็น “คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล” รูปเล่มขนาด A4 16 หน้า เย็บสันกลาง จำนวน 1,500 เล่ม และเผยแพร่ด้วยการส่งไปยังเทศบาลเมือง เทศบาลตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ครอบคลุมทั้ง 36 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม

3. การขยายผลในตำบลเป้าหมาย

การขยายผลความรู้จากงานวิจัย เรื่อง การวางแผนจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม (พ.ศ.2552-2558) เป็นการเสนอแนวทางการวางแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม ในระดับตำบล ซึ่งมีการถอดความรู้และอธิบายด้วยการใช้แนวคิดการสื่อสารเป็นเครื่องมือ มีการจัดทำหนังสือสารใน 2 รูปแบบ คือ การจัดทำคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล ซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น และ การส่งต่อความรู้เพื่อให้เกิดการปฏิบัติการเกี่ยวเนื่องกับการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ระดับตำบล ใน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางคนที ตำบลคลองเงิน และตำบลลาดใหญ่

ตำบลบางคนที ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ทั้งหมด 5,311 ไร่ ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลบางนกแขวก และตำบลตาหลวง จังหวัดราชบุรี ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลจอมปลวก และตำบลกระดังงา ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลตาหลวง อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลบางยี่รงค์ (แม่น้ำแม่กลอง) ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านบางคนที หมู่ที่ 2 บ้านบางคนที หมู่ที่ 3 บ้านบางคนที หมู่ที่ 4 บ้านบางคนที หมู่ที่ 5 บ้านบางคนที (คลองระกำ) หมู่ที่ 7 บ้านบางคนที หมู่ที่ 8 บ้านทุ่งน้อย และหมู่ที่ 9 บ้านบางคนที (บางกล้วย) โดยหมู่ที่ 6 อยู่ในเขตตำบลบางนกแขวก จำนวนครัวเรือน 614 หลังคาเรือน และประชากร 1,838 คน แยกเป็นชาย 888 คน หญิง 950 คน พื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีสวนผลไม้โดยทั่วไป สภาพดินเป็นดินร่วน มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำการเกษตรกรรม มีแม่น้ำแม่กลองและลำคลองธรรมชาติ จำนวน 14 สายไหลผ่านทั่วทั้งพื้นที่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทำสวนผลไม้ประเภท มะพร้าว ส้มโอ กล้วย มะม่วง ลิ้นจี่ ทำน้ำตาลมะพร้าว แปรรูปมะพร้าว เย็บกระทิงใบตองแห้ง ขายสินค้าอุปโภคบริโภค และรับจ้างทั่วไป มีวัด 2 แห่ง คือ วัดบางคนทีใน และวัดสินวิเศษศรัทธาราม โรงเรียนวัดบางคนทีใน เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา และศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน อบต. บางคนที ในตำบลมีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มสตรี/แม่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มอาชีพ การสื่อสาร

ภายในตำบล ใช้หอกระจายข่าวทุกหมู่บ้าน มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โทรศัพท์สาธารณะ และอินเทอร์เน็ต ตำบล

ตำบลคลองเขิน ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ประมาณ 7,658 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,730 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา ทิศเหนือติดต่อกับตำบลท่าคา อ.อัมพวา ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนางตะเคียน ตำบลลาดใหญ่ อ.เมืองฯ ทิศใต้ติดกับตำบลบ้านปรก อ.เมืองฯ ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านนางตะเคียน หมู่ที่ 2 บ้านปากลัด หมู่ที่ 3 บ้านคลองเขิน หมู่ที่ 4 บ้านดาวโด่ง หมู่ที่ 5 บ้านดาวโด่ง หมู่ที่ 6 บ้านมะนาวหวาน หมู่ที่ 7 บ้านคลองเก่า หมู่ที่ 8 บ้านคลองยายเกี หมู่ที่ 9 บ้านสวนทุ่ง จำนวนครัวเรือน 1,465 หลังคาเรือน และจำนวนประชากร 5,496 คน แยกเป็นหญิง 2,878 คน และชาย 2,618 คน ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบเรียบ มีลำคลองหลัก 10 สาย ไหลผ่านกระจายทั่วพื้นที่ เหมาะแก่การทำการเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพเกี่ยวเนื่องกับเกษตรกรรม ได้แก่ ทำสวนพืชผัก ทำน้ำตาลมะพร้าว ค้าขายพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น นอกจากนั้นมีอาชีพรับจ้างทั่วไป มีโรงเรียน ประถมศึกษา 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดปากลัด และโรงเรียนวัดดาวโด่ง (ขยายโอกาส) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านดาวโด่งและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านปากลัด มีวัด 4 แห่ง ได้แก่ วัดดาวโด่ง วัดปากลัด วัดศรีศรัทธาธรรม และวัดนางตะเคียน มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 2 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดาวโด่ง และ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านปากลัด รวมทั้งมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน 9 แห่ง ในตำบลมีการรวมกลุ่ม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ สภาองค์กรชุมชนตำบลคลองเขิน กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคลองเขิน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น มีการใช้หอกระจายข่าวทั้ง 9 หมู่บ้าน มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ ประจำหมู่บ้าน 2 แห่ง ตั้งที่วัดนางตะเคียน และวัดดาวโด่ง โทรศัพท์สาธารณะ และมีศูนย์บริการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล

ตำบลลาดใหญ่ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ประมาณ 25,499 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 15,937 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับตำบลแม่กลอง อำเภอเมืองฯ ทิศเหนือติดต่อกับตำบลนางตะเคียน อำเภอเมืองฯ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาโคก อำเภอเมืองฯ ทิศใต้ติดกับตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองฯ ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านบางประจันต์ หมู่ที่ 2 บ้านสามเรือน หมู่ที่ 3 บ้านสวนแก้ว หมู่ที่ 4 บ้านบางตะบูน หมู่ที่ 5 บ้านลาดใหญ่ 1 หมู่ที่ 6 บ้านตะวันจาก 1 หมู่ที่ 7 บ้านบางสะแก หมู่ที่ 8 บ้านสุขนทอน หมู่ที่ 9 บ้านตะวันจาก 2 หมู่ที่ 10 บ้านเขตเมือง หมู่ที่ 11 บ้านลาดใหญ่ หมู่ที่ 12 บ้านเอกชัย จำนวนครัวเรือน 7,780 หลังคาเรือน และจำนวนประชากร 17,393 คน แยกเป็นหญิง 9,103 คน และชาย 8,290 คน ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบชายฝั่ง บางส่วนเป็นลุ่มน้ำ เป็นสวนมะพร้าว ไม้ผล ป่าโกงกางและนาเกลือ มีคลองแม่กลอง คลองลำกระโดงหลายสาย ลักษณะดินเป็นดินกึ่งจืด กึ่งเค็ม ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพการเกษตร ทำสวนมะพร้าว ไม้ผลอื่นๆ และทำนาเกลือ นอกจากนั้นมีอาชีพรับจ้างทั่วไป รับราชการ และค้าขาย มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน 8 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 7 แห่ง มัธยมศึกษา 1 แห่ง อาชีวศึกษา 2 แห่ง โรงเรียน

ขยายโอกาส 1 แห่ง รวมทั้งมี สถานีอนามัยประจำตำบล (ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4, 6 และ 7) 3 แห่ง ในตำบลมีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทำน้ำตาลมะพร้าว กลุ่มทำนาเกลือ เป็นต้น มีการใช้หอกระจายข่าวทั้ง 12 หมู่บ้าน บริการอินเทอร์เน็ตตำบล และมีโทรศัพท์สาธารณะ

สรุป พื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบล เปรียบเสมือนเป็นพื้นที่ตัวแทนของพื้นที่ 3 น้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย กล่าวคือ ตำบลบางคนที่เป็พื้นที่น้ำจืด ตำบลคลองเขินเป็นพื้นที่ที่พบได้ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย ในช่วงเวลาที่ต่างกัน และ ตำบลลาดใหญ่เป็นพื้นที่น้ำเค็มและมน้ำกร่อย วิธีการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ ประชากรส่วนใหญ่ของทั้ง 3 ตำบล ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนมะพร้าว สวนผัก ไม้ผลอื่นๆ และค้าขายพืชผลทางการเกษตร ลักษณะชุมชน มีผู้นำกลุ่ม ทั้งผู้นำแบบทางการ (เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้นำตามธรรมชาติ (เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน) และการรวมกลุ่มอาชีพ (เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทำน้ำตาลมะพร้าว กลุ่มสตรี/แม่บ้าน กลุ่มทำนาเกลือ) กลุ่มคณะทำงาน (เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน) และกลุ่มวัย (กลุ่มผู้สูงอายุ) ในด้านการสื่อสารชุมชน ทุกตำบลมีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน โทรศัพท์สาธารณะ และมีผู้นำทางการเป็นผู้เชื่อมโยงข้อมูลข่าวสาร ความต้องการ และความคิดเห็นระหว่างหน่วยงานรัฐและคนในชุมชน

การขยายผลในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ใช้กระบวนการเดียวกัน ประกอบด้วยการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน คือ 1) การทำความรู้จักชุมชน และการทำให้ชุมชนเข้าใจเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ 2) การทำให้ชุมชนมีความเข้าใจกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็ความรู้ที่ถอดจากงานวิจัย 3) ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการกำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ ด้วยการกำหนดเป้าหมาย เลือกประเด็น และเลือกวิธีการสื่อสารประเด็น และ 4) ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการกำแผนจัดการน้ำของตำบล ด้วยกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดผล ดังนี้

1. นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ รวมทั้งชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการ

ในการพบกันครั้งแรกระหว่างทีมวิจัยและแกนนำชุมชนในพื้นที่นำร่องของโครงการทั้ง 3 ตำบล นั้น ทีมวิจัยและชาวชุมชนได้แนะนำตัว ทำความรู้จักซึ่งกันและกัน จากนั้นทีมวิจัยเล่าถึงที่มาของโครงการ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายการดำเนินงาน ซึ่งเป็นไปเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลน้ำร่วมกันอย่างยั่งยืน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่น และใช้การสื่อสารเป็นแนวทางในการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย รวมถึงชี้แจงขั้นตอนการดำเนินงาน การพบปะพูดคุยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล แสดงความคิดเห็น และนำเสนอข้อเสนอแนะ ผลของการพบปะพูดคุยในแต่ละตำบล ทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์กับสายน้ำ และเป็นฐานนำไปสู่เนื้อหาและรูปแบบการขยายผล

ตำบลบางคนที่ โดยการนำของ รองนายก อบต.บางคนที่ การพูดคุยทำให้ทราบว่า ลำคลองในตำบลบางคนที่มีสภาพน้ำเป็นน้ำจืด ชาวชุมชนมีการบริหารจัดการน้ำร่วมกันภายในตำบล โดยมีกิจกรรม “ลงแขกลงคลอง” ร่วมกันของชาวตำบลบางคนที่และตำบลยายแพ่ง ซึ่งทำต่อเนื่องร่วมกันมากกว่า 5 ปี ผู้ที่มาร่วมลงแขกลงคลองทุก

คนจะสมทบทุน คนละ 100 บาท กิจกรรมนี้เป็นโอกาสให้คนภายในและระหว่างตำบลได้มาพบปะกัน เห็นและเข้าใจสภาพสายน้ำลำคลองที่เชื่อมต่อถึงกัน ตลอดจนช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อดูแลลำคลองให้สะอาด นอกจากนี้ ผู้บริหารของตำบลเองก็จริงใจในการจัดการน้ำ ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐมาดูแลติดตามความสะอาดของลำคลอง ประกอบกับเป็นนโยบายของจังหวัดด้วย อย่างไรก็ตาม มีเสียงสะท้อนจากผู้ร่วมในวงสนทนาว่า ชาวบ้านยังพบปัญหาน้ำอยู่ ซึ่งมาจากหลากหลายสาเหตุ เช่น การใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เปลี่ยนไป การทำเกษตรกรรมไปทำรีสอร์ทหรือโฮมสเตย์ ซึ่งมีสิ่งก่อสร้างขวางทางน้ำ การทำสวนมะพร้าวและปล่อยน้ำล้างมะพร้าวทิ้งลงในลำคลอง การสูบน้ำไปยังคลองส่งน้ำเพื่อผลิตน้ำประปาให้กับคนในกรุงเทพฯ เป็นต้น ซึ่งในอนาคตคาดว่าจะมีปริมาณน้ำน้อยลง น้ำแห้ง เมื่อน้ำเค็มหนุนและหากมีน้ำเค็มมากเกินไปจะทำให้ชาวสวนได้รับผลกระทบ ผลผลิตจากการทำสวนผลไม้ไม่ได้คุณภาพ ทำให้ขายไม่ได้หรือขายได้ในราคาต่ำไม่คุ้มทุน

นอกจากนี้ มีการทบทวนถึงการสื่อสารที่ใช้กันในตำบล พบว่า หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านและเสียงตามสายของ อบต. ยังคงเป็นสื่อที่ใช้ประจำ ผู้ใหญ่บ้านใช้ประกาศข้อความจากทางราชการและความเคลื่อนไหวภายในชุมชน รวมทั้ง สื่อบุคคล โดยเฉพาะพ่อแม่และครูยังมีบทบาทเป็นผู้ส่งสารที่สำคัญ

ตำบลคลองเขิน โดยการนำของ ประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองเขิน จากการพูดคุยทำให้ทราบว่า สภาพน้ำในลำคลองของตำบลคลองเขินเป็นพื้นที่สามน้ำ โดยช่วงเดือนมิถุนายนถึงมกราคมเป็นน้ำเค็ม เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายนเป็นน้ำกร่อย จากนั้นปลายเดือนเมษายน เริ่มเข้าสู่สภาพน้ำจืดไปจนถึงพฤษภาคม ชาวคลองเขินส่วนมาก (ประมาณ 80%) เป็นคนรักข่แม่น้ำลำคลอง ไม่ทิ้งขยะลงคลอง ที่ผ่านมามีการจัดการปริมาณน้ำในตำบล ด้วยการทำประตูน้ำหับเผยเพื่อชะลอน้ำให้เป็นไปตามความต้องการใช้น้ำของแต่ละฝั่งของพื้นที่ รวมถึงมีการปรับตัวโดยการสร้างฝาย ถมดินรอบบ้านเพื่อป้องกันน้ำท่วม อย่างไรก็ตาม น้ำในตำบลคลองเขินในปัจจุบันเริ่มเน่าเสีย เกิดจากการทิ้งขยะของคนรุ่นหลัง ที่มีความผูกพันกับลำคลองลดลง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเยาวชนไม่ได้ลงเล่นน้ำ ไม่มีวิถีชีวิตผูกพันกับลำคลอง ซึ่งกลุ่มแกนนำตำบลคลองเขินมีความคิดเห็นว่าการมีจิตสำนึกรักษาน้ำต้องเริ่มจากตัวเราก่อน จากนั้นจึงต้องช่วยกันทั้งตำบล รวมทั้ง การสร้างถนนเพิ่มและขวางทางน้ำ การไม่ได้มีระบบบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยน้ำสู่ลำคลองของรีสอร์ทและโฮมสเตย์

การสื่อสารที่ใช้กันในตำบลที่ยังคงมีบทบาทสำคัญ คือ สื่อบุคคล โดยเฉพาะผู้นำทั้งทางการและผู้นำตามธรรมชาติ หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ที่มีการใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารภายในชุมชนอยู่เป็นปกติ รวมถึง เสียงตามสายของ อบต. ผู้ใหญ่บ้านนำข้อความจากประกาศทางการ และข้อความของชุมชน ส่งต่อสู่ชาวบ้านผ่านทางหอกระจายข่าวเป็นประจำ การบอกต่อปากต่อปาก การส่งต่อข้อความผ่านโทรศัพท์ โลกออนไลน์ นอกจากนี้ ยังมีการประชุมตำบลประจำทุกเดือน (ทุกวันที่ 19 หรือ 20 ของเดือน)

ตำบลลาดใหญ่ โดยการนำของ กำนันตำบลลาดใหญ่ จากการพูดคุยจึงทราบว่าลำคลองในตำบลลาดใหญ่ มีทั้งส่วนที่เป็นน้ำเค็มและน้ำกร่อย โดยรวมแล้วชาวลาดใหญ่ช่วยกันดูแลความสะอาดน้ำในลำคลอง และช่วยกันสังเกตสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อน โดยเฉพาะบริเวณที่มีโรงงานอุตสาหกรรม บ้านจัดสรร บ้านเอื้ออาทร

ปัญหาเรื่องน้ำในตำบลลาดใหญ่มีทั้งปัญหาในเชิงคุณภาพและปริมาณน้ำ ประกอบด้วย 1) น้ำเค็มเกินไป ส่งผลให้ปลูกไม้ผล เช่น ส้มโอ มะพร้าว ได้ผลผลิตไม่งาม หรือต้นตายก่อนจะได้เก็บผล 2) น้ำเสีย ส่งผลต่อการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวลาดใหญ่ โดยมีหมู่บ้านที่ทำนาเกลือ ประกอบด้วย หมู่ 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11 ประสบปัญหาคุณภาพของเกลือที่ผลิตได้ลดลง ขายไม่ได้ ขาดทุน กระทั่งต่อวิถีความเป็นอยู่ และ 3) น้ำไม่เพียงพอชาวบ้านมองว่า ปัญหาน้ำเน่าเสียในตำบลน่าจะเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมที่จังหวัดสมุทรสาคร อีกทั้งในตำบลมีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น เช่น บ้านเอื้ออาทร บ้านจัดสรร หรือ คนในพื้นที่ชายที่ดิน หรือ ขยายบ้านให้คนต่างพื้นที่ ปัญหาน้ำอาจได้รับการจัดการ หากชาวบ้านได้รับทราบสภาพน้ำที่แท้จริง การตรวจวัดคุณภาพน้ำอย่างเปิดเผย แปลความผลการตรวจวัดเป็นข้อมูลที่ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายและแจ้งข้อมูลให้ชาวบ้านได้รับทราบทั่วกัน อาจเป็นแนวทางแก้ปัญหาทางหนึ่ง

สื่อที่ใช้กันในตำบลลาดใหญ่คล้ายกับทั้งสองตำบลก่อนหน้านี้ ได้แก่ สื่อบุคคล ซึ่งหมายถึงผู้นำชุมชน หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน เสียงตามสายของ อบต. และการประชุมหมู่บ้าน

โดยรวมแล้ว การพบกันทำให้นักวิจัยรู้จักผู้คนและเข้าใจพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล และชาวชุมชนรู้จักนักวิจัยและเข้าใจโครงการ สนใจและพร้อมร่วมดำเนินงานกับทีมวิจัย หลังจากการพบกันแล้ว ได้มีการนัดหมายการพบกันในครั้งต่อไป เพื่อดำเนินการนำความรู้อันเกิดจากการดำเนินงานงานวิจัยตั้งต้นมาขยายผล ตลอดจนชวนคิด ชวนคุย เพื่อวางแผนการดำเนินงานในพื้นที่ต่อไป

2. ชุมชนเกิดความเข้าใจในความสำคัญและกระบวนการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

การส่งต่อความรู้อันเป็นผลของการถอดความรู้จากการดำเนิน โครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม พบความรู้หลักที่ว่า ในการจัดทำแผนจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับตำบล ประกอบด้วยกิจกรรม 7 ประเภท ได้แก่ 1) สร้างความเข้าใจในงาน 2) เสริมศักยภาพในการทำแผนจัดการน้ำ 3) ทดลองและเตรียมการดำเนินงาน 4) เก็บข้อมูลน้ำของตำบล 5) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ 6) กำหนดยุทธศาสตร์การวางแผนจัดการน้ำของตำบล และ 7) นำเสนอแผนจัดการน้ำ รวมทั้ง พบว่ามีแนวคิดสำคัญที่พื้นที่ขยายผลต้องใช้ในการดำเนินงานจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม 5 ประการ ได้แก่ 1) คนทุกฝ่ายในตำบลมีส่วนร่วม ทั้งกำนัน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อสม. กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ 2) ทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ เริ่มต้นด้วยการทำให้ทุกคนเข้าใจภาพรวมของงานที่จะทำ หลังจากนั้นให้ความรู้และแนวทางการทำงาน ปรัชญาหรือการทำงานเป็นระยะ หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในตำบล นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการวางแผน กำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ ในแผน และนำเสนอแผนให้ทุกคนได้ร่วมกันรับรู้ 3) ทำงานบนข้อมูลจริง ทั้งข้อมูลในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต 4) ใช้การมีส่วนร่วมทุกรูปแบบ ร่วมรับรู้ ให้ข้อมูล คิดวางแผน ลงมือทำ และประเมินผล และ 5) ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน

คณะวิจัยส่งต่อความรู้เหล่านี้ไปยังพื้นที่เป้าหมายทั้ง 3 ตำบล ด้วยการนัดหมายผู้นำชุมชน แกนนำและผู้สนใจการจัดการน้ำ มาตั้งวงสนทนาโดยดำเนินการทีละตำบล นักวิจัยถ่ายทอดความรู้ด้วยการเรียบเรียงเนื้อหาจาก คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จัดลำดับเนื้อหา อธิบายชี้แจงด้วยภาษาที่ง่ายต่อความเข้าใจ ใช้รูปภาพ และ ใช้ power point ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เปิดโอกาสให้ชุมชนซักถามข้อสงสัย และมีการสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ

จากการทำความเข้าใจด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม เข้าใจในเป้าหมาย และวิธีดำเนินกิจกรรมทั้ง 7 ประเภท มีความสนใจและต้องการขับเคลื่อนการทำงานน้ำในพื้นที่ของตน จากนั้น จึงเกิดการนัดหมายเพื่อหารือการปฏิบัติการคัดเลือกประเด็นและวิธีการปฏิบัติการแผนจัดการน้ำที่มีการสื่อสารเป็นเครื่องมือในทั้ง 3 ตำบล

3. ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำงานจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ

เมื่อเกิดความเข้าใจและสนใจที่จะมีการปฏิบัติการ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในตำบลของตน จึงเกิดการรวมตัวกันของแกนนำและผู้สนใจอีกครั้งหนึ่ง เพื่อร่วมกันหารือการดำเนินงานในพื้นที่ คัดเลือกเป้าหมาย วิธีการ และวางแผนการขับเคลื่อนงาน ซึ่งในการหารือของทั้ง 3 พื้นที่ ได้มีการทบทวนกิจกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม และด้วยเงื่อนไขระยะเวลาในการขับเคลื่อนงานที่มีจำกัดเพียง 1 เดือน ทำให้ทุกชุมชนตัดสินใจเลือกที่จะทำกิจกรรมที่ 1 คือ สร้างความเข้าใจให้แก่ชาวชุมชนในประเด็นเกี่ยวกับน้ำ โดยแต่ละพื้นที่กำหนดประเด็นที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตน ประเด็นในการขับเคลื่อนจึงมีความแตกต่างกัน รวมทั้ง เลือกที่จะใช้การสื่อสารชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจ โดยเลือกใช้สื่อชุมชนที่สอดคล้องกับวิธีการสื่อสารในพื้นที่ของตน วิธีการสื่อสารที่ใช้จึงมีความแตกต่างกันเช่นกัน

ตำบลบางคนที ผู้สนใจขับเคลื่อนเรื่องน้ำในตำบลได้รวมตัวกัน โดยมีผู้มีประสบการณ์ด้านการสื่อสารชุมชน เช่น ครูประเทือง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 คุณประเสริฐ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ผู้ใหญ่หมวย คุณพัชรี (เจ้าหน้าที่ อบต.) สารวัตรกำนัน เป็นแกนนำในวงสนทนา ซึ่งต่างเห็นตรงกันที่จะเลือกดำเนินงานในกิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจในการพิจารณาเลือกประเด็นการขับเคลื่อนเพื่อสร้างความเข้าใจ ที่ประชุมได้ระดมสมองพบว่าปัญหาหลักเรื่องน้ำในตำบลบางคนทีที่ทำให้น้ำเสีย ได้แก่ 1) น้ำล้างน้อมะพร้าว ซึ่งหากล้างแล้วปล่อยลงคลองโดยยังไม่มีระบบบำบัด จะทำให้น้ำเสียได้ และ 2) ทิ้งขยะลงคลอง ทำให้น้ำในคลองไม่สามารถใช้ดื่มและอาบได้อย่างสมัยก่อน จึงร่วมกันกำหนดประเด็นที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจ คือ 1) ต้องช่วยกันดูแลลำคลอง ไม่ทิ้งขยะ เพราะทำให้น้ำเสีย 2) อย่าชำรุดลำคลอง จะทำให้การลงแขกลงคลองไม่ได้ผล และ 3) ช่วยกันดูแลน้ำของเรา

นอกจากนี้ ชาวบางคนทีเลือกที่จะสื่อสารสร้างความเข้าใจผ่าน สื่อสโปตเสียง โดยหารือที่จะผลิตสื่อเสียงจำนวน 3 ตอน ผู้ให้เสียงในสโปตไม่ให้ซ้ำกันในแต่ละตอน ทั้งนี้ ที่ประชุมได้มีการคัดเลือกผู้ให้เสียง วางแผนการ

ผลิต มีการนัดหมายเพื่อร่างสคริปต์หรือบทพูด และบันทึกเสียงจริง โดยใช้ห้องบันทึกเสียงที่สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

ตำบลคลองเขิน ผู้สนใจขับเคลื่อนเรื่องน้ำในตำบลร่วมกันหารือการดำเนินงาน โดยมี ประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตำบลคลองเขิน เป็นผู้นำ ด้วยเงื่อนไขเวลาที่มีจำกัด ชาวคลองเขิน จึงเลือกดำเนินงานในกิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้น้ำเน่าเสีย ซึ่งจากการระดมความคิดมีการสรุปว่า สาเหตุสำคัญของการทำให้น้ำเสีย คือ การทิ้งขยะลงลำคลอง จึงกำหนดประเด็นสร้างความเข้าใจในเรื่องไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง เนื้อหาที่สื่อสารจะเป็นไปเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวคลองเขินหันมาดูแลคลองบ้านตัวเอง การสื่อสารควรเป็นไปเพื่อให้ชาวคลองเขินมองเห็นภาพ อะไรจะเกิดขึ้นถ้าในคลองเน่าเสีย สาเหตุของน้ำเสีย ผลของน้ำเสีย และภาพท้ายที่สุด คือ พวกเราต้องช่วยกันแก้ไขปัญหา เช่น ช่วยกันดูแลอนุรักษ์น้ำ ดูแลคลองหน้าบ้านเรา และเพื่อนบ้าน คุยชนะในมือ เป็นต้น

จากนั้น มีการวางแผนวิธีการสื่อสาร โดยใช้สื่อชุมชน สื่อสารผ่านทางสตีกเกอร์และป้ายไว้นิล โดยมี เหตุผลในการเลือกสื่อทั้ง 2 ประเภท คือ สตีกเกอร์เป็นสื่อขนาดเล็กที่สามารถเข้าถึงได้ทุกบ้าน ชาวบ้านสามารถติดในบริเวณที่สมาชิกในครอบครัวเห็นได้ง่าย และติดที่ร้านค้าในชุมชนเพื่อให้คนที่มาซื้อสินค้าในร้าน รวมทั้งคนที่ผ่านไปมาได้เห็นสตีกเกอร์ เพื่อเป็นสื่อช่วยกระตุ้นเตือนใจคนในชุมชนให้ไม่ทิ้งขยะลงคลอง ส่วนป้ายไว้นิลเป็นสื่อขนาดใหญ่ เหมาะที่จะติดบริเวณโรงเรียนเพื่อเข้าถึงกลุ่มเยาวชนอันจะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสืบสานดูแลรักษาน้ำ ติดบริเวณวัดหรือตลาด ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน

ที่ประชุมแกนนำคลองเขินได้ตกลงกันว่า แต่ละคนรวมถึงเชิญชวนเพื่อนบ้าน คิดคำขวัญสำหรับระบุในสตีกเกอร์ และ ข้อความสำหรับระบุในป้ายไว้นิล จากนั้นนัดหมายวันพบกัน เพื่อนำคำขวัญเหล่านั้นมาพิจารณา คัดเลือกร่วมกัน

ตำบลลาดใหญ่ ในการประชุมหารือแกนนำชาวลาดใหญ่ต่างเห็นพ้องกันว่า ควรเริ่มต้นการขับเคลื่อนการจัดการน้ำในตำบลด้วยการสร้างความเข้าใจและความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดทำแผนน้ำร่วมกัน โดยเฉพาะควรสื่อสารเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดความตระหนักในสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป และมีผลต่อการทำนาเกลือซึ่งเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านเริ่มสังเกตเห็นว่าคุณภาพน้ำแย่งลงกว่าแต่ก่อน จึงเสนอให้จัดกิจกรรมตรวจสอบคุณภาพน้ำเป็นสื่อเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้สภาพน้ำด้วยตนเองและในทันที เป็นการสร้างความเข้าใจจากการเห็นของจริง คือ การลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยใช้การตรวจวัดคุณภาพน้ำด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์ เชื่อถือได้ และทราบผลการตรวจวัดได้ทันที ไม่ต้องรอผลการวิเคราะห์จากห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์

การวางแผนการผลิตสื่อกิจกรรมของตำบลลาดใหญ่ นักวิจัยเป็นผู้รับผิดชอบการเตรียมเครื่องมือสำหรับตรวจวัดคุณภาพน้ำฯ กำหนดวันลงพื้นที่นาเกลือ ในหมู่ 11 ในช่วงบ่าย โดยพบกันที่บ้านผู้ใหญ่ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน แต่ละหมู่บ้าน ช่วยกันเชิญชวนชาวบ้านนาเกลือและผู้สนใจในหมู่บ้านของตน เข้าร่วมลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำฯ ร่วมกับทีมวิจัย โดยเชิญชวนผ่านทางไลน์กลุ่มของกำนันและการบอกต่อด้วยวาจา

โดยสรุปในขั้นตอนของการหารือเพื่อคัดเลือกกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ของพื้นที่ขยายผล พบว่า ทุกพื้นที่ตัดสินใจที่จะดำเนินกิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจ หากแต่มีความแตกต่างกันในการตั้งเป้าหมาย การเลือกประเด็น และวิธีการดำเนินงาน ซึ่งต่างมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือ ปัญหา ที่แต่ละพื้นที่เผชิญ สรุปผลดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 การคัดเลือกประเภทกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ประเด็น และวิธีการสื่อสาร

	ตำบลบางคนที	ตำบลคลองเขิน	ตำบลลาดใหญ่
ประเภท กิจกรรม	กิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ	กิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ	กิจกรรมที่ 1 สร้างความเข้าใจ
เป้าหมาย	ทำให้ชาวบ้านเกิดความ เข้าใจและร่วมกันรักษา ความสะอาดของลำคลอง	ทำให้ชาวบ้านเกิดความ ร่วมมือไม่ทิ้งขยะลงลำคลอง	ทำให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดความ ตระหนักในสภาพน้ำสำหรับพื้นที่นา เกลือ
ประเด็น	ช่วยกันดูแลความสะอาด น้ำในลำคลอง	ไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง	คุณภาพน้ำที่มีผลต่อการทำนาเกลือ
วิธีการ สื่อสาร	สเปดเสียง 3 ชุด กระจาย เสียงผ่านหอกระจายข่าว	สตีกเกอร์ และ ป้ายไวนิล ติดตามบ้าน ร้านค้า และ สถานที่ชุมนุมของชุมชน ได้แก่ วัด และโรงเรียน	กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยใช้ การตรวจวัดคุณภาพน้ำด้วยเครื่องมือ วิทยาศาสตร์ เพื่อเกิดความเข้าใจเชิง ประจักษ์ จากผลคุณภาพน้ำที่เห็น เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความ เข้าใจและตระหนักในการจัดทำแผน น้ำร่วมกัน

4. ชุมชนสร้างสรรค์การสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อชุมชน

คณะวิจัยร่วมดำเนินการผลิตและเผยแพร่สื่อ โดยทำหน้าที่สนับสนุนให้ชาวชุมชนได้สร้างสรรค์งานสื่อสาร ด้วยตนเองมากที่สุด การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมปรากฏในทุกขั้นตอนของการผลิตและเผยแพร่สื่อ เช่น การร่วมคิด และเขียนเนื้อหาที่จะสื่อสาร การเลือกใช้ดนตรีประกอบในสเปดเสียง การให้เสียงในการบันทึกเสียง การออกแบบ และจัดพิมพ์สตีกเกอร์/ป้ายไวนิล ร่วมเรียนรู้ในกระบวนการตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ การกระจาย การใช้สื่อ เป็นต้น รายละเอียดในแต่ละตำบล มีดังนี้

ตำบลบางคนที ในช่วงเช้าของวันทีนัดหมายชาวบางคนที่จำนวน 6 คน ประกอบด้วย แกนนำกลุ่ม อสม. แกนนำกลุ่มผู้สูงอายุ และผู้แทนจาก อบต.บางคนที ได้ร่วมกันคิดเนื้อหาที่จะใช้สื่อสารผ่านสเปดเสียง ที่จะเปิดกระจายเสียงผ่านทางหอกระจายข่าวในแต่ละหมู่บ้าน โดยคณะวิจัยเป็นพี่เลี้ยงและผู้อำนวยความสะดวก

(facilitator) มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันในกลุ่มผู้แทนแกนนำชุมชนที่ได้เข้าร่วมรับรู้การดำเนินงานของโครงการวิจัยตั้งแต่ช่วงที่นักวิจัยเข้าพื้นที่ชุมชนครั้งแรก ด้วยความคุ้นเคยระหว่างทีมวิจัยและแกนนำชุมชน รวมถึงความสนิทสนมและทำงานร่วมกันภายในกลุ่มแกนนำเอง ทำให้บรรยากาศการพูดคุยเป็นแบบผ่อนคลาย ไม่เป็นทางการ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสามารถหาข้อสรุปเนื้อหาการสื่อสารได้อย่างลงตัวและสอดคล้องกับพฤติกรรมการรับสารของคนในชุมชน

ก่อนที่ชาวชุมชนบางคนที่จะเริ่มคิดเนื้อหาการสื่อสาร คณะวิจัยได้ทบทวนถึงประเด็นปัญหาหลักด้านน้ำ คือ ขยะในลำคลองและน้ำล้นทะลัก รวมทั้งเนื้อหาที่จะสื่อสาร ซึ่งแกนนำชุมชนกลุ่มนี้ได้เคยให้ข้อมูลไว้ในการประชุมครั้งก่อน ทำให้เกิดข้อสรุปโดยเนื้อหาหลักที่จะนำมาสื่อสารประกอบด้วย 3 เรื่องหลัก คือ 1) อย่าซ้ำเติมให้น้ำเสียไปมากกว่านี้ 2) ต้องมีคำว่า ร่วมมือกัน ช่วยกัน และ 3) ถ้าเราไม่ดูแลแม่น้ำลำคลองในชุมชน เรื่องลงแขกลงคลองที่ทำกันเป็นประจำทุกปีก็จะได้ผล นอกจากนี้ ได้ทบทวนถึงวิธีการออกแบบสื่อที่เคยแลกเปลี่ยนกันว่า ควรมีการดึงความสนใจของผู้ฟังก่อนที่จะพูด เช่น เปิดเพลงที่ชาวบ้านชอบฟังก่อนการพูด พูดโดยคนๆ เดียวที่มีความสามารถมีทักษะการพูดอยู่แล้ว หรือ เป็นบทสนทนาพูดคุยกัน

ในระหว่างการประชุมระดมความคิดเนื้อหาที่จะสื่อสารนั้น คณะวิจัยมีบทบาทเป็นผู้ตั้งประเด็นชวนคิด เป็นผู้จัดบันทึกประเด็นจากการแลกเปลี่ยนความคิด ตลอดจนเสริมความรู้เทคนิคการโน้มน้าวใจซึ่งสามารถทำได้ 2 แบบ คือ โน้มน้าวในแง่บวก (พูดถึงข้อดี/ผลดี ถ้าจะให้เกิดผลดีต้องทำอะไร ผลดีที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไร) กับ โน้มน้าวในแง่ลบ (พูดถึงข้อเสีย/ผลเสีย ผลเสียที่จะเกิดขึ้นจากการทำไม่ดีจะเป็นอย่างไร) ทั้งนี้ต้องพิจารณาเลือกให้เหมาะสมกับพฤติกรรมการรับสารของชาวชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการสื่อสาร ข้อสรุปจากการช่วยกันคิดเนื้อหาของแกนนำชาวบางคนที่ ประกอบด้วย

เนื้อหา 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

- ขยะและกิ่งไม้มากมาย จะไปทิ้งที่ไหนกัน
- เรามาช่วยกันดูแลแม่น้ำลำคลอง (แต่ละบ้านต้องช่วยกัน)
- เชิญชวนให้เยาวชนเข้ามาช่วยกันเก็บขยะและดูแลแม่น้ำลำคลอง

ลักษณะคำพูด ภาษาที่ใช้ในสคริปต์ และบทพูด คือ

- เริ่มต้นบทพูดด้วยดนตรีเร้าใจ
- ใช้คำพูด/ภาษาพื้นบ้าน
- พูดโดยรวม ไม่ต้องระบุในเนื้อหาว่าชาวบางคนที่ จะได้ไม่เจาะจงเฉพาะกลุ่ม เช่น ใช้คำว่า พ่อแม่พี่น้อง
- ใช้ข้อความในแง่บวก เช่น คลองสวย น้ำใส ถ้าเราร่วมมือ ช่วยกันดูแล
- แนวของบทพูด เป็นแบบพ่อแม่สอนลูก ผู้สูงอายุกับลูก/หลาน เพราะคนในบ้านจะคุย/สอนกันได้

และ เจ้าของโฮมสเตย์กับผู้ที่มาพัก

หลังจากที่ได้ประเด็นหลักและลักษณะคำพูด/ภาษาที่ใช้แล้ว ชาวชุมชนบางคนที่ช่วยกันเขียนบทพูด 3 ตอน โดยมีรายละเอียดของบทพูดแต่ละตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผู้สูงอายุกับหลาน

เสียงเรือวิ่งผ่านในคลอง

ตา : เดี่ยวนี้น้ำในคลองบ้านเราไม่ค่อยสะอาด สมัยก่อนน้ำในคลองเรากินได้ สมัยนี้ต้องซื้อน้ำกิน

หลาน : น้ำมันสกปรก กินไม่ได้หรอกตา

ตา : จะรวบไถ่ยังงี้ น้ำยังต้องซื้อกิน

หลาน : งั้นพวกเราต้องมาช่วยกันทำให้สะอาดขึ้น

ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

ตอนที่ 2 นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับเจ้าของโฮมสเตย์

นักท่องเที่ยว : โฮมสเตย์นี้มีที่อาบน้ำในคลองมั้ยะ

เจ้าของโฮมสเตย์ : แม่มีงไปดูน้ำน้อยชิ

แม่ : น้ำอะไร

พ่อ : ก็น้ำในคลองง

แม่ : ใส่สะอาดแล้ว อาบได้ เพราะเดี๋ยวนีเราช่วยกันดูแล

บอกเพื่อนๆ ด้วยนะคะ มาบางคนมีที่ให้เล่นน้ำคลองด้วยคะ

ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

ตอนที่ 3 พ่อแม่กับลูก

ดนตรีไตเติ้ล

ลูก : แม่ ทำไมคลองบ้านเราพ้กนี้สะอาดจัง

แม่ : หมู่นี้เห็นเจ้าหน้าที่ ท้องที่ ท้องถิ่น กับพวกชาวบ้านเขามาเก็บขยะ ตัดแต่งต้นไม้ริมคลอง

ลูก : ทำไม เขาถึงมาเก็บละพ่อ

พ่อ : เพราะพวกเรานั้นแหละที่ทิ้งกันลงไป ถึงได้ต้องมาทำกันอยู่อย่างนี้

ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่

กำหนดผู้ให้เสียง คือ ครูประเทือง สุขประเสริฐ และ ครูคณินิจ ดวงภูมิเมศ ซึ่งทั้งสองท่านเป็นชาวบางคนที่และเกษียณอายุราชการแล้ว

บันทึกเสียง ที่สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล โดยเป็นผู้ให้เสียงหลักในบทพูด
ทั้ง 3 ตอน ความน่าสนใจอยู่ที่การใช้สำเนียงและคำท้องถิ่น โดยมีการปรับบทพูดเพื่อความเป็นธรรมชาติใน
ระหว่างบันทึกเสียงด้วย ดังนี้

บทพูดที่ร่างไว้	บทพูดจริงที่บันทึกเสียง
ตอนที่ 1 ผู้สูงอายุกับหลาน (ความยาวประมาณ 30 วินาที) เสียงเรื่อวังผ่านในคลอง	
ตา : เดียวนี้ น้ำในคลองบ้านเราไม่ค่อยสะอาด สมัยก่อนน้ำในคลองเรากินได้ สมัยนี้ต้องซื้อน้ำกิน หลาน : น้ำมันสกปรก กินไม่ได้หรอกตา ตา : จะรวยได้ยังไง น้ำยังต้องซื้อกิน หลาน : จั๊นพวกเราต้องมาช่วยกันทำให้สะอาดขึ้น ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่	ตา : ลูกเอ๊ย เดียวนี้ น้ำในคลองมันไม่ค่อยสะอาดนะ สมัยก่อนนะ น้ำในคลองบ้านเรากินได้ แต่สมัยนี้ต้อง ซื้อน้ำกินกันแล้ว หลาน : น้ำมันสกปรก กินไม่ได้หรอกตา ตา : แล้วมันจะรวยได้ยังไง น้ำยังต้องซื้อกินกันเลย หลาน: จั๊นพวกเราต้องมาช่วยกันทำให้สะอาดขึ้นสิจ๊ะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่
ตอนที่ 2 นักท่องเที่ยวกับเจ้าของโฮมสเตย์ (ความยาวประมาณ 35 วินาที)	
นักท่องเที่ยว : โฮมสเตย์นี้มีที่อาบน้ำในคลองมั๊ยคะ เจ้าของ(ชาย) : แม่มีงไปคูน้ำน้อยซี เจ้าของ(หญิง) : น้ำอะไร เจ้าของ(ชาย) : ก็น้ำในคลองไง เจ้าของ(หญิง) : ใส่สะอาดแล้ว อาบได้ เพราะเดี๋ยวนี เราช่วยกันดูแล ... บอกเพื่อนๆ ด้วยนะคะ มาบางคนมี ที่ให้เล่นน้ำคลองด้วยคะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่	นักท่องเที่ยว : คุณลุงครับ โฮมสเตย์ที่นี้อาบน้ำใน คลองได้มั๊ยครับ เจ้าของ(ชาย) : เดียวนะลูก ลุงจะไปดูให้ แม่มีงไป คูน้ำในคลองให้หน่อยซี เจ้าของ(หญิง) : น้ำอะไรละพ่อมีง เจ้าของ(ชาย) : ก็น้ำในคลองไงแม่ เดียวเด็กๆ มันจะ ลงไปเล่นน้ำกัน เจ้าของ(หญิง) : น้ำสะอาดอยู่แล้ว อาบได้ เพราะ เดี๋ยวนีเราช่วยกันดูแล ... หนูๆ บอกเพื่อนๆ ด้วยนะ มาบางคนมีที่ให้เล่นน้ำคลองด้วยนะจ๊ะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบางคนที่
ตอนที่ 3 พ่อแม่กับลูก (ความยาวประมาณ 35 วินาที) ดนตรีไตเติ้ล	
ลูก : แม่ ทำไมคลองบ้านเราพ้กนี้สะอาดจัง แม่ : หนูนี่เห็นเจ้าหน้าที่ ท้องที่ ท้องถิ่น กับพวก	ลูก : พ่อจ๋า ทำไมคลองบ้านเราพ้กนี้สะอาดจัง พ่อ : หนูนี่เห็นเจ้าหน้าที่ ท้องที่ ท้องถิ่น กับพวก

บทพูดที่ร่างไว้	บทพูดจริงที่บันทึกเสียง
ชาวบ้านเขามาเก็บขยะ ตัดแต่งต้นไม้ริมคลอง ลูก : ทำไม เขาถึงมาเก็บขยะ พ่อ : เพราะพวกเรานั้นแหละที่ทิ้งกันลงไป ถึงได้ต้องมาทำกันอย่างนี้ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบ้าน	ชาวบ้าน เขามาเก็บขยะ แล้วก็ตัดแต่งต้นไม้ริมคลองกันนะลูก ลูก : แล้วทำไม เขาถึงมาเก็บขยะ พ่อ : เพราะพวกเรานั้นแหละที่ทิ้งกันลงไป ถึงได้ต้องมาทำกันอย่างนี้ไงเล่า ลูก : งั้นต่อไปนี้ พวกหนูจะช่วยกันดูแล ให้คลองสะอาดแบบนี้ตลอดไปดิฉันจะพ่อ พ่อ : ดีมากเลยลูก เราต้องช่วยกันต่อไปนะ ด้วยความปรารถนาดีจากชาวบ้าน

เผยแพร่สื่อ ทีมวิจัยจัดทำ CD สปอต เป็นต้นฉบับมอบให้กับ นายก อบต.บางคนที่ เพื่อจัดทำสำเนา และให้ทาง อบต. ช่วยแจกจ่ายไปยังผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเปิดทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน

ตำบลคลองเขิน การผลิตสื่อชุมชนของชาวคลองเขินจัดขึ้นในช่วงเช้าของวันทีนัดหมาย ณ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ประกอบด้วยสื่อ 2 ประเภท คือ สติกเกอร์ และ ป้ายไว้นิล โดยผู้เข้าร่วมการประชุมได้นำคำขวัญ คำกลอน ที่ต่างไปคิด รวมถึงรวบรวมจากเพื่อนบ้านมาแสดง จำนวน 17 ผลงาน มีการนำผลงานมาติดบนป้าย ตั้งเรียงรายรอบบริเวณที่จัดประชุม จากนั้นทุกคนช่วยกันพิจารณา มีการแสดงความคิดเห็นต่อคำขวัญทุกผลงาน และคัดเลือกข้อความที่เหมาะสมที่สุดสำหรับนำมาระบุไว้ในสื่อทั้ง 2 ประเภท ซึ่งกระบวนการพิจารณาเนื้อหาที่ระบุในสื่อนี้ ชาวคลองเขินมีการตั้งเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อความ ซึ่งเกิดจากการตกผลึกความคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการปรึกษาหารือเพื่อคัดเลือกคำขวัญ ดังนี้

- ต้องกระตุ้นเตือนใจได้
- แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ต้องมีคำว่า คลองเขิน
- ควรมีการเชิญชวนมากกว่าคำทอ
- ควรแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจ เช่น ใช้คำว่า ร่วมกัน
- ควรแสดงปัญหาของชุมชน เช่น เรื่องขยะ
- สติกเกอร์ต้องสั้นกระชับ ส่วนป้ายไว้นิลควรยาวกว่า และเลือกภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
- ตอนท้ายของสื่อ ควรมีข้อความระบุผู้ผลิตสื่อ

ในที่สุด ชาวคลองเขิน ได้คัดเลือกและปรับข้อความ กระทั่งได้ข้อความสำหรับระบุในสื่อสติกเกอร์ ว่า “คลองเขินน้ำใส ร่วมใจไม่ทิ้งขยะ” และ ป้ายไว้นิล ว่า “คูคลองน้ำใส ร่วมใจรักษา คลองเขินพัฒนา ไม่เพิ่มพายุขยะ มีส่วนร่วมทุกคน สงสารแม่บ้าง แม่จะเน่าแล้ว”

สำหรับการผลิตสติ๊กเกอร์และป้ายไว้นั้น มอบหมายให้ช่างในชุมชนซึ่งเป็นที่รู้จักเป็นผู้ช่วยกำหนดขนาดสื่อ ทำการออกแบบ และจัดวางข้อความลงในสื่อ หลังจากที่ทำางออกแบบแล้วได้จัดส่งสื่อทางไลน์ ให้แกนนำชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาปรับแก้ จากนั้นจึงจัดพิมพ์เป็นสติ๊กเกอร์และป้ายไว้นิล โดยสติ๊กเกอร์มีขนาด 23x40 เซนติเมตร ผลิตจำนวน 1,200 แผ่น และ ป้ายไว้นิลมีขนาด 1x3 เมตร ผลิตจำนวน 4 ป้าย ผู้ใหญ่บ้านจากทุกหมู่บ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียน เข้ารับมอบสื่อ และนำสติ๊กเกอร์ไปมอบให้ชาวบ้านในพื้นที่ ติดตามอาคารบ้านเรือน รวมทั้งติดในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพสต) ส่วนป้ายไว้นิลมีการติดตั้งที่โรงเรียนวัดดาวโด่ง โรงเรียนวัดปากกลัด วัดนางตะเคียน และวัดดาวโด่ง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชน

แกนนำชาวคลองเงินกับผลงานป้ายไว้นิลของชุมชน

แกนนำชาวคลองเงินนำสติ๊กเกอร์ไปมอบให้ ผอ.รพสต เพื่อ
เผยแพร่ในโรงพยาบาลฯ

สติ๊กเกอร์ที่ติดเผยแพร่ตามอาคารบ้านเรือน (A) วัด (B) และโรงเรียน (C) ในตำบลคลองเงิน

ตำบลลาดใหญ่ การผลิตสื่อกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม จัดขึ้นในช่วงบ่ายของวันทีนัดหมาย เนื่องจากตามแผนที่วางไว้ในการประชุมครั้งก่อนกำหนดลงพื้นที่หมู่ 11 แต่หมู่ 11 ติดกิจกรรมของหมู่บ้านตลอดทั้งวัน แคนนำชาวลาดใหญ่จึงเสนอให้เปลี่ยนพื้นที่มาเป็น หมู่ 4 แทน โดยมีแกนนำและผู้สนใจจากหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลลาดใหญ่ จำนวน 8 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 3 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน แพทย์ประจำตำบล 1 คน และชาวนาเกลือ 1 คน เข้าร่วมกิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำในนาเกลือ โดยเริ่มจากการประชุมร่วมกันระหว่างคณะวิจัยและชาวลาดใหญ่ที่ร้านค้าประจำหมู่ 4 คณะวิจัยได้เล่าทบทวนที่มาของการพบกันในครั้งนี้ซึ่งสืบเนื่องมาจากผลการประชุมร่วมกับผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลลาดใหญ่ และได้ข้อสรุปว่า ควรมีการลงตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความเข้าใจ ความตระหนักในการร่วมกันจัดทำแผนน้ำของชาวลาดใหญ่ ตลอดจนชี้แจงขั้นตอนการทำกิจกรรมในวันนี้ ประกอบด้วย การลงพื้นที่ตรวจวัดคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือ 3 จุด และ คุณภาพน้ำทั้งจากบ้านเอื้ออาทรอีก 1 จุด ตามที่ตัวแทนชาวลาดใหญ่เสนอเพิ่มเติมว่า ต้องการทราบค่าคุณภาพน้ำบริเวณนี้เช่นกัน และกลับมาประชุมสรุปผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำ ที่ร้านค้า

จากนั้น คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ส่วนหนึ่งได้ลงพื้นที่และร่วมกันเก็บตัวอย่างน้ำตามจุดที่กำหนด ทั้งนี้ คณะวิจัยได้เลือกวิธีการวัดคุณภาพน้ำอย่างง่าย สามารถเห็นผลได้ทันทีที่ตรวจวัด (ไม่ต้องวิเคราะห์ผลในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์) คือ 1) การวัดออกซิเจนในน้ำ (DO) โดยใช้เครื่อง DO meter และ 2) การวัดค่าความเป็นกรด-ด่างของน้ำ (pH) โดยใช้เครื่อง pH meter พร้อมทั้งมีตารางจดบันทึกค่าจากการวัดในแต่ละจุด ทั้งนี้ นักวิจัยเป็นผู้อ่านค่าคุณภาพน้ำในจุดนั้นและจดบันทึก

เมื่อตรวจวัดคุณภาพน้ำครบทุกจุดแล้ว คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ได้กลับมาที่ร้านค้าชุมชนอีกครั้งเพื่อสรุปผลการตรวจวัด โดยคณะวิจัยได้สรุปผลคุณภาพน้ำสำหรับทำนาเกลือทั้ง 3 จุด และ คุณภาพน้ำทั้งจากบ้านเอื้ออาทรอีก 1 จุด ซึ่งสรุปผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำโดยรวม เปรียบเทียบกับค่ามาตรฐาน DO และ pH จากกรมควบคุมมลพิษ พบว่า น้ำสำหรับทำนาเกลือทั้ง 3 จุด ยังอยู่ในสภาพที่สามารถทำนาเกลือได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า จุดตรวจน้ำจุดแรก (คลองฝั่งตรงข้ามร้านค้าประจำหมู่บ้าน) มีค่า DO และ pH ต่ำกว่าอีก 2 จุด และในอนาคตหากไม่ได้มีการดูแลรักษาน้ำให้อยู่ในคุณภาพที่ดี มีโอกาสที่น้ำบริเวณนี้จะมีคุณภาพไม่เหมาะสมสำหรับทำนาเกลือ ขณะที่น้ำทั้งจากบ้านเอื้ออาทร การวัดค่า DO ไม่สามารถบ่งบอกค่าคุณภาพน้ำทั้งได้ คณะวิจัยจึงวัดเพียงค่า pH ซึ่งพบว่า ยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำทั้งตามที่กรมควบคุมมลพิษกำหนดไว้

คณะวิจัยได้แจ้งผลตรวจคุณภาพน้ำด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ใช้ศัพท์เฉพาะ และไม่เป็นทางการ หลังจากนั้น มีการแลกเปลี่ยนแนวทางการเผยแพร่ค่าคุณภาพน้ำให้คนในชุมชนได้รับทราบและเป็นประโยชน์ในแง่ของการสร้างความเข้าใจและความตระหนักในการร่วมกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง ในประเด็นนี้ แกนนำที่เข้าร่วมประชุมมองว่า น่าจะมีชาวบ้านเฉพาะบริเวณที่คณะวิจัยลงตรวจคุณภาพน้ำให้ความสนใจ หากสามารถตรวจวัดคุณภาพน้ำได้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านที่ทำนาเกลือ คือ หมู่ 3, 4, 5, 10, 11 จะช่วยให้คนทั้งตำบลให้ความสนใจร่วมรับฟังผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำ และให้มีการสื่อสารผลการตรวจวัดนี้ในการประชุมหรือเวที

ชุมชน โดยเชิญผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่ มารับฟัง พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะร่วมกัน เพื่อขยายวงความเข้าใจให้กว้างขึ้น ซึ่งผลจากการตรวจวัดฯ สะท้อนให้เห็นแนวโน้มว่า อีกไม่ช้าคุณภาพน้ำในตำบลลาดใหญ่จะแย่ลงเรื่อยๆ ส่งผลต่อวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของชาวชุมชน ฉะนั้นจึงต้องคอยช่วยกันดูแลรักษาน้ำในลำคลอง

คณะวิจัยและตัวแทนชาวลาดใหญ่ร่วมกัน
เก็บตัวอย่างน้ำและอ่านค่าที่ได้จากการตรวจวัดฯ

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้ง 3 ตำบล ตั้งแต่ความเข้าใจในงานวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน การร่วมกันวางแผน ผลิตและเผยแพร่สื่อดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการจัดการน้ำที่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกัน

อภิปรายผล

1. รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในโครงการฯ

การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม นี้ ดำเนินงานผ่าน การจัดทำคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และการนำความรู้ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเมื่อเทียบกับแนวคิด การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยของ กาญจนา แก้วเทพ (2558) ซึ่งได้ให้แนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์หรือขยายผลการวิจัยในชุมชน/พื้นที่ว่า สามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน/พื้นที่ในรูปแบบต่างๆ 7 รูปแบบ ได้แก่ 1) ออกแบบการสื่อสารเพื่อคืนข้อมูลให้กับชุมชนเจ้าของพื้นที่ 2) ขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็นไปยังกลุ่มคนที่มีปัญหาเดียวกันและอยากใช้ความรู้จากงานวิจัย (Knowledge delivery) 3) ออกแบบสาร (Message design) โดยคำนึงถึงทั้งเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับ Stakeholder/support group ที่หลากหลาย 4) ใช้เนื้อหาเชิงประเด็นที่ครบทุกมิติในการ

ขับเคลื่อน 5) ทำงานเชิงเครือข่าย 6) สื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สู่สาธารณะ และ 7) สร้างแกนนำชาวบ้านให้ใช้สื่อเป็น เพื่อสื่อสารเรื่องราวของชุมชนได้ (Smart user) ซึ่งการดำเนินงานในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ใช้รูปแบบการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยได้ถึง 6 รูปแบบจาก 7 รูปแบบ ได้แก่

1) การคืนผลงานให้เจ้าของพื้นที่: ในรูปแบบของคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลที่พัฒนามาจากความรู้ที่ถอดได้จากงานวิจัยตั้งแต่ต้น และแจกจ่ายไปยัง 36 ตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งรวมพื้นที่เดิมของงานวิจัยตั้งแต่ต้น จำนวน 20 ตำบล ตำบลขยายผล 3 ตำบล และตำบลที่ยังไม่เคยเข้าร่วมงาน 13 ตำบล

2) การขยายกลุ่มเป้าหมายร่วมประเด็น: ขยายผลการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม ไปยัง 3 ตำบลที่อยู่ในสถานการณ์น้ำคล้ายคลึงกัน ได้แก่ ตำบลบางคนที่ ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่ ในจังหวัดสมุทรสงคราม

3) การใช้เนื้อหาเชิงประเด็น (Message) ที่ครบทุกมิติในการขับเคลื่อน : กำหนดสื่อสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับน้ำโดยรวม ใน 3 ประเด็น 1) ความสำคัญของน้ำต่อวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต 2) การจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ 3) การสื่อสารเพื่อการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

4) การทำงานเชิงเครือข่าย: ในการทำงานระดับตำบลขยายผล มีการรวมกลุ่มคนที่สนใจการจัดการน้ำและสนใจการสื่อสารชุมชน มาร่วมปฏิบัติการของคนในตำบล ทั้ง ผู้นำทางการ ผู้นำความคิด แกนนำชุมชนผู้มีบทบาทขับเคลื่อนงานชุมชน ผู้มีทักษะและความสนใจการสื่อสารชุมชน เพื่อสนับสนุนงานทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม เป็นการเสริมความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายภายในชุมชนในการทำงานร่วมกัน

5) การสื่อสารประเด็นใหม่สู่การรับรู้สู่สาธารณะ: พื้นที่ขยายผลทั้ง 3 ตำบล ยังไม่เคยมีการทำแผนจัดการน้ำมาก่อน การนำความรู้จากงานวิจัยตั้งแต่ต้นจึงเป็นการนำความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชน และด้วยกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทำให้ชุมชนขยายผลต่างเห็นถึงความสำคัญและเกิดความต้องการที่จะทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม

6) การฝึกชาวบ้านให้เป็น Smart User: การที่ชาวบ้านในพื้นที่ขยายผล ได้เข้าร่วมในกระบวนการใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่คนในพื้นที่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ตั้งแต่ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการสื่อสาร คิดประเด็น ออกแบบเนื้อหา วางแผนรวมถึงร่วมกันผลิตและเผยแพร่สื่อ ทำให้ชาวชุมชนได้เรียนรู้ถึงความสำคัญและวิธีการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชนในเชิงพัฒนา เรียนรู้กระบวนการสร้างสรรค์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน

2. การถอดความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ด้วยแนวคิดการสื่อสาร

การดำเนินงานในโครงการ การสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ในท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม นี้ ใช้การสื่อสารเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินการ ทั้งในขั้นตอนของการถอดความรู้จากงานวิจัยตั้งแต่ต้น การถ่ายทอดความรู้ด้วยการจัดทำคู่มือ และการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล กล่าวคือ

ขั้นตอนการถอดความรู้ เมื่อคณะวิจัยอ่านเอกสารรายงานผลงานวิจัยตั้งต้นทั้ง 3 ระยะ จนเกิดความเข้าใจในวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินงาน และผลที่เกิดขึ้น จากนั้นจึงนำวิธีดำเนินงานที่มีการจัดกิจกรรมถึง 145 ครั้ง มาวิเคราะห์เพื่อสกัดความรู้ วิธีการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม โดยใช้แนวคิดเรื่ององค์ประกอบการสื่อสาร เป็นกรอบในการวิเคราะห์ จนสามารถอธิบายวิธีดำเนินงานในการทำแผนจัดการน้ำ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม 7 ประเภท โดยใช้องค์ประกอบการสื่อสารเป็นแนวทางในการอธิบาย เป้าหมาย ผู้ดำเนินการ (ผู้ส่ง) เนื้อหาของกิจกรรม (สาระ) วิธีการที่ใช้ (ช่องทาง) และผู้รับผลจากกิจกรรม (ผู้รับ)

กิจกรรมทั้ง 7 ประเภทที่พบในงานวิจัยตั้งต้น สอดคล้องกับขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัยท้องถิ่น (Community Based Research) ซึ่งมีขั้นตอนการเตรียมชุมชน การออกแบบและกำหนดแผนการวิจัย การปฏิบัติการวิจัย และการวิเคราะห์สรุปบทเรียนเพื่อสร้างทางเลือก (สินธุ์ สโรบล, 2554 น. 25-33) กิจกรรมการเตรียมชุมชนในงานวิจัยตั้งต้นคือกิจกรรมประเภที่ 1 การสร้างความเข้าใจในงาน และกิจกรรมประเภที่ 2 การเสริมศักยภาพในการทำแผนจัดการน้ำ ส่วนการออกแบบและกำหนดแผนการวิจัยคือกิจกรรมประเภที่ 3 การหารือและเตรียมการ การปฏิบัติการวิจัยคือกิจกรรมประเภที่ 4 การเก็บข้อมูลน้ำในตำบล และการวิเคราะห์สรุปบทเรียนเพื่อสร้างทางเลือก คือกิจกรรมประเภที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผน กิจกรรมประเภที่ 6 การทำแผนจัดการน้ำ จึงสรุปได้ว่างานวิจัยตั้งต้นเป็นรูปแบบงานวิจัยท้องถิ่นที่มีการดำเนินงานครบถ้วนทุกขั้นตอน สามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษากระบวนการดำเนินงานวิจัยท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ด้วยการจัดทำคู่มือ คู่มือเป็นเป้าหมายสำคัญเป้าหมายหนึ่งในการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากคู่มือเป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อการกำกับพฤติกรรม (Communication for Action Control) โดยงานวิจัยของ โดเนลลอน เกรย์ และโบกอน (Donnellon, Gray, and Bougon, 1986: 43) ยืนยันว่าการสื่อสารสามารถจัดการให้คนมีพฤติกรรมเหมือนกันได้ถึงแม้จะยังมีความเข้าใจที่ต่างกันอยู่ ด้วยระยะเวลาดำเนินโครงการเพียง 12 เดือน และขั้นตอนการถอดความรู้ใช้เวลาค่อนข้างมาก จึงทำให้เหลือเวลาไม่มากในการถ่ายทอดความรู้ที่ถอดมาได้จากงานวิจัยตั้งต้น ดังนั้นการเลือกใช้ “คู่มือ” เป็นเครื่องมือถ่ายทอดวิธีการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นการใช้เครื่องมือการสื่อสารที่เหมาะสม

ในการจัดทำคู่มือ คณะวิจัยได้ออกแบบเนื้อหาและรูปแบบคู่มือโดยใช้แนวคิดการสื่อสารเป็นแนวทางคือ อธิบายกิจกรรมแต่ละประเภด้วยองค์ประกอบการสื่อสาร S M C R (ผู้ส่ง- สาระ-สื่อ-ผู้รับ) ใช้เทคนิคการตั้งคำถาม และตอบคำถามในแนวทางของการสื่อสาร เช่น กิจกรรมสร้างความเข้าใจ (เนื้อหาสาระ-M) สร้างให้ใคร(ผู้รับสาร - R) ใครเป็นผู้สร้าง (ผู้ส่งสาร-S) สร้างอย่างไร (ช่องทางการสื่อสาร-C) เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความน่าสนใจและง่ายต่อการทำความเข้าใจเชื่อมโยง รวมทั้งให้ข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ ทั้งนี้รูปแบบเนื้อหาความรู้เพื่อการถ่ายทอดจะแตกต่างจากรูปแบบความรู้ที่ถอดได้ แต่มีแนวคิดการสื่อสารเป็นตัวเชื่อมความเข้าใจ

ถึงแม้ว่าคู่มือจะเป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อกำกับพฤติกรรม แต่การทำงานวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ดังนั้นนอกจากออกแบบเนื้อหาแล้ว ยังมีการออกแบบรูปลักษณ์โดยใช้หลักการที่ว่า คู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลต้องมีคุณสมบัติที่น่าหยิบ น่าจับ และน่าอ่าน ขนาด สี และภาพประกอบ ต้องคำนึงถึงพฤติกรรมการรับสารของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญ

ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ในช่วงขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล มีการถ่ายทอดความรู้ที่ถอดได้จากงานวิจัยตั้งต้นในอีกลักษณะ แต่ยังคงใช้แนวคิดเรื่ององค์ประกอบการสื่อสารเป็นแนวทาง ใช้การบอกเล่า การอธิบาย การชี้แจง ใช้การสื่อสารแบบเห็นหน้า (Face to Face Communication) และการสื่อสารสองทาง (Two-ways Communication) มีการซักถามข้อสงสัย แลกเปลี่ยนข้อมูล ด้วยการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้นำ แกนนำ และชาวชุมชนผู้สนใจการปฏิบัติการเกี่ยวกับน้ำในชุมชน คณะวิจัยนำเสนอผลด้วยการบอกเล่า โดยมีอุปกรณ์เสริมสร้างความเข้าใจ ได้แก่ รูปภาพ และ Power Point มีการซักถาม และสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ

การดำเนินงานถอดความรู้และถ่ายทอดความรู้ โดยใช้แนวคิดเรื่องการสื่อสารเป็นเครื่องมือในแต่ละช่วงของการดำเนินงาน ทำให้มีกรอบการดำเนินงานที่ชัดเจน และได้ผลของการถอดความรู้และผลของการถ่ายทอดความรู้ที่สามารถอธิบายเชื่อมโยงให้เข้าใจได้ง่าย มีลำดับเป็นขั้นตอนเดียวกัน

3. การออกแบบเนื้อหา (Message Design)

การดำเนินโครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย : กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ถอดความรู้จากโครงการวิจัยตั้งต้น ได้เนื้อหาหลักที่เป็น Key Message ในการสื่อสารของโครงการ ซึ่งต้องการการออกแบบให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อการขยายผลใน 2 รูปแบบ คือ การออกแบบเนื้อหาเพื่อจัดทำคู่มือการทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล และการออกแบบเนื้อหาเพื่อนำไปขยายผลในตำบลบางคนที่ ตำบลคลองเขิน และตำบลลาดใหญ่

Key Message ของโครงการคือ ความรู้ที่ว่า การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบลนั้นต้องใช้กิจกรรม 7 ประเภท คือ สร้างความเข้าใจ เสริมศักยภาพ ทหารเรือและเตรียมดำเนินงาน เก็บข้อมูลน้ำในตำบล วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้สถานการณ์และใช้วางแผนจัดการน้ำ ทำแผนจัดการน้ำของตำบล และ นำเสนอแผน จาก key message ที่ถอดความรู้ได้นี้ นักวิจัยต้องออกแบบเนื้อหาให้เหมาะสมกับการขยายผล 2 รูปแบบดังกล่าวข้างต้น โดยคำนึงถึงผู้รับสารและช่องทางที่เนื้อหาจะไปถึงผู้รับสาร

แนวคิดเรื่องสัมพันธบท หรือ Intertextuality ถูกนำมาใช้ในการออกแบบเนื้อหาสำหรับการสื่อสารที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การนำเนื้อหาที่มีความหมายเดียวกันมาสื่อสารในบริบทที่ต่างกันจะต้องคำนึงถึงผู้รับสารว่ามีความสามารถในการรับสารอย่างไร สำหรับคู่มือเป็นการออกแบบสำหรับสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งผู้ใช้คู่มือคือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนจัดการน้ำในระดับตำบล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ไม่มีเวลาอ่านคู่มือที่มีเนื้อหาหนักหรือเข้าใจยาก ดังนั้นการออกแบบเนื้อหาในคู่มือต้องสร้างความน่าสนใจ ตั้งแต่การย่อเนื้อหาให้เข้าใจง่าย การใช้เทคนิคถาม-ตอบ การให้คำแนะนำวิธีการใช้คู่มือ รวมถึงการออกแบบรูปลักษณ์ให้น่าหยิบ น่าอ่าน ด้วยการใช้นาฬิกา สี

เส้น ภาพประกอบ ช่วยให้เกิดความน่าสนใจและเข้าใจง่าย ทั้งนี้ ด้วยหลักของสัมพันธบท การปรับเนื้อหาายังต้องคงความหมายสำคัญของเนื้อหาความรู้ที่ถอดจากงานวิจัยตั้งต้นให้ครบถ้วน ตัวอย่างการปรับเนื้อหาความรู้ที่ถอดได้เป็นเนื้อหาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ในคู่มือ ปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบลักษณะเนื้อหาระหว่างเนื้อหาความรู้ที่ถอดได้และเนื้อหาความรู้เพื่อการถ่ายทอดในคู่มือ

เนื้อหาความรู้ที่ถอดได้	เนื้อหาเพื่อการถ่ายทอดความรู้ในคู่มือ
กิจกรรมประเภทที่ 1 การสร้างความเข้าใจ เนื้อหา: รายละเอียดโครงการ ขั้นตอนการทำงาน ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการ การดำเนินงานที่ผ่านมา และแจ้งความคืบหน้าของงาน ผู้ส่งสาร: - ทีมวิจัยโครงการการวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำฯ เป็นหลัก - คนนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง ผู้นำสูงสุด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) ผู้รับสาร: ครอบคลุมทุกระดับ ตั้งแต่หัวหน้าหน่วยราชการระดับจังหวัด ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน และชาวบ้านทั่วไป วิธีการ: การชี้แจง การอธิบาย การประชุม และการแลกเปลี่ยนข้อมูล มีการใช้สื่อช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น แผนที่ รูปภาพ เป็นต้น ช่วงเวลา: แนะนำโครงการช่วงเปิดโครงการ และแจ้งความคืบหน้าในช่วงกลางโครงการ	กิจกรรมประเภทที่ 1 สร้างความเข้าใจในงาน ทำไมต้องสร้างความเข้าใจ : เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำในตำบลมีความเข้าใจงานไปในทางเดียวกัน มองเห็นภาพเดียวกัน และมีเป้าหมายเดียวกัน คือ ได้แผนการจัดการน้ำของตำบล สร้างความเข้าใจอย่างไร : 1) เชิญชวนคนเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างความเข้าใจให้หลากหลายทั่วทุกกลุ่มในตำบล ทั้ง นายก อบต. สมาชิก อบต. กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผอ.รพสต. แพทย์ประจำตำบล อสม. ครู กศน. เจ้าอาวาส กลุ่มกิจกรรมต่างๆ หัวหน้าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในตำบล ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในพื้นที่ของตำบล ตัวแทนชาวบ้านรวมทั้งเยาวชนและผู้สูงอายุ เพื่อให้มารับรู้การทำงานและช่วยกันแสดงความคิดเห็น 2) สร้างความเข้าใจเรื่องขั้นตอนการทำงาน ผลที่จะเกิดขึ้นจากการทำงาน และประโยชน์ที่ตำบลจะได้ 3) ผู้รับผิดชอบเรื่องน้ำในตำบล เช่น กำนัน นายก อบต. เป็นผู้สร้างความเข้าใจให้ผู้ที่มาเข้าร่วมกิจกรรม 4) ใช้การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น โดยใช้อุปกรณ์เสริมความเข้าใจ เช่น แผนที่ สื่อวีดิทัศน์ เป็นต้น ข้อสังเกต: จังหวะในการสร้างความเข้าใจ ควรทำในช่วงเริ่มต้น และควรทำอีกในระหว่างดำเนินการเพื่อรักษาความเข้าใจให้คงอยู่อย่างชัดเจน

สำหรับการออกแบบเนื้อหาสำหรับการขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบล เป็นการออกแบบเนื้อหาเพื่อใช้ในการประชุม ถ่ายทอดกิจกรรม 7 ประเภท ให้ผู้รับสารที่เป็นแกนนำชุมชนได้เข้าใจและนำไปสื่อสารต่อ ดังนั้น คณะวิจัยจึงทำการย่อยเนื้อหากิจกรรมทั้ง 7 ประเภทจากคู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล จากภาษาเขียนเป็นภาษาพูด เตรียมเหตุการณ์ตัวอย่างประกอบการพูด เตรียมการอธิบายถึงบริบทข้างเคียงของกิจกรรมเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเหตุการณ์ หรือ บริบท มีความแตกต่างกันในแต่ละตำบล

โดยสรุปการออกแบบเนื้อหา (Message Design) ในการสื่อสารการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนั้น ใช้แนวคิดสัมพันธบท (intertextuality) โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับทักษะการรับสารและการสื่อสารของผู้ใช้ประโยชน์ (Receiver) และสอดคล้องกับช่องทางการสื่อสาร (Channel) ที่เลือกให้เหมาะสมกับการรับสารของผู้ใช้ประโยชน์

4. ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายผลการจัดการน้ำของพื้นที่ 3 ตำบล

การขยายผลงานวิจัยในครั้งนี้ ชุมชนทั้ง 3 ตำบล เลือกทำกิจกรรมประเภที่ 1 สร้างความเข้าใจในงาน เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องเรื่องน้ำในตำบลมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการจัดการน้ำร่วมกัน อันเป็นพื้นฐานของการทำแผนน้ำ การสร้างความเข้าใจเป็นก้าวแรกของการทำงานชุมชน เป็นขั้นตอนของการเตรียมชุมชนเพื่อการดำเนินการในระยะต่อไป การทำความเข้าใจร่วมกันในระดับตำบลเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไปสู่การทำแผนน้ำในอนาคต ทั้ง 3 พื้นที่ ต่างเลือกประเด็นการสร้างความเข้าใจที่สอดคล้องกับสถานการณ์น้ำ รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับน้ำที่เผชิญอยู่ และคัดเลือกวิธีการสื่อสารที่สอดคล้องกับการรับรู้ของชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติการขยายผลในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล ได้แก่

1) การมีเนื้อหาขยายผล (Key Message) ที่ชัดเจน และการออกแบบการสื่อสารเนื้อหา (Message Design) ที่มีความสอดคล้องกับการรับรู้ของชุมชน โดยเมื่อมีการสกัดความรู้จากงานวิจัยตั้งต้น และมีเนื้อหาที่จะส่งต่อเพื่อการขยายผล ซึ่งได้แก่ กิจกรรม 7 ประเภท และแนวคิดสำคัญในการดำเนินงาน 5 ประการ การออกแบบการส่งต่อเนื้อหาซึ่งเป็นความรู้มีความเหมาะสมกับการรับรู้ของชุมชน โดยเรียบเรียงเนื้อหาให้กระชับ ชัดเจน เลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ใช้กระบวนการสื่อสารสองทางในการถ่ายทอด และมีอุปกรณ์ช่วยสร้างเสริมความเข้าใจ

2) การใช้ การมีส่วนร่วม เป็นหลักการสำคัญในการขยายผล การมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับการถ่ายทอดความรู้จากคณะวิจัย ซึ่งใช้การถ่ายทอดในรูปแบบของการบอกเล่า การซักถามเมื่อสงสัย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อเพิ่มความชัดเจน ตลอดจนการสอบถามความเข้าใจเป็นระยะ อีกทั้ง การใช้หลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) ในการดำเนินงานสื่อสารเพื่อการสร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชน ตั้งแต่การเลือกประเด็น การเลือกสื่อชุมชนที่จะใช้ การวางแผนการผลิต การร่วมกันมีบทบาทในกระบวนการผลิต เช่น ตำบลบางคนที่ ที่เลือกใช้สื่อสปอร์ตเสียง ชาวบ้านร่วมกันเขียนบทพูด เป็นผู้ให้เสียง กำหนดการเปิดใช้ทางหอกระจายข่าว หรือ ตำบลคลองเงิน ที่เลือกใช้สติ๊กเกอร์และป้ายไว้นิล ชาวบ้านได้ร่วมกันเสนอและคัดเลือกคำขวัญที่ใช้ในสื่อทั้งสองประเภท ร่วมกันออกแบบ และกำหนดการติดตั้ง หรือ ตำบลลาดใหญ่ เลือกใช้กิจกรรมตรวจวัด

คุณภาพน้ำเป็นสื่อ ชาวบ้านร่วมกันกำหนดพื้นที่ วิธีการตรวจวัดที่ง่ายและเห็นผลทันที การชี้แจงผล และการเผยแพร่ผลของกิจกรรมให้ทราบทั่วกัน เป็นต้น การมีส่วนร่วมคิดและทำในทุกขั้นตอนของการสื่อสารเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เรื่องน้ำและการขับเคลื่อนงานด้วยการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนประเด็นน้ำที่มีประสิทธิภาพ เพราะเป้าหมายการดำเนินงานตรงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งใช้การสื่อสารที่สอดคล้องกับวิธีการสื่อสารของชุมชน

3) งานวิจัยตั้งต้นของงานนี้ คือ การทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมระดับตำบล ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการปฏิบัติการ ด้วยเช่นกัน ดังนั้น งานทั้ง 2 ช่วง ไม่ว่าจะเป็นการทำแผนจัดการน้ำระดับตำบล และการขยายผลความรู้สู่พื้นที่ระดับตำบล จึงมีหลักการและแนวทางการปฏิบัติงานเหมือนกัน นั่นคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้การเรียนรู้งานไปในแนวเดียวกัน และเกิดความชัดเจนในการปฏิบัติงาน

ข้อเสนอแนะ

โครงการการสื่อสารเพื่อการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย: กรณีการจัดทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการทำงานขยายผลจากงานเดิมที่ทำไว้แล้ว ความสำเร็จของการทำงานในลักษณะนี้คือ ความเข้าใจโครงการตั้งต้น และใช้เวลาในการขยายผล ข้อเสนอแนะจากโครงการฯ จึงมีดังต่อไปนี้

1. การทำความเข้าใจกับงานวิจัยตั้งต้นมีความสำคัญและมีผลต่อผลสัมฤทธิ์ของการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ข้อมูลจากงานวิจัยตั้งต้นควรต้องมีครบถ้วนในคราวเดียว เพื่อไม่ให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและทำให้สับสนเมื่อมีข้อมูลเพิ่มเติม ควรให้เวลากับการอ่านอย่างละเอียดเพื่อทำความเข้าใจอย่างรอบด้าน และตรวจสอบความเข้าใจกับเจ้าของงานอย่างสม่ำเสมอในช่วงของการทำความเข้าใจงานวิจัยตั้งต้น

2. การขยายผลในพื้นที่ควรใช้เวลาให้มากพอที่จะทำความเข้าใจบริบทต่างๆ ของพื้นที่เพื่อการวางแผนการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ การทำความเข้าใจกับบุคคลต่างๆ รู้จักวิถีความเป็นอยู่ของพื้นที่ จนเกิดความไว้วางใจจะทำให้การสื่อสารเพื่อการขยายผลในพื้นที่ได้ผลดีมากกว่าการเร่งทำในเวลาอันจำกัด

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2558). *แนวทางการทำงานการสื่อสารเพื่อนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์หรือขยายผลการวิจัยในชุมชน/พื้นที่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- ชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ. (2558). *การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำของระบบนิเวศสามน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ. (2555). *การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำ จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ชิษณุวัฒน์ มณีศรีขำ และคณะ. (2552). *แม่กลอง...พื้นที่ต้นแบบการเรียนรู้เพื่อนำสู่นโยบายการแก้ไขปัญหาระดับจังหวัด*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, โครงการวิจัย ศูนย์

ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม. สืบค้นจาก

http://vijai.trf.or.th/re_detail.asp?Topicid=218

สินธุ์ สโรบล. (2554). วิธีวิทยาวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน : บทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.)

เอกสิทธิ์ โฆษิตสกุลชัย และคณะ. (2553). การวางแผนจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงด้านน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนเว็บ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

Donnellon, A., Gray, B., and Bougon, M. G. (1986). Communication, meaning, and organized action. *Administrative Science Quarterly*. 31(1), pp. 43-55

ภาคผนวก จ.

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และ
กิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรม (ตามแผน)	ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ตามแผน)	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
1. พัฒนาคู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับการสื่อสารเพื่อนำไปใช้ประโยชน์	1. ทำความเข้าใจเนื้อหางานวิจัยตั้งต้น 2. ถอดความรู้กระบวนการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม 3. จัดทำเนื้อหาคู่มือการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล 4. ทดสอบความเข้าใจคู่มือ 5. ออกแบบรูปแบบคู่มือ 6. ผลิตและเผยแพร่คู่มือ	เกิดเอกสาร คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	เกิดเอกสาร คู่มือ การทำแผนจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับตำบล	
2. นำผลงานการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ไปขยายผลในพื้นที่ 3 ตำบลของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้คู่มือการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสำคัญ	1. ทำความรู้จักชุมชน และการทำให้ชุมชนเข้าใจเป้าหมายและวิธีดำเนินงานของโครงการ 2. ทำความเข้าใจกับชุมชนในกระบวนการทำแผนน้ำแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นความรู้ที่ถอดจากงานวิจัย	เกิดการรับรู้และเรียนรู้เรื่องการจัดการน้ำในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม	เกิดการรับรู้และเรียนรู้เรื่องการจัดการน้ำในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม	
3. สร้างสรรค์การสื่อสารชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนน้ำอย่างมีส่วนร่วม	1. ชุมชนหารือร่วมกันในการนำผลงานดังกล่าวมาขับเคลื่อนการทำแผนจัดการน้ำของตำบล โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ 2. ชุมชนปฏิบัติการสื่อสารด้วยการผลิตและเผยแพร่สื่อ	เกิดการเรียนรู้การผลิตสื่อชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม	เกิดการเรียนรู้การผลิตสื่อชุมชนในพื้นที่ 3 ตำบล ของจังหวัดสมุทรสงคราม	